

শংকরদের-মাধরদের সৃষ্টি আৰু দৃষ্টি

মঞ্জিৰা শৰ্মা

মঞ্জিৰা শৰ্মা কৰ্মসূত্ৰে বকোৰ
জৱাহৰলাল নেহৰু মহাবিদ্যালয়ৰ
অসমীয়া বিভাগৰ মুৰব্বী অধ্যাপিকা।
১৯৯৩-৯৪ চনৰ স্নাতকোত্তৰ চূড়ান্ত
পৰীক্ষাত তেওঁ অসমীয়া বিষয়ত
প্ৰথম শ্ৰেণীৰ প্ৰথম স্থানসহ স্বৰ্ণপদক
লাভ কৰাৰ উপৰি বাণীকান্ত কাকতি
বঁটা লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হয়।
সাহিত্যৰ লগতে সংগীত চৰ্চা অব্যাহত
ৰখা মঞ্জিৰা শৰ্মাৰ ইতিমধ্যে অসমীয়া
আধুনিক গীত আৰু আবৃত্তিৰ শ্ৰব্য
চিডি প্ৰকাশ পাইছে। ব্যক্ততাৰ
মাজতো তেওঁ সাহিত্য চৰ্চা অব্যাহত
ৰাখিছে।

শংকরদের-মাধরদের : সৃষ্টি আর দৃষ্টি

মঞ্জিরা শর্মা

পূর্ণিমা
প্রকাশন

“Sangkardev-Madhabdev- Shristi Aru Dristi” : A collection of articles written by Manjira Sarma and published by Purbayon Publication, Panbazar, Guwahati-1

First Edition : April, 2022

Price : Rs. 190

শংকৰদেৱ-মাধৱদেৱ : সৃষ্টি আৰু দৃষ্টি

ISBN : 978-93-93881-81-6

প্রথম প্রকাশ : এপ্রিল, ২০২২

বেটুপাত : অভিজিৎ বৰা

গ্রন্থস্বত্ব : লেখক

মূল্য : ১৯০/-

প্রকাশক :

পূৰ্বায়ণ প্ৰকাশন

যশোৱন্ত ৰোড, পাণবজাৰ আদৰ্শ প্ৰাথমিক বিদ্যালয়ৰ সমীপত

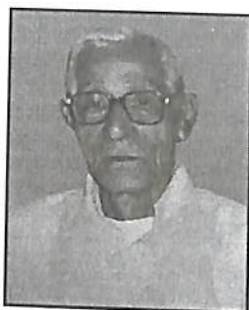
পাণবজাৰ, গুৱাহাটী-১, অসম

Email- purbayonindia21@gmail.com

website: purbayonpublication.com

© ৯৮৬৪৪২২১৫৭

অৰ্পণ

মোৰ পৰমপূজ্য শহুৰ দেউতা শ্ৰীযুত ভৱকৃষ্ণ মিশ্ৰ,
অৱসৰপ্ৰাপ্ত অধ্যক্ষ (ভাৰপ্ৰাপ্ত), জগন্নাথ বৰুৱা মহাবিদ্যালয়,
(যোৰহাট)ৰ স'তে বিভিন্ন সময়ত বহি কৰা আলোচনাৰ ফল
এই গ্ৰন্থখন— পিতাৰ হাততে অৰ্পণ কৰিলোঁ।

শ্ৰদ্ধাৰে
মঞ্জিৰা শৰ্মা

পাতনি

২০০১-০২ চন মানৰে কথা। জৱাহৰলাল নেহৰু মহাবিদ্যালয়, বকোত অসমীয়া বিভাগৰ প্ৰবক্তা হিচাপে নিযুক্তি পোৱাৰ পিছত মোৰ শহুৰ দেউতাই প্ৰায়ে কৈছিল অলপ লিখা-মেলা কৰি কিতাপ আকাৰে প্ৰকাশ কৰাৰ কথা। সেই সময়ত বিভিন্ন বিষয় তেখেতৰ সৈতে আলোচনা কৰা হৈছিল আৰু খুলমূলকৈ সেই কথাবোৰ টোকা কৰি থোৱা হৈছিল। মনতে আশা পুহি ৰাখিছিলোঁ, এদিন এই আটাইবোৰ লেখা এক কৰি, সামৰি প্ৰকাশ কৰিম। মোৰ এই আশা পূৰ্ণত সহায় কৰিলে মোৰ স্বামী শ্ৰীযুত তাপস কুমাৰ মিশ্ৰ (অধিবক্তা, গুৱাহাটী উচ্চ ন্যায়ালয়), জৱাহৰলাল নেহৰু মহাবিদ্যালয়ৰ অধ্যক্ষ ড° তপন দত্তদেৱ আৰু পূৰ্বায়ণ প্ৰকাশনৰ স্বত্বাধিকাৰী ড° অমৃত কুমাৰ উপাধ্যায়ে। তেখেতসকলৰ ওচৰত মই আজীৱন কৃতজ্ঞ হৈ ৰ'ম। তদুপৰি শ্ৰীযুত কুসুম চন্দ্ৰ শৰ্মাদেৱৰ ওচৰতো মই চিৰকৃতজ্ঞ, এই গ্ৰন্থত প্ৰকাশিত বিভিন্ন লেখাৰ সমল, বিশেষকৈ মাধৱদেৱ বিষয়ক লেখাৰ ভালেমান তথ্য আমি শ্ৰীযুত শৰ্মাদেৱৰ গ্ৰন্থৰ পৰা সংগ্ৰহ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিলোঁ।

শংকৰদেৱ-মাধৱদেৱ : সৃষ্টি আৰু দৃষ্টি'ৰ ভুল-এটিসমূহ পাঠকে আঙুলিয়াই দিলে আমি কৃতার্থ হ'ম।

শ্ৰদ্ধাৰে
মঞ্জিৰা শৰ্মা

সূচীপত্ৰ

- মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱৰ বচনাত ভক্তিৰস /৯
- মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱ আৰু মূল্যবোধৰ শিক্ষা /১৭
- মাধৱদেৱৰ জীৱন আৰু কৃতি /২৫
- মাধৱদেৱৰ বচনাত বস-ৰূপায়ণ /৬২
- মাধৱদেৱৰ বচনাত ছন্দ আৰু অলংকাৰৰ ভূমিকা /৭৬
- মাধৱদেৱৰ বচনাত ভাষা /৯২
- মাধৱদেৱৰ অনূদিত সাহিত্য আৰু অনুবাদ বীতি /১০২
- ভক্তি-ৰত্নাৱলী : মাধৱদেৱৰ অনন্য প্ৰতিভাৰ এক অভিনৱ স্বাক্ষৰ /১৩৮
- শ্ৰীমদ্ভাগৱত পুৰাণ : পৰমহংস পদপ্ৰাপ্তিৰ পথ /১৪৬

মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱৰ ৰচনাত ভক্তিৰস

“কবিয়ে নিজৰ সৌন্দৰ্য উপভোগ নৈপুণ্যৰ দ্বাৰা মানস সৰোবৰত যি স্বচ্ছ নিৰ্মল আনন্দৰ সঞ্চয় কৰে, কবিতাবে সেই আনন্দৰ উৎস নিৰ্মাণ কৰি আনৰ পিনে তাক প্ৰৱাহিত কৰে। কবিতাৰ দ্বাৰা প্ৰৱাহিত হৈ সেই আনন্দৰ উৎসই কাব্য আলোচক সহৃদয় সামাজিকৰ হৃদয় প্লাৱিত কৰি, হৃদয়স্থ বাসনাক দ্ৰবীভূত নাইবা দীপ্ত কৰি নিজৰ ৰূপেৰে ৰূপায়িত বা ৰঙেৰে অনুৰঞ্জিত কৰিলে যি একপ্ৰকাৰ ভাষাৰে প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰা, মনেৰে কল্পনা কৰিব নোৱাৰা, অলৌকিক, চমৎকাৰাত্মক অনুভূতি উদয় বা ভুক্তি হয়, তাৰেই নাম ‘ৰস’, যাক অধিকাংশ আলংকাৰিক আচাৰ্যই সাহিত্যৰ আত্মা বুলি কৈছে।”

বেদ-উপনিষদৰ ঋষিসকলে অতীন্দ্ৰিয় জ্ঞানৰ দ্বাৰা পৰম সত্যত উপনীত হৈছিল। এই পৰম সত্যৰ উপলব্ধিমূলক জ্ঞানৰ দ্বাৰাহে যে মনুষ্যৰ পৰম পুৰুষাৰ্থ মোক্ষ লাভ কৰি শাস্বত শান্তি আৰু পৰমানন্দ লাভ কৰিব পাৰি, সেই সিদ্ধান্ত মানৱ সমাজৰ আগত দাঙি ধৰিছিল। পৰম সত্য তত্ত্ব সচ্ছিদানন্দ স্বৰূপ। শেষৰ “আনন্দ” শব্দটোতে সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ ৰস নিহিত হৈ আছে। মাত্ৰাহীন ‘আনন্দ’ বুজাবলৈ ৰস শব্দৰ ব্যৱহাৰ সুপ্ৰাচীন কালৰ পৰাই আছে। উপনিষদত আনন্দস্বৰূপ ব্ৰহ্মৰ পৰাই জগতৰ সৃষ্টি স্থিতি লয় হয় বুলি কয়, সেই ব্ৰহ্মানন্দকে ৰস বুলি কোৱা হৈছে।

ৰসতত্ত্বৰ প্ৰথম প্ৰৱৰ্তক হ’ল ভৰত। ভৰতৰ ৰসসূত্ৰ হ’ল “বিভাৱানুভাৱ ব্যভিচাৰী সংযোগাৎ ৰসনিষ্পত্তিঃ।” বিভাৱ, অনুভাৱ আৰু সঞ্চাৰী বা ব্যভিচাৰী ভাৱৰ সু-সমঘৰ্ষৰ দ্বাৰা সহৃদয়জনৰ হৃদয়ত অভিব্যক্ত ‘ৰতি’ আদি স্থায়ী ভাবেই ৰস।

বস আঠবিধ— শৃংগাব, হাস্য, কৰুণ, বৌদ্ধ, বীৰ, ভয়ানক, বীভৎস আৰু অদ্ভুত। ভট্ট উদ্ভট, অভিনৱ গুপ্ত আদি আলংকাৰিকৰ মতে শান্ত বসৰে সৈতে বস নবিধ।

“ভক্তি” প্রকৃততে বস হয় নে নহয় :

শংকৰদেৱৰ বিভিন্ন ভক্তিমূলক ৰচনাৰ মাজত ভক্তিবসৰ প্ৰাধান্য এক চকুত লগা বৈশিষ্ট্য। ভক্তিবাদী কবিসকলে ভক্তিক বস বুলি গুৰুত্বসহকাৰে স্বীকৃতি দিছে। প্ৰাচীন ভাৰতীয় আলংকাৰিকসকলে গুৰুত্ব দিয়া নৱবসৰ ভিতৰত ভক্তিবসে স্বীকৃতি নোপোৱাৰ ঘাই কাৰণ হৈছে বস সম্পৰ্কীয় অলংকাৰ শাস্ত্ৰসমূহ ভক্তিপ্ৰধান সাহিত্যৰাজি সৃষ্টি হোৱাৰ আগতেই ৰচিত হৈছিল। মধ্যযুগীয় ভক্তি আন্দোলনৰ লগে লগে কাব্যকৰ্মত ভক্তিবসৰ সংযোজন ঘটিল। ত্ৰয়োদশ শতাব্দীৰ মহাৰাষ্ট্ৰীয় পণ্ডিত বোপদেৱে ভক্তিবসৰ সন্দৰ্ভত কৈছে, “ব্যাসাদিৰ দ্বাৰা বৰ্ণিত বিষ্ণুৰ বা বিষ্ণুভক্তসকলৰ নৱ বসাত্মক চৰিত্ৰৰ শ্ৰবণাদিৰ দ্বাৰা হৃদয়ত যি চমৎকাৰ আনন্দ ওপজে সেয়ে ভক্তিবস।” ‘মুক্তাফল’ নামৰ গ্ৰন্থত বোপদেৱে বিষ্ণুভক্ত ন প্ৰকাৰ বুলি বৰ্ণাইছে। সেই অনুসৰি বিষ্ণুভক্তই নবিধ বসৰ অনুভূতিৰ মাধ্যমেৰে ভগৱানক উপলক্ষি কবিৰ পাৰে আৰু সেই ন বিধ বস মূল ভক্তিবসেই প্ৰকাৰভেদ মাত্ৰ (পৃঃ ১৮৩)। “অলংকাৰ কৌস্তভত” কবি কৰ্ণপূৰে ভক্তিবস স্বীকাৰ কৰিছে। বংগীয় বৈষ্ণৱ বসতাত্ত্বিকসকলৰ মতেও ভক্তিবসেই প্ৰধান বস। মধুসূদন সৰস্বতীয়ে “ভগবদ্ ভক্তিবসায়ন” নামৰ গ্ৰন্থত ভক্তিকেই পৰিপূৰ্ণ বস বুলি স্বীকাৰ কৰিছে। প্ৰসিদ্ধ ভক্ত পণ্ডিত ৰূপ গোস্বামীয়ে তেওঁৰ ভক্তি বসামৃতসিন্ধু” নামৰ গ্ৰন্থত ভক্তিক বস বুলি প্ৰকাশ্যে স্বীকাৰ কৰিলে। গতিকে বসতাত্ত্বিকসকলৰ সিদ্ধান্তৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ভক্তিক নিঃসন্দেহে বস বুলি স্বীকাৰ কৰিব পাৰি

শংকৰদেৱৰ সমগ্ৰ ৰচনাৰ মাজত ভক্তিবসৰ প্ৰাধান্য :

শংকৰী সাহিত্যৰ মূল আদৰ্শই আছিল ভক্তিবস প্ৰচাৰ কৰা। এই ভক্তি হ’ল শংকৰদেৱৰ মতে ভগৱান বিষ্ণুৰ ওচৰত একান্ত আত্মসমৰ্পণ। শংকৰদেৱৰ সমগ্ৰ ৰচনাৰ মাজত ফুটি উঠিছে ভক্তিৰ অহেতুকী আৰু অনিমিত্ততা, প্ৰকৃত ভক্তই কোনো চৰম কামনাৰে ভগৱানক নিবিচাৰে, বিচাৰে সহজাত প্ৰীতি আৰু ঐকান্তিকতাৰে। শংকৰী সাহিত্যত ফুটি উঠিছে যে ভক্তি হ’ল গভীৰ প্ৰেমৰেই অন্য এক নাম। এই প্ৰেমৰ লগত জড়িত হৈ থাকে শ্ৰদ্ধা আৰু একাগ্ৰতা।

শংকৰদেৱৰ সমস্ত কাব্য, নাট্য আদি আলোচনা কৰিলে দেখা যাব যে

এইবোৰৰ মাজত যিকোনো প্ৰকাৰে ভক্তিবস জিলিকি আছে। শংকৰদেৱৰ উদ্দেশ্য যদিও ভক্তিবস প্ৰচাৰ কৰাটোহে আছিল তথাপি তেওঁ জানিছিল যে সহজ-সৰল নিৰক্ষৰ গঞা বাইজে উকা ভক্তিবস গ্ৰহণ নকৰিবও পাৰে। গতিকে প্ৰয়োজন মতে তেওঁ অন্যান্য বসৰো মিশ্ৰণ দিয়াত সাহিত্যসমূহ জনপ্ৰিয় হৈছিল। কিন্তু সকলো সময়তে ভক্তিবসৰ উপযোগিতা তেওঁ পাঠকৰ মনৰ পৰা আঁতৰিবলৈ দিয়া নাছিল।

কাব্য আৰু আখ্যানসমূহত ভক্তিবস :

শংকৰদেৱৰ কাব্য আৰু আখ্যানসমূহত ভক্তিৰ স্পষ্ট প্ৰতিফলন দেখা যায়। ‘ৰুক্মিণী হৰণ’ কাব্যলৈ লক্ষ্য কৰিলে দেখা যায় যে শ্ৰীকৃষ্ণ হৈছে জগতৰ ঈশ্বৰ, তেওঁৰ চৰণ সেৱাই আছিল ৰুক্মিণীৰ পৰম আকাংক্ষা—

“ত্ৰৈলোক্য ঈশ্বৰ হৰি পৰম পুৰুষ তুমি
তোমাকনো কোন জনে আটে

.....

কত বা জন্মৰ ভাগ্য কৰ্মৰূপে পাইবো আমি
তুমি হেন স্বামী সেৱিবাক ॥”

‘অমৃত মথন’ত অমৃত মথোতে ভাগৰত দেৱ দানৱৰ বল টুটি অহাত তেওঁলোকৰ বল শক্তি বৃদ্ধি কৰিছে—

“দেৱতাৰ লগত অনন্ত দেৱ হৰি।
অসুৰৰ লগত অসুৰ ৰূপ ধৰি ॥
উভয় দলৰ বল বীৰ্য্যক বঢ়ান্ত।
বিষ্ণুৰ মায়াৰ কেহো উমান নপান্ত ॥”

এইদৰে এই আখ্যানত বিষ্ণুৰ ঐশ্বৰিক শক্তি প্ৰদৰ্শন আৰু ভক্তবৎসল ৰূপৰ মাজেৰে ভক্তিবস উপলব্ধি কৰোৱা হৈছে।

“বলিচলন”ত ভক্তিৰ মাহাত্ম্য প্ৰকাশ পাইছে, আখ্যানৰ শেষৰ ফালে হৰিনাম কীৰ্তনত বিভোৰ বলিৰাজৰ ভকতীয়া ৰূপ ধৰণৰ —

“ভেলন্ত বিমুখ বলি বিষয় সুখত।
সদায়ে কৃষ্ণৰ নাম নুগুচে মুখত ॥
উঠি কতো কীৰ্তন কৰন্ত তাল ধৰি।
দৈত্য ৰূপে বেড়ি বাৰে চৌপাশে চাপৰি ॥”

‘অজামিল উপাখ্যান’ নাম মহাত্ম্য প্ৰকাশক শ্ৰেষ্ঠতম উপাখ্যান। কীৰ্তনত সদা বত হৈ হৰি ভক্তি কৰাই মানুহৰ শ্ৰেষ্ঠ ধৰ্ম, জপ, যজ্ঞ, দান কোনোটোৱেই হৰিনামৰ সমান হ’ব নোৱাৰে—

“হৰিমান বিনে জপ যজ্ঞ দানে, সাধিবে নপাৰে গতি।

নামৰ সমান নাই পুণ্য আন, জানিবা তুমি নৃপতি।।”

নাটসমূহত ভক্তিবস :

শংকৰদেৱে তেওঁৰ নাটসমূহত ভগৱান কৃষ্ণৰ ঐশ্বৰিক মহিমা প্ৰকাশ কৰি তাৰ জৰিয়তে ভক্তিবসৰ সোৱাদ দিবলৈ চেষ্টা কৰিছে। ‘ৰুক্মিণী হৰণ’ নাটত বিবিধ বসৰ প্ৰকাশ দেখা যায় যদিও এই সকলোৰে উৰ্ধ্বত ভক্তিবস জিলিকি আছে। “কেশৱ হামাকেৰি ৰাখছ প্ৰাণ”— বুলি কৃষ্ণত আত্মসমৰ্পণ কৰা ভক্তা ৰুক্মিণীয়ে ভগৱানক ভক্তিৰ দ্বাৰা বশ কৰিছে। ৰুক্মিণীৰ ভক্তিৰ পাশত বান্ধ খাই কৃষ্ণই তেওঁক বিয়া কৰাইছে। ইয়াৰ দ্বাৰা প্ৰকাশ পাইছে ভক্তৰ প্ৰতি ভগৱানৰ কৃপা— “ভকতক কৃপালু শ্ৰীকৃষ্ণ ৰুক্মিণীৰ ভকতি বশ্য হয়, বিবিধ বিহাৰ মদন-খোলা লীলা-কেলি কৌতুকে কয়ল।”

‘পাৰিজাত হৰণ’তো সকলোবিধ বসৰ উৰ্ধ্বত ভক্তিবসেই মূৰ দাঙি উঠিছে। নাৰদৰ মুখেৰে কৃষ্ণৰ পৰম পুৰুষত্বৰ বিষয়ে এইদৰে কোৱা হৈছে— “হে কৃষ্ণ! তোহে পৰম পুৰুষ নাৰায়ণ। ভূমিক ভাৰ হৰণ নিমিত্তে অৱতৰিছ।” এইদৰে এই নাটত কৃষ্ণক অৱতাৰী পুৰুষ হিচাপে চিত্ৰিত কৰি ভক্তিবস উপলব্ধি কৰোৱা হৈছে।

“ৰাম বিজয়” নাটত শ্ৰীৰামচন্দ্ৰক অৱতাৰী পুৰুষ হিচাপে প্ৰতিপন্ন কৰি নাটৰ আৰম্ভণিতে কোৱা হৈছে— “যে জগতক পৰম ঈশ্বৰ নাৰায়ণ ভূমিক ভাৰ হৰণ নিমিত্তে দশৰথ গৃহে অৱতৰল।” ভক্তিবস “কালিদমন” নাটৰ মূল বস্তু। নাগ-পত্নীসকলৰ স্তুতি-মিনতি আৰু শৰণাগত কালিনাগৰ আত্মনিবেদনৰ মাজেদি তন্ত্ৰৰ পৰা যি ভক্তিস্নেহ নিগৰি আহিছে, সি়েই নাটত যথোচিত ভক্তিবসৰ সৃষ্টি কৰিছে।

“পত্নীপ্ৰসাদ” নাটত কৃষ্ণক ভক্তবৎসল আৰু দ্বিজ পত্নীসকলক কৃষ্ণ ভক্তিপৰায়ণা হিচাপে ৰূপায়িত কৰা হৈছে। স্বামীৰ বাধা সত্ত্বেও পতি-পুত্ৰক এৰি আহি ব্ৰাহ্মণীসকলে কৃষ্ণ ভক্তিৰ যি নিদৰ্শন দেখুৱালে, সি অপূৰ্ব। শেষত ব্ৰাহ্মণসকলেও কৰ্ম-গৰ্ব ত্যাগ কৰি ভক্তিৰে সৈতে কৃষ্ণৰ শৰণ লয়। এইদৰে এই নাটত ভক্তিৰ মহিমা প্ৰকাশ কৰি ভক্তিবস উপলব্ধি কৰোৱা হৈছে।

“কেলিগোপাল” নাটত গোপীসকলৰ লৌকিক প্ৰেমক ঈশ্বৰমুখী কৰি

ভগৱানক লাভ কৰাৰ উদাহৰণ দেখুওৱা হৈছে। ভক্তা গোপীসকলে মায়া-মমতা ত্যাগ কৰি কৃষ্ণৰ চৰণত আত্মনিবেদন কৰা কাৰ্যৰ যোগেদি নাটত ভক্তিবসৰ সৃষ্টি হৈছে।

অনুবাদপ্ৰধান সাহিত্যত ভক্তিবস :

“ভাগৱত’ত বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ একমাত্ৰ দেৱতা কৃষ্ণ বা বিষ্ণুৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব প্ৰতিপন্ন কৰা হৈছে। দশম স্কন্ধ ভাগৱতত অনেক ঠাইত কৃষ্ণৰ চৰণত শৰণ ল’বলৈ পৰামৰ্শ দিয়া হৈছে—

নিতে টুটে আয়ু ইটো প্ৰাণ বায়ু

কৈত কেতিক্ষণ যায়।

নিশ্চয় শৰণ কৃষ্ণৰ চৰণ

বিনে আন গতি নাই।।

ভক্ত সদায় ভক্তিৰেই আকাংক্ষী, দশমত আছে—

থাকোক ভকতি মাত্ৰ তোমাৰ চৰণে

এহিসে কাৰণে প্ৰভু পশিলো শৰণে।

ভক্তিতত্ত্ব প্ৰকাশক গ্ৰন্থত ভক্তিবস

ভক্তিতত্ত্ব প্ৰকাশক গ্ৰন্থ ‘ভক্তি প্ৰদীপ’ত একশৰণ নামধৰ্ম আৰু ভক্তিৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব প্ৰতিপন্ন কৰা হৈছে। চণ্ডালিনীয়ে ভক্তিৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব উপলব্ধি কৰি কৃষ্ণৰ চৰণত আত্মসমৰ্পণ কৰিছে—

“কদাচিতো হেন মোৰ নচাৰোক মতি।

জন্মে জন্মে তোমাৰ চৰণে হৌক গতি।।

কায় বাক্য মনে মই তোমাৰ কিংকৰী।

নিৰূপায় ভকতি দিয়োক দেৱহৰি।।

‘নিমি নৱসিদ্ধ-সংবাদ’ গ্ৰন্থৰ দাসাত্মক ভক্তিবসৰ এটি সুন্দৰ নিদৰ্শন হ’ল—

তোমাৰ ভূত্যৰ ভূতাৰো ভূত্যৰ

তান ভূত্য ভৈলো আমি।

মোক জগন্নাথ নকৰা অনাথ

নেৰিবা বান্ধৰ স্বামী।।

গীতসমূহত ভক্তিবস :

বৰগীতসমূহ ভক্তিবসৰ আকৰ। বৰগীতত ফুটি উঠিছে পৰম পুৰুষ ভগৱানৰ
 প্ৰতি গভীৰ আকৃতি আৰু আত্মনিবেদনৰ আকুলতা। অলৌকিক শক্তিসম্পন্ন প্ৰভুৰ
 চৰণক একমাত্ৰ শৰণস্থল বুলি ভাবি গুৰুজনাই নিজৰ সৰ্বস্ব সমৰ্পিত কৰিছে—

হৃদয় কমলে হৰি বৈঠহ চিন্তো চৰণ না তেৰি।

কৰল গৰল যৈছে ভোজন হামু আমিয়া হেৰি।।

পৰম মুৰুখ হামু মাধৱ একু ভকতি নজানা।

দাস দাস বুলি তাৰহু এহু শংকৰ ভানা।।

মায়া-মোহেৰে ভবা সংসাৰৰ পবা উদ্ধাৰ কৰিবলৈ শংকৰদেৱে ভগৱানক
 এইদৰে মিনতি জনাইছে—

“পাৰে পৰি হৰি কৰোহৌ কাতৰি

প্ৰাণ ৰাখৰি মোৰ।

বিষয় বিষধৰ বিধে জড় জড়

জীৱন নাৰহে খোৰ।।

.....
 কহতু শংকৰ এ দুখ সাগৰ

পাব কৰা হবীকেশ।

তুহ গতি মতি দেহু ছিৰিপতি

তত্ত্ব পহু উপদেশ।।

নাম-প্ৰসংগৰ পুথিত ভক্তিবস

নাম-প্ৰসংগৰ পুথিৰ ভিতৰত ‘কীৰ্তন’ পুথিৰ বিবিধ অধ্যায়ত ভক্তৰ ভগৱদ

ভক্তিৰ বৰ্ণনাত, ভগৱানৰ লীলা প্ৰকাশক আখ্যানত ভক্তিবস মধুৰভাৱে ব্যঞ্জিত

হৈছে। শংকৰদেৱৰ মতে মানৱ জীৱনৰ একমাত্ৰ কৰ্তব্য হৈছে কৃষ্ণক সৰ্বতোপ্ৰকাৰে

ভক্তি কৰা। কৃষ্ণৰ প্ৰতি পূৰ্ণ অনুৰক্তিয়ে ভক্তি। শংকৰদেৱৰ ভক্তিবসৰ মূলতে

আছে দাস্য ভাৱ। ‘কীৰ্তন’ৰ বিভিন্ন ঘোষাত এই ভাৱৰ স্ফুৰণ দেখা যায়।

উদাহৰণস্বৰূপে—

তাৰিয়ো নিয়ো নাথ নাৰায়ণ

চৰণে শৰণ লৈলো।

তোমাত ভকতি নকৰি কৃপাল

জনম বিফল কৈলো।।

কীৰ্তনৰ পুতনা বধ, অঘাসুৰ, বকাসুৰ আদি দৈত্য বধ, গৌৰধৰ্ম ধাৰণ, যশোদাৰ কৃষ্ণ মুখত বিশ্বদৰ্শন, নৃসিংহৰ অৱতাৰ, কালি দমন, বনাগ্নি পান ইত্যাদি বৰ্ণনাৰ দ্বাৰা কৃষ্ণৰ অলৌকিকতা প্ৰকাশ কৰি ভক্তক অভিভূত কৰা হৈছে।

শংকৰদেৱৰ ৰচনাত বিবিধ ৰসৰ প্ৰয়োগ থাকিলেও ভক্তিৰসৰ সমুদ্ৰৰ মূল উৎসৰ পৰাই এনে ৰসৰ উৎপত্তি। নানা ঠাইৰ পৰা নানা পথেদি নদীৰ প্ৰবাহ গৈ সাগৰত মিলি যোৱাৰ দৰে শংকৰদেৱৰ ৰচনাৰ বিভিন্ন ভাব আৰু ৰস “মধুৰৰো সুমধুৰ, মংগলৰো পৰম মংগল” স্বৰূপ ভক্তি সাগৰত বিলীন হৈ গৈছে।

গ্ৰন্থপঞ্জী :

১. চৌধুৰী মেদিনী, সৰ্বভাৰতীয় ভক্তি আন্দোলন আৰু শংকৰদেৱৰ মূল্যায়ন, প্ৰকাশক : কমল দাস, সুভদ্ৰা প্ৰকাশন, দ্বিতীয় সংস্কৰণ, ২০০৭
২. দাস ৰামপ্ৰসাদ, মহাপুৰুষ শ্ৰীশ্ৰীশংকৰদেৱ, শ্ৰীশ্ৰীমাধৱদেৱ, প্ৰকাশক : গিৰিপদ চৌধুৰী, প্ৰকাশিকা, পাণবজাৰ, গুৱাহাটী, প্ৰথম তাণ্ডৰণ, ১৯৭৬
৩. দাস কৈলাশ, কলিতা মৰল ৰজিতা, অসমীয়া ভক্তি সাহিত্য, প্ৰকাশক-শ্ৰীগোপেশ্বৰ বৰা, প্ৰথম প্ৰকাশ, ৫৫৭ শংকৰাব্দ
৪. মজুমদাৰ বিমল, ভক্তি সাহিত্য, প্ৰকাশক চন্দ্ৰ প্ৰকাশ, পাণবজাৰ, গুৱাহাটী-২, ২য় প্ৰকাশ, ২০০৩ চন
৫. মহন্ত ড° ৰুবী, শংকৰদেৱৰ সাহিত্যৰ নন্দনতাত্ত্বিক অধ্যয়ন, প্ৰকাশক : অঞ্জন মহন্ত, প্ৰথম প্ৰকাশ, মাৰ্চ, ২০০৩ চন
৬. শাস্ত্ৰী আচাৰ্য মনোৰঞ্জন, অসমৰ বৈষ্ণৱ দৰ্শনৰ ৰূপৰেখা, সম্পাঃ ড° বাণীকান্ত শৰ্মা, প্ৰকাশক : অম্বিকা পদ চৌধুৰী, বাণী প্ৰকাশ প্ৰাইভেট লিমিটেড.
৭. শাস্ত্ৰী মনোৰঞ্জন, সাহিত্য দৰ্শন, প্ৰকাশক : জাৰ্নাল এম্প'ৰিয়াম, নলবাৰী অসম।
৮. শৰ্মা তীৰ্থনাথ, ভক্তিবাদ, প্ৰকাশক, কুমুদ গোস্বামী
৯. শালৈ পদ্মৰাম, ভক্তিদৰ্ম আৰু ভক্তিকাব্যত এডুমুকি, প্ৰকাশক : শ্ৰীগোপাল গোস্বামী, প্ৰথম প্ৰকাশ, ফেব্ৰুৱাৰী, ১৯৯৭ চন
১০. শইকীয়া বৰা, ড° ইন্দিৰা, বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ অধ্যয়ন, প্ৰকাশক : তপন কুমাৰ বৰা, প্ৰথম প্ৰকাশ, জুন, ২০০৫ চন

প্ৰসংগ টোকা :

১. আচাৰ্য মনোৰঞ্জন শাস্ত্ৰী, 'সাহিত্য দৰ্শন', প্ৰকাশক : শ্ৰীসুৰেন্দ্ৰ চন্দ্ৰ বৈশ্য, জাৰ্নাল এম্প'ৰিয়াম, নলবাৰী, অসম, তৃতীয় প্ৰকাশ : জানুৱাৰী, ১৯৮৮
২. আচাৰ্য মনোৰঞ্জন শাস্ত্ৰী, অসমৰ বৈষ্ণৱ দৰ্শনৰ ৰূপৰেখা, পৃষ্ঠা : ১৮৮

মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱ আৰু মূল্যবোধৰ শিক্ষা

ত্ৰিভুবন বন্দন দৈৱকী নন্দন

যো হৰি মাৰল কংস

জগ জন তাৰণ দেৱ নাৰায়ণ

শংকৰ তাকেৰি অংশ।।

কলিযুগত বাম নাম অস্ত্ৰ লৈ ধৰা ধামত অৱতৰণ কৰা দেৱ নাৰায়ণৰ অংশস্বৰূপ শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱৰ বচনাৱলী আৰু জীৱন চৰ্যাত সনাতন মানৱিক প্ৰমূল্যসমূহ ঠাই খাই আছে। কিন্তু বৰ্তমানৰ পশ্চিমীয়া ভোগবাদী সংস্কৃতিৰ প্ৰভাৱত সেই প্ৰমূল্যসমূহৰ বহু ক্ষেত্ৰত অৱক্ষয় ঘটা পৰিলক্ষিত হৈছে। এনে পৰিস্থিতিত এইবোৰ কৰ্ষণ কৰাটো জৰুৰী হৈ পৰিছে। সাধাৰণ শিক্ষা ব্যৱস্থাতো এতিয়া আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ বিষয়টো হৈছে মূল্যবোধৰ শিক্ষা। এহাতেদি বিজ্ঞানৰ চৰম জয়যাত্ৰা, আনহাতেদি মূল্যবোধৰ অৱক্ষয়। এক সাংঘাতিক ভাৰসাম্যহীন সমাজ ব্যৱস্থা। সমাজ জীৱনত বিভিন্নতা, সাম্প্ৰদায়িকতা, উচ্ছৃংখলতা, মানৱতাবিৰোধী কাম-কাজ, যুৱ সমাজৰ অৱক্ষয়, কৰ্মস্পৃহাহীনতা, নিচাপ্ৰস্তুতা আদি বৰ্তমানৰ জ্বলন্ত সমস্যা। এই সকলোবিলাক পৰিস্থিতিৰ পৰা সমাজে পৰিত্ৰাণ পাবলৈ হ'লে এক আদৰ্শক অনুসৰণ কৰিব লাগিব।

যদা যদাহি ধৰ্মস্য গ্লানিৰ্ভৱতি ভাৰত।

অভ্যুত্থানমধৰ্মস্য তদাত্মানম্ সৃজাম্যহম্।।

পৰিত্ৰাণায় সাধুনাম্ বিনাশায় চ দুষ্কৃতাম্।

ধৰ্মসংস্থাপনার্থায় সম্ভৱামি যুগে যুগে।।

পৃথিৱীত তেতিয়া ধৰ্মৰ গ্লানি হৈ অধৰ্মৰ অদ্ভুতখন হয়, তেতিয়াই দুষ্টক দমন সন্তক পালনৰ নিমিত্তে একো একোজন অৱতাৰী পুৰুষৰ ধৰাধামত আৰিৰ্ভাৱ হয়। বৰ্তমান সময়ত মহাপুৰুষ শংকৰদেৱৰ আৰিৰ্ভাৱক তেনে এক আৰিৰ্ভাৱ বুলি ক'লেও অত্যুক্তি কৰা নহ'ব যেন লাগে। বৰ্তমানৰ প্ৰচলিত শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ দ্বাৰা মানুহৰ জনাৰ পৰিমাণ বাঢ়িছে, কিন্তু সেই অনুপাতে মানুহ নিয়ন্ত্ৰিত, শৃংখলিত, মাৰ্জিত হ'ব পৰা নাই। সেই কাৰণেই অসমৰ সমাজ গঢ়াৰ খনিকৰ, অসমৰ জাতীয় জীৱনৰ পুৰোধা পুৰুষ শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱ এতিয়া অধিক প্ৰাসংগিক হৈ পৰিছে। নাম, দেৱ, গুৰু আৰু ভকতত একান্ত শৰণ লৈ এক শৰণীয়া হৈ মানুহে বৰ্তমান সমাজত দেখা দিয়া মূল্যবোধৰ অৱক্ষয় ৰোধ কৰিব পাৰিব বুলি আমাৰ দৃঢ় বিশ্বাস। গীতাত শ্ৰীকৃষ্ণই কৈছে—

সৰ্বধৰ্মান্ পৰিত্যজ্য মামেকং শৰণং ব্ৰজ

অহং ত্বাং সৰ্বপাপেভ্যো মোক্ষয়িষ্যামি মা শুচঃ।

গীতাৰ এই একশৰণকে মহাপুৰুষ গুৰুজনাই একশৰণ নামধৰ্মৰ প্ৰধান তত্ত্ব হিচাপে গ্ৰহণ কৰিলে আৰু বুজাবলৈ চেষ্টা কৰিলে যে আমি এক আৰু আমাৰ ঈশ্বৰ এজন। আজি আমি হিন্দু, মুছলমান, খ্ৰীষ্টিয়ান, শিখ বুলি নিজকে পৰিচয় দিওঁ, আমাৰ ঈশ্বৰ অমুক, আমি ব্ৰাহ্মণ তোমালোক শূদ্ৰ বুলি বৰ্ণবৈষম্যৰ সৃষ্টি কৰিছোঁ। কিন্তু শংকৰদেৱে নিজে কৈ গৈছে—

কুকুৰ শৃগাল গৰ্দভৰো আত্মাৰাম।

জানিয়া সবাকো পৰি কৰিবা প্ৰণাম।।

মহাপুৰুষজনাই বিভিন্ন জাতি-জনগোষ্ঠী, ভাষা-ভাষীৰ মাজত উচ্চ-নীচ ভেদাভেদ আঁতৰাই একশৰণ নামধৰ্মৰ জৰিয়তে যিদৰে অসমীয়া জাতিক একতাৰ ডোলেৰে বান্ধি এক বৃহত্তৰ অসমীয়া জাতি হিচাপে বিশ্বত প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল, সেয়া যুগে যুগে স্মৰণীয় হৈ ৰ'ব।

পৰম সত্যক উপলব্ধি কৰিবলৈ আৰু অন্তৰাত্মাত ধাৰণ কৰিবলৈ জ্ঞানৰ প্ৰয়োজন থাকিলেও জ্ঞানতকৈ ভক্তিহে শ্ৰেয়। সেয়ে কীৰ্তনঘোষাত মহাপুৰুষৰ চৰম বাণী—

নালাগে ভক্তিত দেৱ দ্বিজ ঋষি হইবে।

নালাগে সম্ভূত শাস্ত্ৰ বিস্তাৰ জানিবে।।

তপ জপ যজ্ঞ দান সবে বিড়ম্বন।

কেৱল ভক্তিত তুষ্ট হোস্ত নাৰায়ণ।।

এই ভক্তি, এই একাত্মিকা, এই অনুৰাগ অতি সুন্দৰ। নৱবিধা ভক্তিৰ দাস্যভাৱৰ পৰম অনুৰক্তি প্ৰকাশ কৰি শংকৰদেৱে ভক্তিৰ গৌৰৱ ঘোষণা কৰিছে।

তোমাৰ অদ্বৈত ৰূপ পৰম আনন্দ পদ

তাতে মোৰ মগ্ন হৌক চিন্ত।

ভৈলোহো দাসৰো দাস জানি আৰে নৰহৰি

আমাক নেৰিবা কদাচিত।।

এই দাস্যভাৱ নৱপ্ৰজন্মৰ বাবে অতি প্ৰয়োজনীয়। যিয়ে বৰ্তমানৰ তৰুণ-তৰুণীক সহনশীল, ধৈৰ্য আৰু সাম্যভাৱেৰে ভৱিষ্যতৰ কৰ্মপথত খোজ পেলোৱাৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিব পাৰে।

কলিৰ মূঢ়মতি লোকে কেনেকৈ কৰ্মসাধনৰ দ্বাৰা কলিযুগৰ পৰা সত্যযুগত উপনীত হৈ পৰম গতি পাব পাৰে, তাৰো উপায় মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে দি গৈছে। সেয়া হ'ল— শৰণ, ভজন, মানৱসেৱা আৰু মালামন্ত্ৰ। কৰ্ম অনুসৰি যি সেই যুগত উপনীত হৈছে, সেই যুগধৰ্ম বিশ্বাসেৰে সম্পাদন কৰিলেহে সংসাৰৰ উন্নতি হ'ব পাৰে। কামুক, পৰশ্ৰীকাতৰ, ইন্দ্ৰিয়ৰ বশীভূত কলিৰ মায়াৰ মোহেৰে মোহিত লোকে আত্মশুদ্ধি নকৰি সাত্ত্বিক প্ৰথা এৰি তামসিক বা ৰাজসিকভাৱে পূজা সেৱা, নাম-গুণ, ধ্যান-ধাৰণা কৰিব পাৰে, কিন্তু সুফল পোৱা কঠিন। যুগধৰ্ম সাধনাইহে মানুহক মুকুতিৰ পথত আগুৱাই নিব পাৰে। কলিযুগত আছৌ বুলি সংস্কাৰৰ উৎকৰ্ষৰ কথা নাভাবি শাস্ত্ৰৰ অনুমোদিত নীতি-নিয়ম, তপ-জপ, ধ্যান-ধাৰণা ত্যাগ কৰি অকল নাম গাই নাম ধৰ্ম পালন কৰিবলৈ গ'লে নৈতিক অৱনতিয়েহে দেখা দিব পাৰে। নিয়ত কৰ্মসাধনাৰ দ্বাৰা যে সংস্কাৰৰ উৎকৰ্ষ সাধন হৈ সাধক কলি যুগৰ পৰা সত্য যুগত উপনীত হ'ব পাৰে, এই কথা শাস্ত্ৰত এনেদৰে কৈছে—

যেখনে সাত্ত্বিক হয় বুদ্ধি মলমতি।

জ্ঞানত তপত হয়, অতিশয় ৰতি।।

দূৰ হয় কাম ক্ৰোধ লোভ মোহ চয়।

তেখনে জানিবা ভৈল সত্যৰ উদয়।।

কৰন্তু প্ৰকাশ হৰি হিয়াত যাহাৰ।

কলিয়ুগো সত্যযুগ ভৈল আহি তাৰ।। (ভক্তি বত্নাকৰ)

গতিকে,

ভাই বাম কহ বাম কহ বাম মস্ত্ৰে সাৰ।

তপ জপ যাগ যোগে সিদ্ধি নাই আৰ।। (কীৰ্তন, স্যামন্ত হৰণ)

বাম নামেহে মানুহক সংসাৰৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰিব পাৰে।

মূল্যবোধৰ সংজ্ঞা আগবঢ়োৱাটো কঠিন কাম। মহাপুৰুষ দুজনাই ধৰ্মাঙ্কতা, স্বার্থপৰতা, সংকীৰ্ণতা, অহিংসা, দয়া, প্ৰেম, শান্তি, বিশ্বজনীন মানৱতাবোধ, আধ্যাত্মিক উৎকৰ্ষ সাধন, ধৰ্মৰ সাৰ্বজনীন ৰূপ, ভক্তি আদিৰ ক্ষেত্ৰত যি শিক্ষা দিছে, সেই সকলোখিনিয়ে সৰ্বকালৰ চিৰন্তন প্ৰমূল্যসমূহৰ বক্ষণাবেক্ষণ দি থাকিব। এয়াই মূল্যবোধ শিক্ষাৰ পাঠ্যক্ৰম। এই শিক্ষা বৰ্তমান সময়ত জৰুৰী। ইয়ে মানৱ সমাজক, যুৱ সমাজক অৱক্ষয় হোৱাৰ পৰা ৰক্ষা কৰিব পাৰে।

মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে মাধৱদেৱক কৈছিল— তুমি আমি আচৰিম যিটো লোকে আচৰিব সিটো। ইংৰাজীত এযাৰ কথা আছে, Value can not be thought, value can be caught, প্ৰমূল্যসমূহ আচৰণৰ বস্তু বা কথা, মানুহক শিকোৱা কথা নহয়। ব্যক্তিমাৰেই আমি মূল্যবোধৰ কথাবিলাক জানি ব্যক্তিগত জীৱনত তাক প্ৰয়োগ কৰিব লাগিব। নিজৰ আচৰণৰ দ্বাৰা উঠি অহাসকলক আদৰ্শ দেখুৱাব লাগিব। গতিকে ব্যক্তিগত জীৱনত সৰ্বতোপ্ৰকাৰে গ্ৰহণ কৰি প্ৰমূল্যসমূহ সমাজ জীৱনত গ্ৰহণ কৰোৱাই সামাজিক পৰিৱৰ্তন আশা কৰিব লাগিব। মুখৰ কথাত, বক্তৃতাৰ দ্বাৰা সামাজিক, সাংস্কৃতিক, নৈতিক, চাৰিত্ৰিক, আধ্যাত্মিক উত্তৰণ ঘটিব বুলি আশা কৰিব নোৱাৰি।

গুৰুজনাই চতুৰ্বৰ্গ সাধন অৰ্থাৎ ধৰ্ম অৰ্থ কাম মোক্ষ লাভৰ পথ মানুহৰ বাবে মুকলি কৰিছিল। মানৱ জীৱনৰ মূল লক্ষ্য কি? জীৱশ্ৰেষ্ঠ মানুহৰ ইতৰ জীৱৰ প্ৰতি ব্যৱহাৰ কেনে হ'ব লাগে? উচিত, অনুচিত, কৰ্ম, অকৰ্ম, ধৰ্মনিৰপেক্ষতা, গণতান্ত্ৰিক প্ৰমূল্য সম্পৰ্কে গুৰুজনাই শিক্ষা দিছিল। শংকৰদেৱে পৰম সত্য তত্ত্ব হিচাপে গোপাল গোবিন্দ যদু নন্দন কৃষ্ণক স্থাপন কৰিছে। শ্ৰীকৃষ্ণকে তেৰাই আদৰ্শ পুৰুষ হিচাপে দাঙি ধৰিছে আৰু শ্ৰীকৃষ্ণৰ আদৰ্শক অনুসৰণেই মানুহৰ

উন্নতিৰ একমাত্ৰ পথ বুলি উদাত্ত কণ্ঠে ঘোষণা কৰিছে। আদৰ্শত অনুৰাগে আনে ভক্তি, ভক্তিয়ে আনে সহানুভূতি, সহানুভূতিয়ে আনে বৃত্তি নিয়ন্ত্ৰণ আৰু সামাজিক শৃংখলা। আমি যদি সৎ আদৰ্শক অনুসৰণ কৰোঁ, তেনেহ'লে আমি বেয়া কাম কৰিব নোৱাৰোঁ। কিয়নো যীশুখ্ৰীষ্টই কৈছে— We are shaped and fashioned by what we love. শ্ৰীকৃষ্ণক ভালপোৱা আৰু অনুসৰণ কৰা ভাৱালুতা হ'ব নোৱাৰে। কাৰণ ইয়াৰ লগত কৰ্ম জড়িত হৈ আছে। কৰ্মহীন সৎ চিন্তা কোনো কামৰ নহয়। গতিকে শৰণপ্ৰাপ্তিৰ জৰিয়তে মানুহৰ সংস্কাৰ হ'ব পাৰে।

শংকৰে সংশয় ছেদি

শাস্ত্ৰৰ তত্ত্বক ভেদি

প্ৰচাৰিলা কৃষ্ণৰ ভকতি। (ঘোষা)

এই কৃষ্ণইহে শুদ্ধ চৈতন্য আত্মা। তেওঁক ভজিলেহে শিকনীয় দিশসমূহ লাভ কৰিব পাৰি। কৃষ্ণক পাবৰ উপায় হৈছে—

পৰম ঈশ্বৰ দেৱ

কৃষ্ণক নপাৰে লাগ

তপ জপ যাগ-যোগ দানে

একান্ত ভক্তৰ পদ

ৰেণু শুদ্ধ চিন্তে মাথে

অভিষেক নকৰয় মানে।।

শ্ৰীকৃষ্ণ আমাৰ সকলোৰে পিতৃ। তেওঁৰ সন্তান সকলো আমি ভাতৃ, ভগ্নী। এয়াই বিশ্বজনীন সত্য। ঈশ স্বৰূপে হৰি সৰ ঘটে বৈঠহ, যৈচন গগন বিয়াপি। (বৰগীত)— একতাৰ সমতাৰ মূল্যবোধ শিক্ষা এয়াই। ইয়াৰ দ্বাৰা ঈৰ্ষা, অসূয়া দূৰ হ'ব আৰু অহিংসা প্ৰতিষ্ঠা হ'ব। পৰস্পৰে পৰস্পৰক সহ্য কৰিবলৈ শিকিব।

ভকতৰ সংগত থাকি হৰিনাম কীৰ্তন কৰিলে মানুহৰ মন পৱিত্ৰ হয়। হৰিনাম কীৰ্তনত সকলোৰে অধিকাৰ আছে। জাতিভেদ, বৰ্ণভেদ হৰিনামৰ অন্তৰায় নহয়—

পৰম নিৰ্মল ধৰ্ম হৰিনাম কীৰ্তনত

সমস্ত প্ৰাণীৰ অধিকাৰ

এতেকেসে হৰিনাম সমস্ত ধৰ্মৰ ৰাজ্য

এহি সাৰ শাস্ত্ৰৰ বিচাৰ।। (ঘোষা)

নিৰ্মল মানুহৰ সংগত থাকিলে সকলো মানুহৰ মন নিৰ্মল হয়। A man is

known by the company he keeps. অসৎ সংগ এৰি কৃষ্ণ ভকতৰ সংগ ল'বলৈ আৰু উন্নতমানৰ হ'বলৈ মহাপুৰুষজনাই সকলোকে আহ্বান জনাইছে : অসৎ সংগ পৰিহাৰ, সৎ সংগ গ্ৰহণ মূল্যবোধ শিক্ষা, ধৰ্মীয় সহনশীলতা আৰু অহিংসা— দুটি প্ৰধান প্ৰমূল্য—

পৰৰ ধৰ্মক নিহিংসিবা কদাচিত ।

কৰিবা ভূতক দয়া সৰুৰুণ চিত ॥

হইবা শান্ত চিত্ত সৰ্বধৰ্মত বৎসল ।

এহি ভাগৱত ধৰ্ম জানা মহাবল ॥ (ভক্তি প্ৰদীপ)

পণ্ডিত হৈয়ো শংকৰদেৱে সৰ্বসাধাৰণ ৰাইজে বুজি পোৱা ভাষাতহে কীৰ্তন, দশম আদি লিখিছিল । সাধাৰণ মানুহৰ প্ৰতি থকা ভালপোৱাৰ ই এটা উৎকৃষ্ট উদাহৰণ । এই প্ৰমূল্যক আমি সন্মান জনাব লাগিব আৰু ব্যক্তিগত জীৱনত আচৰণ কৰিব লাগিব ।

ত্যাগৰ মাজেদি ভোগ ভাবতীয় আদৰ্শ । গুৰুজনাই এই প্ৰমূল্যৰ অনুকূলে উপদেশ দিছে । শ্ৰীকৃষ্ণৰ বাল্য সখা দামোদৰ বিপ্ৰৰ জীৱনতে ইয়াৰ প্ৰকাশ দেখা পোৱা যায় ।

এহি বুলি দ্বিজে ভুঞ্জিলা পৰম

ভোগ্যক পত্নী সহিত

কিছু কিছু কৰি বিষয় এৰন্ত

কৃষ্ণত অৰ্পিয়া চিত্ত ॥

দৃঢ় ভক্তি কৰি চিন্তি মোহ জৰী

কৰ্ম বন্ধে ভৈলা হীন ।

পায়ৱ মহোদয় দেখি ব্ৰহ্মময়

কৃষ্ণত গৈলন্ত লীন ॥ (কীৰ্তন)

জীৱশ্ৰেষ্ঠ মানুহৰ চৰম প্ৰাপ্তি ইয়াতেই ।

মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে দেখুওৱা মতাদৰ্শ বৰ্তমানৰ জ্ঞান-বিজ্ঞানৰ বিস্ফোৰণৰ যুগত নতুন পুৰুষে কেনেদৰে গ্ৰহণ কৰিব, পালন কৰিব, কেনেধৰণৰ প্ৰয়োগেৰে শিক্ষা আহৰণ কৰিব লাগিব, এই বিষয়টো চিন্তনীয় হৈ পৰিছে । আধুনিক বিজ্ঞান আৰু প্ৰযুক্তিবিদ্যাই মানৱ সমাজত দ্ৰুতগতিত পৰিৱৰ্তন আনিছে । এহাতে

জীৱনত শাৰীৰিক সুখ-সন্তোষ দিয়া সমলৰ যোগান ধৰিছে, আনহাতে মানসিক অশান্তি আৰু সংকট সৃষ্টি কৰিছে। সৃষ্টিমূলক সমলেৰে মানুহক সুখ আৰু আনন্দ দিছে, আনহাতে ধ্বংসমূলক বহুত সমল আৰু ইয়াৰ ব্যৱহাৰে মানৱ সমাজত অশান্তি আনিছে। গতিকে নতুন পুৰুষে মহাপুৰুষৰ মতাদৰ্শ অনুসৰি আধ্যাত্মিক চিন্তাৰে জীৱন সুখময় কৰাৰ শিক্ষা আহৰণ কৰিব লাগিব আৰু আনহাতে বিজ্ঞানৰ জ্ঞান আহৰণ কৰি বস্তুবাদী চিন্তাৰে জীৱন গঢ় দিব পৰা শিক্ষাও ল'ব লাগিব। গতিকে তেওঁলোকে আধ্যাত্মিক জ্ঞান আৰু বৈজ্ঞানিক জ্ঞান— দুয়োটাই পৰিৱৰ্তনশীল জগতত খাপ খাব পৰাকৈ আহৰণ কৰিব লাগিব। নতুন পুৰুষে ধৰ্ম আৰু বিজ্ঞানৰ মাজত যে ওতপ্ৰোত সম্পৰ্ক আছে, সেই বিষয়ে প্ৰথমে জ্ঞাত হ'ব লাগিব। ধৰ্ম হৈছে আত্ম-উপলব্ধিৰ এটা পথ যি পথেদি গ'লে ব্যক্তিৰ আত্ম-উপলব্ধি হয় আৰু ভগৱানৰ সন্তোক জানিব পৰা যায়। ধৰ্মই আত্মা আৰু পৰমাত্মাৰ মিলন পথৰ সন্ধান দিয়ে। ড° সৰ্বপল্লী ৰাধাকৃষ্ণনে ধৰ্মৰ সংজ্ঞা দিছে— Religions are the ways to realise the self. ধৰ্ম আত্মোপলব্ধিৰ পথ। সত্যই ভগৱান। এই সত্যক জনাটোৱে সকলো ধৰ্মৰ মূল উদ্দেশ্য। সেই কাৰণে ৰাধাকৃষ্ণনে কৈছে— গাইৰ ৰং বেলেগ হ'লেও গাখীৰৰ ৰং সদায় একে। গতিকে সত্য সদায় সত্য— নিত্য শাস্ত। ধৰ্মই এই চিৰসত্যটোকে মানৱ সমাজক দিয়ে। মহাপুৰুষজনাই এই সত্যক 'একশৰণ'ৰ যোগেদি আমাক লোৱাৰ দিহা কৰি গৈছে। আনহাতে বিজ্ঞান হ'ল এটা পদ্ধতিগতভাৱে চলোৱা অধ্যয়ন যি পৰীক্ষা গৱেষণা আৰু নিৰীক্ষণৰ মাজেদি আচল সত্যক উদ্ধাৰ কৰা হয়। বৰ্তমান বিজ্ঞানে অনন্ত কোটি ব্ৰহ্মাণ্ডৰ গ্ৰহ, নক্ষত্ৰৰ আচল স্থিতি উদ্ধাৰ কৰিবলৈ প্ৰচেষ্টা চলাই আছে। আনহাতে ঋষি-মুনিসকলে ধৰ্ম সাধনাৰ যোগেদি ঈশ্বৰৰ অস্তিত্ব আৰু ব্ৰহ্মাণ্ডৰ স্থিতিৰ হেজাৰ হেজাৰ বছৰৰ আগতেই ঘোষণা দিছিল। এই সত্যকেই বিজ্ঞানে বৰ্তমান পাইছে। মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে কৈছে—

গোবিন্দ ৰাম মূৰাৰী

অনন্ত কোটি ব্ৰহ্মাণ্ডৰ হৰি অধিকাৰী।

ধৰ্মৰ জৰিয়তে মানুহে এই সত্য উপলব্ধি কৰিবলৈ শিকিছে। ধৰ্ম আৰু বিজ্ঞানৰ সম্বন্ধ যে ওতপ্ৰোত এই সম্পৰ্কে বিজ্ঞানী আইনষ্টাইনে কৈছে— বিজ্ঞানহীন ধৰ্ম অন্ধ আৰু ধৰ্মহীন বিজ্ঞান খোৰা। গতিকে ধৰ্ম আৰু বিজ্ঞানৰ লক্ষ্য একেই। মাত্ৰ সেই লক্ষ্যত উপনীত হোৱাৰ পথ বেলেগ বেলেগ। ধৰ্মই

আধ্যাত্মিক আৰু ঐশ্বৰিক তত্ত্বৰ পথ লৈছে। বিজ্ঞানে পৰীক্ষা, গৱেষণা আৰু প্ৰযুক্তিৰ পথ লৈছে। এটা আনটোৰ পৰিপূৰক। এই বহুস্বৰ জ্ঞান নতুন পুৰুষসকলে জানিলে জীৱনত অমিয়া আনন্দ সুখৰ অধিকাৰী হ'ব আৰু মানৱ সংস্কৃতিলৈ অৱদান আগবঢ়াব পাৰিব।

শংকৰদেৱে থলুৱা সংস্কৃতিৰ পৰা সমল লৈ গীত-মাত, নৃত্য-বাদ্য, অভিনয় আদি সৃষ্টি কৰি সকলোৰে মাজত সংহতি প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল। এই সকলোবিধৰ শিক্ষা নতুন পুৰুষে বৈজ্ঞানিক দৃষ্টিৰে বিশ্লেষণ কৰি আহৰণ কৰিব লাগে। হস্তশিল্প, কুটীৰ শিল্পবো আদৰ্শ মহাপুৰুষজনাই আমাক দি থৈ গৈছে। নতুন পুৰুষে সেই শিক্ষাও আহৰণ কৰা উচিত। প্ৰাচীন কালত ছাত্ৰই গুৰুগৃহত থাকি মূল্যবোধৰ শিক্ষা লাভ কৰিছিল। শংকৰদেৱেও এনে শিক্ষাৰে আদৰ্শ ভকতীয়া সমাজ গঠন কৰি দেখুৱাই গৈছে। মহাপুৰুষৰ মতে সত্য শিৱ সুন্দৰৰ আৰাধনা কৰাটোৱেই ঐশ্বৰিক মূল্যবোধ। এই তত্ত্বৰ ওপৰতেই তেৰাই নিজৰ ধৰ্মমত স্থাপন কৰিছিল। গতিকে এনে মূল্যবোধৰ শিক্ষা ল'ব পাৰিলেই নতুন পুৰুষ উপকৃত হ'ব আৰু সমাজৰো উপকাৰ হ'ব।

শেষত জ্যোতিপ্ৰসাদৰ কবিতাত থকা শংকৰ প্ৰশস্তি এফাঁকিৰে আমাৰ লেখা সামৰিছোঁ—

মহাপুৰুষ শংকৰ মাধৱৰ
সোণসেৰীয়া সংস্কৃতিয়ে
পোহৰ দিয়ে
এই পৃথিৱীত
সোণৰ জীৱনৰ।

মাধৱদেৱৰ জীৱন আৰু কৃতি

জন্ম : ১৪৮৯ চনত (১৪১১ শকৰ জেঠ মাহৰ কৃষ্ণা প্ৰতিপদ তিথিত) নাৰায়ণপুৰৰ লেতেকুপুখুৰীৰ পাৰত হৰশিঙা বৰাৰ (আহোম ৰাজবিষয়া) ঘৰত মাধৱদেৱৰ জন্ম হয়। কথাগুৰুচৰিতৰ মতে শংকৰদেৱ প্ৰথম তীৰ্থভ্ৰমণ কালত বদৰিকাশ্ৰমত থাকোঁতে মাধৱদেৱৰ জন্ম হৈছে— “গৈ বদৰিকাশ্ৰমে উঠি উদ্ধৱক দৰশন হৈছেগৈ। তাত দক্ষিণ বাহুত বাঢ়িছে মাংস। সৰ্বজয় আতৈ বোলে, কিবা হবহে। গুৰু বোলে, আমাৰ ইষ্ট এজন পুৰুষ মাধৱ নামে জন্মিছে।” একেখন চৰিততেই মাধৱদেৱৰ জন্মকাল এনেদৰে নিৰ্ধাৰণ কৰিছে— “জেঠ মাহ ৰবিবাৰ অমাৱস্যা তিথি, ভৰণী নক্ষত্ৰ, ১৪১১ দিন যাএতে দুই প্ৰহৰ নিশা ছদ্ম নবদেহা বেকত হৈছে গুৰুজন।” বামৰায়ে ‘১৪১১ শক, জেঠ মাহ দেওবাৰ কৃষ্ণা পঞ্চমী তিথিত’ মাধৱদেৱৰ জন্ম বুলি উল্লেখ কৰিছে। লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাই মাধৱদেৱৰ জন্মকাল এনেদৰে নিৰ্ধাৰণ কৰিছে— “চৌদশ আঘাৰ অৰ্ধে জেঠ মাস নিশি কৃষ্ণ কৃষ্ণপক্ষ ৰবিবাৰ প্ৰতিপদ শশী।” মুঠতে ১৪১১ শকৰ (১৪৮৯ চন) জেঠ মাহত মাধৱদেৱৰ জন্ম।

বংশ পৰিচয় : মাধৱদেৱৰ পিতৃ আছিল শ্ৰীশংকৰদেৱৰ সম্পৰ্কীয় হৰি ভূঞাৰ বংশৰ গোবিন্দ ভূঞা বা গোবিন্দাগিৰী আৰু মাতৃ সত্যৱতী, আন নাম মনোৰমা বা মনোহৰ আই। গোবিন্দাগিৰীৰ পূৰ্বপুৰুষসকল হ'ল কৃষ্ণভূঞা — বিষ্ণু — গোপাল — কৃপাল — ৰাম — জনাৰ্দন — শ্ৰীৰাম — মুকুন্দ (কথাগুৰু চৰিতৰ মতে)। আনহাতে অমৃতভূষণ অধিকাৰীয়ে ‘শ্ৰীমদ্ নামঘোষা’ৰ ভূমিকাত এনেদৰে দেখুৱাইছে— ব্ৰহ্মাগিৰী— ধৰ্মাগিৰী— অনন্তগিৰী— ভৱগিৰী—

বহাইগিৰী— দীঘলীপুৰীয়াগিৰী— বাম কানাইগিৰী। চৰিতকাৰ বামানন্দ দ্বিজৰ মতে মাধৱদেৱৰ এজন পূৰ্বপুৰুষ চণ্ডীবৰ বৰভূঞাৰ লগত কামৰূপ ৰাজ্যলৈ আহি বঙুকাত বৈছিলহি।

মাধৱদেৱৰ পিতৃভূমি আছিল ধৰলা বা ধলেশ্বৰী নদীৰ তীৰৰ বঙুকাৰাজ্য। সেই ঠাই তেতিয়াৰ কামৰূপ ৰাজ্যৰ ভিতৰুৱা আছিল। আনহাতে গোবিন্দগিৰীৰ বাসস্থান আছিল কৰ্ণসুৱৰ্ণৰ (এতিয়া বাংলাদেশৰ ৰংপুৰ জিলা) দীঘলপুৰ নামৰ ঠাই, যাৰ বাবে তেওঁক দীঘলপুৰীয়াগিৰীও বোলে।

মাধৱদেৱৰ বংশলতা আৰু জীৱনপঞ্জী

১. পূৰ্বপুৰুষ	বঙুকাৰাজ্য
২. পুৰুষীনামা	কৃষ্ণভূঞা
বিষ্ণু
গোপাল
কৃপাল
বাম
জনাদৰ্শন
শ্ৰীৰাম
মুকুন্দ
গোবিন্দগিৰী
মাধৱদেৱ

৩. জন্ম : ১৪৮৯ খ্ৰীঃ (১৪১১ শক)।

৪. পিতৃ : গোবিন্দগিৰী।

৫. মাতৃ : মনোৰমা।

৬. শিক্ষা : বঙুকাৰ ৰাজেন্দ্ৰ অধ্যাপকৰ ছাত্ৰশালা।

৭. হৰিশিঙা বৰাৰ ঘৰত আশ্ৰয়।

৮. শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱৰ লগত সাক্ষাৎ (১৫২২ খ্ৰীঃ) ১৪৪৪ শক।

৯. ধৰ্মগ্ৰহণ।

১০. উজনি ৰাজ্য ত্যাগ।

১১. দুজনা গুৰুৰ কামৰূপ যাত্ৰা ১৫৪৬ খ্ৰীঃ (১৪৬৮ শক)।

১২. তীৰ্থযাত্ৰা।

১৩. শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱৰ লগত গণককুছিত শেষ সাক্ষাৎ।

১৪. সুন্দৰীদিয়াত নিৱাস।

১৫. বৰপেটাত নিৱাস আৰু বৰপেটা সত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা ১৫৮৩ খ্ৰীঃ (১৫০৫ শক)।

১৬. কোচবেহাৰ যাত্ৰা।

১৭. ভেলামধুপুৰত বৈকুণ্ঠ প্ৰয়াণ (১৫৯৬ খ্ৰীঃ) ১৫১৮ শক।

মুখ্য থানৰ বসতি থানৰ লেখ—

১. ভৰাবী ডুবিত — ১১ বৰ্ষ

২. আঁহতগুৰিত — ৬ মাহ

৩. কাপলা — ৩ মাহ

৪. বাৰাদি — ৩ মাহ

৫. কলানিকুছিত — ৩ মাহ

৬. গণককুছিত — ১৮ বৰ্ষ

৭ পাটবাউসীত — ১ বৰ্ষ

৮. সুন্দৰীদিয়াত — ১৪ বৰ্ষ ৬ মাহ

৯. গৌমুৰা — ৩ মাহ

১০. হেৰমদত — ৩ মাহ

১১. বৰপেটাত — ৮ বৰ্ষ

১২. ধোপগুৰি — ৩ মাহ

১৩. ৰামদিয়া বালিত — ৩ মাহ

১৪. ভেলামধুপুৰত — ২ বৰ্ষ ৩ মাহ

মাধৱদেৱে প্ৰতিষ্ঠা কৰা মূল সত্ৰ

১. গণককুছি।

২. সুন্দৰীদিয়া।

৩. বৰপেটা।

৪. গৌমুৰা।

৫. কোচবেহাৰৰ ভেলাদুৱাৰ।

বঙুকাত থকা সময়ত গোবিন্দগিৰী প্ৰতাপৰায় ভূঞাৰ কৰ্মচাৰী আছিল।
গোবিন্দগিৰীৰ প্ৰথমা পত্নীৰ নাম আছিল অনুচিতা। দামোদৰ বা ৰূপচন্দ্ৰ নামৰ

এটি শিশু এৰি অনুচিতই অকালতেই মৃত্যুবৰণ কৰে। উপযুক্ত বয়সত দামোদৰক বিয়া পাতি দি তেওঁ স্বাধীনভাৱে ব্যৱসায় কৰাৰ মানসেৰে বৰদোৱালৈ আহে আৰু তাতে শংকৰদেৱৰ পিতৃ কুসুম্বৰ শিৰোমণি ভূঞাৰ সৈতে পৰিচয় ঘটে। বাৰভূঞা বংশৰে এজন বুলি জানি কুসুম্বৰে গোবিন্দগিৰীক নিজৰ সম্পৰ্কীয় ছোৱালী মনোৰমাৰ সৈতে বিয়া পাতি দি বৌতা নদীৰ পাৰত বৰা পাতি সন্মানে থাকিবলৈ দিয়ে। কিছুদিন পিছত বৰদোৱাত ভোট মৰাণৰ উপদ্ৰৱ হোৱাত পাঁচমহীয়া অন্তঃসত্ত্বা পত্নীক লৈ নানা ঠাইত আশ্ৰয় বিচাৰি ফুৰাৰ মূৰত তেওঁ আশ্ৰয় বিচাৰি পালে আহোম ৰাজবিষয়া হৰশিঙা বৰাৰ ঘৰত। এই বৰাৰ ঘৰতেই জন্ম হয় মাধৱদেৱৰ। মাধৱদেৱৰ বয়স তেতিয়া প্ৰায় ছবছৰ, তেতিয়া হৰশিঙা বৰাই ভাটীফালৰ মানুহ আনি ঘৰত ৰাখিছেহি বুলি পাইকে ৰজাঘৰত গোচৰ দিয়াত গোবিন্দগিৰীয়ে ভয় খাই বৰাৰ ঘৰৰ পৰা সপৰিয়ালে ওলাই আহে। ছমাহমান বিভিন্ন ঠাইত অনাই-বনাই ঘূৰি ফুৰি, অশেষ নিকাৰ ভুজি তেওঁ ঘাঘৰি নদীৰ পাৰত গোবিন্দ ওৰফে ঘাঘৰি মাজিৰ ঘৰত আশ্ৰয় লয়হি। ইয়াতে মাধৱদেৱৰ একমাত্ৰ ভনীয়েক উৰ্বশীৰ জন্ম হয়।

ঘাঘৰ অঞ্চলত প্ৰায় চৈধ্য বছৰ থকাৰ পিছত গোবিন্দগিৰীয়ে মাজুলীৰ ভৰালীডুবি বোলা এডোখৰ ঠাইলৈ আহে, ইয়াত গয়াপাণিৰ^৪ লগত উৰ্বশীৰ বিয়া হয়। তাৰ পিছত গোবিন্দগিৰীয়ে পত্নীক জোঁৱায়েকৰ ঘৰত থৈ পুতেক মাধৱক লৈ বঙুকালৈ যায়। তাত মাধৱদেৱে ৰাজেন্দ্ৰ অধ্যাপক নামৰ এজনৰ টোলত নাম লগায় আৰু কম বয়সতে সুশিক্ষিত হৈ উঠে। শাস্ত্ৰ অধ্যয়ন অধ্যয়ন সমাপ্ত হোৱাৰ পিছত তেওঁ কায়স্থিকা বৃত্তি বা মজুমদাৰী বিদ্যাও আয়ত্ত কৰিছিল।

ইতিমধ্যে গোবিন্দগিৰীৰ মৃত্যু হৈছিল। যদিও ককায়েক দামোদৰ আৰু বৌৱেকৰ মৰম-চেনেহৰ মাজত মাধৱদেৱে আনন্দতেই দিন পাৰ কৰিছিল। বঙুকাত নিগাজীকৈ থাকিবলৈ মন মেলা মাধৱে এপাকত গৈ মাক-ভনীয়েকক পিতৃ বিয়োগৰ বাতৰিও দি আহিলগৈ। বেহা-বেপাৰৰ প্ৰতি খাউতি থকা মাধৱে পাণ-তামোলেৰে ভবা নাও লৈ ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বুকুৰে বেপাৰ কৰিবলৈ ধৰিলে। ককায়েকৰ অসুস্থতাৰ বাবে তেওঁৰ হৈ মজিন্দাৰৰ কামো চলাইছিল। তাতো পাইছিল ভূয়সী প্ৰশংসা। এই সময়তে নেঘেৰিটিঙৰ ছোৱালী এটিক জোৰোণ পিন্ধাই গাৰ্হস্থ্য ধৰ্ম পালন কৰিবলৈকো মন মেলে।^৫

এইখিনিতে মাধৱদেৱৰ জীৱন গতিয়ে মোৰ সলালে। মাতৃৰ অসুখ নিৰাময়ৰ

বাবে দেৱীৰ নামত মাধৱদেৱে শুকুলা পঠা আগ কৰিছিল আৰু সেই পঠা অনাৰ দায়িত্ব অৰ্পণ কৰিছিল গয়াপাণিৰ ওপৰত। গয়াপাণি ইতিমধ্যে শংকৰদেৱৰ শিষ্যত্ব গ্ৰহণ কৰি 'ৰামদাস' নামে জনাজাত হৈ পৰিছিল আৰু নৱবৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ শিক্ষা অনুসৰি বলি বিধানৰ ঘোৰ বিৰোধিতা কৰি ছাগলী আনিবলৈ অমাত্তি হৈছিল। তৰ্কত অৱত্তীৰ্ণ হোৱা মাধৱক বলে নোৱাৰি তেওঁ পিছদিনা মাধৱক শংকৰদেৱৰ থকা ঠাই বেলগুৰিলৈ লৈ আহিল। ৰামদাসৰ দ্বাৰা পৰস্পৰৰ পৰিচয়ৰ পিছত দুয়ো তৰ্কযুদ্ধত অৱত্তীৰ্ণ হ'ল। নানা যুক্তি-তৰ্কৰ শেষত শ্ৰীকৃষ্ণৰ পূজা হ'লেই যে সকলো দেৱতাৰ পূজা হয়, সেই কথা বুজাবলৈ শংকৰদেৱে "তৰুমূল শ্লোক"^৭ আৰু কৰাত মাধৱদেৱৰ মনৰ সকলো সংশয় ছেদ হোৱাত মহাপুৰুষক গুৰু মানি সেৱা জনালে আৰু গুৰুৰ চৰণতে নিজকে অৰ্পণ কৰি আজীৱন গুৰুৰ কায়াৰ ছায়া হৈ থাকিবলৈ মনে মনে অংগীকাৰ কৰিলে। শংকৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱৰ এই মিলনক অসমীয়া সাহিত্যত মণিকাঞ্চন সংযোগ বুলি অভিহিত কৰা হয়।^৮ ১৪৪৪ শকত ঘটাই মিলনৰ সময়ত মাধৱদেৱৰ বয়স বত্ৰিশ বছৰ আছিল বুলি গুৰুচৰিতত পোৱা যায়।^৯

শংকৰদেৱৰ প্ৰধান সহায়ক হৈ মাধৱদেৱে অসমৰ নানা ঠাইত বৈষ্ণৱ ধৰ্ম প্ৰচাৰ কৰিবলৈ ধৰে। বৈষ্ণৱবিদ্বেষী কিছুমান লোকৰ বাবে প্ৰথম অৱস্থাত তেওঁ ধৰ্মপ্ৰচাৰ কাৰ্যত কিছু অসুবিধাৰ সন্মুখীন হৈছিল যদিও তেওঁৰ বিশাল ব্যক্তিত্বই অসমৰ জনসাধাৰণক সহজে আকৰ্ষিত কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল। লক্ষ্মীনাৰায়ণ ৰজাই মাধৱদেৱৰ ধৰ্মক একপ্ৰকাৰ ৰাজধৰ্মৰূপে ঘোষণা কৰিছিল। শংকৰদেৱে মাধৱদেৱক শিষ্য হিচাপে লাভ কৰাৰ পিছতহে মহাপুৰুষীয়া ধৰ্মৰ চাৰিবস্তু (নাম, দেৱ, গুৰু, ভকত) সম্পূৰ্ণ হ'ল। মাধৱদেৱ কঠোৰ একশৰণীয়া আছিল, অন্য দেৱ-দেৱীৰ পূজা তেওঁ সহ্য নকৰিছিল। নামধৰ্ম প্ৰচাৰৰ ক্ষেত্ৰত মাধৱদেৱে গুৰুজনাৰ লগতে ভক্তিবিদ্বেষীসকলৰ নিন্দা-ককৰ্থনা সহিবলগীয়া হৈছিল। এইসকলৰ উচটনিত তেওঁ দুবাৰো আহোম ৰজাৰ ৰাজধানী গড়গাঁৱত হাজিৰ হ'বলগীয়াত পৰিছিল— প্ৰথমবাৰ গুৰুজনাৰ লগত, দ্বিতীয়বাৰ গুৰু জোঁৱাই হৰিৰ লগত। কিন্তু দ্বিতীয়বাৰ হৰি জোঁৱাই কটা গ'ল; মাধৱদেৱক উদাসীন বুলি এৰি দিয়া গ'ল যদিও কোনেও তেওঁক ৰাজধানী এৰি যাবলৈ নোকোৱাত তাত তেওঁ বছৰেক থাকিহে ধুৱাহাটলৈ উভতি আহে।

গড়গাঁৱৰ পৰা উভতি আহিয়েই মাধৱদেৱে শংকৰদেৱ আৰু অন্যান্য ভকতৰ

সৈতে কামৰূপলৈ টাপলি মেলে। যাত্ৰাৰম্ভ কৰাৰ সাত মাহৰ পিছত সকলোটি বৰপেটাৰ ওচৰৰ কাপলাত উপস্থিত হয়। মাধৱদেৱ ইয়াত ছমাহমান থাকি বাবাদিলৈ আহে। বাবাদিত তিনি বছৰ থকাৰ পিছত তেওঁ কলানিকুছিত ছমাহ আৰু নোৱাকুছিত চাৰি মাহ ৰয়। ইয়াৰ পিছত তেওঁ গণককুছি পায়হি। সুদীৰ্ঘ ওঠৰ বছৰকাল তেওঁ ইয়াত বাস কৰিছিল। গণককুছিত থকা কালতে মাধৱদেৱ শংকৰদেৱৰ দ্বিতীয়বাৰ তীৰ্থ ভ্ৰমণৰ সংগী হয়। তীৰ্থৰ পৰা উভতি অহাৰ পিছত শংকৰদেৱ ৰাজৰোষত পৰে আৰু বেহাৰৰ নৰনাৰায়ণ ৰজাৰ সমুখত উপস্থিত হয়। গুৰুজনা বেহাৰত থাকোঁতেই মাধৱদেৱে তেওঁৰ পৈতৃক ঘৰ বগুকাৰ পৰা শেষবাৰৰ বাবে এপাক মাৰি আহে।

মাধৱদেৱ গণককুছিত থকাৰ শেষৰ ফালে বেহাৰত শংকৰদেৱৰ মহাপ্ৰয়াণ ঘটে। তাৰ পিছত তেওঁ গণককুছি এৰি পাটবাউসীত থাকিবলৈ লয়। কিন্তু ইয়াত কিছুদিন থাকি তেওঁ সুন্দৰীদিয়া পায়হি। ইয়াত তেওঁ চৈধ্য বছৰকাল আছিল। ইয়াত থকা ক্ৰমে টান হৈ পৰিছিল। ভকতসকলে পূজা-পাতল নকৰা কথাটো নৰনাৰায়ণৰ ভতিজা, পূব কোচ ৰাজ্যৰ ৰজা ৰঘুদেৱে ভাল পোৱা নাছিল আৰু ভকতসকলক ধৰি নিবলৈ সঘনে গৰমলি পঠিয়াইছিল।

এনোবোৰ হেঁচা পাই মাধৱদেৱে সুন্দৰীদিয়া এৰি বৰপেটাত থকাৰ সিদ্ধান্ত লয়। কিন্তু ইয়াতো তেওঁ সুখেৰে থাকিব পৰা নাছিল। মানুহক বিপথে নিয়াৰ মিছা অভিযোগ তুলি ৰঘু ৰজাই তেওঁক তেওঁৰ ৰাজধানী বিজয় নগৰলৈ ধৰাই নিয়ায়। অৱশ্যে ৰজাৰ ভুল ভঙাত তেওঁক সসন্মানে মুক্তি দিয়ে। বিজয় নগৰৰ পৰা আহি হাজোত দুদিনমান থাকি তাৰ পৰা তেওঁ বাহিৰে বাহিৰে কোচবিহাৰলৈ যায়গৈ। আৰু ভেলাত সত্ৰ পাতি থাকিবলৈ লয়। কিন্তু ইয়াতো তেওঁ বিৰুদ্ধবাদীৰ সন্মুখীন হ'বলগীয়া হৈছিল। লক্ষ্মীনাৰায়ণ ৰজাৰ বিষয়া বিৰূপাক্ষ কাজীয়ে তেওঁৰ বিৰুদ্ধে ৰজাক নানা কথা লগায় যদিও শেষত তেওঁ নিজৰ দোষ উপলব্ধি কৰে আৰু ভক্তিধৰ্মকে ৰাজধৰ্ম হিচাপে স্বীকৃতি দিয়ে।

মাধৱদেৱে দাৰ পৰিগ্ৰহ নকৰিলে। তেওঁ বিমলানন্দ স্বৰূপ সমগ্ৰ বিশ্ব পৰিব্যাপ্ত হৈ থকা ভগৱৎ প্ৰেমৰ সূত্ৰৰে নিজকে আবদ্ধ কৰি, নিজকে একমাত্ৰ কৃষ্ণ ভক্তিৰসত ডুবাই ৰাখি সাংসাৰিক বন্ধনক তুচ্ছজ্ঞান কৰিলে আৰু পাৰ্থীৰ কামনাৰ উৰ্ধ্বত থাকি চিৰকৌমাৰ্যব্ৰত পালন কৰিলে। সংসাৰ বান্ধোনত সোমালে ধৰ্মাচাৰণ কৰা টান হৈ পৰিব বুলি তেওঁ জোৰোণ পিন্ধোৱা কন্যাটিকো কৌশলেৰে

নাকচ কৰিলে। “এবাৰ গড় মাৰি যুঁজিলে ভাল বুলি শংকৰদেৱে নিজেই তেওঁৰ কন্যা ৰুক্মিণীক মাধৱদেৱত দিবলৈ ওলাইছিল, কিন্তু মাধৱদেৱে গড়ৰ ভিতৰত যুঁজিলে ৰথী গড়ৰ বাহিৰে যুঁজিলে মহাবথী বুলি শংকৰদেৱক এই কাৰ্যৰ পৰা নিৰস্ত কৰে।”^{১০}

শংকৰদেৱে প্ৰৱৰ্তন কৰা ভক্তিদৰ্শনৰ চাকিগছি প্ৰোজ্জ্বল কৰি তোলা মাধৱদেৱৰ জীৱন চাকিগছি লাহে লাহে স্তিমিত হৈ আহিবলৈ ধৰে। ভেলাত আঢ়ৈ বছৰ কাল থকাৰ পিছত ১৫১৮ শকৰ ভাদ মাহৰ কৃষ্ণপক্ষৰ পঞ্চমী তিথিত বেলা ডেৰপৰত মহাপুৰুষ মাধৱদেৱে বাম বাম উচ্চাৰণ কৰি পৰমাত্মাত আত্মাক স্থাপন কৰি ব্ৰহ্মাত লীন হৈ মানৱলীলা সম্বৰণ কৰিলে।^{১১} মৃত্যুৰ সময়ত তেওঁৰ বয়স হৈছিল ১০৭ বছৰ।

মাধৱদেৱ সাহিত্য কৃতি

মাধৱদেৱে গুৰুজনাৰ পদাংক অনুসৰণ কৰি কৃষ্ণ ভক্তিবাদ প্ৰচাৰ আৰু প্ৰসাৰ লাভাৰ্থে প্ৰবৃত্ত হৈছিল সাহিত্য সৃষ্টিত। এইক্ষেত্ৰত তেওঁ অনুপ্ৰাণিত হৈছিল গুৰুজনাৰ পৰা পোৱা পৰামৰ্শ, নিৰ্দেশ, প্ৰশংসা, মৰম আদিৰ দ্বাৰা। মাধৱদেৱৰ সাহিত্যিক জীৱন আৰম্ভ হয় তেওঁ গণককুছিত থকা কালৰ পৰা। ইয়াৰ আগতে তেওঁ শংকৰদেৱৰ আদেশত দুই এটি গীত ৰচিছিল। কথিত আছে, হৰি জোঁৱাইক চাউদাঙে বধ্যভূমিলৈ নিয়াৰ সময়ত মাধৱদেৱে হেনো ‘ভয়ো ভাই সাৱধান, জায়ে নতু ছুটি প্ৰাণ’— এই গীতটি গাই তেওঁৰ পিছে পিছে গৈছিল।^{১২}

তলত মাধৱদেৱৰ ৰচনা সম্ভাৰ উল্লেখ কৰি কোনখন পুথি কোন ঠাইত ৰচনা কৰিছিল, তাৰ এটি আভাস দিবলৈ যত্ন কৰা হ’ল।

১. গণককুছিত : অৰ্জুন ভঞ্জন নাট, বৰগীত, ভটিমা, ৰাজসূয় কাব্য, জন্ম-ৰহস্য আৰু আদিকাণ্ড ৰামায়ণ।

২. সুন্দৰীদিয়াত : চোৰধৰা, পিম্পৰা গুচোৱা, ভোজন বিহাৰ, ভূমি-লেটোৱা, ভক্তি-বত্ৰাৱলী আৰু নামঘোষাৰ প্ৰথম অংশ।

৩. কোচবিহাৰত : নামঘোষা সম্পূৰ্ণ আৰু নামমালিকা।

ওপৰত উল্লেখ কৰা গ্ৰন্থসমূহ ড° সত্যেন্দ্ৰ নাথ শৰ্মাই তেওঁৰ “অসমীয়া সাহিত্যৰ সমীক্ষাত্মক ইতিবৃত্ত” নামৰ গ্ৰন্থত এনেদৰে ভাগ কৰি দেখুৱাইছে—

১. আখ্যানমূলক : ৰামায়ণৰ আদিকাণ্ড আৰু ৰাজসূয় কাব্য।

২. তত্ত্বমূলক : নামঘোষা, ভক্তি বত্ৰাৱলী, জন্ম-বহস্য, নাম-মালিকা।

৩. নাটসমূহ : অৰ্জুন ভঞ্জন বা দধি মথন (পূৰ্ণাংগ নাট), চোৰধৰা, পিন্ধৰা গুচোৱা, ভোজন বিহাৰ, ভূমি লেটোৱা। উল্লেখিত নাটকেইখনৰ বাহিৰেও মাধৱদেৱৰ ভণিতা থকা ব্ৰহ্মমোহন, বাস, বুমুৰা, ভূষণ হৰণ আৰু কোটোৰা খেলা মাধৱদেৱৰ ৰচনা বুলি দুই চাৰি সমালোচকে স্বীকৃতি দিব খোজা নাই। ইয়াৰ কাৰণ হিচাপে নাটকেইখনত থকা আদিবসৰ প্ৰাধান্য, বাধা চৰিত্ৰৰ অৱতাৰণা আৰু ভাষাৰ গ্ৰাম্যতা দেখুওৱা হৈছে।

৪. : বৰগীত, ভটিমা আদি

ওপৰত কৰি অহা বিভাজনৰ ভিত্তিতে মাধৱদেৱৰ ৰচনাসমূহৰ এক সংক্ষিপ্ত পৰিচয় দাঙি ধৰিবলৈ যত্ন কৰা হ'ল।

আদিকাণ্ড ৰামায়ণ :

আনুমানিক ১৫৫০ৰ পৰা ১৫৬০ খ্ৰীষ্টাব্দৰ ভিতৰত মাধৱদেৱে আদিকাণ্ড আৰু শংকৰদেৱে উত্তৰাকাণ্ড ৰচনা কৰে। গুৰু শংকৰৰ নিৰ্দেশ মানি ৰচনা কৰা এই কাণ্ডটি তেওঁ ১৪৯১টি পদত ভাঙি উলিয়াইছে। বাল্মীকি ৰামায়ণৰ আদিকাণ্ডৰ চমু অনুবাদ হ'লেও ইয়াৰ বৰ্ণনা ৰসাল আৰু সাহিত্যিক সৌন্দৰ্যৰে প্ৰোজ্জ্বল। "The beauty of his Adikanda lies in its elegant verses and homely similes. The work nowhere reads like a translation. The appropriate use of Assamese proverbs with a slight touch of humour gives the work flavour of an original work."¹³

গুৰু দুজনাই কিয়নো গাইপতি একোটাকৈ কাণ্ড ৰচনা কৰিলে, সেই বিষয়ে 'গুৰুচৰিত'ত এনেদৰে আছে—

“আৰু মাধৱ কন্দলীৰ কবিতা ৰামায়ণ ঢাকি তুচকৈ গুচাবৰ মন দিলে অনন্ত কন্দলি এ : তেহে গুৰুজনত বিপ্ৰে স্বপ্নকে সৰনাপন হৈ প্ৰাথিলে ৰবৰ হেতু। পাচে গুৰুজনে বোলে বৰাপো তোমাৰ মিতাৰ শাস্ত্ৰ কবিতা গুচাবজে খোজে : যামি ধৰো গোৰত : তুমি হোৱা আগে : তেনে আদ্যে উত্তৰা কৰিছে : কাপৰ গাৰি দৰে আগ গোৰ সবে ৰ'ল : উপদেশ (আচু) ফুল হ'ল : আগে উপদেশ নাই শুভ শুভ হে আচিল আধ্যাত (চোট আতা দিছে)।”^{১৪}

অৰ্থাৎ অনন্ত কন্দলিয়েও এখন ৰামায়ণ ৰচনা কৰি মাধৱ কন্দলিৰ ৰামায়ণখনক তুচ্ছ কৰি সমাজত প্ৰচলন নোহোৱা কৰিব খুজিছিল। তেতিয়া মাধৱ কন্দলিয়ে সপোনত দেখা দি শংকৰদেৱৰ শৰণাপন হৈ প্ৰাৰ্থনা কৰিলে, যাতে

তেওঁৰ ৰামায়ণখন লুপ্ত হৈ নাযায়। তেতিয়া শংকৰদেৱে মাধৱদেৱক ক'লে,
 “তোমাৰ মিতাৰ শাস্ত্ৰই মাধৱ কন্দলিৰ কবিতা (অৰ্থাৎ ৰামায়ণ) আঁতৰাই পেলাব
 খুজিছে।” গুৰুজনাই প্ৰস্তাৱ দিলে যে তেওঁ গুৰিত ধৰিব আৰু মাধৱদেৱে আগত
 ধৰিব। সেই প্ৰস্তাৱ মতেই দুয়োজনে আদিকাণ্ড আৰু উত্তৰাকাণ্ড ৰচনা কৰিলে।
 পাৰ্থী কাপৰ আগ আৰু গুৰি দুয়োটা একে ধৰণৰ হোৱাৰ দৰে ৰামায়ণৰ আদি
 আৰু উত্তৰাকাণ্ড দুয়োটাই একে বৈষ্ণৱৰ আদৰ্শৰ ভিত্তিত গঢ় লৈ উঠিল। বাকী
 অধ্যায়বিলাকতো চাদৰৰ আগত (আঁচুত) ফুল দিয়াৰ দৰে একোছোৱা উপদেশজুৰি
 দিয়া হ'ল। উপদেশজুৰি দিলে চোট আতা মাধৱদেৱে। আগতে শুভ শুভ হৈ
 সামৰণিত আছিল।

এয়াই হ'ল মাধৱদেৱৰ আদিকাণ্ড ৰামায়ণ ৰচনাৰ পটভূমি।

আত্মলঘিমা আৰু দাস্য ভাৱ প্ৰকাশেৰে নিজ গুৰুৰ প্ৰতি ভক্তি জনাই
 মাধৱদেৱে আদিকাণ্ডৰ অনুবাদ কাৰ্য আৰম্ভ কৰিছে— পৰমব্ৰহ্মাৰ অৱতাৰ শ্ৰীকৃষ্ণ
 আৰু শ্ৰীৰামচন্দ্ৰৰ বন্দনাৰে—

জয় জয় কৃষ্ণদেৱ দৈৱকীনন্দন।

ব্ৰহ্ম হৰে কৰে যাৰ চৰণ বন্দন।।

আতি অন্ত্য জাতি তৰে যাৰ লৈলে নাম।

হেন কৃষ্ণ পদে কৰো সদায় প্ৰণাম।।১

নমো নমো ৰাম বধুকুলৰ কমল।

কৰিও প্ৰকাশ নিজ যশ সনিৰ্মল।।

পুৰিলাহা যিটো জগতৰ মন কাম।

হেন ৰাম পদে কৰো সদায় প্ৰণাম।।২

সুকবি মাধৱদেৱে আদিকবি বাল্মীকিৰ দৰেই প্ৰভাত সময়ত গংগাত স্নান
 কৰিবলৈ গৈ সংগমৰত ক্ৰৌঞ্চ পক্ষীযোৰৰ এটাক ব্যাধে বধ কৰাৰ ঋষি বাল্মীকিৰ
 অন্তৰত কৰুণভাৱৰ উদ্ৰেক হোৱাৰে পৰা কাব্যৰ কাহিনীভাগ আৰম্ভ কৰিছে।
 ঋষিৰ হৃদয়ৰ কাৰুণ্যই শ্লোক হিচাপে উচ্চাৰিত হৈছিল এনেদৰে—

“মা নিষাদ প্ৰতিষ্ঠাং ত্বমগমঃ শাশ্বতী সমাঃ।

যৎ ক্ৰৌঞ্চ মিথুনাদেকৰষিঃ কাম মোহিতম্।।

মূলৰ এই শ্লোকটো মাধৱদেৱে কোনো সালসলনি নকৰাকৈ যথাযথভাৱে

তেওঁৰ আদিকাণ্ড ৰামায়ণত উদ্ধৃত কৰিছে। আদিকাণ্ড ৰামায়ণৰ প্ৰাৰম্ভতে 'বন্দনা'ত তেওঁ কৃষ্ণ আৰু ৰামৰ বন্দনাৰ লগতে নিজ গুৰুৰ বন্দনা কৰিবলৈ পাহৰা নাই—

নিজ গুৰু চৰণত কৰি নমস্কাৰ।

ৰচিলো মাধৱে আদ্যাকাণ্ড কথা সাৰ।।

উক্ত পদফাঁকিয়ে গুৰু শংকৰৰ প্ৰতি থকা তেওঁৰ একান্ত আনুগত্যকে প্ৰতীয়মাণ কৰিছে। ইয়াৰ পিছত সৃষ্টিকৰ্তা ব্ৰহ্মা নাৰদ মুনিৰ সৈতে আহি ঋষিৰ আশ্ৰমত উপস্থিত হৈছে আৰু ব্ৰহ্মাৰ উপদেশক্ৰমে ঋষিয়ে ৰামায়ণ ৰচনা কৰিবলৈ হাতত কাপ তুলি লৈছে।

মূল ৰামায়ণত ৰামচন্দ্ৰৰ লংকা বিজয়ৰ পিছতহে ৰামায়ণ ৰচনা হোৱা বুলি কোৱা হৈছে। কিন্তু ৰামায়ণত ৰামচন্দ্ৰৰ জন্মৰ আগেয়ে ব্ৰহ্মাৰ নিৰ্দেশক্ৰমে নাৰদ মুনিয়ে ঋষি বাল্মীকিৰ লগত ৰামায়ণৰ কাহিনী বৰ্ণনা কৰিছে। মাধৱদেৱে বাল্মীকিৰ আগত নাৰদে কোৱা এই কথাখিনি সংক্ষেপে প্ৰায় ৯৩টা পদ বৰ্ণনা কৰিছে। ইয়াৰ পিছত 'ৰামসৰ বিৱৰণ' খণ্ডত ৰাৱণৰ বংশ পৰিচয় সহিতে তেওঁৰ ভাতৃ বিভীষণ আৰু কুব্জৰ আৰু ভগ্নী ত্ৰিজটা আৰু শূৰ্পনখাৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। বিবাদপ্ৰিয় ৰাৱণৰ চাৰিত্ৰিক দিশটো আঙুলিয়াবলৈ গৈ কেনেদৰে ইন্দ্ৰ আদি দেৱতাক বিবাদত পৰাস্ত কৰি শেষত ৰামৰ হাতত অতি ধ্বংস হৈছিল, সেই কথাও মাধৱদেৱে অতি সুন্দৰকৈ বৰ্ণনা কৰিছে।

ইয়াৰ পিছত "সূৰ্য বংশৰ বিৱৰণ" অংশত প্ৰথমে বাল্মীকিয়ে শুভক্ষণ চাই ৰামায়ণ ৰচনাৰ কাম হাতত লৈছে—

ধৰিয়া শিৱত মুনি ব্ৰহ্মাৰ আদেশ।

সুমৰিলা মনে নাৰদৰ উপদেশ।।

ৰামায়ণ কৰিতে লাগিলা অনুক্ৰমে।

বংশাৱলী কহিবাক লাগিলা প্ৰথমে।। ১৫১

ইয়াত ৰামৰ পিতৃ দশৰথৰ পূৰ্বৰ সূৰ্যবংশীয় ৰজাসকলৰ পৰিচয় দাঙি ধৰিছে। কৌশল্যা, কৈকেয়ী আৰু সুমিত্ৰাৰ সৈতে ৰজা দশৰথৰ বিবাহৰ বৰ্ণনাও এই অংশৰ মুখ্য আকৰ্ষণ।

উক্ত তিনিগৰাকী ৰাণীৰ উপৰি আৰু সাতশগৰাকী ৰাণীৰ সৈতে সুখ-সন্তোষগত ব্যস্ত থকা ৰজা দশৰথে ৰাজ্যত অনাবৃষ্টি হোৱাৰ খবৰো নোপোৱা হ'ল।

নাৰদে সৰ্বীয়াই দিয়াতহে বজা সপ্তম হ'ল। নাৰদে বজাক কোৱা কথাৰ সাৰাংশ হৈছে— বজাই ভোগ বিলাসত দিন কটাইছে, তাৰ বিপৰীতে প্ৰজাবৰ্গই অশেষ কষ্টত দিন নিয়াইছে। শনিৰ কোপত পৰি ৰাজ্যত অনাবৃষ্টি হৈছে, ফলত শস্য আৰু অন্যান্য খাদ্যবস্তু উৎপাদন হোৱা নাই। কথা শুনি বজা দুখে শোকে স্ৰিয়মাণ হৈ পৰিল। আৰু স্বৰ্গলৈ গৈ ইন্দ্ৰক ৰাজ্যত অনাবৃষ্টিৰ কাৰণ সম্পৰ্কে কৈফিয়ৎ বিচাৰিলে। ইন্দ্ৰই বজাক সেয়া শনিৰ দৃষ্টিৰ বাবে হোৱা বুলি সমিধান দিলে। বজা শনিৰ ওচৰলৈ গ'ল আৰু শনিৰ কৃপা লাভ কৰিবলৈ সমৰ্থ হ'ল। এই যাত্ৰাতে বজা দশৰথৰ জটায়ুপক্ষীৰ সৈতে মিত্ৰতা স্থাপন হৈছিল। ইয়াৰ পিছত দশৰথৰ শব্দভেদী শৰৰ দ্বাৰা সিদ্ধু মুনিক হত্যা আৰু পিতৃঅন্ধমুনিৰ দ্বাৰা দশৰথক “মুনিৰ দৰে দশৰথৰো পুত্ৰ শোকত মৃত্যু হ'ব” বুলি অভিশাপ প্ৰদানৰ কথা বৰ্ণনা কৰা হৈছে।

অন্ধমুনিৰ অভিশাপ বজা দশৰথৰ বাবে আশীৰ্বাদস্বৰূপ হ'ল। কাৰণ বজা দশৰথ অপুত্ৰক আছিল। পুত্ৰ লাভৰ উপায় অন্ধমুনিয়ে দিলে —

শুনিয়া ৰাজাৰ মুনি বুলিলন্ত বাণী ।

কৰিবাব যজ্ঞ তুমি ঋষ্যশৃংগ আনি ।।

শিশু মতি মুনি তান গুণ কৈবো কত ।

আগম পুৰান বেদ সবাতো পাৰ্গত ।। ৩৮৩

এগুটি শ্ৰীফল নিয়ো সন্দেশ আমাৰ ।

চলাহা গৃহক পুত্ৰ হৈবেক তোমাৰ ।।

শুনি ৰাজা প্ৰণামি ঋষিক প্ৰণিপাতে ।

গৃহে গৈলা আনন্দে শ্ৰীফল ধৰি হাতে ।। ৩৮৫

এনে সময়তে দেৱৰাজ ইন্দ্ৰই অসুৰৰ লগত যুদ্ধত পৰাজয়বৰণ কৰি আহি বজা দশৰথৰ সহায় বিচাৰে। তেতিয়া দশৰথে সৈন্যসকলৰ সৈতে স্বৰ্গযাত্ৰা কৰে আৰু ৰণত অসুৰসকলক বধ কৰি অস্ৰাৱতীত পুনৰ দেৱৰাজ ইন্দ্ৰক প্ৰতিষ্ঠা কৰে।

ইয়াৰ পিছত বজা দশৰথে কৈকেয়ীৰ সেৱাত সন্তুষ্ট হৈ দুটা বৰ দিবলৈ অংগীকাৰ কৰাৰ কথা আৰু কৈকেয়ীয়ে প্ৰয়োজনত বৰ দুটা ল'ব বুলি বজা দশৰথক সভাৰ মাজত সত্য অংগীকাৰ কাৰোবাৰ কথা বৰ্ণনা কৰা হৈছে।

অন্ধমুনিৰ অভিশাপ তথা পুত্ৰ লাভৰ উপায় প্ৰদানৰ পিছতো ৰজাৰ পুত্ৰ

জন্ম নোহোৱাত মনত অশান্তিৰ সৃষ্টি হয় আৰু শেষত কুল পুৰোহিত বশিষ্ঠৰ উপদেশ মতে ঋষ্যশৃংগ মুনিক আনি যজ্ঞ পাতিবলৈ তৎপৰ হয়। দশৰথ ৰজাই বশিষ্ঠ, সুমন্ত্ৰ সমন্বিতে ৰাজমন্ত্ৰীসকলৰ সৈতে লোমপাদ নৃপতিৰ ৰাজ্যলৈ গৈ ঋষ্যশৃংগ মুনিক লৈ আহে আৰু কাশ্যপ, কপিল প্ৰমুখ্যে অনেক মহাঋষিৰ উপস্থিতিত ঋষ্যশৃংগ মুনিৰ পৌৰোহিত্যত পুত্ৰ লাভাৰ্থে মহাযজ্ঞ সমাপন কৰে।

অসুৰ ৰজা ৰাৱনক অত্যাচাৰত অতীষ্ঠ ইন্দ্ৰাদি দেৱতাসকলে ভগৱান বিষ্ণুক পৰিত্ৰাণৰ উপায় বিচৰাত ভগৱান বিষ্ণুৱে চাৰি অংশে দশৰথৰ তিনিগৰাকী পত্নীৰ গৰ্ভত চাৰি পুত্ৰ হিচাপে জন্মগ্ৰহণ কৰে। পৰম স্নেহত ৰজা দশৰথে পুত্ৰসকলৰ নাম ৰাখিলে।

‘জগতৰঞ্জন গুণ দেখি অনুপমে।

কৌশল্যাৰ পুত্ৰৰ থৈলন্ত ৰাম নাম ॥

কৈকেয়ীক ৰাজ্যৰ অধিক স্নেহভৰ।

থৈলন্ত ভৰত নাম তাহান পুত্ৰৰ ॥ ৬৮৬

সুমিত্ৰৰ পুত্ৰ দুই সৰ্ব সুলক্ষণ।

দেখি নাম থৈলন্ত লক্ষণে শক্ৰঘন ॥

ঋষিগণে বোলন্ত শুনয়ো দশৰথ।

তযু পুত্ৰে পূৰিব সবাৰ মনোৰথ ॥ ৬৮৭

ইয়াৰ পিছতে নাঙলৰ সীৰলুৰ উঠা ডিম্ব ভাঙি শিশুকন্যাৰ আৰিৰ্ভাৱ অৰ্থাৎ লক্ষ্মীৰ অংশ সীতাৰ জন্ম কাহিনী বৰ্ণনা কৰিছে। এইখিনিতে দশৰথে চাৰি পুত্ৰক লৈ ভাগিৰথী পাবলৈ স্নান অৰ্পণ কৰিবলৈ যাওঁতে ৰামচন্দ্ৰৰ দৰ্শন লাভ কৰি গুহ ব্ৰাহ্মণ যি গংগাৰ অভিশাপত চণ্ডাল হৈ জন্ম পাইছিল, সেই চণ্ডালে ৰামচন্দ্ৰৰ দৰ্শন লাভ কৰি পাপমুক্ত হোৱা আৰু ৰামৰ সৈতে বন্ধুত্ব হোৱাৰ কথা বৰ্ণনা কৰিছে।

মাৰীচ, সুবাহু নামৰ দুৰ্জন ৰাক্ষসক বধাৰ্থে ৰাম-লক্ষ্মণক নিবলৈ বিশ্বামিত্ৰৰ অযোধ্যালৈ আগমন, ৰাম-লক্ষ্মণক দিবলৈ ৰজা দশৰথ সন্মত নোহোৱাত ঋষিৰ কোপ আৰু অৱশেষত ৰাম-লক্ষ্মণক লৈ ঋষিৰ গমন, ৰাম-লক্ষ্মণৰ উপস্থিতিত সিদ্ধাশ্ৰমত বিশ্বামিত্ৰৰ যজ্ঞ আৰম্ভণ, যজ্ঞ ধ্বংস কৰিবলৈ অহা সুবাহুৰ লক্ষ্মণৰ হাতত মৃত্যু, ৰামৰ শৰত মাৰীচ মৃতপ্ৰায় হৈ বায়ুবাণৰ প্ৰভাৱত লংকাত পতিত

হোৱা, ঋষিসকলে পৰম সন্তুষ্টিৰে যজ্ঞ সমাপন কৰা আদি কথা মাধৱদেৱে খণ্ড খণ্ডকৈ অতি সুন্দৰভাৱে বৰ্ণনা কৰিছে। ইয়াৰ পিছত ঋষি বিশ্বামিত্ৰই যজ্ঞ বন্ধাৰ কৃতজ্ঞতা স্বৰূপে ৰাম-লক্ষ্মণক সীতাৰ সয়ম্বৰ সভালৈ লৈ যায়। এইখিনিতে সীতাৰ ৰূপ-লাৱণ্য আৰু লগতে সয়ম্বৰ সভাৰো বিশদ বিৱৰণ এটি পোৱা যায়। সয়ম্বৰ সভালৈ যোৱাৰ বাটত বিশ্বামিত্ৰৰ নিজ দেশ কান্যকুঞ্জত প্ৰৱেশ কৰে। ৰামৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ স্বৰূপে বিশ্বামিত্ৰই পূৰ্বপুৰুষসকলৰ বৃত্তান্ত দাঙি ধৰে। প্ৰসংগক্ৰমে ইয়াত উনপঞ্চাশত বায়ুৰ উৎপত্তিৰ বিৱৰণো দাঙি ধৰা হৈছে। ইয়াৰ পিছত গৌতম ঋষিৰ তপোবনত প্ৰৱেশ কৰি শাপপ্ৰস্তু অহল্যাৰ চৰণ স্পৰ্শৰে ৰামে উদ্ধাৰ কৰে। ইয়াৰ পিছত ৰাম-লক্ষ্মণক লৈ ঋষি বিশ্বামিত্ৰই মিথিলাত প্ৰৱেশ কৰে। ৰামচন্দ্ৰৰ দ্বাৰা হৰধনু ভংগ আৰু অংগীকাৰ অনুযায়ী সীতাই ৰামক বৰমালা প্ৰদান কৰে। ইয়াতে সীতাক পত্নীৰূপে লাভ কৰাৰ স্বপ্নত বিভোৰ হৈ থকা ৰজাসকলে ৰাম-লক্ষ্মণ-সীতা তথা জনক ৰজাক আক্ৰমণ কৰিবলৈ উদ্যত হয়। কিন্তু অৱশেষত যুদ্ধত হাৰি পলায়ন কৰে। ৰজা জনকে কুল পুৰোহিত শতানন্দক সৰ্বশেষ খবৰ দিবলৈ অযোধ্যালৈ পঠিয়ায়। জনকৰ আক্ৰমণক্ৰমে ৰজা দশৰথ বশিষ্ঠৰ সৈতে দুই পুত্ৰ ভৰত আৰু শক্ৰয়ক লৈ মিথিলাত উপস্থিত হয়। পিছত ৰাম-সীতাৰ লগতে জনক জীয়ৰী উৰ্মিলাৰ সৈতে লক্ষ্মণৰ আৰু জনকৰ ভাতৃ কুশধ্বজৰ দুগৰাকী কন্যা মাণ্ডৱী আৰু শ্ৰুতকীৰ্তিৰ সৈতে যথাক্ৰমে ভৰত আৰু শক্ৰয়ক বিবাহ সম্পন্ন হয়। বিবাহ সম্পন্ন কৰি অযোধ্যালৈ উভতি অহাৰ পথত পৰশুৰামে হৰধনু ভংগ কৰাৰ অপৰাধত ৰামক আগভেটি ধৰে। পিছত পৰশুৰামেও শ্ৰীৰামচন্দ্ৰক স্বয়ং ঈশ্বৰ অৱতাৰ বুলি জানি প্ৰাৰ্থনা কৰে। অৱশেষত সকলোৱে গৈ অযোধ্যাত উপস্থিত হয়। মাংগলিক অনুষ্ঠানেৰে পুত্ৰবধূক সকলোৱে স্বাগতম জনায়। বিশ্বামিত্ৰক বিদায় দিয়ে। কিছুদিন পিছত ৰজা দশৰথে এক মৃত্যুসূচক সপোন দেখে। অন্ধমুনিৰ অভিশাপৰ কথা সুঁৱৰি ৰজাই মৃত্যুৰ দিন চমু চাপি অহা বুলি মনতে ভাবি ৰামৰ হাতত ৰাজ্যভাৰ অৰ্পণ কৰাৰ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰে। ভৰত-শক্ৰয়ই এই কাৰ্যত বিধি-পথালি দিয়ে বুলি ৰজা দশৰথে দুয়োকে মাতি আনি বুজাই-বঢ়াই মোমায়েকৰ ঘৰলৈ শিক্ষা অৰ্জনৰ বাবে পঠিয়াই দিয়ে আৰু ৰামক ৰজা পাতিবৰ বাবে আয়োজন কৰে। ইমানতে আদিকাণ্ড ৰামায়নৰ কাহিনীভাগৰ অন্ত পৰিল।

ভক্তি ৰত্নাৱলী :

ভক্তি বত্ভাৱলী মাধৱদেৱৰ এখনি অনুবাদ গ্ৰন্থ। অসমীয়া বৈষ্ণৱ ধৰ্ম আৰু সম্প্ৰদায়ৰ ওপৰত গ্ৰন্থখনিৰ প্ৰভাৱ অপৰিসীম। কৃষ্ণ ভক্তিৰ পৰম মাহাত্ম্য ঘোষণা কৰি জগতৰ সকলো লোককে ভক্তিৰ প্ৰতি আকৰ্ষণ কৰাই এই গ্ৰন্থৰ উদ্দেশ্য। ভক্তি আৰু সংসংগৰ মাহাত্ম্য, ভক্তি বিশেষণ বিৰচন, ন প্ৰকাৰ ভক্তি বিৰচন আৰু শৰণ বিৰচন — এই তেৰটি বিৰচনৰ মাধ্যমেৰে গ্ৰন্থখনিত ভক্তিতত্ত্বৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হৈছে। মহাপুৰুষ মাধৱদেৱ বিৰচিত ‘ভক্তি-বত্ভাৱলী’ গ্ৰন্থৰ মূল হ’ল— বিষ্ণুপুৰী সন্ন্যাসীৰ ‘ভক্তি-বত্ভাৱলী’ গ্ৰন্থ। এই মূল গ্ৰন্থত গ্ৰন্থকাৰ বিষ্ণুপুৰীৰ বিশেষ পৰিচয় পোৱা নাযায়। মূল ভক্তি বত্ভাৱলীৰ প্ৰতি বিৰচনৰ শেষত পোৱা যায়— ইতি শ্ৰীমৎ পুৰুষোত্তম চৰনাৰদিৰবিন্দ কৃপানকৰন্দ প্ৰোন্নীলিত বিবেক তৈৰভুক্ত পৰমহংস শ্ৰীবিষ্ণুপুৰী প্ৰথিতায়াং শ্ৰীমদ্ভাগৱতাদ্বিলক্ক শ্ৰীমদ্ভবত্ভাৱল্যাং ভক্তিসামান্যনিকপনং নাম বিৰচনম।” সেই কাৰণে তৈৰ আৰু তিবহুত একে অঞ্চলৰে নাম আৰু ভক্তি বত্ভাৱলী মূল ভাগৱত মহাসাগৰৰ পৰা সংগ্ৰহ কৰা বত্ভাৱলীৰ এথাৰি অপূৰ্ব বিতোপন মালা।

মাধৱদেৱৰ এই শাস্ত্ৰখন প্ৰাপ্তি সম্পৰ্কে অনেক কিংবদন্তি আছে। মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে হাজো নিৱাসী কণ্ঠভূষণ নামৰ এগাবাকী ব্ৰাহ্মণৰ হাতে বিষ্ণুপুৰী সন্ন্যাসীকৃত মূল ‘ভক্তি-বত্ভাৱলী’ গ্ৰন্থখন লাভ কৰিছিল। গুৰুচৰিতসমূহক শংকৰদেৱৰ বত্ভাৱলী প্ৰাপ্তিৰ বৰ্ণনাসমূহৰ কিছু অমিল দেখা যায় যদিও মূল ঘটনাৰ যোগসূত্ৰ কিন্তু একেটাই।

কণ্ঠভূষণ নামৰ ব্ৰাহ্মণ পণ্ডিত ভাগৱতীগবাকী শূদ্ৰকুলত জন্মলাভ কৰা শংকৰদেৱৰ পাণ্ডিত্যত পৰাজিত হৈ “ধিক আমাৰ পণ্ডিত ব্ৰাহ্মণৰ জীৱনত শুদ্ৰে নিৰাও কৰে।” এইবুলি এদিন শংকৰদেৱক শাস্ত্ৰবাদত পৰাজিত কৰাৰ অভিপ্ৰায়েৰে বাৰাণসী পাইছিলগৈ। তেওঁ গৈ বিষ্ণুপুৰী সন্ন্যাসীৰ শিষ্য ব্ৰহ্মানন্দ সন্ন্যাসীৰ পাঠশালাত উপস্থিত হৈছিলগৈ। সেই সময়ত সন্ন্যাসীয়ে ছাত্ৰসকলৰ আগত ভাগৱতৰ শ্লোক ব্যাখ্যা কৰি আছিল। এটি শ্লোকৰ অৰ্থ উলিয়াব নোৱাৰি বহু সময় চিন্তা কৰি থাকোঁতে কণ্ঠভূষণে শংকৰদেৱক ভাঙনি আওবাই দিয়াত ব্ৰহ্মানন্দ সন্ন্যাসীয়ে শংকৰদেৱৰ বিষয়ে সবিশেষ জানিবলৈ ব্যাকুল হৈ পৰিছিল। আৰু সকলো জানিবুজি তেওঁৰ গুৰু বিষ্ণুপুৰী সন্ন্যাসীয়ে দি থৈ যোৱা উপদেশ স্মৰণ কৰি ‘ভক্তি বত্ভাৱলী’ গ্ৰন্থখন ভক্তিসহকাৰে কণ্ঠভূষণৰ হাতত শংকৰদেৱলৈ দি পঠিয়ালে। দৈত্যবি ঠাকুৰৰ বাহিৰে বাকীসকল চৰিতকাৰে শংকৰদেৱৰ ভক্তি-

বত্ৰাৱলী প্ৰাপ্তিৰ এই কিংবদন্তি তেওঁলোকৰ চৰিত পুথিত বৰ্ণনা কৰিছে।^{১০} কিন্তু দৈত্যৰি ঠাকুৰে কণ্ঠভূষণে গ্ৰন্থখন কিনি অনা বুলিহে উল্লেখ কৰিছে—

“বত্ৰাৱলী গ্ৰন্থ বাৰাণসী হস্তে আনি।
 শংকৰদেৱক দিয়া বুলিলন্ত বাণী।।
 বিষ্ণুপুৰীৰ নামে এক সন্ন্যাসী আছিল
 ইটো গ্ৰন্থখনে বাপু তেহে বিৰচিল।।
 বাৰাণসী হস্তে কিনি আনিলোহো আমি
 ভাল লুই নুই বাপু চাহিয়োক তুমি।।”^{১১}

সন্ন্যাসীকৃত জ্ঞান কৰ্মপ্ৰধান শাস্ত্ৰ বুলি সন্দেহ কৰি অৱহেলা কৰাত কণ্ঠভূষণে ‘তোমাৰাই ভাল বুলিলেহে ভাল, নতু এই কিতাপ মোৰ অনা ননা একেই হ’ল’ বুলি অনুনয়-বিনয় কৰাত শংকৰদেৱে শাস্ত্ৰখনত চকু ফুৰালে। ‘শৰণ’ অধ্যায় নাপাই পুস্তকখন সম্পৰ্কে খেদ প্ৰকাশ কৰাত কণ্ঠভূষণে শৰণ অধ্যায়ো থকা বুলি উল্লেখ কৰিলে। তেতিয়া মাধৱদেৱে বৰ মনোযোগেৰে গ্ৰন্থখন আদিৰ পৰা অন্তলৈকে গঢ়ি শৰণ অধ্যায়টো শংকৰদেৱক দেখুৱালে। পুথিখনে শংকৰী পছৰ দাৰেই শেষ বিৰচনত এক শৰণ নিৰূপণ কৰাত তেওঁ “বিষ্ণুপুৰীৰ মোৰ সংগ” বুলি পুথিখনৰ ভাঙনি কৰিবলৈ মন দিয়ে; কিন্তু সেই কাম “বৰা-পোত হস্তেহে হ’ব পাছত” বুলি কালিন্দী আইক পুথিখন সামৰি থ’বলৈ দিয়ে। সুন্দৰীদিয়াত থাকোঁতে শংকৰদেৱে ভাৰ দিয়া মতে বিষ্ণুপুৰীৰ ভক্তি বত্ৰাৱলী গ্ৰন্থখন মাধৱদেৱে অসমীয়ালৈ ভাঙনি কৰে।

তলত থূলমূলকৈ প্ৰতি বিৰচনৰ একোটি পৰিচয় দিবলৈ চেষ্টা কৰা হ’ল—

ভক্তিবিৰচন : মূলতঃ এই বিৰচনত ১১টো শ্লোক পোৱা যায়। চাৰিটা শ্লোক বিষ্ণুপুৰীৰ নিজৰ, বাকী ১১টা শ্লোক মূল ভাগৱতৰ। মাধৱদেৱে নিজৰ বক্তব্যসহ ২৯৪টা পদত ভাঙনি কৰিছে।

ভক্তি বিৰচনত হৰি ভক্তিৰ ধৰ্মৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব সুদৃঢ়ভাৱে ঘোষণা কৰা হৈছে—

“যতেই স্বধৰ্ম হৰি ভক্তিৰ কিংকাৰ।

ভক্তিৰ মুখ চাই থাকো নিৰন্তৰ।।

সমস্ত ধৰ্মৰ ভকতিয়ে মুখ্য ফল।

ভকতি নভৈল্য ধৰ্ম সকলে বিফল।। ২৭

ইয়াত “ব্ৰহ্মাবো জনক মই বেদবো কাৰণ”—(২১৮) বুলি বেদৰ মূল যে ভগৱন্তহে, আন হ'ব নোৱাৰে— এই চিৰসত্য আমাৰ আগত দাঙি ধৰিছে আৰু এই বুলি ঘোষণা কৰিছে—

এহি তাৎপৰ্য কহে ভাগৱত গ্ৰন্থ।

ইহলোকে হৰি ভকতিসি মুখ্য পন্থ ॥ ২৬৯

সৎসংগ বিৰচন : মূল শ্লোকৰ সংখ্যা ৬৪টা। ১৫২টা পদত মাধৱদেৱে ইয়াৰ ভাঙনি কৰিছে।

“স্বৰ্গাদিতো কৰি শ্ৰেষ্ঠ সাধুৰ সঙ্গতি (৩০২); গঙ্গাত কৰি গৰিৰা মহন্ত (৩০৭) বুলি ঘোষণা কৰিছে। স্বৰ্গলাভ মোক্ষপ্ৰাপ্তি আদিও যে সসংগ লাভৰ সমকক্ষ নহয় সেই কথা এই বিৰচনত প্ৰকাশ কৰা হৈছে—

‘গৱন্ত বাক্য থওঁ সহহৰি সম্প্ৰতি।

স্বৰ্গাদিতো কৰি শ্ৰেষ্ঠ সাধুৰ সংগতি ॥ ৩০২

ভক্তি বিশেষণ বিৰচন : মূল শ্লোকৰ সংখ্যা ৩২টা, শেষৰ শ্লোকটিৰ বাহিৰে ৩১টা শ্লোক মূল ভাগৱতৰ। ৩২নং শ্লোকটি ‘হৰিভক্তিসুধোদয়’ নামৰ শাস্ত্ৰৰ পৰা লোৱা হৈছে।” মাধৱদেৱে মুঠ ৯০টা পদত এই বিৰচনৰ সমাপ্তি কৰিছে। এই বিৰচনৰ শেষত শ্ৰৱণ-কীৰ্তন ধৰ্মৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব সুদৃঢ়ভাৱে ঘোষণা কৰি ভাগৱতবো এয়ে সিদ্ধান্ত বুলি মত প্ৰকাশ কৰিছে—

“লভিবা পৰস পদ শ্ৰৱণ কীৰ্তন ॥ ৫৩৬

মনুষ্যৰ শ্ৰেষ্ঠ ধৰ্ম এহি মানে মাত্ৰ।

দেখিয়ো বিচাৰি মহা ভাগৱত শাস্ত্ৰ ॥

এই বিৰচনত মৃত্যু ভয়ৰ পৰা হাত সৰাৰ উপায় দিছে—

তযু নাম বা শুনে বা ভনে বা মনে স্মৰে।

অন্যে বা গাৱন্তে যিটো অভিনন্দা কৰে ॥

সেহিসে এৰাইবে ঘোৰ মৃত্যুৰ সংকট।

পাৰে অল্পকালে তমু চৰণ নিকট ॥ ৪৬৪

শ্ৰৱণ বিৰচন : মূল শ্লোকৰ সংখ্যা ৪৫টা। গোটেইকেইটা শ্লোকেই ভাগৱতৰ পৰা লোৱা। উপদেশসহ এই বিৰচনৰ পদৰ সংখ্যা ১৪৮টা। এই

বিৰচনত কৈছে—

“সমস্ত শাস্ত্ৰৰ সাৰ মাধৱৰ কথা”। ৫৮২

এই বিৰচনত মুক্তিতকৈও শ্ৰৱণৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব ঘোষণা কৰা হৈছে—

শ্ৰৱণৰ মহাসুখ মুসুতিত নাই।

মোক্ষ আদি কৰি সুখ শ্ৰৱণত পায়। ৬১৫

কীৰ্তন বিৰচন : এই বিৰচনত মূলৰ শ্লোকৰ সংখ্যা ৫৭টা, ৪৫নং শ্লোকটো ‘হৰিভক্তিৰসুৰোদয়’ৰ পৰা লোৱা। বাকী ৫৬টা শ্লোক মূল ভাগৱতৰ। পদৰ সংখ্যা ১৯৭টা। কীৰ্তনৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব এই বিৰচনত ঘোষণা কৰিছে—

সংসাৰ যত ধৰ্ম আছে, শ্ৰেষ্ঠতৰ।

সমস্ততে কৰি শ্ৰেষ্ঠ কীৰ্তন কৃষ্ণৰ ॥ ৬৮৬

স্মৰণ বিৰচন : শ্লোকৰ সংখ্যা ২৬টা আৰু সকলো শ্লোক মূল ভাগৱতৰ। মাধৱদেৱে ভাঙনি কৰিছে ৬৯৮টা পদত। হৰিনাম স্মৰণৰ মহিমা প্ৰকাশ কৰিবলৈ গৈ এই বিৰচনত কৈছে—

অতৰ্ক মহিমা অতি হৰি স্মৰণৰ ॥

জ্ঞানাদিৰ পদে একো শ্ৰম নলাগয়।

হৰি স্মৰণত সুখে সমস্ত মিলয় ॥ ৮৯৬

পদসেৱন বিৰচন : এই বিৰচনৰ মূল শ্লোক আছে ৩১টা আৰু আটাইবোৰ শ্লোক মূল ভাগৱতৰো উদ্ধৃতি। ১১২টা পদ মাধৱদেৱৰ ভক্তি ৰত্নাবলীত পোৱা যায়। এই বিৰচনৰ উদ্ধৱৰ মুখেদি কৃষ্ণ পদসেৱনৰ মাহাত্ম্য প্ৰকাশ কৰা হৈছে এনেদৰে—

বোলন্ত কৃষ্ণক প্ৰভু শুনিয়ে প্ৰত্যেক।

তযু পদ সেৱা বিনে উপায় যতেক ॥ ৯৭৩

দুখ মাত্ৰ জানি তাক কৰি পৰিহাৰ।

মহাজন সৰে মাত্ৰ কৰিয়া বিচাৰ ॥

তোমাৰ চৰণ পদ্ব মহা শ্ৰেষ্ঠতৰ।

সমস্ত আনন্দ পূৰ্ণ কৰে ভকতৰ ॥ ৯৭৪

অৰ্চন বিৰচন : মূল ভাগৱতৰ মাত্ৰ ৮টা শ্লোক এই বিৰচনত পোৱা যায়। মাধৱদেৱৰ ভাঙনিত ২৫টা সম্পূৰ্ণ পদ আৰু এটা দুই শাৰীৰ পদ পোৱা যায়। কৃষ্ণক পূজা-অৰ্চনা কৰিলেই সমস্ত দেৱ-দেৱীৰ পূজা-অৰ্চনা কৰা হয়— এই

বিবচনত উল্লেখ কৰা হৈছে।

কৃষ্ণৰ পূজায়ে সমস্তে পূজা হয়।

পৃথকে পূজিলে পূজা কোহো নপাময়।। ১০৬৩

বন্দন বিবচন : মূল ভক্তি বত্ৰাৱলী শ্লোক মাত্ৰ ৪টা। আটাইকেইটা শ্লোক মূল ভাগৱতৰ। মাধৱদেৱে সম্পূৰ্ণ ১৬টা পদ আৰু নটা দুই শাৰীৰ পদ ভাঙনি কৰিছে। কৃষ্ণ সেৱাৰ অবিনাশী ফলৰ কথাই এই বিবচনত বৰ্ণনা কৰা হৈছে—

কৰিয়া যতন অতি কায় বাক্য মনে

যিটো নমস্কাৰ কৰে তোমাৰ চৰণে।। ১০৯৮

তনু অনুগ্রহত কৃতার্থ সি সি নৰ।

পাৰে সুখে মুকুতিৰ বণ্টা বৈকুণ্ঠ।।

দাস্য বিবচন : এই বিবচনটো ভাগৱতৰ মূল শ্লোক মাত্ৰ ৪টা। মাধৱদেৱে কৰা ভাঙনি পদৰ সংখ্যা ১৭টা। এই বিবচন দাস্য ভক্তিৰ মহিমা ঘোষণা কৰা হৈছে। যি গৃহস্থী লোকৰ কাৰণে শুদ্ধ পথৰ পৰিচায়ক—

দাস মাত্ৰ কৃতকৃত্য হোৱে সৰ্বত্ৰত।

কৰিলো নিশ্চয় সৰ্বশাস্ত্ৰৰ সন্মত।। ১১০৭

সখ্য বিবচন : মূলত শ্লোক মাত্ৰ দুটা। অসমীয়া পদ ১১টা। জীৱশ্ৰেষ্ঠ মনুষ্যৰ কথা বাদেই, ইতৰ জন্তুও যে সখ্য বা মিত্ৰ ভাৱৰ জৰিয়তে ভগৱন্ত কৃপা লাভৰ বঞ্চিত নহয় এই কথাকে ইয়াক প্ৰতিপন্ন কৰা হৈছে—

য'ত জীৱ জন্তু আছে নন্দৰ ব্ৰজত।

তাসম্বাৰ কিনো মহা ভাগ্যৰ মহত্ব।।

নন্দাদিৰ যেন মহা বিশ্বাস তোমাত।

গবাদিৰ সেহিমতে বিশ্বাস সাক্ষাত।। ১১২৩

এতেকেসে তাসম্বাৰ ভাগ্য আতি চিত্ৰ।

তুমি পূৰ্ণব্ৰহ্ম হবি ভৈলা যাৰ মিত্ৰ।।

আত্মনিবেদন বিবচন : মূল শ্লোক মাত্ৰ দুটা। অসমীয়া পদ ভাঙনি ১১টা। ভক্তৰ ঈশ্বৰৰ চৰণত সম্পূৰ্ণৰূপে আত্মসমৰ্পণৰ স্বৰূপ এই বিবচনত বৰ্ণনা কৰা হৈছে—

যেন গৰু পৰত বিকিলে যিটোজনে।

পোষণ পালন চিন্তা নকৰে সিজনে।। ১১৩৫

সেহি মতে মোত অৰ্পি দেহাদি সমস্ত।

ৰৈল যিটো জন ছয়া অচিন্ত মন।।

বেদ বিহিত সকলো কৰ্মকেই কৃষ্ণভক্তি অবিহনে অসত্য বুলি এই বিৰচনত কোৱা হৈছে—

তিনি গুণময় বেদশাস্ত্ৰ যত যত।

তাহাৰ বিহিত মানে অসত্য সমস্ত।।

তাক ত্যজি য়েবে দেহ আৰ্পিল কৃষ্ণত।

তাকেসে কেৱল সত্য মানোহো মনত।।১১৪১

শৰণ বিৰচন : ভক্তি বত্নাৱলী মূল গ্ৰন্থৰ শেষ বিৰচন হ'ল শৰণ বিৰচন। এই বিৰচনত শৰণৰ মহিমা প্ৰকাশ কৰা হৈছে। মূলত শ্লোক ১৬টা। প্ৰথম ১০টা শ্লোক মূল ভাগৱতৰ আৰু বাকী ৬টা শ্লোক বিষ্ণুপুৰী সন্ন্যাসীৰ। অসমীয়া ভক্তি বত্নাৱলীত মাধৱদেৱে নিজৰ মত আৰু উপদেশ যোগ দি মুঠ ৬৪টা পদ লিখিছে। এই বিৰচনত বৈষ্ণৱসকল দুটা ভাগত বিভক্ত হ'ল— শৰণ গ্ৰহণকাৰী বা শৰণীয়া আৰু ভকতিবিহীন বা অশৰণীয়া। শৰণীয়াসকলৰ কাৰণে কৰ্মকাণ্ড নিষ্প্ৰয়োজন। কিন্তু ভকতিবিহীনসকলৰ বাবে কৰ্মকাণ্ড কৰণীয়—

পিতৃ ভূতপতি দেৱ ঋষি সুহৃদয়ৰ।

উপজিলে তাসম্বাৰ ঋণী হোৱে নৰ।।১১৪৬

হোমে দেৱ ঋণ সুজে তৰ্পণে ঋষিৰ।

বলিদান ভূত শ্ৰাদ্ধ আদিয়ে পিতৃৰ।

সমভাৱে সুহৃদ সবৰ শুজে ঋণ।

এহিমতে ঋষি সদা ভকতিবিহীন।। ১১৪৭

ভগৱন্তৰ চৰণত ক্ষমা বিচাৰি মাধৱদেৱে 'ইটো পয়াৰ' ৰচনা কৰাৰ বঢ়া টুটাৰ বাবে ক্ষমা বিচাৰিছে আৰু সামৰণিৰ কৈছে—

সন্তৰ সঙ্গত সৰ্বভাৱে যেন থাকো তমুসেৱা কৰি।

এহি অনুগ্ৰহ হৌক মোক লোকে ডাকি বোলা হৰি হৰি।। ১২০৮

জন্ম ৰহস্য :

মাধৱদেৱৰ সাহিত্যিক জীৱনৰ আদিকালৰ ৰচনা এই পুথিখন মাত্ৰ ২৭২টা পদত সম্পূৰ্ণ। পুথিখনিৰ উৎস সম্পৰ্কে গুৰুচৰিতসমূহত এনেদৰে পোৱা যায়— গুৰুচৰিত কথামতে "জন্ম পুৰাণ"ৰ শ্লোক কেনেবাকৈ বীৰ চিলাৰায়ৰ হাতত

পৰিছিল। তেওঁ সেইকেইখন শংকৰদেৱৰ হাতত দিছিল ভাঙনি কৰি দিবলৈ, শংকৰদেৱে মূল পুথিখনি পাটবাউসীলৈ আহি মাধৱদেৱৰ হাতত দি ক'লে : 'বোলে বৰাপো : জন্ম পুৰাণৰ শ্লোকখনি ৰাজা দিছে : পদ কৰি দিয়া থক : প্ৰথমে মাধৱদেৱে আপত্তি কৰিছিল যদিও গুৰুৰ আদেশ মানি পিছত জন্ম বহস্য পুথিখনি ৰচনা কৰি উলিয়ায়।'১৯ আনহাতে দৈত্যৰি ঠাকুৰৰ চৰিত মতে চিলাৰায়ৰ মাদৈসকলে বুজি পোৱকৈ জন্ম বহস্য পদ কৰিবলৈ শংকৰদেৱক অনুৰোধ কৰিছিল। মহেশ্বৰ নেওগে তেওঁৰ শ্ৰীশ্ৰীশংকৰদেৱ গ্ৰন্থত চিলাৰায়ে মাদৈসকলৰ বাবে জন্মপুৰাণৰ শ্লোক শংকৰদেৱক ভাঙনি কৰিবলৈ দিছিল বুলি উল্লেখ আছে। মহেশ্বৰ নেওগ সম্পাদিত বৰদোৱা গুৰুচৰিতৰ ১৬৬ পৃষ্ঠাত এনেদৰে আছে— দেৱানে 'জন্ম বহস্য' শাস্ত্ৰ লিখিবলৈ অনুৰোধ কৰাত উজাই আহি পাটবাউসী পাই মাধৱক আঞ্জা কৰিছে। গুৰু আঞ্জা মতে শাস্ত্ৰ ৰচনা কৰি দিছে, ৰজালৈ পঠিওৱাত নিজে গুৰু মাদৈসকলে শ্ৰৱণ কৰি অতিশয় আনন্দ পাইছে। লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাই "মহাপুৰুষ শ্ৰীশংকৰদেৱ আৰু শ্ৰীমাধৱদেৱ" গ্ৰন্থত চিলাৰায়ৰ পত্নী ভুবনেশ্বৰীয়ে শংকৰদেৱক অনুৰোধ কৰাতহে শংকৰদেৱে পাটবাউসীলৈ আহি মাধৱদেৱক পুথি ৰচনা কৰিবলৈ কয় বুলি উল্লেখ কৰিছে।২০

জন্ম বহস্য পুথিখনিৰ আধাতকৈ অধিক ঠাই অধিকাৰ কৰি আছে শ্ৰীকৃষ্ণৰ পৰম ব্ৰহ্মত্ব সম্পৰ্কে নানা ধৰণৰ উক্তি আৰু ব্যাখ্যাৰে। প্ৰলয়কালত সমস্ত জীৱজগত আৰু চন্দ্ৰ, সূৰ্য, বায়ু, গ্ৰহ, নক্ষত্ৰ আদি সকলো লয় পায়। জীৱসমূহৰ স্থূল শৰীৰ ধ্বংস হয় আৰু সূক্ষ্ম শৰীৰ ধাৰণ কৰে। মায়াৰ আশ্ৰয়ত সৃষ্টি কৰা জগত পুনৰ সংকুচিত কৰি ভগৱান কৃষ্ণই সমস্ত জীৱক নিজৰ উদৰত ধাৰণ কৰে—

নিজ ঐশ্বৰ্যক হৰি কৰিয়া প্ৰকাশ।

সমস্তে জীৱক উদৰতে দিলা বাস।।

জগত সংহৰি হৰি কৰি মহা লীলা।

অনন্ত শয্যাত প্ৰভু এবালে ৰহিলা।।

ব্ৰহ্মা সত্য, জগৎ মিথ্যা— এই তত্ত্বটি নাৰদৰ মুখত এনেদৰে দিয়া হৈছে—

তুমি মাত্ৰ সঞ্চা মিছা আয়কপ য'ত।

যেন নানা লতা চটা দেখিয়া বজ্জত।।

সূতা মাত্ৰ সঞ্চা পৰমার্থ বিচাৰত।

এতেকে তুমিসে সত্য তিনিয়া লোকত ॥ ৩৬
নাৰদে স্তুতি কৰি সমস্ত জগতৰ অষ্টা নাৰায়ণলৈ যে সৃষ্টি স্থিতি প্ৰলয়ৰ
কাৰণ সেই কথা বৰ্ণনা কৰিছে—

ব্ৰহ্মাক্ষপ ধৰি অজা য'ত চৰাচৰ ।

বিষ্ণু ৰূপে জগতক পালা নিৰন্তৰ ॥ ৩৩

ৰুদ্ৰৰূপে কৰা প্ৰভু প্ৰলয় আপুনে ।

তথাপি তোমাক নোচোৱায় দোল গুণে ।

কৰিলা অধীন মায়া নিজ যোগবলে

তুমি মাত্ৰ সঞ্চা আন প্ৰপঞ্চসকলে ॥ ৩৪

নাৰদৰ আগত নাৰায়ণে দিয়া দশঅৱতাৰৰ বৰ্ণনা মাধৱদেৱে বহলাই
দিছে। কৃষ্ণৰ জীৱনৰ সকলো লীলা মাহাত্ম্য তেওঁ আড়ম্বৰপূৰ্ণভাৱে দাঙি ধৰিছে।
শিশুকালৰ ৰং-ধেমালি, নানা অসুৰ বধ কাৰ্য, কংসবধ, বাসক্ৰীড়া, দ্বাৰকাত
ৰাজ্য স্থাপন, জৰাসন্ধ নৰকাসুৰ আদি বধ, কুৰুক্ষেত্ৰৰ যুদ্ধ আদিৰ কাহিনী
থূলমূলকৈ ইয়াৰ ভিতৰ সামৰি লোৱা হৈছে। ইয়াৰ পিছত মাধৱদেৱে কলিযুগৰ
লক্ষণসমূহ বৰ্ণনা কৰিছে। কলিযুগৰ ধৰ্মৰ নামত অনেক ব্যভিচাৰে প্ৰকৃত ধৰ্মক
ঢাকি ধৰিব—

কলিৰ মনুষ্য অধৰ্মত পৰে

নাজানিবে যজ্ঞ আৰ ।

অপদেৱতাক পূজি বুলিবেক

পুৰুষ ভৈলা উদ্ধাৰ ॥ ২৪৩

মানৱ সমাজত মূল্যবোধৰ বিসংগতিয়ে এক ভয়াৱহ ৰূপ ধাৰণ কৰিব।
ভক্ত সন্তজনক নিন্দুকসকলে সমাজত পাষণ্ড ভক্ত বুলিহে চিনাকি কৰি দিব। এই
কলিযুগত মানৱ সমাজত কোনো ন্যায় বিচাৰ নাথাকিব। শাসকবৰ্গৰ প্ৰজাৰ
মংগলকামী নহৈ শোষণকাৰী ৰূপেহে অৱন্তীৰ্ণ হ'ব। ইমানবিলাক বিসংগতি
থাকিলেহে চাৰিযুগৰ ভিতৰত (সত্য, ত্ৰেতা, দ্বাপৰ, কলি) কলি যুগৰ মহত্ব অধিক
এই কাৰণেই যে এই যুগত কেৱল শ্ৰৱণ-কীৰ্তনৰ দ্বাৰা সমস্ত ধৰ্মৰ ফল লাভ কৰি
সংসাৰ বন্ধন ছেদ কৰিব পাৰি।

মাধৱদেৱৰ অন্তৰত উপচি থকা গুৰু শংকৰৰ প্ৰতি কৃতজ্ঞতাৰ অনুভৱ
পুথিখনৰ শেষৰ ফালে বিৰিঙি উঠিছে। গুৰুপ্ৰাণ মহাভক্ত মাধৱদেৱে নিজৰ গুৰু

মহাপুৰুষ শংকৰদেৱক কৃষ্ণৰ অংশ বুলি বৰ্ণনা কৰিছে।

শ্ৰীমন্ত শংকৰ

সৰ্বগুণাকৰ

সাক্ষাৎ কৃষ্ণৰ অংশ

দৈৱকী তনয়

যিটো কৃপাময়

উদ্ধাৰিলা যদুবংশ ॥ ২৬৩

গুৰুজনাৰ প্ৰচাৰিত ধৰ্মমতৰ ঘাই উপদেশ হৰিনাম শ্ৰৱণ আৰু কীৰ্তনৰ
মহাত্ম্য প্ৰচাৰ কৰোঁতে মাধৱদেৱে ইয়াত জিলিকি উঠিছে এজন আত্ম-উৎসৰ্গীকৃত
প্ৰচাৰক ৰূপে।

নাম-মালিকা :

নাম-মালিকা মাধৱদেৱৰ অন্য এখন অনুবাদ পুথি। কোচৰজা লক্ষ্মীনাৰায়ণৰ
বাজমন্ত্ৰী বিষ্ণুপাক্ষ কাজিৰ অনুৰোধত তেওঁ পুথিখন ৰচনা কৰি উলিয়াইছিল।
চৰিত পুথিসমূহত নাম-মালিকা ৰচনাৰ উৎস সম্পৰ্কে মতৰ অমিল দেখা যায়।
'বৰদোৱা-গুৰুচৰিত'ত উল্লেখ কৰা মতে বিষ্ণুপাক্ষ কাজিয়ে ভাগৱত সংক্ষেপ
কৰি এখন গ্ৰন্থ ৰচনা কৰিবৰ নিমিত্তে এজন ব্ৰাহ্মণ, এজন কায়স্থ আৰু মাধৱদেৱকো
আদেশ কৰিলে। ব্ৰাহ্মণে ছয় মাহে কায়স্থজনে তিনি মাহে মাধৱে এক পক্ষে ৰচনা
কৰি আনি দিছে। তিনিওখনি শাস্ত্ৰ পাঠ কৰি শ্ৰীমাধৱদেৱৰ ৰচনা শুৱলা আৰু
সাৰতত্ত্ব জানি গ্ৰন্থখন গ্ৰহণ কৰিছে। আৰু নাম-মালিকা নাম দি সকলোতে প্ৰচাৰ
কৰিছে।^{২১}

ওড়িশাৰ বিদ্যুৎসাহী ৰজা পুৰুষোত্তম গজপতিৰ আজ্ঞাত পণ্ডিতসকলে
পুৰাণ ভাৰত স্মৃতি আগমক চাই সংগ্ৰহ কৰা কৃষ্ণনামৰ মহাত্ম্যসূচক শ্লোকৰ
সংকলনেই হ'ল নাম-মালিকা।

বিষয়বস্তুৰ মূল বক্তব্যৰ ফালৰ পৰা চালে নাম-মালিকাই একশৰণৰ
উদ্দেশ্যকে প্ৰচাৰ কৰিছে। তপ জপ যাগ যজ্ঞ সকলো পথতকৈ শ্ৰৱণ-কীৰ্তনৰ
পথেই যে শ্ৰেষ্ঠ, কলিযুগৰ সৰ্বাধিক পাপ নাশ কৰিবৰ কাৰণে হৰিনামেই যে
একমাত্ৰ ঔষধ সেই কথাকেই ইয়াত কোৱা হৈছে। পুথিখনৰ মতে হৰি আৰু হৰ
অভিন্ন, হৰি তুষ্ট হ'লে হৰো তুষ্ট হয়। সেইবাবে শিৱৰো নাম মহাত্ম্য ইয়াত
ঘোষিত হৈছে। শিৱপুৰাণৰ উদ্ধৃতি দি শিৱ আৰু কৃষ্ণ নামৰ প্ৰভেদ নাই বুলি
কোৱা হৈছে—

শিৱৰ কৃষ্ণৰ

নামত কিঞ্চিতো

নাহিকে জানা অন্তৰ।

শিৱক যতেক গুণ নাম শিয়ো

জানা সৰে মাধৱৰ।।

নামৰ মহিমা বৰ্ণনা কৰি মাধৱদেৱে বিঘিনি বৰ্জিত হৰিনামত শৰণ ল'বলৈ
জনসাধাৰণক আহ্বান জনাইছে—

মহাপাপী অন্ত্য জাতিয়ো কীৰ্তন

কৰি পাৰে মোক্ষ কাম।

কলি দোষ আদি একায়ে বিঘিনি

নাহিকে হৰি নামত।

যতেক বিঘিনি আছে সংসাৰত

নামে কৰে সৰে দৃত ॥ ৬০০

তদুপৰি হৰিনাম ধৰ্মত যে সকলো শ্ৰেণীৰ লোকৰ সমান অধিকাৰ আছে,
সেই কথাও দৃঢ়তাৰে ঘোষণা কৰিছে—

ব্ৰাহ্মণ ক্ষত্ৰিয় বৈশ্য যত শূদ্ৰ চয়।

স্ত্ৰী অন্ত্যজাতি আনো অনেক আছয় ॥ ১৫০

নাহি বৰ্ণাশ্ৰম আত নিয়ম বিচাৰ।

হৰি নাম কীৰ্তনে সবাবো অধিকাৰ ॥

গুৰু মাধৱদেৱৰ গুৰুৰ প্ৰতি থকা একান্ত শ্ৰদ্ধা আৰু ভক্তিভৰা কৃতজ্ঞতা
'নাম-মালিকা' গ্ৰন্থত প্ৰকাশ পাইছে—

সপ্তকায় আছিলেক মোৰ বুদ্ধিমন।

যাহাৰ কৃপাত ছটো উভতিল সচেতন ॥ ৫

হেন গুৰু চৰণত কৰি নমস্কাৰ।

মাধৱে বচিলা পদ নাম মালিকাৰ ॥

'নাম-মালিকা'ত শ্লোক সন্নিবিষ্ট কৰা শাস্ত্ৰসমূহ হ'ল— ১. ব্ৰহ্মপুৰাণ, ২.
পদ্মপুৰাণ, ৩. বিষ্ণুপুৰাণ, ৪. শিৱপুৰাণ, ৫. অগ্নিপুৰাণ, ৬. ভৱিষ্যপুৰাণ, ৭.
ব্ৰহ্মবৈৱৰ্ত পুৰাণ, ৮. লিংগপুৰাণ, ৯. স্কন্ধ পুৰাণ, ১০. বামনপুৰাণ, ১১. কুৰ্মপুৰাণ,
১২. মৎস্যপুৰাণ, ১৩. গৰুড় পুৰাণ, ১৪. ব্ৰহ্মাণ্ড পুৰাণ, ১৫. ব্ৰহ্ম বিষ্ণু পুৰাণ,
১৬. নৰসিংহ পুৰাণ, ১৭. বৃহদ নৰসিংহ পুৰাণ, ১৮. আদিত্য পুৰাণ, ১৯. আংগিৰস
পুৰাণ, ২০. বায়ু পুৰাণ, ২১. ভাগৱত পুৰাণ, ২২. মহাভাৰত, ২৩. ভগৱতগীতা,

২৪. ভাৰত বিভাগ, ২৫. নন্দীপুৰাণ, ২৬. বহুপুৰাণ, ২৭. ইতিহাসোত্তম, ২৮. লঘু ভাগৱত, ২৯. প্ৰভাস পুৰাণ, ৩০. জমদগ্নি সংহিতা, ৩১. বিশ্বমিত্ৰ সংহিতা, ৩২. গৌৰ সংহিতা, ৩৩. শতশত সংহিতা, ৩৪. বৈশ্বানৰ সংহিতা, ৩৫. ব্ৰহ্মক্ৰোঞ্চ সংহিতা, ৩৬. পৰাশৰ সংহিতা, ৩৭. শুক্ৰত সংহিতা, ৩৮. কাত্যায়ন সংহিতা, ৩৯. বৈশ্বম্পায়ন সংহিতা, ৪০. প্ৰাতঞ্জল সংহিতা, ৪১. অগস্তি সংহিতা, ৪২. লীলাৱতী, ৪৩. বিষ্ণু ধৰ্মোত্তৰ (আদি অংশ), ৪৪. ভৱিষ্যোত্তৰ, ৪৫. বিষ্ণু বহস্য, ৪৬. শিৱ বহস্য, ৪৭. ব্ৰহ্মাবহস্য, ৪৮. বৈবিষ্যৎ শ্ৰৱণ, ৪৯. চতুবুহ চিন্তামণি, ৫০. বৈষ্ণৱ চিন্তামণি, ৫১. শ্ৰুতি সংহিতা, ৫২. গৌতমী আগম, ৫৩. বিষ্ণু যামল, ৫৪. গৌতমী তন্ত্ৰ, ৫৫. অশ্বালায়ন, ৫৬. বৈবিষ্য তন্ত্ৰ, ৫৭. মেৰু তন্ত্ৰ, ৫৮. নাৰায়ণ তন্ত্ৰ, ৫৯. কাশ্যপ পাঞ্চৰাত্ৰে আগম, ৬০. ৰাম ভৰতাди সম্বাদ, ৬১. বশিষ্ঠ তন্ত্ৰ।^{২২}

মাধৱদেৱৰ নাট বা বুমুৰা :

অৰ্জুন ভঞ্জন বা দক্ষিণমথন : মাধৱদেৱে এইখিনি বুমুৰা ৰচনা কৰে গণককুছিত থকা কালত ১৫৩৮ শকত। সেই সময়ত শংকৰদেৱে জীৱিত আছিল। অৰ্জুন ভঞ্জন নাটৰ কাহিনীভাগ মূল ভাগৱতৰ দশম স্কন্ধত পোৱা যায়। নন্দ আৰু যশোদাৰ দম্পতীৰ কলহৰ কোনো কথা মূলত নাই। তাৰ সলনি অৰ্জুন গছ উভালি পৰাৰ শব্দ শুনি আন গোপসকলৰ লগত নন্দ সেই ঠাইত উপস্থিত হৈছে আৰু বাগৰি পৰা অৰ্জুন গছৰ মাজত বন্দী হৈ থকা পুত্ৰক দেখি বান্ধ মোকলাই কৃষ্ণক কোলাত তুলি লৈছে—

“হাসিলন্ত কোনে হেন কবিলন্ত বুলি।

বান্ধ মেলি কৃষ্ণক কোলাত লৈলা তুলি।।

(শংকৰদেৱৰ দশমৰ ভাঙনিত একোবিংশ অধ্যায়ত ‘অৰ্জুন ভঞ্জন’ৰ কাহিনীভাগ বৰ্ণিত হৈছে)^{২৪}

অৰ্জুন ভঞ্জন নাটৰ কাহিনীভাগ এনেধৰণৰ— এদিনাখন যশোদাই দধি মথি আছিল, ওচৰতে উমলি থকা কৃষ্ণৰ সেই সময়তে আকৌ মাকৰ বুকুত সোমাই গাখীৰ খাবলৈ মন গ’ল। যশোদায়ো মৰমতে পমি গৈ কৃষ্ণক স্তনপান কৰাবলৈ ধৰিলে। এনেতে এগৰাকী গোপীয়ে যশোদাক খবৰ দিলে যে ভিতৰত জুইত বহাই থৈ অহা গাখীৰ উতলি পৰিব ধৰিছে। লগে লগে যশোদাই কৃষ্ণক কোলাৰ পৰা নমাই আখলৰ পৰা গাখীৰ নমাবলৈ গ’ল। মাকৰ এই অনাদৰ

কান্নায়ে সহ্য কৰিব নোৱাৰিলে। নিজ পুত্ৰতকৈ আখলৰ গাখীৰৰ গুৰুত্ব বেছি হ'বই নোৱাৰে। কৃষ্ণৰ খং উঠিল। ওচৰতে পোৱা গাখীৰৰ পাত্ৰবোৰ ভাঙি পেলালে। উৰলত উঠি নিজে গাখীৰ লৱণুতো খালেই, বান্দৰবিলাককো খুৱালে। গাখীৰ নমাই আহি যশোদাই সেই দৃশ্য দেখিলে। নন্দবাণী খঙত জ্বলি উঠিল আৰু এচাৰি এডাল হাতত লৈ দুষ্ট কানুক এশিকনি দিবলৈ পিছে পিছে খেদি ফুৰিলে। কিন্তু কানুৱে ধৰা নিদিয়ে। উপায়ান্তৰ হৈ যশোদাই এইবাৰ কানুক বান্ধিবলৈ জৰী আনিলে। কিন্তু এই সময়তে কৃষ্ণই 'যোগমায়া বেকত কৰল'; যশোদাই জৰী আনি আনি ভাগৰি গ'ল, প্ৰতিবাৰেই দুই আঙুল কম হয়। মাতৃক ভাগৰুৱা দেখি ভক্তবৎস ভগৱানে এইবাৰ আপুনি বান্ধ খালে। দুষ্ট কানাইক উৰলত বান্ধি থৈ আৰু কাকো মুকলি কৰিবলৈ নিদিবলৈ সকাঁইয়াই যশোদাই পুনৰ কামত ধৰিলেগৈ। পিছে কৃষ্ণই সহজে হাৰ মনাবিধৰ নহয়। উৰল চোঁচৰাই লৈ গৈ তেওঁ বাটচ'ৰা পালেগৈ। তাতে দুজোপা যমল অৰ্জুনৰ মাজত পথালিকৈ লগা উৰলটো আজোৰ মাৰোঁতে গছ উভালি পৰিল আৰু শাপগ্ৰস্ত হৈ থকা দুই কুবেৰ পুত্ৰ মণিগ্ৰীৱ আৰু নলকুবেৰে মুক্তি লাভ কৰি তেওঁক প্ৰণিপাত জনালে। ইফালে গছ উভালি পৰা শব্দ শুনি গোৱালসকল আৰু নন্দ লৱৰি আহিল আৰু বহীৰে বান্ধ খাই থকা কৃষ্ণক আৱিষ্কাৰ কৰিলে। চেনেহৰ পুত্ৰৰ এনে দশা দেখি নন্দই পুত্ৰক বজ্জুবন্ধন মুক্ত কৰি কোলাত তুলি ভিতৰলৈ লৈ গ'ল। তাৰ পিছত নন্দ-যশোদাৰ মাজত অনুষ্ঠিত হোৱা এখনি সৰু সুৰা গৃহযুদ্ধৰে মাধৱদেৱে অৰ্জুন ভঞ্জন নাটৰ সামৰণি মাৰিছে।

চোৰ ধৰা :

চোৰধৰা বুৰুৰাখনিৰ কাহিনী এনেধৰণৰ— এদিন এগৰাকী গোপীৰ গৃহত লৱণু চুৰি কৰি থকা অৱস্থাতে কৃষ্ণ ধৰা পৰিল। গৃহিণী গোপীয়ে চোৰ ধৰিব পাৰি লগৰ সখীসৱক চিঞৰি চিঞৰি মাতিবলৈ ধৰিলে— “তোহো সৰ সত্ৰৰে আৱ। হামাকু মাৰিয়ে চোৰ পলাৱৰ।” কৃষ্ণও কম নহয়। তেওঁ দাম, সুদাম আদি লগৰীয়াসকলক মাতিলে আৰু ক'লে যে অকলশৰীয়া পাই গোপীসকলে তেওঁক চোৰ বুলি অপবাদ দিছে। লগৰীয়াসকলে তেওঁৰ পক্ষ গ্ৰহণ কৰাত তেওঁ পুনৰ গোপীসকলক উভতি ধৰিলে— “আপুনহি সৰ দধি দুগ্ধ খাই হামক কলংক দেসি। তোৰা সৰক হমু চাড়ব নাহি।” গোপীয়ে এৰে, কৃষ্ণই নেৰে, তেওঁক আৰু অলপ লৱণু নিদিয়ালৈকে তেওঁ গোপীসকলক নেৰে। অৱশেষত গোপীসকলে কৃষ্ণক আৰু লৱণু দিলে আৰু কৃষ্ণয়ো গোপীসকলৰ অনুৰোধ ৰক্ষা কৰি নানাবিধ

কৌতুক নৃত্য কৰিয়ে সকলোকে আনন্দ দিবলৈ ধৰিলে। ইফালে পুত্ৰস্নেহত অধীৰা মাতৃ যশোদাৰ অৱস্থা হ'ল বৎস হেৰুওৱা ধেনুৰ দৰে। পুৱাতে ওলাই যোৱা তেওঁৰ প্ৰাণৰ পুতুলী সন্ধিয়া পৰলৈকে উভতি নহাত যশোদা বাউলী হৈ পৰিল। নীল পদুমৰ পাহিৰ দৰে সুন্দৰ মনৰ শৰীৰত মুকুতাৰ দৰে ঘামৰ টোপাল শোভা পাইছে— সেই কানুক কোনে ক'ত দেখিছে বুলি যশোদাই সকলোকে সুধিবলৈ ধৰিলে। অৱশেষত এগৰাকী গোপীৰ পৰা কানাইৰ সন্ত্ৰেদ পাই যশোদা সেই ঠাইলৈ ঢাপলি মেলিলে। পুত্ৰক নাচি থকা দেখা পাই মাতৃ হৃদয় শাঁত পৰিল। কৃষ্ণয়ো ছল পাই কান্দি কান্দি 'গোপীৰ সব বৃত্তান্ত শুনাৱল'। ফলত যশোদাই গোপীসৱক গুৱালগালি পাৰি পুত্ৰক ক'বলৈ ধৰিলে— 'হে বাপু কৃষ্ণ, ওহি বান্দীসৱক যাৰে আৱৰ আৱৰি নাহি। হামাৰ ঘৰে দধি দুগ্ধ লৱণু কে পুছত? য'ত খাইতে পাৰ তত হামু দেৱৰ" বুলি যশোদাই আঁচলেৰে কৃষ্ণৰ গাৰ ধূলি গুচাই আথে-বেথে কোলাত লৈ চুমাৰে ওপচাইদি আনন্দমনে নিজৰ ঘৰলৈ ঘূৰি আহিল। চোৰধৰা নাটৰ কাহিনী ইমানেই।

পিম্পৰা গুচোৱা :

'কৃষ্ণকৰ্ণমৃতৰ' 'পিপিলিকা পনয়ম্' শব্দৰ পৰাই এইখনি ঝুমুৰাৰ নামটো লোৱা হৈছে। ঝুমুৰাখনিৰ কাহিনী যে অগ্ৰগতি লাভ কৰিছে মূলৰ কুৰি আৰু একত্ৰিশ নং শ্লোকৰ আধাৰত। এইখনি ঝুমুৰাত কৃষ্ণৰ চৰিত্ৰৰ চাতুৰিৰ আমোদজনক চিত্ৰ অংকন কৰাত মাধৱদেৱ সফল হৈছে। গোৱালীৰ ঘৰত লৱণু চুৰি কৰিবলৈ যোৱাত কৃষ্ণক গোৱালীয়ে সুধিলে, "মোৰ ঘৰত মনে মনে কিয় সোমালাহি?" কানুৱে উত্তৰ দিছে, "নিজৰ ঘৰ বুলি ভুলতে সোমালোঁ।" গোপীয়ে ক'লে সেইটো বাৰু বুজিলোঁ, পিছে লৱণুৰ কলহতনো হাতখন কিয় দি আছা? বোলে, "ইনো কি ডাঙৰ দোষৰ কথা হ'ল? পৰুৱাবোৰে কলহত সোমাই লৱণু নাশ কৰা দেখি, ইহঁতক গুচাবৰ বাবেহে কলহত হাত দিছোঁ।" গোপীয়ে তাকো মানি লৈছে। কিন্তু শুই থকা শিশুটিক কিয় জগালা বোলা প্ৰশ্নৰ উত্তৰত কৃষ্ণই ক'লে বোলে হেৰোৱা গৰু পোৱালিটোৰ বাতৰি সুধিবলৈ তেওঁক জগালে। শেষত কানাইক কথাবে বলেৰে নোৱাৰি গোপীয়ে যেতিয়া তেওঁক পোনপটীয়াকৈ আক্ৰমণ কৰিলে যে কানায়ে যদি লৱণু খোৱাই নাই তেওঁৰ মুখত কিয় লৱণুৰ গোল্ক তেতিয়া—

"কানু বোলে শুন আৰে গোপী নিদাৰুণী।
তোহাৰে মুখত গন্ধ তই সে চুৰণী।।

এতিয়া স্বামীৰ ভয়ত কৃষ্ণক মিছাকৈয়ে দোষ দি নিজৰ দোষ সৰুৱাবলৈ আহিছে বুলি গোপীক কথাবে জব্দ কৰি পেলালে। বাকপটু কানাইৰ লগত মুখচুপতি নামাৰিবলৈ থিৰাং কৰি গোপীসকলে যশোদাক গোচৰ দিবলৈ গ'ল। কানাইৰ বিৰুদ্ধে গোচৰ শুনি শুনি যশোদাই ইতিমধ্যে বিৰক্ত হৈ পৰিছিল। গতিকে কৃষ্ণক তেওঁ সাৱধানবাণী শুনালে যে আকৌ যদি কৃষ্ণই কেতিয়াবা লৱণু চুৰি কৰিবলৈ যায় তেতিয়া, “এমনে মাৰিবো যেন গাৱে থাকে খাড়া।” যশোদাই ক'বলৈহে পালে, দুখ-অপমানে কৃষ্ণৰ মুখেৰে শোকৰ নিজৰাহে যেন ব'বলৈ ধৰিলে, ৰজাৰ কুমাৰ হৈও তেওঁ বনত গৈ গৰু চাৰি ভাত খাব লাগে, তাৰ পিছতো মাকৰ গালি-শপনি। তেওঁক ‘চোৰ’ বোলা মিছা কলংকৰ মূলতে মাক যশোদাৰহে অৱদান। যি মাতৃয়ে দুকড়া মূল্যৰ কলহ এটা ভঙাৰ কাৰণে নিজ পুত্ৰক খটচোৰ বন্ধাদি গৰুৰ পঘাৰে বান্ধিব পাৰে, সেই মাতৃৰ লগত ইমানবোৰ অপমান সহি থকাতকৈ তেওঁ কংসৰ নগৰী মধুপুৰলৈ গুচি যোৱাই ভাল। এই ভয়াৱহ সৰ্বীয়নিয়ে মাতৃ হৃদয় জোকাৰি পেলালে। সকলো পাহৰি কৃষ্ণৰ বদন চুম্বন কৰি তেওঁ স্বৰ্গীয় আনন্দত মগ্ন হ'ল।

ভূমি লেটোৱা :

বিল্ব মংগলৰ স্তোত্ৰৰ আধাৰত ৰচিত এইখিনি বুৰুৱাত পোৱা যায় শিশুকৃষ্ণৰ চাতুৰিৰ আন এখনি চিন্তাকৰ্মক ছবি। এদিন গোপনে কৃষ্ণই নিজৰ ঘৰতে ক্ষীৰ লৱণু চুৰি কৰি খাই থকা অৱস্থাতে দেখিলে মাক আহি আছে। চোৰ ধৰা পৰে এতিয়া। ভয়ত কৃষ্ণই যশোদাক ফাঁকি দিবলৈ হাতৰ বাঁহীটো লুকুৱাই থৈ গাখীৰৰ ভাঙ কাটি কৰি পেলাই মাটিত বাগৰি বাগৰি কান্দিবলৈ ধৰিলে, চেনেহৰ পুতলীৰ এই দশা দেখি যশোদা বিগলিত হৈ তাৰ কাৰণ সোধাত কৃষ্ণৰ মুখৰ পৰা অলৰ্গল চাতুৰিপূৰ্ণ মিছা বাক্য ওলাবলৈ ধৰিলে। তেওঁ বোলে লৱণু আৰু ক্ষীৰ থৈ দিছিল, গোটেইবোৰ কোনোবাই খালে। তদুপৰি তেওঁৰ বাঁহীটোও চোৰে নিলে। ‘এ তিনি প্ৰমাদ মোৰ ভৈল একেবাৰে’ বুলি কান্দি কৃষ্ণ শোকত ভ্ৰিয়মাণ হৈ পৰিল। কৃষ্ণৰ অৱস্থা দেখি যশোদাৰ অন্তৰ পুত্ৰস্নেহত আকুল হৈ পৰিল। বান্দৰে সকলো লৱণু খালে বুলি কৃষ্ণক সাস্বনা দিবলৈ চেষ্টা কৰি গাৰ ধূলি ঝাৰি কোলাত তুলি ল'লে। মাকৰ মৰম পাই কৃষ্ণৰ ভেম বাঢ়িলহে। তেওঁক এইমাত্ৰ লৱণু লাগে। লাগে মানে লাগেই। কৃষ্ণক বুজাই-বঢ়াই শান্ত কৰিব নোৱাৰি অৱশেষত গোসাঁই ঘৰত পূজাৰ বাবে থোৱা লৱণুকে যশোদাই কৃষ্ণক দিবলৈ বাধ্য হ'ল। কৃষ্ণই পৰম আনন্দত নৃত্য কৰিবলৈ ধৰিলে— “লৱণু ভুঞ্জিয়া নাচে ত্ৰিজগত পতি।”

ভোজন বেহাৰ :

ভাগৱত পুৰাণৰ নৱম স্কন্ধৰ পৰা লোৰা কাহিনীৰ আধাৰত ৰচিত এইখনি এখন ক্ষুদ্ৰাকৃতিৰ নাট। নাটখনৰ কাহিনী ভাগ এনেধৰণৰ—

কৃষ্ণই এদিন তেওঁৰ গৰখীয়া বন্ধুসৱৰ লগত বনভোজৰ আয়োজন কৰি দধি অন্ন আদি লৈ আনন্দ মনেৰে বৃন্দাবনলৈ গতি কৰিলে। যমুনাৰ তীৰত আটায়ে আনন্দ মনেৰে নৃত্য-গীত কৰি ভোজন কৰিবলৈ ধৰিলে। পদুমৰ চকাক পাপৰিয়ে বেৰি থকাৰ দৰে চাৰিওফালে গোপ শিশুৰ মাজত শোভা পালে নন্দসুত কৃষ্ণ। সেইসময়তে নাৰদ আহি সেই ঠাইত উপস্থিত হ'লহি আৰু গোপ শিশুসকলৰ সৈতে প্ৰসাদ ভোজন কৰি তৃপ্ত হ'ল। সপ্ত বৈকুণ্ঠ, অন্তশয্যা পাতল— ক'তো বিচাৰি নোপোৱা পূৰ্ণব্ৰহ্মা ভগৱান আছে বৃন্দাবনত গৰখীয়াৰ বেশত। আশ্চৰ্য মানি নাৰদ আঁতৰি গ'ল। ভোজনত ব্যস্ত থাকোঁতে ঘাঁহ বিচাৰি আঁতৰি যোৱা দামুৰি পোৱালিবিলাক নেদেখি শ্ৰীদাম নামৰ কৃষ্ণৰ লগৰীয়া গোপ শিশুজনে খাবলৈ এৰি গৰু বিচাৰি যাবলৈ ওলাল। তেতিয়া শ্ৰীকৃষ্ণই গোপবালকসকলক কৈছে— 'আহে সখিসৱ, তেৰাসব অন্নভোজন ছেড়ৰি নাহি। হামু বৎস বিচাৰি এখনে আনব।' এইবুলি কৃষ্ণই দামুৰি পোৱালিবিলাক বিচাৰি বৃন্দাবনত সোমাল। এই সময়তে ব্ৰহ্মাই দামুৰি পোৱালিবিলাক আৰু গৰখীয়াসকলক চুৰি কৰি নিলে কৃষ্ণক পৰীক্ষা কৰাৰ উদ্দেশ্যে। কিন্তু উভতি আহি কৃষ্ণই দেখে যে এজনো গোপশিশু আগৰ ঠাইত নাই। তাকে দেখি সাধাৰণ শিশুৰ দৰে কৃষ্ণই বিলাপ কৰিবলৈ ধৰিলে— "আজু হামাৰ বৎস কাহে গেল। শ্ৰীদাম-সুদাম ভায়াসব কাহে গেল। অন্ন ভোজন আজু বইৰি পৰমাদ ভেল।" ঝুমুৰাখনিৰ সামৰণি আকস্মিক। ব্ৰহ্মামোহন ঝুমুৰাখনিৰ ইয়াৰ পৰিপূৰক যেন লাগে।

মাধৱদেৱৰ নামত প্ৰচলিত ঝুমুৰাসমূহ :

ওপৰত আলোচনা কৰি অহা নাটকেইখন যে মাধৱদেৱৰ ৰচনা হয় সেই সম্বন্ধে কাৰো দ্বিমত নাই। কিন্তু ব্ৰহ্মামোহন, ভূষণ হৰণ, কোটোৰা খেলা আৰু বাস ঝুমুৰা— এইকেইখন মাধৱদেৱৰ ৰচনা হয় নে নহয় এই সম্বন্ধে সমালোচকসকলে সন্দেহ প্ৰকাশ কৰিছে। এই সন্দেহৰ কাৰণসমূহো ইতিমধ্যে উনুকিয়াই অহা হৈছে। আনহাতে 'ব্ৰহ্মামোহন' ঝুমুৰাখনক মাধৱদেৱৰেই ৰচনা বুলি ড° বামচন্দ্ৰ ডেকাই তেওঁৰ 'মাধৱদেৱৰ জীৱন আৰু কৃতি' নামৰ গ্ৰন্থত বিভিন্ন যুক্তিসহকাৰে প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ যত্ন কৰিছে। সেয়ে মাধৱদেৱৰ নামত প্ৰচলিত ঝুমুৰাকেইখনকো আমাৰ আলোচনাৰ পৰা বিৰত কৰিব পৰা নগ'ল।

ব্ৰহ্মামোহন :

ইয়াৰ কাহিনীভাগ অনা হৈছে ভাগৱত পুৰাণৰ পৰা। কৃষ্ণৰ মহিমা পৰীক্ষা কৰিবৰ বাবে এদিন ব্ৰহ্মাই বৃন্দাবনৰ পৰা সকলোবিলাক দামুৰি হৰণ কৰি নি পৰ্বতৰ গুহাত আবদ্ধ কৰি থলে। ধ্যানযোগে এই কথা জানিব পাৰি কৃষ্ণই মায়াৰ বলেৰে পুনৰ ধেনু আৰু গোপশিশু সৃষ্টি কৰিলে আৰু গোকুলৰ জীৱন যাত্ৰা পূৰ্বৰ দৰেই অব্যাহত ৰাখিলে। এবছৰ মূৰত বৃন্দাবনত কি ঘটিছে তাকে চাবলৈ আহি ব্ৰহ্মাই দেখিলে যে শ্ৰীকৃষ্ণই অকণো হানি-বিঘিনি নঘটাকৈ পূৰ্বৰ দৰে লগৰীয়াসকলৰ সৈতে গাই দামুৰি চৰাই আছে। তাকে দেখি ব্ৰহ্মাই লুকুৱাই থোৱা ঠাইত চালেগৈ। তাতো গৰখীয়া আৰু দামুৰি পোৱালিবোৰ আগৰ দৰেই আছে। এইবাৰ বৃন্দাবনলৈ আহি ব্ৰহ্মাই প্ৰতিজন গৰখীয়া আৰু প্ৰতিটো দামুৰি পোৱালিৰ মাজত বিষুৰ ৰূপ দেখা পালে। এনে অদ্ভুত কাণ্ড দেখি ব্ৰহ্মা মূৰ্ছা গ'ল। চেতনা লাভ কৰি ব্ৰহ্মাই শ্ৰীকৃষ্ণক সন্মুখত দেখি নানাভাৱে স্তুতি কৰি নিজৰ ধৃষ্টতাৰ বাবে ক্ষমা বিচাৰিলে। ইমানতে ব্ৰহ্মামোহন ঝুমুৰাৰ কাহিনীৰ অন্ত পৰিছে।

বাসঝুমুৰা :

ভাগৱত পুৰাণৰ কাহিনীৰ আধাৰত এইখন ঝুমুৰা ৰচনা কৰা হৈছে। ঝুমুৰাখনিত শৃংগাৰ ৰসৰ প্ৰাচুৰ্য চকুত পৰে।

কৃষ্ণৰ প্ৰেমিকা ৰাধাই এদিন কৃষ্ণৰ কাষত অধিক আদৰ বিচাৰি পৰমপুৰুষ ভগৱন্তৰ “স্কন্ধ বগাৱল।” প্ৰকৃততে কৃষ্ণৰ দুমুখীয়া ব্যক্তিত্ব দেখি অৰ্থাৎ পৰমপুৰুষে নাৰায়ণৰ ঈশ্বৰিক শক্তিৰ আঁতৰত লুকাই থকা মানৱীয় ৰূপ দেখি মায়াৰে মুগ্ধ হৈহে ৰাধাই তেনে কাম কৰিলে আৰু অৱশেষত নিজৰ ভুল বুজিব পাৰি “অধৰ মধুপান দিয়ে হামাক ৰক্ষা কৰহ” বুলি কৃষ্ণক কাকুতি মিনতি কৰিলে। ৰাধাৰ মিনতিত কৃষ্ণই সন্তুষ্ট হ'ল আৰু পুনৰ কেলি কৌতুক আৰম্ভ কৰিলে।

কোটোৰা খেলা :

এই ঝুমুৰাৰ উৎস সম্বন্ধে সাহিত্য (লিখিত-অলিখিত) নিমাত। ঝুমুৰাখনিৰ কাহিনীভাগ এনেধৰণৰ—

এদিন কৃষ্ণই গোপশিশুসকলৰ সৈতে ধেমালি কৰি থাকোঁতে ৰাধাই গোপাল বল্লভ প্ৰসাদ বেচিবলৈ আহিল। তাকে দেখি গৰখীয়াসৰে হেতা-ওপৰা লগালে। ৰাধাই গৰখীয়াহঁতৰ পৰা ৰক্ষা পাবলৈ পোহাৰ নমাই যমুনাৰ ঘাটেদি যাবলৈ আগবাঢ়িল। পিছে এইবাৰ দুষ্ট কানাইৰ জালত পৰিল ৰাধা। কানাইক

লাগে ঘাটৰ কৰ। সেই ঘাটৰ পৰা বাধা উভতি আহিল মথুৰা ঘাটলৈ। পিছে এইবাৰো গোপশিশু সৰে বোলে—

মেহি দি মাইবি বাধে সেহিদি কানাইৰ চকি।

দান নেদি যাহ যদি লৈবোঁ সকল সখি ॥

ভাঙৰ মध्ये লৈছে দান এ পাঞ্চ কাওন।

দণ্ডিয়া মাখন লৈবো হাতেৰে কংকন ॥

উপায় নাপাই এইবাৰ কংসবাজত গোচৰ দিয়াৰ ভয় দেখুৱালে। কিন্তু গৰখীয়াসৰে বোলে— “তোহাৰি কংস ৰাজা হামাৰি কে?” দুষ্ট ল'ৰাজাকক কথাৰে বলে নোৱাৰি গোপী মান্তি হ'ল তেওঁলোকক লৱণু দিবলৈ। পিছে এটা চৰ্তত— কানায়ে নৃত্য কৰি গোপীক মনোৰঞ্জনৰ খোৰাক দিব লাগিব। কানায়ে ভুৱন ভুলোৱা নৃত্য-গীতেৰে গোপীসকলৰ অন্তৰ তৃপ্ত কৰিলে আৰু নিজেও লৱণু মিঠে খাই তৃপ্ত হ'ল।

ভূষণ-হৰণ :

এইখনি বুমুৰাবো মূল সম্বন্ধে জনা নাযায়। বুমুৰাখনৰ কাহিনীভাগ এনেধৰণৰ—

এদিন কদমতলত লালকাল হৈ থকা কৃষ্ণৰ শ্যাম বৰণীয়া শৰীৰত সোণৰ অলংকাৰৰ চিকমিকনি দেখা পাই বাধাই ভাবিলে যে কোনোবা দুষ্ট লোকে এনেহে অলংকাৰ কৃষ্ণৰ শৰীৰত দেখা পালে সোপাকে চুৰি কৰি লৈ যাব। সেয়ে আলফুলকৈ অলংকাৰখিনি সোলোকাই থৈ বাধাই কৃষ্ণক জগাই তেওঁৰ গাৰ পৰা ভূষণ কি হ'ল বুলি সুধিলে। উত্তৰ দিব নোৱাৰি কৃষ্ণ নিমতে ব'ল। বাধায়ো যশোদাক সবিশেষ জনাই কানাইৰ অলংকাৰ মাকৰ হাতত গতাই দিলে। অলপ পিছত কানাই মাকৰ ওচৰ চাপিল। যশোদাই কানাইৰ ভূষণ কি হ'ল বুলি কৰা প্ৰশ্নৰ উত্তৰ টেটোন কানায়ে ক'লে যে এজনী গোপীয়ে তেওঁক কিবা নিচা লগা মিঠাই খুৱাই অচেতন কৰি গাৰ ভূষণ চুৰি কৰি নিলে। এনেদৰে কৈ থাকোঁতে বাধাক ওচৰতে দেখি ধৰা পৰাৰ আশংকাত পুনৰ মাকক ক'বলৈ ধৰিলে যে এইজনী সেই গোপী যি তেওঁক মিঠাই খুৱাই অচেতন কৰি ভূষণ হৰণ কৰি নিছে আৰু এতিয়া লুকুৱাই থ'ব নোৱাৰি ধৰা পৰাৰ আশংকাতহে মাকক গতাই দিবলৈ আহিছে। আগতেও এই গোপীয়েই তেওঁৰ ভণ্টাণ্ডি চুৰি কৰিছিল। কৃষ্ণৰ এনে মিছা অপবাদৰ প্ৰতিবাদ বাধাই কৰিছিল যদিও পুত্ৰস্নেহত অন্ধ যশোদাৰ আগত

ৰাধাৰ একো প্ৰতিবাদেই নবজিল। তেওঁ ঘূৰি ৰাধাকহে নানা ককৰ্থনা কৰি খেদি পঠিয়ালে। বিজয়ৰ গৌৰৱ লৈ কানাই পুনৰ মাকৰ বুকুত সোমাই পৰিল।

বৰগীত আৰু ভটিমা :

পুৰণি অসমীয়া ভক্তিমূলক সাহিত্য আৰু ধৰ্মীয় জগত আলোড়িত কৰা মাধৱদেৱৰ বৰগীতসমূহ অসমীয়া গীতি-সাহিত্য জগতৰ এক অনুপম সৃষ্টি। গুৰু শংকৰদেৱৰ প্ৰেৰণাতেই মাধৱদেৱে বৰগীত ৰচনাত হাত দিয়ে। চৰিত পুথি মতে বৰপেটাৰ কমলা বায়ন নামৰ এজনে শংকৰদেৱৰ বাৰ কুৰি বৰগীত আওৰাবলৈ নিওঁতে বনপোৰা জুইত পুৰি ভস্মীভূত হ'ল। শংকৰদেৱে খেদ কৰি গীত আৰু নকৰো বুলি সেই দায়িত্ব মাধৱদেৱৰ ওপৰত অৰ্পণ কৰিলে— 'গীত কিছু কৰা।' গুৰুৰ আজ্ঞা শিৰোধাৰ্য কৰি আতৈসৱৰ মুখত বোৱা : আগে গুৰি বিহা গাৰি ক্ৰমে দি মাজতে চোট আতাই গীত কৈলে নকুৰি এঘাৰটা বৰগীত চয় ৰসে চোৰ চাতুৰি।" ^{২৬} এই কথাৰ পৰা অনুমান কৰিব পাৰি যে মাধৱদেৱে নিজৰ ৰচনা আৰু ভকতসকলৰ মুখে মুখে কণ্ঠস্থ হৈ ৰৈ যোৱা শংকৰদেৱৰ গীতৰ পংক্তিকেইটা সজাই-পবাই মুঠ নকুৰি এঘাৰটা (১৯১)টা বৰগীত গুৰু দুজনাই এৰি থৈ যায়।

প্ৰথমতে শংকৰদেৱে বাৰ কুৰি বৰগীত ৰচনা কৰাৰ কথা গুৰুচৰিতসমূহত পোৱা যায়— "আৰু গীত কৰি গোটাই লিখিলে বাৰেও কুৰি কমলা গায়নে নিলে আওৰালে : তেমহা বৰপেৰা বতাহত ঘৰ পোৰাত পুইলে : গুৰুজনে খেদকৈ বোলে বৰাপো : অনেক শ্ৰমকৈ গীত খানি কৈলো পুইলে গীত কিছু কৰা আমি নকৰো আৰু?" তাৰ পিছত শংকৰদেৱে ৩৪টা গীত ভকতসকলৰ কণ্ঠস্থ হোৱাত পোৱা গ'ল বুলি ড° ৰামচন্দ্ৰ ডেকাই তেওঁৰ 'মাধৱদেৱ : জীৱন আৰু কৃতি' গ্ৰন্থত উল্লেখ কৰিলে। ^{২৭} কিন্তু ইতিমধ্যে বাপচন্দ্ৰ মহন্তই সম্পাদনা কৰা 'বৰগীত' নামৰ গ্ৰন্থত তেওঁ শংকৰদেৱৰ বৰগীতৰ সংখ্যা ৩৫টা দেখুৱাইছে। আনহাতে উক্ত গ্ৰন্থত শংকৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱৰ বৰগীতৰ সংখ্যা পোৱা গ'ল ১৯২টা। গতিকে এই তথ্যৰ ভিত্তিত মাধৱদেৱৰ বৰগীতৰ সংখ্যা ১৫৭টা। চৰিতপুথিয়েও তাকে কয়।

মাধৱদেৱৰ বৰগীতৰ ৰস বা বিষয়বস্তুক দুটা ভাগত ভগাব পাৰি। বিৰহ, বিৰক্তি, চোৰ, চাতুৰি লীলা আৰু পৰমাৰ্থ।

মাধৱদেৱৰ বৰগীতত বিৰহৰ চিত্ৰ সুন্দৰভাৱে প্ৰকাশিত হৈছে। কৃষ্ণ মথুৰালৈ গুচি যোৱাত তেওঁৰ অদৰ্শনত হোৱা যশোদাৰ অন্তৰ্বেদনা আৰু

গোপীসকলৰ বিবহ যন্ত্ৰণাক লৈ মাধৱদেৱৰ কাব্য প্ৰতিভাক মহীয়ান কৰি তুলিছে। কৰুণ বসসিন্ধু এই গীতখিনিত বিবহ-বিধুৰা গোপীসকলৰ বিচ্ছেদৰ যন্ত্ৰণা, নন্দ-যশোদাৰ আকুলতা, গোকুল-বৃন্দাবনৰ নিৰানন্দ পৰিৱেশ, সমনীয়াসকলৰ নিঃসংগতা বৰ্ণনা কৰা হৈছে। “আলো মঞি কি কহব দুখ” গীতটিত পুত্ৰ কৃষ্ণৰ বিচ্ছেদত মাতৃ যশোদাৰ যি আকুল ব্যাকুলতা, সি সাৰ্বজনীন। জগতৰ প্ৰত্যেকগৰাকী মাতৃৰে হিয়া পুত্ৰ বিচ্ছেদত একেবাৰেই আকুল হৈ উঠে। সেইদৰে গোপীসকলৰ বিবহোক্তিত লৌকিক প্ৰেমিকাৰ বিচ্ছেদৰ প্ৰতিধ্বনি শুনা যায়। ‘ৰবি বিনে দিন’, ‘জল বিনে মীন’ৰ যি অৱস্থা হয় হৰি বিনে গোপীবো সেই একেই অন্ধকাৰাচ্ছন্ন জীৱন। ভক্ত কবিয়ে গোপী বিবহৰ বৰ্ণনাৰ মাজেদি পাৰ্থিৱ বিবহতকৈ পাবমাৰ্থিক বিবহৰ কথাহে ব্যক্ত কৰিছে আৰু কৃষ্ণহে একমাত্ৰ আৰাধ্য দেৱতা, যাক ভজন কৰিলে সকলো দুখৰ পৰা পৰিত্ৰাণ পাব পাৰি, এনে ভাৱ প্ৰকাশ কৰিছে। আনহাতে গোকুলৰ কথা সুঁবৰি হিয়া ভাগি যোৱা কৃষ্ণই ‘চল বে চল উদ্ধৱ হে’ বুলি প্ৰাণ বন্ধুক পঠিয়াই দিছে গোকুলবাসীক সান্ধনা দিবলৈ। শংকৰৰ প্ৰয়াণৰ বাতৰি পোৱাৰ পিছত মাধৱদেৱে দুখত কাতৰ হৈ লিখিছিল এই বৰগীতটি —

প্ৰাণনাথ নকৰা বঞ্জিত।

তোহাৰি বিয়োগে আগি দহে মোৰ চিত।।

ব্যক্তিগত বেদনাবোধৰ এনে মৰ্মস্পৰ্শী চিত্ৰ অসমীয়া সাহিত্যত মাধৱদেৱেই প্ৰথম অংকন কৰিছে।

দাস্যভক্তিৰ অপূৰ্ব নিদৰ্শন উপদেশপ্ৰধান বিৰক্তি বিষয়ক গীতবোৰো মাধৱদেৱৰ এক অনুপদ সৃষ্টি। পাৰ্থিৱ জীৱনৰ প্ৰতি অনাস্থা এই গীতবোৰৰ মূল উপজীব্য। এনে ধৰণৰ ৩০টা মান গীতৰ প্ৰায় প্ৰতিটোতে মাধৱদেৱে মানুহৰ চঞ্চল মনক উদ্দেশ্য কৰি বিষয় বাসনাৰ দোষবোৰ আঙুলিয়াই দি সিবোৰৰ মোহপাশৰ পৰা মুক্ত হোৱাৰ একমাত্ৰ উপায়স্বৰূপ হৰিভক্তি সম্পৰ্কীয় তত্ত্বজ্ঞানৰ উপদেশ আবেগময়ী ভাষাত দাঙি ধৰিছে। ভক্ত কবি মাধৱদেৱৰ দৃষ্টিত আত্মিক সাধনাবিহীন মানৱ জীৱন পশুতুল্য।

ধ্ৰুং — বাম পৰমধন চিন্তহ মন ভাই

তনু চিন্তমগি বিফলাই যাই।।

গীতটিক বিৰক্তি বিষয়ক গীতৰ শাৰীত ধৰিব পাৰি। যিসমূহ গীতত কৃষ্ণই ব্ৰজধামত গোৱালীসকলৰ ঘৰত গাখীৰ, মাখন আদি চুৰি কৰি খোৱাৰ নাইবা

খাই ধৰা পৰাৰ বৰ্ণনা পোৱা যায়, সেইসমূহ গীতকেই চোৰ বিষয়ক গীতৰ শ্ৰেণীত ধৰা হয়।

ধ্ৰুং — আজু কাহা যাসি বোলয় গোৱালী।

পোখীয়ে আসি ধৰল বনমালী।।

পদ — দ্বাৰ বেঢ়ল গোপী বাহু পসৰী।

লৰণু চুৰি কৈছে কৰাসি মুৰাৰি।।

ঘৰ মছে চোৰ গোৱাৰী ঘন তাকে।

পাৰাক গোৱাৰী আৱল সৱ জাকে।।

ধৰল সৱহি মিলি হৰিক চোৰ।

মাধৱ কহ গতি গোবিন্দ মোৰ।

উক্ত বৰগীতটি কৃষ্ণই গোৱালীপাৰাত লৰণু চুৰি কৰি খাবলৈ সোমাওঁতে গোৱালীসকলৰ হাতত হাতে-লোটে ধৰাৰ পৰা বৰ্ণনা সুন্দৰভাৱে প্ৰকাশ পাইছে।

কিছুমান গীতত আকৌ শিশু কৃষ্ণই লৰণু চুৰি কৰি খাই ধৰা পৰাৰ ভয়ত গোৱালীসকলৰ আৰু মাতৃ যশোদাৰ আগত লীলা চাতুৰিপূৰ্ণ কথা কৈ নিজৰ দোষ ঢাকিবলৈ আপ্ৰাণ চেষ্টা কৰাৰ কথা বৰ্ণনা কৰা হৈছে। এনে বিষয়ক চাতুৰি বিষয়ক বৰগীতৰ শ্ৰেণীত ধৰা হৈছে। পিম্পৰা গুচোৱা নাটৰ গীতকেইটাত কৃষ্ণৰ চাতুৰি আৰু অভিমানৰ চিত্ৰ জীৱন্ত ৰূপত অংকন কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে মাধৱদেৱে।

মাধৱদেৱে বিৰচিত ভক্তি গীতসমূহৰ ভিতৰত আটাইতকৈ আকৰ্ষণীয় আৰু জনপ্ৰিয় হ'ল কৃষ্ণৰ শৈশৱ আৰু কৈশোৰৰ মোহনীয় লীলা প্ৰকাশক গীতবোৰ। এনে গীতৰ সংখ্যা এশৰো অধিক হ'ব। শ্ৰীকৃষ্ণৰ শৈশৱ আৰু কৈশোৰৰ হাঁহি-কান্দোনেৰে সমুজ্জ্বল এই গীতবোৰত মাধৱদেৱে মাতৃয়ে যশোদা আৰু পুত্ৰ কৃষ্ণৰ আবেগ-অনুভূতি, মমতা আদি প্ৰাণস্পৰ্শী ৰূপত বৰ্ণনা কৰিছে। এই সমস্ত গীতত কৃষ্ণৰ দুমুখীয়া ব্যক্তিত্বৰ— ঈশ্বৰৰ আৰু মানৱত্ব অতি সসংত ৰূপত প্ৰকাশ পাইছে। মাধৱদেৱৰ লীলা বিষয়ক বৰগীতখিনিক চাৰি ভাগত ভাগ কৰি আলোচনা কৰিব পাৰি— জাগন, চলন, খেলন আৰু নৃত্য।^{১০}

জাগন :

স্বাভাৱিকতে শিশুবোৰৰ টোপনি বেছি। কৃষ্ণও ইয়াৰ ব্যতিক্ৰম নহয়। বেলি ওলোৱাৰ পিছতে তেওঁ সাধাৰণ মানৱীয় শিশুৰ দৰে শুই থাকিবলৈ বিচাৰে। গতিকে মমতাময়ী মাতৃ যশোদাই তেওঁক জগায়— হে গোবিন্দ। এতিয়া

উঠাতোমাৰ চান্দ মুখখন চাওঁ। নিশা শেষ হ'ল। কেউফালে ফৰকাল হ'ল, সূৰ্যৰ কিৰণ সৰ্বত্ৰ বিয়পি পৰিল। চোৰাচোন তোমাৰ লগৰীয়া দাম-সুদাম আদিয়ে তোমাক মাতিবলৈ ধৰিছে। বলোৰামো উঠিল। তুমি দেখোন গাই চৰাবলৈ যাব লাগিব। তোমাৰ ক্ষীৰ, লৱণু, শিঙা আৰু বেণু লগত লৈ যোৱা, গাই আৰু দামুৰীবোৰেও হেন্সেলিয়াবলৈ ধৰিছে। হে গোপাল, এতিয়া তুমি উঠা।

ইয়াৰ উপৰি

“উঠা উঠা চান্দ বয়ন। যশোৱা মাৰে তাকে ঘনে ঘন। উঠৰে উঠ বাপু গোপালহে। নিশি পৰভাত ভৈল। কমল নয়ন বুলি ঘনে ঘন যশোৱা ডাকিতে লৈলা আদি উৎকৃষ্ট জাগৰণৰ গীত।

চলন : দাম-সুদাম আদি লগৰীয়াসকলৰ সৈতে কৃষ্ণই ক্ষীৰ, লৱণু, শিঙা-বেণু আদি লৈ বৃন্দাবনলৈ গৰু চৰাবলৈ যোৱা দৃশ্যও মাধৱদেৱে তেওঁৰ বৰগীতত অস্তৰ পৰশি যোৱাকৈ বৰ্ণনা কৰিছে। এই গীতবোৰক চলন গীত বোলা হয়। এই শ্ৰেণীৰ গীতসমূহত গোপ শিশুসকলৰ দ্বাৰা পৰিৱেষ্টিত হৈনানা বং-বহইচৰ মাজেৰে নৃত্য-গীত কৰি কৃষ্ণই কেনেকৈ ভুবন ভুলাই ৰাখিছিল, তাৰ মনোৰম বৰ্ণনা পোৱা যায়। “পৰভাতে শ্যাম কানু ধেনু লিয়া সঙ্গ্ৰে”— বৰগীতটি ইয়াৰ উৎকৃষ্ট উদাহৰণ।

খেলন : শ্ৰীকৃষ্ণই লগৰ গোপ শিশুসকলৰ সৈতে নানা ধৰণৰ খেল খেলাৰ বৰ্ণনা যিসমূহ গীতত বৰ্ণনা কৰা হৈছে, সেইসমূহ গীতকে খেলনৰ গীত বোলা হয়। “গোপাল খেলে বালক সঙ্গ্ৰে। মোহন বেনু পূৰে মন ৰঙ্গ্ৰে।।” “ভাল কলিয়া খেলন খেলায়। খেলাৰ মাধুৰী হৰি ভূৱন ভুলায়।।” আদি উৎকৃষ্টমানৰ খেলনৰ গীত।

নৃত্য : যিসমূহ গীতত কৃষ্ণই সংগী গোপ শিশুসকলৰ সৈতে নৃত্য কৰাৰ বৰ্ণনা আছে, সেইসমূহ গীতত কৃষ্ণই গোপীসকলৰ পৰা নৃত্য কৰাৰ বিনিময়ত দৈ-মাখন আদি খোৱাৰো চিন্তাকৰ্ষক বৰ্ণনা আছে। মোহন বেণু বজাই নৃত্য কৰাৰ বৰ্ণনা কৰা এই মনোৰম গীতবোৰক নৃত্যৰ গীত আখ্যা দিয়া হৈছে।

“ভালি নাচে ভাল মদন গোপাল। বজায়া মোহন বেনু গলে বনমালা।।” গীতটিত কৃষ্ণৰ নৃত্যৰ তালে তালে প্ৰকাশি উঠা অপকৰণ বৰ্ণনা অধিক সংবদনশীল হৈ উঠিছে।

ভটিমা :

মহাপুৰুষ শংকৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱৰ দ্বাৰা ৰচিত একপ্ৰকাৰ প্ৰশস্তিমূলক গীতকেই ‘ভটিমা’ আখ্যা দিয়া হৈছে। শংকৰদেৱৰ তুলনাত মাধৱদেৱৰ ভটিমাৰ

সংখ্যা কম। মাধৱদেৱে মাত্ৰ ৯টা ভটিমা ৰচনা কৰিছিল। শংকৰদেৱে তেওঁৰ দ্বাৰা ৰচিত প্ৰায়কেইখন নাটতে এটাতকৈ বেছি ভটিমা সংযোগ কৰিছে। কিন্তু মাধৱদেৱে আটাইকেইখন নাটৰ ভিতৰত মাত্ৰ 'ভোজন বেহাৰ'ত এটা ভটিমা সংযোগ কৰিছে। বাকী আঠোটা ভটিমা একোটি স্বয়ংসম্পূৰ্ণ গীত।

শংকৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱৰ ভটিমাসমূহৰ বিষয়বস্তু অনুসৰি চাৰিভাগত ভাগ কৰিব পাৰি— দেৱভটিমা, ৰাজভটিমা, নাটৰ ভটিমা আৰু গুৰু ভটিমা।

মাধৱদেৱৰ “জয় গুৰু শংকৰ সৰ্বগুণাকৰ”— এই ভটিমাটিৰ বাহিৰে বাকী আঠোটি ভটিমা দেৱ ভটিমাৰ অন্তৰ্গত কৰিব পাৰি। গুৰু সেৱাত আৰু গুৰু ধৰ্মত জীৱন উৎসৰ্গা কৰা মাধৱদেৱৰ “জয় গুৰু শংকৰ সৰ্বগুণাকৰ” এটি স্বয়ং সম্পূৰ্ণ গুৰু বন্দনা। এজন ভক্তৰ দৃষ্টিত গুৰু কিমান মহান তাৰ দৃষ্টান্ত এই ভটিমাত প্ৰকট হৈছে। উপাস্য দেৱতা কৃষ্ণৰ লগত গুৰু শংকৰৰ অংগাংগী সম্বন্ধ। তেওঁ কৃষ্ণৰূপে ভগৱন্তৰ পূৰ্ণ অৱতাৰ আৰু শংকৰৰূপে ভগৱন্তৰ অংশ অৱতাৰ। দুই অৱতাৰৰ উদ্দেশ্য এটা— “জনগণ তাৰণ।” এই ভটিমাটি হৈছে শিষ্যই গুৰুলৈ নিবেদন কৰা পৰম অমূল্য ভক্তি অৰ্ঘ্য।

অন্যেকোটি ভটিমাত মাধৱদেৱে বিষ্ণুৰ পূৰ্ণ অৱতাৰ কৃষ্ণৰ জন্ম কৰ্ম লীলাৰ বৰ্ণনা দাঙি ধৰিছে—

জয় জয় নাশন বীৰবৰ কংস।

জয় জয় পালন যদুবৰ বংশ।।

বিষ্ণু বা কৃষ্ণৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব আৰু নাম মাহাত্ম্য মাধৱদেৱে তেওঁৰ ভটিমাকেইটাতো প্ৰকাশ কৰিছে—

“জয় জগ জীৱ সনাতন দেৱ।

ব্ৰহ্মা শিৱ চৰণে বাক সেব।।

সকল ধৰম কছ ৰাজা জানি।

সব কাম ছোড়ি জপছ ৰাম ৰাণী।।”

“প্ৰাতঃসময়ে যশোৱা জননী” ভটিমাটিত পুৱা যশোদাই কৃষ্ণক জগাই শিঙা, বেণু, মাখন লৈ বৃন্দাবনলৈ গৰু চৰাবলৈ যাবলৈ কোৱাৰ অনুপম বৰ্ণনা দাঙি ধৰিছে। এনেদৰে বিভিন্ন আখ্যানমূলক গ্ৰন্থ, তত্ত্বমূলক গ্ৰন্থ, নাট তথা গীতি ভটিমা আদি ৰচনা কৰি মাধৱদেৱ আজিও অসমীয়া সাহিত্যাকাশত চিৰজ্যোতিস্মান হৈ আছে আৰু ভৱিষ্যতেও থাকিব।

প্ৰসংগ টোকা :

১. কথাগুৰুচৰিত, সম্পাদক : শ্ৰীউপেন চন্দ্ৰ লেখাৰু, পৃষ্ঠা : ৩১
২. কথাগুৰুচৰিত, সম্পাদক : শ্ৰীউপেন চন্দ্ৰ লেখাৰু, পৃষ্ঠা : ৫০
৩. সন্তসৱৰ বংশাৱলী : বামৰায়
৪. মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱ আৰু শ্ৰীমাধৱদেৱ : লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা : পৃষ্ঠা : ৬৩
৫. দত্তবৰুৱা, প্ৰাচীন বামৰূপৰ কায়স্থ সমাজৰ ইতিবৃত্ত : পৃষ্ঠা : ৪০.
৬. শংকৰদেৱৰ ওচৰত শৰণ লোৱাৰ পিছত এই গয় বা গয়পানি গুৰুৰ পৰা পোৱা বামদাস নামেৰে জনাজাত হৈছিল।
৭. বেজবৰুৱাই লিখিছে যে হৰশিঙা বৰাইনাবায়ণপুৰতে মাধৱৰ শিক্ষাৰম্ভ কৰাইছিল।
৮. মহেশ্বৰ নেওগ, Sankardev and his times, পৃষ্ঠা : ১২৩
৯. “যথা তৰোমূলনিবেচনেল তৃপ্যন্তি তৎস্কন্ধভূজোপশাখা
প্ৰাণোপহাৰাচ যথেন্দ্ৰিয়ানাং তথৈৱ সৰ্বাণমচ্যুতেজ্যা।” শ্ৰীমদ্ভাগৱত, চতুৰ্থ স্কন্ধ
একাদশ অধ্যায়, পৃষ্ঠা : ১০৪
১০. মহেশ্বৰ নেওগ, শ্ৰীশ্ৰীশংকৰদেৱ, পৃষ্ঠা : ১০৪
১১. গুৰুচৰিত কথা, অনুচ্ছেদ ৮০১, মহেশ্বৰ নেওগ, শ্ৰীশংকৰদেৱ, পৃষ্ঠা : ১০৪
১২. অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী (দ্বিতীয় খণ্ড), সম্পাদক শিৱনাথ বৰ্মন, প্ৰকাশক
: সঞ্চালক, আনন্দবাম বৰুৱা ভাষা কলা সংস্কৃতি সংস্থা, বজাদুৱাৰ, উত্তৰ গুৱাহাটী,
গুৱাহাটী-৩০, প্ৰথম প্ৰকাশ : জুন ১৯৯৭
১৩. শ্ৰীশ্ৰীশংকৰদেৱ আৰু শ্ৰীশ্ৰীমাধৱদেৱ, লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা, প্ৰকাশক :
জ্যোতি প্ৰকাশন, প্ৰথম প্ৰকাশ-১৯৯৪ চন, প্ৰথম (জ্যোতি প্ৰকাশন) সংস্কৰণ-
১৯৯৭, নতুন সংস্কৰণ-২০০৪ চন।
১৪. অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী (দ্বিতীয় খণ্ড), সম্পাদক-শিৱনাথ বৰ্মন, প্ৰকাশক
: সঞ্চালক, আনন্দবাম বৰুৱা ভাষা কলা সংস্কৃতি সংস্থা, বজাদুৱাৰ, উত্তৰ গুৱাহাটী,
গুৱাহাটী-৩০, প্ৰথম প্ৰকাশ : জুন ১৯৯৭
১৫. Tirtha Nath Sarma- Madhabdeva and his works-(Aspects of early
Assamese Literature Edited by Dr. B.K. Kakati, G.U.) P. 159-160
১৬. মহেশ্বৰ নেওগ, সম্পাদিত, ‘গুৰুচৰিত কথা’ (গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়,
১৯৮৭), পৃষ্ঠা : ১০১
১৭. গুৰুচৰিত কথা, অনুচ্ছেদ ৩১৯, বৰদোৱা গুৰুচৰিত, পৃষ্ঠা : ১৪৫
১৮. গুৰুচৰিত কথা, অনুচ্ছেদ ৩২১, বামচৰণ ঠাকুৰৰ গুৰুচৰিত পদ-৩৬১৭-

- ৩৬৩৯, বৰদোৱা গুৰুচৰিত, পৃষ্ঠা : ১৪৫
১৯. দৈত্যবি ঠাকুৰ, মহাপুৰুষ শ্ৰীশংকৰদেৱ আৰু শ্ৰীমাধৱদেৱ চৰিত
শ্ৰীশ্ৰীশংকৰদেৱ, পৃষ্ঠা : ৭০৫, ৭০৬
২০. সোণাৰাম চুতীয়া, ভক্তি বত্সৱলী : মাধৱদেৱ আৰু সংস্কৃতি (ভৱপ্ৰসাদ
চলিহা সম্পাদিত), পৃষ্ঠা : ১২০
২১. ড° ৰামচন্দ্ৰ ডেকা- মাধৱদেৱ জীৱন আৰু কৃতি, প্ৰথম প্ৰকাশ জ্যোতি প্ৰকাশন,
পৃষ্ঠা : ৫৬
২২. উক্ত গ্ৰন্থ
২৩. বৰদোৱা গুৰুচৰিত (মহেশ্বৰ নেওগ সম্পাদিত), পৃষ্ঠা : ২১২
২৪. ড° কৰৱী ডেকা হাজৰিকা, মাধৱদেৱ : সাহিত্য কলা আৰু দৰ্শন, প্ৰকাশক-
শ্ৰীমাখন হাজৰিকা, বনলতা, নতুন বজাৰ, ডিব্ৰুগড়।
২৫. শংকৰদেৱ, দশম স্কন্ধ, (আদিভাগ)
২৬. ড° ৰামচন্দ্ৰ ডেকা- মাধৱদেৱ জীৱন আৰু কৃতি, জ্যোতি প্ৰকাশন, পাণবজাৰ,
গুৱাহাটী-১
২৭. ড° ৰামচন্দ্ৰ ডেকা- মাধৱদেৱ জীৱন আৰু কৃতি, জ্যোতি প্ৰকাশন, পাণবজাৰ,
গুৱাহাটী-১ পৃষ্ঠা : ১১৫
২৮. মহেশ্বৰ নেওগ (সম্পাঃ), গুৰুচৰিত কথা, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়, ১৯৮৭,
পৃষ্ঠা : ১৭৮
২৯. গুৰুচৰিত কথা, অনুচ্ছেদ-৩৮০
৩০. ড° ৰামচন্দ্ৰ ডেকা- মাধৱদেৱ জীৱন আৰু কৃতি, পৃষ্ঠা : ৯৬ প্ৰথম প্ৰকাশ,
২০০১, জানুৱাৰী।
৩১. বাপচন্দ্ৰ মহন্ত (সম্পাঃ)- বৰগীত- দ্বিতীয় পৰিৱৰ্তিত সংস্কৰণ, অক্টোবৰ,
২০০০
৩২. ড° ৰামচন্দ্ৰ ডেকা- মাধৱদেৱ জীৱন আৰু কৃতি, পৃষ্ঠা : ৯৭ প্ৰথম প্ৰকাশ,
২০০১, জানুৱাৰী।
৩৩. কুসুম চন্দ্ৰ শৰ্মা- বৈষ্ণৱ ভক্তিবাদ : শংকৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱৰ সাহিত্য
আলোচনা, প্ৰথম প্ৰকাশ, নলবাৰী।

মাধৱদেৱৰ ৰচনাত ৰস-ৰূপায়ণ

“কবিয়ে নিজৰ সৌন্দৰ্য উপভোগ নৈপুণ্যৰ দ্বাৰা মানস সৰোবৰত যি স্বচ্ছ নিৰ্মল আনন্দৰ সঞ্চয় কৰে, কবিতাবে সেই আনন্দৰ উৎস নিৰ্মাণ কৰি আনৰ পিনে তাক প্ৰৱাহিত কৰে। কবিতাৰ দ্বাৰা প্ৰৱাহিত হৈ সেই আনন্দৰ উৎসই কাব্য সমালোচক সহৃদয় সামাজিকৰ হৃদয় প্লাৱিত কৰি, হৃদয়স্থ বাসনাক দ্ৰবীভূত নাইবা দীপ্ত কৰি, নিজৰ ৰূপেৰে ৰূপায়িত বা ৰঙেৰে অনুৰঞ্জিত কৰিলে যি একপ্ৰকাৰ ভাষাৰে প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰা, মনেৰে কল্পনা কৰিব নোৱাৰা, অলৌকিক, চমৎকাৰাত্মক অনুভূতি উদয় বা ভুক্তি হয়, তাৰেই নাম ‘ৰস’, যাক অধিকাংশ আচাৰ্যই সাহিত্যৰ আত্মা বুলি কৈছে।”

ৰসতত্ত্বৰ প্ৰথম প্ৰৱৰ্তক হ’ল ভাৰত। তেওঁ নাটকীয় কবিতাৰ মাজত ৰসৰ আদৰ্শ প্ৰয়োগ কৰি নাটকৰ ক্ষেত্ৰত ইয়াৰ আৱশ্যকতা বিৱৰি কয়। ভাৰতৰ ৰসসূত্ৰ হ’ল — “বিভাৱানুভাৱ ব্যভিচাৰী সংযোগাৎ ৰসনিষ্পত্তিঃ।” বিভাৱ, অনুভাৱ আৰু সঞ্চাৰী বা ব্যভিচাৰী ভাৱৰ সু-সমন্বয়ৰ দ্বাৰা সহৃদজনৰ হৃদয়ত অভিব্যক্ত ‘ৰতি’ আদি স্থায়ীভাৱেই ৰস। আলংকাৰিকসকলৰ মতে স্থায়ীভাৱ মানৱচিত্তত সদায় স্থায়ীভাৱে থাকে। সেই ভাৱবোৰ লৌকিক বা আন কাৰণত উদ্বুদ্ধ হৈ উঠিব পাৰে। মানৱ অন্তৰত ৰতি, হাস, শোক, ক্ৰোধ, উৎসাহ, ভয়, জুগুপ্সা আৰু বিস্ময় প্ৰভৃতি ভাৱবোৰ স্থায়ীভাৱে থাকে। এই আঠোটা হ’ল ভৰতে উল্লেখ কৰা স্থায়ী ভাৱ। অভিনৱ গুপ্তই ভাৰতৰ ভাৱ-সংখ্যাৰ লগত ‘শম’ নামৰ স্থায়ীভাৱ সংযোগ কৰি এই ভাৱৰ সংখ্যা নটালৈ বঢ়াইছে। ভাৰতৰ ৰস সূত্ৰ অনুসাৰে বিভাৱ অনুভাৱ আৰু ব্যভিচাৰী বা সঞ্চাৰী ভাৱ পূৰ্ণৰূপে বিকশিত হোৱাৰ ক্ষেত্ৰত

নাট্যসাহিত্য বাস্তৱিকতে আটাইতকৈ উপযোগী। নাট্যাভিনয়ত শ্ৰৱণৰ লগতে কাহিনীবোৰৰ ৰূপায়ণ নিপুণ অভিনেতা-অভিনেত্ৰীসকলৰ দ্বাৰা কৰা হয়। তদুপৰি মঞ্চ নিৰ্মাণ কলাৰ দ্বাৰা নাট্যাভিনয় যাতে মনোগ্ৰাহী হয়, তাৰ ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰা হয়। ভৰতমুনিয়ে নাট্যশাস্ত্ৰত উল্লেখ কৰিছে যে এনে এক কলা শিল্প স্থাপত্য আদি নাই যিবোৰৰ ব্যৱহাৰ নাট্যাভিনয়ত নাথাকে। গতিকে সমস্ত কলাৰ পূৰ্ণ সমাৱেশৰ সুযোগ নাট্যাভিনয়ত দেখা পায়—

“ন তজ্জ্ঞানং ন তাচ্ছিল্পং ন সা বিদ্যা ন সা কলা।

নাসৌ যোগো ন তৎ কৰ্ম নাট্যেহশ্মিন যন্ন দৃশ্যতে।। (নাট্যশাস্ত্ৰ)

বস সম্পূৰ্ণভাৱে আত্মাদিত হ'বলৈ হ'লে মানুহৰ মনৰ পৰা ৰজঃ আৰু তমঃ গুণ প্ৰায় লুপ্ত হৈ সত্ত্বগুণ উজ্জীৱিত হ'লেহে সহৃদয়জন বসাপ্নত হয়।

বস আঠবিধ— শৃংগাৰ, হাস্য, কৰুণ, বৌদ্ধ, বীৰ, ভয়ানক, বীভৎস আৰু অদ্ভুত। ভট্ট উদ্ভট, অভিনৱগুপ্ত আদি আলংকৰিকৰ মতে ‘শান্তবে সৈতে বস ন বিধ। শান্ত বসৰ স্থায়ীভাৱ শম বা নিৰ্বেদ।’

বিশ্বনাথে ‘সাহিত্য দৰ্পণ’ত বাৎসল্যকো এটি বস স্বৰূপে গ্ৰহণ কৰা দেখা যায়। এই বৎসল বসৰ স্থায়ীভাৱ স্নেহ। যিহেতুকে অপত্য স্নেহৰ সৰ্বাংগীণ প্ৰকাশেই বাৎসল্য বস তাত স্ত্ৰী-পুৰুষৰ মাজৰ প্ৰেম-ভালপোৱা নাথাকে। বাৎসল্য প্ৰেম আৰু স্ত্ৰী-পুৰুষৰ প্ৰেম স্বতন্ত্ৰ। সেইবাবে বৎসল বস স্বীকাৰ কৰা হৈছে। আনহাতে বৈষ্ণৱ মতাৱলম্বীসকলে শ্ৰেষ্ঠ ভক্তিকো সুকীয়া বসৰ মৰ্যাদা প্ৰদান কৰিছে। আনহাকে মন্যট ভট্ট আদি কোনো কোনো আলংকৰিকে ভগৱৎ ভক্তিক বসলৈ উত্তীৰ্ণ কৰিব পৰা নাযায় বুলি ভাবে আৰু ভক্তিক এটা স্বতন্ত্ৰ বস বুলি স্বীকাৰ নকৰে। ইয়াক এটা বিশেষ ভাব বুলিহে ক'ব খোজে। ‘অলংকাৰ কৌস্তভ’ নামৰ পুথিত কবি ‘কৰ্ণপূৰে’ ‘ভক্তিক’ক এটা বেলেগ বস বুলি মত প্ৰকাশ কৰে। ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰতি আসক্তিয়ে হ'ল ইয়াৰ স্থায়ী ভাব। ভক্ত হ'ল আলম্বন বিভাৱ। শ্ৰীকৃষ্ণৰ অলৌকিক অদ্ভুত গুণাৱলী আৰু কাৰ্যাৱলী উদ্দীপন বিভাৱ। ব্যাকুলতা, বোমাঞ্চ প্ৰভৃতি হ'ল ব্যভিচাৰ ভাৱ। এই মত হ'ল বৈষ্ণৱ ভক্ত কবি বোপদেৱৰ। শ্ৰীকৃষ্ণৰ চৰিত্ৰ ৰূপায়ণ কৰা নাট্যাভিনয় দৰ্শন কৰি ভক্তসকলৰ হৃদয়ত যি অলৌকিক অৱস্থাৰ উদ্ৰেক হয়, সেয়েই ভক্তিৰস। তদুপৰি ভক্তিৰসৰ সংজ্ঞা এনেদৰেও দিব পাৰি— ভক্তি শব্দটো সংস্কৃতৰ ভজ্ ধাতুৰ পৰা নিষ্পন্ন হৈছে—

ভজ্+ক্তিন=ভক্তি। ভজ্ ধাতুৰ অৰ্থ হৈছে সেৱা কৰা। সেৱা মানে ঈশ্বৰ সেৱা। ঈশ্বৰৰ প্ৰতি অনুৰাগপূৰ্ণ আসক্তিয়েই ভক্তি। আনহাতে 'ভক্তিবস'ৰ অনুভৱ যাৰ হয় তাকে 'ভক্ত' বোলা হয়। গতিকে বিষ্ণুৰ বা বিষ্ণুভক্তসকলৰ নৱ বসাত্মক চৰিত্ৰৰ শ্ৰৱণাদিৰ পৰা হৃদয়ত যি চমৎকাৰ আনন্দ ওপজে সেয়ে ভক্তিবস।

ব্যাস পৰম্পৰাত প্ৰচলিত ৰচনাসমূহৰ ভিতৰত শেষ গ্ৰন্থ হ'ল শ্ৰীমদ্ভাগৱত পুৰাণ। পৰম পুৰুষাৰ্থ বসময়ী ভক্তিক প্ৰাধান্য দি এই গ্ৰন্থ ৰচনা কৰা হৈছিল। ইয়াৰ আধাৰতেই ভাৰতত পৰৱৰ্তী কালত ৰামানুজাচাৰ্য, নিম্বাকাচাৰ্য, বল্লভাচাৰ্য আদি আচাৰ্যসকলে ভক্তিবাদ প্ৰচাৰ কৰিছিল। এই আচাৰ্যসকলৰ বহু পূৰ্বৰে পৰা দক্ষিণ ভাৰতত এটি আবেগপূৰ্ণ ভক্তিমাৰ্গৰ প্ৰচলন হৈছিল। বহু পূৰ্বৰে পৰা উত্তৰ ভাৰতত প্ৰচলিত প্ৰেমভক্তিৰ প্ৰচাৰ, প্ৰসাৰ আৰু আচৰণ দ্ৰাবিড়সকলৰ মাজত অতি জনপ্ৰিয় হৈ উঠিছিল। তেওঁলোকৰ প্ৰধান প্ৰধান ভক্তসকলে বিশেষকৈ তামিল ভাষাত আবেগপূৰ্ণ প্ৰেমভক্তিৰ বিষয়ে গ্ৰন্থ ৰচনা কৰিছিল। দক্ষিণ ভাৰতৰ এই ভক্তি সম্প্ৰদায়টো আলোৱাৰ সম্প্ৰদায় নামৰে বিখ্যাত। ইয়াৰ পিছত চতুৰ্দশ-পঞ্চদশ শতিকাৰ পৰা ভাৰতত ভাগৱত ধৰ্মৰ বহুল প্ৰচাৰ হ'বলৈ ধৰে আৰু আমাৰ অসমতো শংকৰদেৱ, মাধৱদেৱ, দামোদৰদেৱ, হৰিদেৱ আদিয়ে ভাগৱতক সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ আধাৰ গ্ৰন্থ হিচাপে লৈ ভক্তি ধৰ্মৰ প্ৰাৱন আনে। অৱশ্যে ইয়াত উল্লেখ কৰিব লাগিব যে ভাগৱতৰ অবিৰোধী বৈষ্ণৱ পুৰাণ যেনে— ব্ৰহ্মপুৰাণ, বিষ্ণুপুৰাণ, পদ্মপুৰাণ আদি আৰু নাৰদ পঞ্চৰাত্ৰ, সাত্ৰত তন্ত্ৰ আদি গ্ৰন্থক অৱলম্বন কৰি এই ধৰ্ম পল্লৱিত হৈ প্ৰচাৰিত হৈছিল। এই ভক্তিবসৰেই পূৰ্ণ প্ৰকাশ ঘটিছে শ্ৰীমদ্ভাগৱতত আৰু সেই ভাগৱত তথা ভাগৱতৰ অবিৰোধী বৈষ্ণৱ শাস্ত্ৰসমূহক উপজীব্য কৰি লৈ প্ৰাচীন বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰাজি ৰচিত হৈছে। এইবোৰ গ্ৰন্থৰেই আধাৰত গৌড়ীয় বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ বংগ ভাষাত ভক্তি সাহিত্যৰাজিৰ সৃষ্টি হৈছে। সেইদৰে ভাৰতৰ বহু ঠাইত প্ৰান্তীয় ভাষাত বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰাজিৰ সৃষ্টি হৈছে।

এই ভক্তি সাহিত্য ৰচনাৰ ঘাই উদ্দেশ্য হ'ল : সকলো স্তৰৰ ব্যক্তিৰ বাবে আধ্যাত্মিক জ্ঞান লাভ কৰি সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ পঞ্চম পুৰুষাৰ্থস্বৰূপ ভাগৱত ভক্তি বস সকলোকে আত্মদান কৰিবলৈ সুযোগ প্ৰদান কৰা। জ্ঞানমাৰ্গ, কৰ্মযোগ মাৰ্গ, অষ্টাংগ যোগ মাৰ্গ আদিৰ দ্বাৰা মুক্তি লাভ কৰিব পাৰিলেও এইবিলাক সাধনৰ ক্ষেত্ৰত অধিকাৰী-অনাধিকাৰী আদি বহুতো বাধা-নিষেধ আহি পৰে। সকলো স্তৰৰ মানুহে এইবিলাক কৃষ্ণসাধন কৰিবলৈ সক্ষম হ'ব নোৱাৰে। আনহাতে ভাগৱত ধৰ্ম বা

ভগৱৎ ভক্তি ধৰ্ম গ্ৰহণ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত উচ্চ-নীচ, জ্ঞানী-অজ্ঞানীৰ কোনো বাধা-নিষেধ নাই। ই সাৰ্বজনীন। শ্ৰীমদ্ভাগৱত তথা বৈষ্ণৱ সাহিত্যসমূহত মনুষ্য জীৱনৰ লক্ষ্য সম্বন্ধে স্পষ্টাঙ্কৰে ঘোষণা কৰিছে। ভাগৱতৰ প্ৰথম স্কন্ধৰ প্ৰথম অধ্যায়তে কৈছে যে মনুষ্য জীৱনৰ সাৰ্থকতা হ'ল তত্ত্বজিজ্ঞাসা আৰু তত্ত্বোপলব্ধি। ভাগৱতৰ মংগলাচৰণত প্ৰথমতে বেদব্যাস “পৰং সত্যং ধীমহি” বুলি পৰম সত্যক ধ্যান কৰি লৈছে। অৱশ্যে লগতে তেওঁ সেই পৰম সত্যৰ স্বৰূপ লক্ষণো প্ৰকাশ কৰিছে। তাকেই আকৌ কৈছে—

“ৰদন্তি তত্ত্ববিদস্তত্ত্বং যজ্ জ্ঞানমদ্বয়ং।

ব্রহ্মোতি পৰমাত্মোতি ভগৱানিতি শব্দ্যতে।।”

(ব্ৰহ্মা পৰমাত্মা ভগৱন্ত একতত্ত্ব/একৰেমে তিনি নাম লক্ষণ ভেদত)

(শংকৰদেৱ, নিমি-নমসিদ্ধি সংবাদ)

বেদ-উপনিষদ আদি শাস্ত্ৰই এক পৰমসত্য তত্ত্বক তিনি নামেৰে অভিহিত কৰিছে।

যেনে— ব্ৰহ্মা, পৰমাত্মা আৰু ভগৱান। জ্ঞান মাৰ্গীয়সকলৰ উপাস্য হ'ল নিৰ্গুণ নিৰ্বিশেষ ব্ৰহ্মা। যোগীসকলৰ উপাস্য হ'ল পৰমাত্মা অৰ্থাৎ নিৰ্বিকল্প সমাধিৰ দ্বাৰা পৰমাত্মাতত্ত্বৰ জ্ঞান লাভ। আনহাতে ভক্তসকলৰ বাবে একমাত্ৰ উপাস্য হ'ল ষড়ৈশ্বৰ্য্য পূৰ্ণ অনন্ত গুণৰ অধিকাৰী ভগৱত তত্ত্ব। এই তত্ত্বৰ জ্ঞান লাভেই ভক্তসকলৰ লক্ষ্য। ভগৱান শব্দটোৱে নিৰ্দেশ কৰিছে ছয়টি ভাগ বা শক্তিগুণসম্পন্ন তত্ত্ব। এই ছয় ঐশ্বৰ্য্য হ'ল—

“ঐশ্বৰ্য্যস্য সমগ্ৰস্য বীৰ্য্যস্য যশসঃ শ্ৰিয়ঃ।

জ্ঞান বৈবাগয়োশ্চৈৱ যন্নাং ভগ ইতীঙ্গনা।।”

ভগৱানত সমগ্ৰ ঐশ্বৰ্য্য, সমগ্ৰ বীৰ্য্য, সমগ্ৰ যশ, শ্ৰী, জ্ঞান আৰু বৈবাগীৰ সমাৱেশ ঘটিছে। এই সকলোকেইটি গুণ পৰিপূৰ্ণভাৱে তেওঁতে বিদ্যমান। সেই কাৰণে তেওঁক ভগৱান বুলি জ্ঞানীসকলে আখ্যা দিছে। বৈষ্ণৱ মাৰ্গৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ প্ৰাপ্তব্য হ'ল এই পৰিপূৰ্ণ ভগৱান। এই সমস্ত গুণ-গৰিমা, শক্তি আদি প্ৰকাশ কৰিছে তেওঁৰ লীলাৰ মাধ্যমেৰে। এই লীলাৰ মাজেদিয়ে ভক্তসকলে বিভিন্ন ৰসৰ আনন্দন কৰে। ভক্তসকলৰ উৎকৰ্ষ অনুসাৰে এই লীলাৰ স অধিক, অধিকতম ৰূপত আনন্দন কৰিবলৈ সমৰ্থ হয়। বেদৰো নানা ঠাইত পৰম তত্ত্বক ৰসানন্দনৰ একমাত্ৰ আধাৰ বুলি উল্লেখ কৰিছে। কাৰণ জ্ঞানমাৰ্গ বা যোগমাৰ্গৰ দ্বাৰা সেই ৰসানন্দন সম্ভৱ নহয়।

ভগৱানৰ লীলা মাধুৰ্যক অৱলম্বন কৰাৰ বাহিৰে সেই “প্ৰতিপদ প্ৰোন্নীলদানন্দদাং ভক্তিং” অৰ্থাৎ প্ৰতিক্ষণে অধিকতৰভাৱে বৰ্ধমান ভক্তিৰসৰ আস্থাদন অন্য পন্থাৰ দ্বাৰা সম্ভৱ নহয়। এই উদ্দেশ্য আগত ৰাখি আমাৰ বৈষ্ণৱ আচাৰ্য মহাপুৰুষসকলে ভগৱানৰ লীলা মাধুৰ্য সকলোকে আস্থাদন কৰোৱাবলৈ ভক্তি সাহিত্যসমূহ ৰচনা কৰিছে।

উপৰিউক্ত উদ্দেশ্যসমূহ চৰিতাৰ্থ কৰিবলৈ গ্ৰন্থকাৰসকলে তেওঁলোকৰ লেখাত ৰসৰ সমাৱেশ ঘটাইছে। বিশেষকৈ ভক্তিৰসৰ নিজৰাটি আদিৰ পৰা অন্তলৈকে বোৱাই তেওঁলোকে সহায় পাঠকক ভক্তিৰসৰ নিজৰাত অৱগাহন কৰাৰ সুযোগ প্ৰদান কৰিছে।

মহাপুৰুষ শংকৰদেৱৰ বাণী আৰু আদৰ্শ প্ৰচাৰ প্ৰসাৰত আত্মোৎসৰ্গ কৰা মাধৱদেৱৰ ৰচনাৰাজিৰ প্ৰতি স্তৰে স্তৰে ভক্তি মন্দাকিনীৰ স্ৰোতস্বিনী ধাৰা প্ৰৱাহিত হৈছে। মাধৱদেৱে নামঘোষাৰ প্ৰথম ঘোষাতেই “ৰসময়ী মাগোহো ভকতি” বুলি ভক্তৰ সাৰৱত্ব স্বীকাৰ কৰি লৈছে। বৈষ্ণৱ সমালোচকসকলৰ মতে ভক্তিৰস পাঁচ প্ৰকাৰৰ— মধুৰ, শান্ত, দাস্য, সখ্য আৰু বাৎসল্য। বৈষ্ণৱ আলংকৰিকে কোৱা পাঁচবিধ ৰস আমাৰ অসমৰ বৈষ্ণৱ কবিয়ে কোৱা নবিধ ভক্তিৰ মাজেদি ব্যঞ্জিত হ’ব পাৰে। এই নবিধ ভক্তি হৈছে— শ্ৰৱণ, কীৰ্তন, স্মৰণ, অৰ্চন, বন্দন, পদসেৱন, দাস্য, সখ্য আৰু আত্মনিবেদন। শ্ৰৱণ-কীৰ্তনৰ মাজেদিয়েই মাধৱদেৱৰ ৰচনাত ব্যঞ্জিত হৈছে শান্ত, সখ্য, দাস্য আৰু বাৎসল্য ৰস। মাধৱদেৱৰ বিনয়ী গুণৰ তুলনা নাই। দীন, হীন, মুৰুখমতি, দাস আদি বিশেষণেৰে তেওঁ নিজকে যিমনেই ভূষণহীন কৰিবলৈ বিচাৰিছে সিমনেই তেওঁৰ ব্যক্তিত্বৰ জেউতি চৰিছে। আত্মলঘিমাৰে নিজৰ দীনতা প্ৰকাশ কৰিবলৈ কুণ্ঠাবোধ নকৰা মাধৱদেৱৰ ৰচনাৰ মাজেৰে দাস্য ভক্তি ৰস নিগৰিছে এইদৰে—

১. মোতপৰে মতিহীন জ্ঞানশূন্য বুদ্ধিক্ষীণ
নাই আন ই তিনি ভুবনে (আদিকাণ্ড ৰামায়ণ)

২. সহস্ৰ সহস্ৰ আতি অপৰাধ দিনে ৰাতি
কৰোঁ মই মহামুঢ় জন।
আমি প্ৰভু তযু দাস আকে জানি জগবাস
ক্ষমিয়োক শ্ৰীমধুসূদন (নামঘোষা) ১৩৭

মাধৱদেৱৰ বৰগীতসমূহৰ ভণিতাতো আত্মলঘিমাৰ মাজেৰে প্ৰকাশ পোৱা দাস্যভক্তিৰ অনেক উদাহৰণ আছে—

১. কহয় মাধৱ দাস কঠিন পামৰ।

তোমাৰ দাসৰো দাস ভৈলো দামোদৰ।।

২. কৃষ্ণক দাসক দাস দীন মাধৱ।

কহয় ভকতি মতিহীনা।।

মাধৱদেৱৰ ৰচনাত শান্ত ৰসৰো প্ৰয়োগ দেখা যায়। ড° সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মাৰ মতে, “কৃষ্ণক সৰ্ব ঐশ্বৰ্যশালী নিত্য বস্ত্ৰৰূপে অনুভৱ কৰি ভক্তই বিষয় বাসনা পৰিত্যাগপূৰ্ণ ঐকান্তিক নিষ্ঠাৰে তেওঁৰ চৰণত আত্মসমৰ্পণ কৰি ‘নিৰ্মল তৰংগচয়হীন’ অন্তৰত যি প্ৰশান্তি আৰু আনন্দ উপভোগ কৰে, সেয়ে ভক্তি ৰস।”

ক) খাইলে সন্তোষ গুচে ৰোগ নিৰন্তৰ।

সেহিমতে নাম গুণ চৰিত্ৰ কৃষ্ণৰ।।

কীৰ্তন কৰন্তে সুখে আনন্দ মিলয়।

গুচয় সংসাৰ ব্যাধি মুকুতি পায়।। ৮৫৮ (ভক্তি বত্ৰাবলী)

খ) কৃষ্ণ পদ পংকজৰ সেৱাৰ মহিমা কথা

শুনি বৰ আনন্দ মিলয়।

যাৰ ভকৰত সংগে সৰ্ব পুৰুষাৰ্থ শিৰে

চৰি আতি কৌতুক কৰয়। ৭৫ (নামঘোষা)

মাধৱদেৱৰ ৰচনাত বৈষ্ণৱ আলংকৰিকে স্বীকৃতি দিয়া সখ্য ভক্তিৰসৰো সমাৱেশ ঘটিছে। সখ্য ভক্তিত সমভাৱ পোষণ কৰে ভগৱানেও। ইয়াত ভক্ত ভগৱানৰ ভেদাভেদ নাথাকে। মাধৱদেৱৰ নামঘোষা, কোটোৰা খেলোৱা, ভক্তি বত্ৰাবলী আদি ৰচনাত সখ্য ভক্তিৰসৰ অপূৰ্ব নিদৰ্শন পোৱা যায়—

১. হৰি ও হৰি কৰুণা সাগৰ

কৰি কৃপা আমাক।

প্ৰিয়তম আত্মা সখা ইষ্ট গুৰু

মানিয়া আছে তোমাক।। ৩০৬ (নামঘোষা)

২. হেন জাতি জ্ঞানত কৰ্মক নিদি চিন্ত।

মোতেহে কেৱল মাত্ৰ কৰিবা সখিত্ব।।

নিৰন্তৰিত এতেকে অনৰ্থ আছে য'ত।

হৈব আতি কৃতকৃত্য মোৰ প্ৰসাদত।। ১১৩১ (ভক্তিবত্নাৱলী)

৩. শ্ৰীদাম, সুদাম সখী কৃষ্ণ বসুদাম।

সুবল অৰ্জুন ভদ্ৰসেন বলৰাম।।

ব্ৰহ্মাহৰে সেৱে যাৰ অৰুণ চৰণে।

শিশু সমে খেলে সোহি নাৰায়ণে।। (কোটোৰা খেলোৱা)

মাধৱদেৱৰ প্ৰায়কেইখন বুৰুবা আৰু অধিকসংখ্যক বৰগীতত বাৎসল্য ভক্তিবসৰ প্ৰাধান্য দেখা যায়। ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই মানৱীলীলা সম্পন্ন কৰিবৰ উদ্দেশ্যে বসুদেৱ দৈৱকীৰ গৃহত জন্মলাভ কৰি নন্দ-যশোদাৰ ঘৰত লালিত-পালিত হৈছিল। শিশু কৃষ্ণই সাধাৰণ মানৱ শিশুৰ দৰে কৰা মান-অভিমান, চুৰি-চাতুৰি, চলন-ফুৰণৰ বৰ্ণনাৰ মাজেৰে বাৎসল্য বস পৰিস্ফুট হৈছে। চোৰধৰা, পিম্পৰা গুচোৱা, অৰ্জুন-ভঞ্জন আৰু কোটোৰা খেলা এই আটাইকেইখন নাটৰ নায়ক বালকৃষ্ণ। চতুৰ, নোমটেঙৰ বালকৃষ্ণৰ শিশুসুলভ দুষ্টালি আৰু চতুৰালি জীৱন্তভাৱে নাটকেইখনত চিত্ৰিত হৈছে। চোৰধৰা নাটত লৱণ চুৰি কৰি খালে কৃষ্ণই, কিন্তু শেষত কানাইৰ চতুৰালিত পৰি উভতি গোৱালীহে চোৰ সাব্যস্ত হ'ল। চোৰেহে গিৰিহঁতক বান্ধি কিলোৱা অৱস্থা কৰিলে। চোৰ ধৰা পৰিলত কৃষ্ণই “আপুন হাতে লৱণ গোপীক মুখে মাখিয়ে বোলত, আহে গোৱালীসৱ, দেখু দেখু, আৱৰ সাক্ষীৰ কোন প্ৰয়োজন, উনিকৰ মুখহি সাক্ষী। শুনি গোপী লাজ পাৱল।” পিম্পৰা গুচোৱা নাটত কৃষ্ণই গোৱালিনীৰ ঘৰত লৱণ চুৰ কৰি খাই ধৰা পৰিল। গোপীয়ে যেতিয়া সুধিলে তই কোন? কৃষ্ণই উত্তৰ দিলে, ‘মই বলাইৰ কনিষ্ঠ।’ কৃষ্ণই নিজৰ নাম নকৈ বলাইৰ নাম কোৱাৰ অৰ্থ হ'ল বলাইৰ বল পৰাক্ৰম কাৰো অবিদিত নাছিল। গতিকে বলাইৰ ভায়েক বুলি পৰিচয় দি গোৱালিনীক ভয় খুৱাবৰ এটা চতুৰ প্ৰচেষ্টা উত্তৰটোৰ অন্তৰালত লুকাই আছে। এটা এটাকৈ কেইবাটাও প্ৰশ্ন কৰি কানুৰ পৰা একো সম্ভেদ উলিয়াব নোৱাৰি গোপীয়ে শেষত ক'লে— ‘হে কানাই, তুহু বৰি নাগৰ। হামাক লৱণ খাই বুণ্টা

বাত কইহেঁ। যব তুহু লৱণু নাহি খাৰল, তব বচন বুলিতে তোহোৰ বদন হস্তে
লৱণুক গন্ধ কৈছে বাৰা হোই।” চুঙা চাই সোপা দিবলৈ কৃষ্ণৰো উদ্ভৱৰ অভাৱ
নাছিল—

“কানু বোলে শুন অৰে গোপী নিদাৰুণী

তোহাৰ মুখত গন্ধ তইসে চুৰুণী।।

গোৱালিনী বাকৰুদ্ধ হৈ পৰিল। ভূমি লেটোৱা নাটত দেখা যায় যে কৃষ্ণই
ভাণ্ডৰ লৱণু নিজে খাই শেষ কৰি মিছাকৈয়ে আন কোনোবাই খালে বুলি ঠেহ
পাতি মাক যশোদাক পুনৰ লৱণু বিচাৰিছে—

ভূমিত লুটিয়া কান্দে গোপীনাথ ভাণ্ডিতে মাৰৰে।

চুৰি কৰিয়া ফ্ৰীৰ লৱণু খায়া খালি যৰে।।

কেবা নিয়া খাইল মোৰ এ নৱ লৱণী।

এহি বুলি হুনা হুমি কান্দে যদুমণি।

‘অৰ্জুন ভঞ্জন’ নাটত কৃষ্ণৰ উদ্ভঙালিৰ পৰা ৰক্ষা পাবলৈ যশোদাই কৃষ্ণক
উৰালত বান্ধি থ’লে। কৃষ্ণই উৰাল টানি নি চোতালত অৰ্জুন গছ দুজোপাত
পথালিকৈ লগাই গছৰে সৈতে উভালি পেলালে। নন্দ আহি চেনেহৰ পুতলীক
বান্ধি থোৱা দেখি যশোদাক গালি পাৰিবলৈ ধৰিলে। যশোদায়ো ৰণচণ্ডী মূৰ্তি
ধৰি নন্দক এজাউৰি গালি শোধালে। মাক-দেউতাকৰ মাজত কাজিয়াখন লগাই
কানায়ে ৰং চাইছে। এনেদৰে বাকীকেইখন নাটতো বাল গোপালৰ চুৰি-চাতুৰি,
ভেম, খেলা আদি মাধৱদেৱে স্বাভাৱিক আৰু সজীৱভাৱে ৰূপায়ণ কৰিছে।

মাধৱদেৱৰ বৰগীতবিলাকৰো এটা ভাগত বাৎসল্য ভক্তিবসৰ প্ৰাধান্য
ঘটিছে। ভক্ত কবিৰ চিন্তিত বাল গোপালৰ দৈনন্দিন লীলাৰ প্ৰত্যেক কাৰ্যই প্ৰতিভাত
হৈছে আৰু সেই কাৰণে নিখুঁতভাৱে তাৰ বিৱৰণ দিব পাৰিছে। বৈষ্ণৱসকলে
বৰগীতবোৰক ছটা ভাগত বিভক্ত কৰিছে।

১. পৰম পুৰুষৰ অৱতাৰী লীলা।

২. কৃষ্ণৰ বিদায়ত যশোদা আৰু ব্ৰজবাসীৰ বিৰহ বিচ্ছেদ।

৩. পাৰমাৰ্থিক তত্ত্ব

৪. বিৰক্তি

৫. চৌৰ্য্য

৬. চাতুৰি

মাধবদেব বিৰচিত লীলা বিষয়ক বৰগীতসমূহে সামৰি লোৱা জাগৰণ, চলন, খেলন আৰু নৃত্য সম্পৰ্কীয় গীতবোৰত বাৎসল্য ভক্তিৰ প্ৰাধান্য ঘটিছে। উদাহৰণস্বৰূপে জাগৰণ শ্ৰেণীৰ এটি গীত বিশ্লেষণ কৰা হ'ল—

ধ্ৰু: উঠৰে উঠ বাপু গোপালহে
 নিশি পৰভাত ভেল।
 কমল নয়ন বুলি ঘনে ঘন
 যশোৱা ডাকিতে লেল।।

পদ মোৰ প্ৰাণধন সুচান্দ বয়ন
 গাৱ চালি তেজ নিন্দ।
 সবে পুৰুষৰ শিবৰ ভূষণ
 তুমিসি বাপু গোবিন্দ।।
 মোৰ পুত্ৰ বুলি যশোৱা গোৱালী
 বুকৈ বান্ধি কোলে লৈল।
 বয়নে চুম্বন কৰি ঘনে ঘন
 আনন্দে মগন ভৈল।।
 সিদ্ধ মুনিগনে চিন্তিয়া নপাৰে
 সো হৰি যশোৱা কোলে।
 ত্ৰিজগতৰ পতি ভকতি মিলল
 মুৰুখ মাধৱে বোলে।।

কমলৰ নিচিনা ধুনীয়া চকুৰে মোৰ বাপু গোপাল, উঠা, উঠা, বাতি পুৱাল— এইবুলি যশোদাই বাৰে বাৰে মাতিবলৈ ধৰিলে। চন্দ্ৰৰ নিচিনা শুৱনি মুখেৰে মোৰ প্ৰাণধন গা এঙামূৰি দি টোপনি ভাঙা। বাপু গোবিন্দ, তুমি সকলো লোকৰে শিবোভূষণ। 'মোৰ পুত্ৰ' বুলি যশোদা গোৱালীয়ে কৃষ্ণক বুকুত বান্ধি কোলাত তুলি ল'লে। কৃষ্ণৰ মুখত ঘনে ঘনে চুমা খাই যশোদা আনন্দত নিমগ্ন হ'ল। সিদ্ধ মুনিগনেও ধ্যান কৰি যাক নাপায়, সেই পৰমাত্মা হৰি পুত্ৰৰূপে যশোদাৰ কোলাত উঠি আছে। ভক্তিৰ বলত ত্ৰিজগতৰ স্বামীকো এইদৰে লাভ কৰিছে বুলি মুৰুখ মাধৱে কৈছে।

জাগৰণৰ গীতসমূহ মাতৃস্নেহৰ অপূৰ্ব প্ৰকাশ। জাগৰণৰ পাছতে চলন।

সমনীয়া গোপ বালকৰ লগত গৰু চৰাবলৈ যোৱা আৰু গধূলি উভতি অহাৰ দৃশ্যও অতি সজীৱ আৰু বাস্তৱভাৱে চলনৰ গীতত মাধৱদেৱে ৰূপ দিছে—

“গোবিন্দ চলয়ে বৃন্দাবনে, গোপ শিশু সংগে।

বজায়া মোহন বেণু, ধেনু ধায় ৰংগে।”

গধূলি উভতি অহাৰ দৃশ্যও সেইদৰে ৰসাল—

ধ্ৰু: গোৱিন্দ আৰে ভূৱন ভুলাই

বালক সংগে যদুনন্দন

গোধন আণ্ড চলাই।।

পদঃ গোধূৰি ধূলৰ তনুশ্যাম সুন্দৰবৰ

চঞ্চল নয়ন ভোলাৰে।

শাৰদ চান্দ কোটি নয়ন বিৰাজিত

সুমধুৰ মুৰলী বোলাৰে।।

অংগে পৰিমল গেৰুৱা চৰাৰে

ময়ূৰ মুকুট শিৰে বনিএ।

বনজ কুসুম কছ মালা ডোলত

ব্ৰজ ভুলত বেণু ধ্বনি এ।।

শিৱ চতুৰমুহ যো পদ সেৱত

যোগী যাহাকু ধিয়ায়

সোহি কৃপাল ব্ৰজহি ৰাখোৱাল

দীন মাধৱে গুণ গায়।।

(ভূৱন ভুলাই গোবিন্দ আহিছে, গৰু গাইবোৰক আগলৈ খেদি খেদি বালকসকলৰ লগত আনন্দ মনেৰে যদুবংশীয়সকলৰ আনন্দদাতা কৃষ্ণ আহি আছে। তেওঁৰ শ্যাম শৰীৰ গৰুৰ খুৰা লাগি ধূলিৰে ধূসৰিত হৈ বৰ ৰমণীয় হৈ পৰিছে। তেওঁৰ চঞ্চল নয়ন দুটি নচুৱাই আছে। তেওঁৰ মুখখনি শৰৎকালৰ কোটি চন্দ্ৰৰ সৌন্দৰ্যকো চেৰ পেলাই বিৰাজ কৰি আছে। সুমধুৰ স্বৰেৰে তেওঁ বাঁহী বজাই আছে। শৰীৰত গেৰুৱা বস্ত্ৰ আৰু সুগন্ধি চূৰ্ণ, শিৱত ম'ৰাৰ পাখিৰ মুকুট, বনফুলৰ মালা ডিঙিত ওলমি আছে। তেওঁৰে বংশী ধ্বনি শুনি সমস্ত ব্ৰজধাম বিভোৰ হৈছে। শিৱ আৰু ব্ৰহ্মায়ে যি চৰণ যুগলত সেৱা কৰে, শ্ৰেষ্ঠ যোগীসকলেও যাৰ

ধ্যান কৰে, সেই কৃপালু ভগৱন্তই ব্ৰজত গৰু চৰাইছেহি। সেইজন ভক্তৰ প্ৰতি কৃপাময় পৰমেশ্বৰৰে গুণ কীৰ্তন মাধৱে কৰিছে।)

সেইদৰে খেলনৰ গীত হিচাপে (১) গোপাল খেলায় কদম্ব তলে (২) কেলি কৰে বিৰিন্দাবনে মোহন গোপাল আৰু নৃত্য সম্পৰ্কীয় বৰগীত (১) যাদু ভালি নাচতু নন্দ গোবিন্দ নাচতু (২) গোপাল গোৱালী পাৰতে নাচে (৩) ভালি নাচে ভাল মদন গোপাল আদি গীতৰ মাজেদি শিশু কৃষ্ণৰ বিনন্দীয়া ৰূপ ফুটি উঠিছে। শিশু কৃষ্ণৰ অনেক উদ্ভঙালিৰ পিছতো মাতৃ যশোদাৰ মাজেদিয়ে পৰিস্ফুট হৈছে বাৎসল্য ভক্তিবস।

দাস্য, শান্ত, সখ্য আৰু বাৎসল্য— এই চাৰিবিধ ভক্তিবসৰ উপৰি শৃংগাৰ আৰু কৰুণ— সাহিত্যৰ নৱবসৰ এই দুবিধ প্ৰধান বসৰো সমাৰেশ মাধৱদেৱৰ বচনাত পোৱা যায়। অৱশ্যে তুলনামূলকভাৱে মাধৱদেৱৰ বচনাত আন বসৰ প্ৰাধান্য কম, ৰাজসূয় কাব্যৰ পৰা এটি উদাহৰণ দিয়া হ'ল— এই কাব্যত কৃষ্ণৰ ঐশ্বৰিক মহিমা প্ৰকাশ কৰাৰ লগতে ৰুক্মিণী প্ৰমুখ্যে ষোড়শ হাজাৰ পত্নীৰ মনোৰথ পূৰণৰ অৰ্থে ভগৱন্তই যি গৃহাশ্ৰম ধৰ্ম পালন কৰিছে, তাৰ বৰ্ণনাতে শৃংগাৰ বসৰ সমাৰেশ ঘটা দেখিবলৈ পোৱা যায়।

প্ৰিয়াৰ কণ্ঠত আলিঙ্গিয়া বাহু মেলি

কৰন্ত অনংগ বস কৌতূহলে কেলি।।২২

কৃষ্ণ আলিঙ্গনে সন্তোষ মনমথ।

নিৰন্তৰে নাৰী পুৰিলন্ত মনোৰথ।।

কৃষ্ণৰ পৰশে ৰতি ৰংগ মিলে আতি।

কৃষ্ণৰ অধৰ মধু পিয়ে মুখ পাতি।। ২৩ (ৰাজসূয় কাব্য)

কিন্তু আদি বসাত্মক এই বৰ্ণনাকো মহাপুৰুষজনাই ৰাসত্ৰীড়াত গোপীসকলৰ ব্যৰ্থতা প্ৰকাশ কৰি—

“নোৱাৰিলে গোপীসৱে মুহিবে কৃষ্ণক।

ছায়াতে সহিতে যেন ওমলে বালক। বুলি কোৱাৰ দৰে —

“যদি আত্মাৰাম পূৰ্ণ কাম ভগৱন্ত।

ভকতৰ মনোৰথ তথাপি পূৰন্ত।

ইসৰ সুখত স্পৃহা নাহিকে কৃষ্ণক মুহিত।। ২৪ (ৰাজসূয় কাব্য) বুলি কৈ

ভগৱন্তৰ মাহাত্ম্য প্ৰকাশ কৰিছে।

জগতৰ সকলো সত্য সৌন্দৰ্য্যৰ আঁৰতেই থাকে এটি কাৰুণ্যৰ সুৰ। সত্য আৰু সুন্দৰৰ প্ৰতিভূ মাধৱদেৱৰ ৰচনাত কৰুণ সুৰৰ বিনিনি সততে শুনিবলৈ পোৱা যায়। মাধৱদেৱৰ কিছুমান বৰগীতত বিৰহৰ বৰ্ণনা বৰ মনোৰম হৈ প্ৰকাশ পাইছে। কৰুণ ৰসসিক্ত এই গীতখিনিত বিৰহ বিধুৰা গোপ-গোপীবিলাকৰ বিচ্ছেদৰ পোৰণি, নন্দ-যশোদৰ আকুলতা, গোকুল-বৃন্দাবনৰ নিৰানন্দতা, সমনীয়াসকলৰ নিঃসংগ ভাব বৰ মৰ্মস্পৰ্শীভাৱে ভক্ত কবিয়ে ৰূপ দিছে। এনে এটা কৰুণ ৰসসিক্ত বৰগীত হ'ল—

“আলো মঞি কি কহবো দুখ।

পৰাণ নিগৰে না দেখিয়া চান্দ মুখ।।”

বৰগীতটিৰ ভাবানুবাদ এনে ধৰণৰ— হেৰা, মই দুখৰ কথা কি ক'ম? শ্যামসুন্দৰৰ চন্দ্ৰসদৃশ মুখ দেখিবলৈ নাপাই মোৰ প্ৰাণ ওলাই যাব খুজিছে। গুণৰ ভঁৰাল শ্যামক কিমান পুণ্যৰ ফলত লাভ কৰিছিলোঁ; কিন্তু নিষ্ঠুৰ আৰু প্ৰতিকূল বিধাতাই আমাক বঞ্চিত কৰি কানুক লৈ গ'ল। শ্যামকানুৰ অবিহনে মোৰ জীৱনেই নৰ'ব। হা শ্যাম বুলি কওঁতেই মন দেই পুৰি নিয়ে। সুখেৰে দিনৰ সময়খিনিও কটাব নোৱাৰোঁ, ৰাতিৰ সময়কণো নোৱাৰোঁ। যিবিলাক বস্ত্ৰে মন-গা জুৰ পেলায়, সেই চন্দ্ৰ, চন্দন, মৃদু মলয়া বতাহ— এই সকলো মোৰ কাৰণে দুখদায়ক শত্ৰু হৈ পৰিছে। ক'লৈ যাওঁ। ক'ত থাকোঁ— এনেকুৱা অস্থিৰ ভাবেৰে মন কিবাখন কৰিছে। কানাইৰ নামতে সকলো মিত্ৰ কুটুম্বক তুচ্ছজ্ঞান কৰি ত্যাগ কৰিলোঁ। সেই একমাত্ৰ বন্ধু শ্যামকানুৰ অবিহনে জীৱনৰ আৰু কি কাম আছে? হিয়াৰ মাজত বিৰহৰ জুই জ্বলিব লাগিছে। দাৰুণ বিধিয়ে আৰু কি বিপত্তি ঘটায় ক'ব নোৱাৰোঁ। মাধৱে কৈছে (সকলো প্ৰকাৰ বিপত্তিতে) শ্যামকানুৰ ৰঙা চৰণ দুটিয়ে আশ্ৰয়ৰ স্থল।

মাধৱদেৱৰ সাহিত্যত কৰুণ ৰসে শ্ৰেষ্ঠতা প্ৰতিপন্ন কৰিছে “কাকূতি ঘোষা”ৰ জৰিয়তে—

“কি মতে ভকতি কৰিবো তোমাত হৰি এ

মই মূঢ়মতি নাজানো তাৰ উপায় ৰাম ৰাম

পতিত পাৱন বুলি নাৰায়ণ এ

পৰম পতিতে ডাকয় আতুৰ হয়।।

কোনো কাব্য বা গীতত একাধিক ৰসৰ সমাৱেশ থাকিব পাৰে। কিন্তু তাৰে এটা প্ৰধান আৰু আনবোৰ গৌণ ৰস বুলিব পাৰি। ৰাজসূয় কাব্যত বীৰ আৰু ৰৌদ্ৰ ৰসৰ প্ৰাধান্য লক্ষ্য কৰা যায়। কিন্তু কাব্যখনৰ উদ্দেশ্য হ'ল বীৰ আৰু ৰৌদ্ৰ

বসৰ যোগেদি কৃষ্ণৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব আৰু কৃষ্ণভক্তিব মহিমা প্ৰচাৰ কৰাহে। তদুপৰি আদিকাণ্ড বামায়াণতো বাম আৰু সীতাৰ দেখা দেখি হোৱাৰ পিছত বিপ্লৱন্ত শৃংগাৰ, যুদ্ধৰ বৰ্ণনাৰ মাজেৰে বীৰ আৰু বৌদ্ৰ বস, হৰধনু ভংগৰ সময়ত ভয়ানক বস, সীতাৰ পতিগৃহলৈ যাবৰ সময়ত কৰুণ বস আৰু যজ্ঞত আৰিভাৰ হোৱা অদ্ভুত পুৰুষৰ জৰিয়তে অদ্ভুত বসৰ সৃষ্টি হৈছে—

উদাঃ ভয়ানক বস

সাতোখান স্বৰ্গ বাৰম্বাৰ লৰি গৈল।

সপ্তদ্বীপ বসুমতি টলবল ভৈল ॥

কাখৰ লংখিল সাতো সাগৰ খলকি।

জলজন্তু ভৈল ত্ৰাস প্ৰলয়ক শংকি । ১২১৫ (বামায়াণ)

বীৰ বস :

আইস বুলি বাৰ তেজিলন্ত বীৰবৰ।

সাগৰৰ চটু যেন বাখিল কাখৰ ॥

সিংহ যেন শশাৰ আগত ভৈল থিৰ।

সমস্ত ৰাজাৰ দেখি উৰি গৈল জীৱ ॥ ১২৪৮

সেইদৰে বৰগীতবোৰত কৰুণ আৰু শান্ত বসৰ সমাবেশ থাকিলেও সেই বস অন্তৰ্নিহিত ভক্তিবসৰেই বাহ্যিক আৱৰণ মাত্ৰ। মাধৱদেৱৰ নামাঘোষা গ্ৰন্থখনি দাস্য ভক্তি বসাত্মক গ্ৰন্থ হ'লেও ইয়াত মাধৱদেৱে বসশব্দৰ তাত্ত্বিক তাৎপৰ্য্যক আলংকৰিক অৰ্থতো গ্ৰহণ কৰিছে। উপনিষদৰ বসৰ আনন্দ স্বৰূপতা আৰু আনন্দই ব্ৰহ্মা, “আনন্দং ব্ৰহ্মোতি ব্যাজাণাৎ” — এই অৰ্থত বস আৰু পৰমাত্মাৰ নামোচ্চাৰণতে ব্ৰহ্মানন্দ প্ৰাপ্তিৰ উপলব্ধি প্ৰকাশ কৰিছে। সেয়ে তেওঁ কৈছে—

“বাম কৃষ্ণ নাম বসে চিত্তক ভিজাৰ

বোল বাম কৃষ্ণ হৰি তেজি লাজ ভাৱ ॥” ৪৬০

তেনে ব্ৰহ্মানন্দৰ সংস্পৰ্শ সান্নিধ্য বিচাৰিও কবিজনে আনন্দৰ সন্ধানত নামিছে। সেয়ে কৈছে—

“তুমি প্ৰভু কৃপা বসেৰ সাগৰ হৰি এ

দিয়া মোক তুৱা পদ ছায়া তলে ঠাই বাম বাম ॥” ৭৯৩

তেওঁ নিজে উপাস্যজনৰ সেৱাতে মজি এক আনন্দ পাবলৈ আশা কৰে—

“কৃপা কৰা হে হৰি চৰণত ৰক্ষা কৰি
দিয়া মোক সেৱাৰস সাৰ।।” ১৩১

ভক্তি ৰসৰ সমুদ্ৰৰ মূল উৎসৰ পৰাই এনেসমূহ ৰসৰ উৎপত্তি। নানা ঠাইৰ পৰা নানা পথেদি নদীৰ পৰাহ গৈ সাগৰত মিলি যোৱাৰ দৰে মাধৱদেৱৰ ৰচনাত বিভিন্ন ভাৱ আৰু ৰস “মধুৰৰো সুমধুৰ, মংগলৰো পৰম মংগল” স্বৰূপ ভক্তিসাগৰত বিলীন হৈ গৈছে।

গ্ৰন্থপঞ্জী :

১. চৌধুৰী, মোদিনী : সৰ্বভাৰতীয় ভক্তি আন্দোলন আৰু শংকৰদেৱৰ মূল্যায়ন, প্ৰকাশক : কমল দাস, সুভদ্ৰা প্ৰকাশন, ২য় সংস্কৰণ, ২০০৭।
২. ডেকা হাজৰিকা, কৰবী : মাধৱদেৱ : সাহিত্য, কলা আৰু দৰ্শন, প্ৰকাশক : শ্ৰীমাখন হাজৰিকা, বনলতা, নতুন বজাৰ, ডিব্ৰুগড়।
৩. দাস, ৰামপ্ৰসাদ : মহাপুৰুষ শ্ৰীশ্ৰীশংকৰদেৱ, শ্ৰীশ্ৰীমাধৱদেৱ, প্ৰকাশক : গিৰিপদ চৌধুৰী, প্ৰকাশিকা, পাণবজাৰ, গুৱাহাটী, প্ৰথম তাঙৰণ, ১৯৭৬।
৪. দাস কৈলাস, কলিতা মৰল ৰজিতা : অসমীয়া ভক্তি সাহিত্য, প্ৰকাশক - শ্ৰীগোপেশ্বৰ বৰা, প্ৰথম প্ৰকাশ, ৫৫৭ শংকৰাব্দ।
৫. মজুমদাৰ, বিমল : ভক্তি সাহিত্য, প্ৰকাশক - চন্দ্ৰ প্ৰকাশ, পাণবজাৰ, গুৱাহাটী-১, ২য় প্ৰকাশ ২০০৩ চন।
৬. শাস্ত্ৰী, আচাৰ্য মনোৰঞ্জন : অসমৰ বৈষ্ণৱ দৰ্শনৰ ৰূপৰেখা, সম্পাঃ ড° বাণীকান্ত শৰ্মা, প্ৰকাশক : অম্বিকা পদ চৌধুৰী, বাণী প্ৰকাশ প্ৰাইভেট লিমিটেড।
৭. শাস্ত্ৰী, মনোৰঞ্জন : সাহিত্য দৰ্শন, প্ৰকাশক : জাৰ্নাল এম্প'ৰিয়াম, নলবাৰী, অসম
৮. শৰ্মা, তীৰ্থনাথ : ভক্তিবাদ, প্ৰকাশক : কুমুদ গোস্বামী।
৯. মহন্ত, বাপচন্দ্ৰ : বৰগীত, প্ৰকাশক : অজয় কুমাৰ দত্ত, ষ্টুডেণ্টচ্ ষ্টৰ'চ।
১০. নাথ, জীৱকান্ত (সম্পাঃ) : মহাপুৰুষ মাধৱদেৱ অধ্যয়ন, প্ৰকাশক- মিলেশ্বৰ পাতৰ প্ৰথম প্ৰকাশ- ৪ অক্টোবৰ ২০০৮।
১১. শৰ্মা, কুসুম বৈষ্ণৱ ভক্তিবাদ : শংকৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱৰ সাহিত্য আলোচনা, প্ৰথম প্ৰকাশ, নলবাৰী।

মাধৱদেৱৰ ৰচনাত ছন্দ আৰু অলংকাৰৰ ভূমিকা

মধ্যযুগৰ অসমৰ বিশালায়তন সাহিত্যৰাজিৰ সিংহভাগ ৰচনা কৰা হৈছে ছন্দত। সংস্কৃত শ্লোকৰ উপৰি অসমীয়া ছন্দত ৰচিত সাহিত্যই মধ্যযুগৰ সাহিত্য সম্ভাৰ সমৃদ্ধ কৰিছিল। ছন্দকো কাব্যৰ শব্দার্থশৰীৰৰ অলংকাৰ বুলি ক'ব পাৰি। “শব্দৰ বিন্যাস প্ৰকাৰৰ ফলত ওপজা সৌন্দৰ্যই ছন্দ।” অনুপ্ৰাস আদি শব্দালংকাৰৰ নিচিনাকৈ ছন্দয়ো কাব্যক গীতৰ মাধুৰ্য দান কৰে। এই দৃষ্টিৰে চালে ছন্দকো কাব্যৰ শব্দার্থশৰীৰৰ অলংকাৰ বোলাত বাধা নাই। ছন্দ শব্দৰ সাধাৰণ অৰ্থ সৌষম্য। ই গতিশীলতাও বুজায়। ভাষাৰ ছন্দ বুলিলে ভাষাৰ সৌষম্য বা স্বাচ্ছন্দ্য গতিশীল অৱস্থা, জীৱনৰ ছন্দ বুলিলে জীৱনৰ সৌষম্য বা স্বাচ্ছন্দ্য গতিময় অৱস্থা, বিশ্বৰ ছন্দ বুলিলে জগত সম্বন্ধীয় সৌষম্য বা জাগতিক বস্তু মাট্ৰেই নিজৰ নিজৰ ভাগে চলি বিশ্বজগতখনক প্ৰৱৰ্তাই থকা বুজায়। সেইদৰে “কবিতাৰ ছন্দ হ'ল ধ্বনিবিন্যাসৰ সৌষম্য অৰ্থাৎ কাব্যক শ্ৰুতিমধুৰ কৰিবৰ বাবে ভাষাৰ ধ্বনিবিন্যাসক নিয়মিত কৰাৰ যি প্ৰণালী তাকেই ছন্দ বোলে।” ইংৰাজী কবিতাৰ এগৰাকী ছন্দসিকে কবিতাৰ ছন্দৰ সংজ্ঞা নিৰূপণ কৰিছে — “সুষমামণ্ডিত ৰূপকল্পৰ স্পন্দনময় পুনৰাবৃত্তি।” (The modulated repetition of a rhythmical pattern)

ছন্দৰ কাম : ‘ছন্দ’ শব্দটোৰ বুৎপত্তিগত অৰ্থই হৈছে মনোৰঞ্জনৰ উপকৰণ। পাণিনিৰে শব্দটোৰ সূত্ৰ এইদৰে বান্ধি থৈ গৈছে— “যিটো বস্তুৰে নচুৰাই তোলে, আনন্দৰ যোগান ধৰে আৰু পোহৰাই দিয়ে, সেয়েই ছন্দ।”^৫ গতিকে ছন্দৰ প্ৰধান

কাম হ'ল হৃদয়ত আনন্দানুভূতি জগাই তোলা। ছন্দ যেতিয়া হৰ্ষ-বিষাদ, প্ৰেম-বিৰহ আদিৰ দৰে সুতীৰ্ণ অনুভূতিৰে অভিযুক্ত হৈ উঠে, তেতিয়াহে সি পুলক জগাই তুলিবলৈ সক্ষম হয়।

বৈদিক সাহিত্যত ছন্দ : বৈদিক সাহিত্যত প্ৰধানকৈ সাতবিধ ছন্দৰ উল্লেখ পোৱা যায়। সেইকেইবিধ হ'ল “গায়ত্ৰী, উষিক, অনুষ্টুভ, বৃহতী, পংক্তি, ত্ৰিষ্টুভ (ইন্দ্রবজ্ৰ) আৰু জগতি। বাকীবোৰ ছন্দ এইবিলাকৰ অন্তৰ্গত। গায়ত্ৰীত অক্ষৰ সংখ্যা চৌবিশটা। তিনিটা পদত প্ৰতিটোতে আঠটাকৈ অক্ষৰ থাকে। (৮+৮+৮)।^১ গায়ত্ৰী ছন্দৰ পাছত চাৰিটাকৈ অক্ষৰ সংখ্যা বৃদ্ধি কৰিলে পৰৱৰ্তী ছন্দসমূহ পোৱা যায়। যেনে— উষিক (২৮), অনুষ্টুভ (৩২), বৃহতী (৩৬), পংক্তি (৪০), ত্ৰিষ্টুভ (৪৪) আৰু জগতি (৪৮)।

অসমীয়া ছন্দৰ বিভাগ : অসমীয়া কবিতাৰ পুৰণি আৰু আধুনিক দুয়োটাৰে ছন্দ বিভাগ সুকীয়া। পুৰণি অসমীয়াত ছন্দৰ দুটা বিভাগ পোৱা গৈছিল— অক্ষৰবৃত্ত আৰু গীতিছন্দ। আধুনিক অসমীয়াত ইয়াৰ বিভাগ তিনিটা— যৌগিক, মাত্ৰাবৃত্ত আৰু স্বৰবৃত্ত।

ছন্দোশিল্পী হিচাপে শংকৰদেৱ : এজন শ্ৰেষ্ঠ শিল্পী হিচাপে ছন্দশিল্পৰ ক্ষেত্ৰত শংকৰদেৱৰ শ্ৰেষ্ঠতম কৃতিত্বৰ পৰিচয় পোৱা যায় কেইবাটাও সম্পূৰ্ণ অভিনৱ ছন্দসজ্জাৰ আৱিষ্কাৰত। তেওঁৰ অভিনৱ ছন্দসজ্জাসমূহৰ ভিতৰত পোনতে “গুণমালা”ৰ “কুসুমমালা” নামটোকে ল'ব পাৰি। ভাগৱত পুৰাণক হাতী মাৰি ডুৰন্ধাত ভৰোৱাটোৱে অসাধ্য সাধন। কিন্তু শংকৰদেৱে সেই প্ৰত্যাহ্বানৰ উত্তৰ কেৱল তেওঁৰ বিশাল পাণ্ডিত্যৰেই দিয়া নাছিল, অসামান্য ছন্দসিক প্ৰতিভাৰেও দিছিল। দ্বিপাদী কুসুমমালা ছন্দৰ প্ৰতিটো পাদত ছয়মাত্ৰায়ুক্ত দুটা পৰ্ব থাকে। চাৰিওটা পৰ্বৰ অন্ত্যধ্বনিৰ মিল এই ছন্দসজ্জাৰ মন কৰিবলগীয়া কথা। সমগ্ৰ গুণমালা গ্ৰন্থ এই ছন্দত শেষ কৰা বাবে ইয়াক গুণমালা ছন্দ বুলিও কোৱা হয় —

নমো নাৰায়ণ/ সংসাৰ তাৰণ/- ৬+৬

ভকত তাৰণ /তোমাৰ চৰণ / ৬+৬— (গুণমালা পদ - ১)

শংকৰদেৱে বহু যত্নকৈ কৰা আৰু বনপোৰা জুইৰ পৰা ৰক্ষা পোৱা এমুঠি মাথোন বৰগীতৰ এটিত আন এবিধ ছন্দসজ্জাৰ নিদৰ্শন পোৱা যায়। সত্যনাথ বৰাই এইবিধ ছন্দসজ্জাৰ নাম ‘হংসমালা’ বুলি কৈছে। তেখেতৰ মতে, “এই ছন্দত দুৰ্ফাঁকি কথা থাকে। প্ৰত্যেক ফাঁকিত ১৮টাকৈ আখৰ থাকে আৰু দুয়োফাঁকিৰ

শেষ আখৰ মিলে।” ত্ৰিপাৰ্বিক, অন্ত্যমিলযুক্ত, দ্বিপাদী হংসমালা ছন্দৰ মাত্ৰাসংকেত ৬+৬+৬। যেনে —

দিবসে বিষয় /বিয়াকুল নিশি/ শয়নে গোৱাই/ ৬+৬+৬

মনে ধন খুজি /বিমোহিত তেৰি/ আৰতি নাপাই ৬+৬+৬ — বৰগীত

শংকৰদেৱৰ প্ৰতিভাই বিচাৰি পোৱা আনবিধ ছন্দসজ্জা হ'ল পাঞ্চালী। পাঞ্চালী ছন্দত দুটা অসমান চৰণ থাকে। প্ৰথমটোত ১২+৬ ৰূপকল্পৰ দুটা পদবিভাগ থাকে আৰু তাক এটা পংক্তি লিখা হয়। প্ৰতিটো পৰ্বৰ অন্তিম ধ্বনিৰ মিত্ৰতা মন কৰিবলগীয়া, দ্বিতীয় চৰণৰ পদ দুটা মিত্ৰাঙ্কৰী নহয়। কিন্তু চৰণান্তিক ধ্বনি মিত্ৰাঙ্কৰী। এই ছন্দটোত পাঁচটা পৰ্বৰ ভাগ থাকে। সেয়ে ইয়াক পাঞ্চালী বোলা হয়। যেনে—

প্ৰমত্ত মাতংগ /নিপাতল অংগ /কৰি জ্ঞ - ভংগ/

দশন উৎপাৰি /প্ৰবেশল বংগ/ পত্নীপ্ৰসাদ, পৃঃ ১০১৩

শংকৰদেৱে অসমীয়া ছন্দ ভাণ্ডাৰলৈ আৰু এবিধ ছন্দ সজ্জাৰ অবিহণা যোগাই থৈ গৈছে। সেইবিধৰ নাম হ'ল ঝমক। ইয়াৰ অনুপ্ৰেৰণা তেওঁ ক'ব পৰা সংগ্ৰহ কৰিছিল কোনেও ক'ব নোৱাৰে।

উদাহৰণ :

যুঁজে মালবান্ধে।

ধৰি বাহু বাহু চান্দে।।

চেপি নেয় কান্ধে।

কতো ভৰি ভৰি চান্দে।। (ইন্দ্ৰ-বলিৰ যুদ্ধ)

এইদৰে শংকৰদেৱে আটকধুনীয়া ছন্দসজ্জা আৱিষ্কাৰ কৰি অসমীয়া ছন্দক জটিলতম আৰু সূক্ষ্মাতিসূক্ষ্ম ভাৱবস্তুৰো মাধ্যম হিচাপে উপযোগী কৰি তুলিলে।

ছান্দসিক মাধৱদেৱ : শংকৰদেৱৰ কুশলী হাতৰ স্পৰ্শ পাই প্ৰাণৱন্ত হৈ উঠা পদ, দুলাড়ী ছবি, ঝুমুৰী আদি ছন্দসজ্জা মাধৱদেৱে নিজৰ ৰচনাৰাজিত বহুল প্ৰয়োগ কৰাৰ উপৰি নিজস্ব চিন্তা-চৰ্চাৰ মাজেদি নতুন ছন্দসজ্জা সৃষ্টিৰো প্ৰয়াস কৰিছিল। তলত মাধৱদেৱে তেওঁৰ ৰচনাসমূহত ব্যৱহাৰ কৰা ছন্দসমূহ এনেধৰণৰ—

ক) পদ : পদৰ প্ৰতিটো চৰণ চৌধ্য অক্ষৰ মাত্ৰাৰ দ্বাৰা সুনিৰ্দিষ্ট। ইয়াৰ প্ৰতিটো চৰণ এটা পংক্তিত লোৱা হয়। আৰু সিয়ে ৮+৬ ক্ৰমে দুটা পদত বিভক্ত

হৈ থাকে। তেনেকুৱা দুটা চৰণ বা পংক্তিত এটা শ্লোক বা পদ্য হয়। মাধৱদেৱৰ ৰচনাত পদ ছন্দৰ প্ৰয়োগ হোৱা দেখা যায়—

নাৰায়ণ হৰি বাম /গোপাল গোবিন্দ।

ভজোহো তোমাৰ দুই/পদ অববিন্দ।। (নামঘোষা ৪০৭)

খ) দুলভী : মাধৱদেৱে দুলভী ছন্দসজ্জাও (৬+৬+৮) ব্যৱহাৰ কৰিছে। এই ছন্দতো সংগীতধৰ্মিতা আছে— কৃষ্ণৰ চৰিত্ৰ শ্ৰৱণেই যে শ্ৰেষ্ঠ ভকতি তাকে প্ৰকাশ কৰিছে এনেদৰে—

কৃষ্ণৰ চৰিত্ৰ শ্ৰৱণেসে মাত্ৰ

পৰম শ্ৰেষ্ঠ ভকতি

শুক মহামুনি নৃপতিৰ আগে

কহিলন্তু প্ৰতি প্ৰতি।। (ভক্তি - বত্ৰালী)

গ) ছবি : ছবি ছন্দৰ এটা চৰণ ৮+৮+১০টাকৈ ধৰনিৰ ভাগেৰে দুটা পদৰ দুটা পংক্তিত লিখা হয়। অনূদিত আৰু স্বকীয় সৃষ্টি— এই দুয়োবিধ ৰচনাই কবিৰ প্ৰতিভা গুণত একাকাৰ হৈ গৈছে। অনুবাদবোৰো কবিৰ প্ৰাণৰ স্বাচ্ছন্দ প্ৰবাহ যেন হৈ পৰিছে। উদাহৰণস্বৰূপে যে মুক্তাৱপি নিস্পৃহ... এই শ্লোকটিৰ যি অনুবাদ কৰা হৈছে, সি এহাতে যেনেকৈ অসমীয়া ভাষাৰ স্বচ্ছন্দ প্ৰকাশ, তেনেকৈ সি কবি হৃদয়ৰ ৰসানুভূতিৰ অপূৰ্ব নিৰ্মাণো—

মুক্তিতো নিস্পৃহ যিটো সেহি ভকতক নমো

ৰসময়ী মাগোহো ভকতি।

সমস্ত মস্তক মণি নিজ ভকতৰ বশ্য

ভজো হেন দেৱ যদুপতি।।

এই নিৰ্মাণ সম্ভৱ হৈছে কবিৰ ছন্দজ্ঞান, শব্দসমূহৰ অন্য় নিপুণতাৰ বাবে। ইয়াত শব্দসমূহৰ অন্য়ৰ জৰিয়তে অৰ্থৰ সাৰ্থকতা অভিব্যঞ্জনা কৰা হৈছে। “ৰসময়ী” শব্দৰ প্ৰয়োগে পদফাঁকি শ্ৰুতিমধুৰ কৰি তুলিছে।

ঘ) লোচাৰি : লোচাৰি ছন্দসজ্জাত (১০+১০+১৪) কৰুণ সুৰ এটা ধ্বনিত হৈছে। তলৰ শ্লোকফাঁকি কবিৰ মায়াৰ্জৰ জীৱনৰ অকপট আত্মনিবেদনৰ নিদৰ্শন বুলি ধৰিব পাৰি।

কৃষ্ণ এক দেৱ দুখহাৰী কাল মায়াদিবো অধিকাৰী

কৃষ্ণ বিনে শ্ৰেষ্ঠ দেৱ নাহি নাহি আৰ।

অলংকাৰ শব্দৰ অৰ্থ :

অলংকাৰ শব্দৰ অৰ্থ দুই প্ৰকাৰ— ‘অলং’ শব্দৰ এটা অৰ্থ পৰ্যাপ্তি বা যথেষ্ট ভাব আৰু আনটো হৈছে ভূষণ। কাব্য আৰু সাহিত্যক যাৰ দ্বাৰা অলম্ বা ভূষিত কৰা হয় সিয়ে অলংকাৰ।

অলংকাৰৰ সূত্ৰ :

আচাৰ্য দণ্ডীয়ে কাব্যৰ শোভাবৰ্ধনকাৰী ধৰ্মক (বৈশিষ্ট্যকে) অলংকাৰ বুলিছে— “কাব্যশোভাকৰান্ ধৰ্মলঙ্কাৰান্ প্ৰচক্ষতে।”^{১০} বামনৰ মতে— “কাব্যং গ্ৰাহ্যমলঙ্কাৰাৎ।”^{১১} বামনে আকৌ কৈছে— “সৌন্দৰ্য্যমলঙ্কাৰঃ।” আচাৰ্য ভামহৰ মতে,

“ন কাস্তমপি নিভূষং বিভাতি বনিতামুখম।”^{১২}

বিশ্বনাথ কবিৰাজে অলংকাৰৰ সম্যক লক্ষণ দিছে এনেদৰে :

“শব্দাৰ্থয়োৰস্থিবা যে ধৰ্মাঃ শোভাতিশায়িনঃ।

বসাদীনুপকুৰ্বন্তোহলঙ্কাৰাস্তেহঙ্গদাদিৰৎ।”^{১৩}

সাহিত্যত অলংকাৰৰ প্ৰয়োজন :

সাহিত্যত অলংকাৰৰ প্ৰয়োজন প্ৰধানভাৱে তিনিটা বাক্যক প্ৰভাৱশালী কৰা, বৰ্ণনীয় বিষয় স্পষ্টীকৰণ আৰু ৰমণীয়তা সম্পাদন।

প্ৰভাৱশালিতা : বাক্যত অন্তৰ স্পৰ্শ কৰিব পৰা, অনুভূতিক তীব্ৰতৰ কৰিব পৰা, বৰ্ণনীয় বিষয়ক দৃঢ়ভাৱে প্ৰতিষ্ঠিত কৰিব পৰা অৰ্থাৎ প্ৰভাৱশালী কৰাটো অলংকাৰৰ প্ৰথম প্ৰয়োজন। উদাহৰণস্বৰূপে ধুনীয়া মুখ বোলাতকৈ পূৰ্ণিমাৰ জোন যেন মুখ বুলিলে মনত আহুদা জন্মাব পৰা মুখৰ অতিশয় কাস্তিৰ কথা মনলৈ আনি দি মুখৰ সৌন্দৰ্য্যবোধটো তীব্ৰতৰ কৰি দিলে। আন এটা উদাহৰণ লোৱা যাওক—

“আলো মাই, কি কহব দুখ

পবান নিগৰে নাদেখিয়া চান্দমুখ।”

এই বৰগীতৰ ‘পৰাণ নিগৰে’— উৎপ্ৰেক্ষালংকাৰযুক্ত এই পদ দুটাই গোপী হৃদয়ক সমস্ত বিৰহ বেদনা যেনেভাৱে উবুৰিয়াই দেখুৱাব পাৰিছে, হিয়া ঢাকুৰি কান্দিলেও সিমানখিনি সম্ভৱ নহ’লহেঁতেন।

স্পষ্টীকৰণ : বিষয়গত গুণ, ৰূপ, ক্ৰিয়া আদি আৰু বিষয়ীগত ভাৱক

স্পষ্ট কৰিব লাগিলেও বহুত ক্ষেত্ৰত অলংকাৰৰ আশ্ৰয় ল'বলগীয়া হয়। 'বক্ষস্থলে মুকুতাৰ হাৰ'— শ্ৰীকৃষ্ণই বুকুত মুকুতাৰ হাৰ পিন্ধিছে— এইখিনি কথাই যেন কৃষ্ণই পিন্ধি থকা মুকুতাৰ হাৰৰ সৌন্দৰ্য স্পষ্ট কৰিব নোৱাৰে, কিবা এটা আলম্বনৰ যেন প্ৰয়োজন হয়। সেই আলম্বনৰ যোগান ধৰিছে তলৰ বাক্যশাৰীয়ে— 'আকাশীগংগাৰ যেন ধাৰ।' আকাশীগংগাৰ সাদৃশ্যটো লগতে জুৰি দিয়াত প্ৰকৃত সৌন্দৰ্য আমাৰ আগত চিত্ৰৰূপে প্ৰতিভাত হৈ পৰিল।

বৰ্মণীয়তাৰ সম্পাদন : অলংকাৰৰ তৃতীয় অখণ্ড সৰ্বপ্ৰধান প্ৰয়োজনটো হ'ল বৰ্মণীয়তা সম্পাদন। চাক্ৰত্ব বা মনোহাৰিত্ব অলংকাৰৰ মুখ্য প্ৰয়োজন। 'নীলপদুমৰ নিচিনা চক্ষু'— ইয়াত থকা সাদৃশ্য মনোৰম সাদৃশ্য। চকুৰ সৌন্দৰ্য ফুটাই তুলি ই মনত এটা মনোহাৰিণী অৱস্থিতিৰ উদ্ভৱ কৰাইছে।

অলংকাৰৰ শ্ৰেণী বিভাগ :

অলংকাৰক প্ৰধানকৈ দুটা ভাগত ভগাব পাৰি। যেনে— শব্দালংকাৰ আৰু অৰ্থালংকাৰ।

শব্দালংকাৰ :

শব্দৰ ধ্বনি সৌন্দৰ্যৰ সহায়ত যি অলংকাৰ তাৰেই নাম শব্দালংকাৰ। শব্দালংকাৰ পাঁচবিধ। যেনে— অনুপ্ৰাস, সথম, শ্লেষ, পুনৰ্বোধবদাভাস আৰু বক্ৰোক্তি।

অৰ্থালংকাৰ :

কাব্যৰ যি অলংকাৰে সম্পূৰ্ণভাৱে বাক্যৰ অন্তৰ্নিহিত অৰ্থৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে তাকে অৰ্থালংকাৰ বোলে। অৰ্থালংকাৰক মোটামুটিকৈ পাঁচটা শ্ৰেণীত ভাগ কৰা হৈছে।

১. সাদৃশ্যমূলক : উপমা, ৰূপক, স্মৰণ, উল্লেখ, সন্দেহ, ভ্ৰান্তিমান, অপহুতি, নিশ্চয়, উৎপ্ৰেক্ষা, প্ৰতিবন্ধপমা, দৃষ্টান্ত, নিদৰ্শনা, অতিশয়োক্তি, সমাসোক্তি, দীপক।

২. বিৰোধমূলক : ব্যতিৰেক, প্ৰতীপ, বিৰোধাভাস, বিভাসনা, বিশেষোক্তি, অসংগতি, বিষম।

৩. শৃংখলামূলক : কাৰণমালা, একাৰলী, সাৰ, পৰ্যায়, স্বাভাৱোক্তি।

৪. ন্যায়মূলক : অৰ্থান্তৰন্যাস, কাব্যলিঙ্গ (হেতু) সমুচ্চয়।

৫. গূঢ়াৰ্থমূলক : ব্যাজস্তুতি, ব্যাজোক্তি, পৰ্যায়োক্তি, অপ্ৰস্তুত, প্ৰশংসা।

শংকৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱে একশৰণ হৰিনাম ধৰ্ম প্ৰচাৰ প্ৰসাৰৰ অৰ্থে যি

সাহিত্যকৰ্ম সৃষ্টি কৰিছিল, তাত অলংকাৰসমূহ প্ৰয়োগ কৰিছিল। জনসাধাৰণৰ মাজত ভক্তিৰস সহজবোধ্য কৰাৰ উদ্দেশ্যেহে। মাধৱদেৱৰ বিশাল সাহিত্যৰাজিৰ বিশেষকৈ নামঘোষা, ৰাজসূয়, বৰগীত আৰু ভটিমা আদিত অলংকাৰসমূহৰ প্ৰয়োগ সম্পৰ্কে তলত আলোচনা আগবঢ়োৱা হ'ল।

অনুপ্ৰাস : অনুপ্ৰাস অলংকাৰত একেধৰণৰ ব্যঞ্জন বৰ্ণৰ ওচৰ-উচৰিকৈ বিন্যাস ঘটোৱা হয়। স্বৰৰ বৈষম্য সত্ত্বেও শব্দৰ যি সাম্য সেয়ে অনুপ্ৰাস। ইয়াৰ বৰ্ণ বা বৰ্ণসমষ্টি যুক্ত বা বিযুক্তভাৱে একাধিকবাৰ ধ্বনিত হয়।

জগ জগ জগত কাৰণ

জয়তি জগ নিৱাস।

মাধৱদেৱৰ ৰচনাৱলীত ছেকানুপ্ৰাস, বৃত্তানুপ্ৰাস, অন্ত্যানুপ্ৰাস আৰু শ্ৰুত্যানুপ্ৰাসৰ প্ৰয়োগ মন কৰিবলগীয়া—

ছেকানুপ্ৰাস : যদি দুই বা ততোধিক ব্যঞ্জনবৰ্ণ যুক্ত বা বিযুক্তভাৱে একেটা ক্ৰমতে প্ৰযুক্ত হয়, তেন্তে তাক ছেকানুপ্ৰাস বোলে। 'ছেক' শব্দৰ অৰ্থ চতুৰ। গতিকে ছেকানুপ্ৰাসৰ অৰ্থ হ'ল বিদগ্ধ কবিয়ে প্ৰয়োগ কৰা অনুপ্ৰাস। এনেবিধ অনুপ্ৰাসে ৰস গ্ৰহণত হেঙাৰৰ সৃষ্টি নকৰে, বৰং পোষকতাহে কৰে, কাৰণ ই স্বতঃস্ফূৰ্ত। নামঘোষাত ইয়াৰ প্ৰয়োগ আছে—

অনাদি অনন্ত সন্ত সদাশিৰ

ভগৱন্ত ভয়হৰ ॥ ১৯২

মোহ মায়া ৰাগ মদ মল কাম

দন্ত দ্বেষ আদিভাৱ

যি গুৰুজনত ইসৰ নাথাকে

প্ৰণামো তাহান পাবৰ ॥ ১৯৩

আকৌ

সনক সনন্দ যোগী যাহাকু ধিয়ায়।

সকল নিগমে যাকু বিচাৰি নাপায়। (মাধৱদেৱৰ বৰগীত ৪৪)

ইয়াত স ন ক ম এই ব্যঞ্জন ধ্বনিকেইটাৰ পুনঃ পুনঃ প্ৰয়োগৰ ফলত

ছেকানুপ্ৰাস হৈছে।

বৃত্তানুপ্ৰাস : ইয়াৰ এটা বা অনেক বৰ্ণ দুবাৰ বা ততোধিকবাৰ উচ্চাৰণ হয়। যেনে—

- ক. ভজ্জ ভাই মাধৱক স্মৰ ভাই মাধৱক
গাৱ ভাই মাধৱৰ গুণ। ১১২
- খ. কুন্দ কুমুদ কেলি কদম্ব কুসুমলতী
মালতী মালী তমালে (মাধৱদেৱৰ বৰগীত ৯৭)

অন্ত্যানুপ্ৰাস : কবিতাৰ বিভিন্ন চৰণৰ বা শেষৰ বৰ্ণবোৰ একে হ'লে অন্ত্যানুপ্ৰাস হয়। পুৰণি অসমীয়া কাব্যৰ পদৰ অন্তবৰ্ণ সদায়ে মিলি আছিল। সেইফালৰ পৰা মাধৱদেৱৰ সমূহ পদ্য ৰচনাকে অন্ত্যানুপ্ৰাস অলংকাৰৰ উদাহৰণ বুলি ক'ব পাৰি। তলত মাত্ৰ এটি উদাহৰণ দিয়া হ'ল—

ত্ৰিভুবন বন্দন দৈৱকী নন্দন

যো হৰি মাৰল কংস।

জগজন তাৰণ দেৱ নাৰায়ণ

শংকৰ তাকেৰি অংশ (গুৰু ভটিমা)

শ্ৰুত্যানুপ্ৰাস : মুখৰ ভিতৰত থকা বাক্যস্তম্ভ একে ঠাইৰ পৰা উচ্চাৰিত হোৱা সদৃশ ব্যঞ্জন বৰ্ণৰ অনুপ্ৰাসকে শ্ৰুত্যানুপ্ৰাস বোলে।

“লক্ষ্মীদেৱী সেৱে যাক সুকোমল হাতে।

সোহি পদ বিৰাজয় কালি সৰ্প মাথে। (বৰগীত ৪১)

ইয়াত প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় শাৰীত যথাক্ৰমে প্ৰযুক্ত হোৱা ‘ত’ আৰু ‘থ’— এই দন্তমূলীয় ব্যঞ্জন দুটিৰ অনুপ্ৰাস হৈছে।

যমক : যেতিয়া একাধিক ব্যঞ্জনবৰ্ণ স্বৰবৰ্ণৰ সৈতে সাৰ্থক বা নিৰৰ্থকভাৱে একাধিকবাৰ উচ্চাৰিত হয়, তেতিয়া তাকে যমক অলংকাৰ বোলে। মাধৱদেৱৰ ‘নামঘোষা’ৰ পৰা যমকৰ এটি সুন্দৰ উদাহৰণ দিয়া হ'ল—

অপাৰ সংসাৰ সিদ্ধু আৰ বিষ্ণুসে পৰম পাৰ যত

পাৰ আছে তাত পৰম্পৰমাত্মা ৰূপে।

তেন্তে তুমি জানা ব্ৰহ্মপাৰ পৰপাৰ ভূত যত পাৰ

তামস্বাৰ পাৰ বিষ্ণুসে পাৰ স্বৰূপে। ৫৯০

উক্ত ঘোষাটিত ‘পাৰ’ শব্দটি ভিন ভিন আধ্যাত্মিক অৰ্থত পাঁচবাৰ প্ৰয়োগ

কৰা হৈছে। যেনে- পৰম্পৰমায়া পাৰ, ব্ৰহ্মপাৰ, পৰপাৰ, ভূতপাৰ আৰু বিষ্ণুপাৰ বা পৰম পাৰ। আধ্যাত্মিক দৃষ্টিৰে লক্ষ্য কৰি 'পাৰ' শব্দটোৰ অৰ্থ বেলেগ বেলেগ প্ৰকাৰে প্ৰয়োগ হোৱা বাবে ইয়াক 'যমক' অলংকাৰ বুলি ধৰিব পাৰি।

বক্ৰোক্তি : মাধৱদেৱৰ বচনাত বক্ৰোক্তি অলংকাৰৰো প্ৰয়োগ দেখা যায়।

পৰম পুৰুষ দেৱ পৰম কাৰণ প্ৰভু

পৰম ঈশ্বৰ ভগৱন্ত

সদানন্দ সদাশিৱ সত্য সনাতন হৰি

জয় জয় অচিন্ত্য অনন্ত ॥ ৮৮ (নামঘোষা)

শব্দালংকাৰৰ দৰে অৰ্থালংকাৰৰো বহুল প্ৰয়োগ মাধৱদেৱৰ বচনা সম্ভাৰত পোৱা যায়। অৰ্থালংকাৰৰ প্ৰধানতঃ পাঁচ প্ৰকাৰৰ—

১. সাদৃশ্যমূলক

২. বিৰোধমূলক

৩. শৃংখলামূলক

৪. ন্যায়মূলক

৫. গুঢ়াৰ্থমূলক।

মাধৱদেৱৰ বচনাৱলী সাদৃশ্যমূলক অলংকাৰেৰে পৰিপূৰ্ণ।

উপমা : সকলো সাদৃশ্যমূলক অলংকাৰৰ মূল হৈছে উপমা। উপমা হ'ল স্পষ্ট আৰু বৈচিত্ৰ্যজনক এক তুলনা বা সাদৃশ্য। বৈধৰ্ম্যৰ উল্লেখ নকৰাকে একে বাক্যকে দুটা বস্তুৰ সাম্য, বাচ্যকপ কথিত হ'লে তাক উপমা বোলে। উপমাৰ কেইবাটাও ভাগ আছে— পূৰ্ণোপমা, লুপ্তোপমা, মালোপমা, একাদেশবিবতিনোপমা, বসনোপমা, উপমেয় উপমা।

ধেনু যেনমতে বৎসক পাল এ।

তুমি সেহিমতে ভকতক পালা বাম ॥ ৮০৯ (নামঘোষা)

ইয়াত ভগৱন্তক গাইগৰুৰ লগত আৰু ভকতক বৎস বা পোৱালিৰ লগত তুলনা কৰা হৈছে। পালন কৰা কাৰ্য ভগৱন্ত আৰু গাইৰ ক্ষেত্ৰত সমানে প্ৰযোজ্য। 'সেহিমতে' এই পদটিয়ে সাদৃশ্যটো প্ৰকট কৰি দেখুৱাইছে। ই পূৰ্ণোপমাৰ উদাহৰণ।

লীলা গজগতি গমন বিলোকন

বাণী মেঘ গন্তীৰ । — গুৰু ভটিমা।

ই এটি লুপ্তোপমাৰ উদাহৰণ। ইয়াত শংকৰদেৱৰ লীলা গমন গজগতি

অৰ্থাৎ হাতীৰ গতিৰ দৰে বুলি কোৱা হৈছে। কিন্তু উপমাৰূপক 'দৰে' পদটো লুপ্ত হৈ আছে। সেইদৰে 'বাণী' বা 'বচক' মেঘৰ দৰে গম্ভীৰ। ইয়াতো 'দৰে' পদটো লুপ্ত হৈ থকাত লুপ্তোপমা হৈছে।

উৎপ্ৰেক্ষা : 'ভৱেৎ সম্ভাৱনোৎপ্ৰেক্ষা প্রকৃতস্য পৰাভ্যনা— অতিশয় সাদৃশ্যৰ বাবে প্রকৃত বস্তু বা উপমেয়টোক অপ্রকৃত বা উপমান বুলি সংশয় কৰিলে তাকে উৎপ্ৰেক্ষা অলংকাৰ বোলে। মাধৱদেৱৰ বচনাত উৎপ্ৰেক্ষা অলংকাৰৰো প্ৰয়োগ পোৱা যায়।

এটি উদাহৰণ দিয়া হ'ল —

পৰশু কুঠাৰখান পাৰিয়া কান্ধত।

ভয়ংকৰ ধনুখান ধৰিয়া হাতত ॥ ১৩৯৫

ৰাজাৰ সেনাৰ মাজে ভৈলা উপগত।

শৃংগ সমন্বিতে যেন সচল পৰ্বত।

ইয়ত কুঠাৰ হাতত লৈ নৃপতিগণৰ মাজত উপস্থিত হোৱা পৰশুৰামক শৃংগযুক্ত পৰ্বত বুলি কল্পনা কৰা হৈছে।

ৰূপক : শব্দ বা তাৎপৰ্যৰ দ্বাৰা গোপন নোহোৱা উপমেয়ৰ ওপৰত যেতিয়া উপমানক আৰোপ কৰা হয়, তেতিয়া তাক ৰূপক অলংকাৰ বোলে। মাধৱদেৱৰ নামঘোষা আৰু বৰগীতসমূহ ৰূপক অলংকাৰেৰে পৰিপূৰ্ণ হৈ আছে।

ক. বামনাম মহা প্রমত্ত সিংহৰ

ধ্বনি শুনি বিগি বিগি।

পাপময় মত্ত মাতঙ্গ পলায়

মিলিল হেৰা বিঘিনি ॥ ৩৪১ (নামঘোষা)

যেতিয়া এটা উপমেয়ত উপমান আৰোপ আন এটা উপমেয়ত উপমান আৰোপৰ কাৰণ হয় তেতিয়া পৰস্পৰাক্ৰমে ইটোৰ পিছত সিটোকে যি ৰূপক হয় তাক পাৰস্পৰিত ৰূপক বুলি কোৱা হয়। পাৰস্পৰিত ৰূপকবোৰত অংগাংগী সম্বন্ধ নাথাকে, কিন্তু প্ৰথম ৰূপকটোৰ বিস্তাৰ কৰিবৰ কাৰণে বাকীকেইটা ৰূপকৰ প্ৰয়োজন হয়। পাৰস্পৰিত ৰূপকৰ এটি অনুপাম নিদৰ্শন নামঘোষাৰ পৰা দিয়া হ'ল—

“তৰ্ক শাস্ত্ৰী মহাব্যাস্ত্ৰী তাহান নিপুণ পতি

তাৰ শিষ্য ভৈল পুত্ৰ পায়।

সংসাৰ বনত পাশি পতি পুত্ৰ সমন্বিতে
উপনিষদ ধেনুধৰি খায় ॥ ৪৩

এই ঘোষণাকিত তৰ্কশাস্ত্ৰত ব্যাঘ্ৰত্ব আৰোপ কৰি মুখ্য ৰূপক সৃষ্টি কৰা হৈছে। এই মুখ্য ৰূপকটো অবিহনে নিপুণপতি, শিষ্যপুত্ৰ, সংসাৰবন, উপনিষদ ধেনু আদি ৰূপক অৰ্থহীন হৈ পৰিলেহেঁতেন। আচলতে পিছৰ ৰূপকখিনিয়ে মুখ্য ৰূপকটোকে বিস্তাৰ কৰিছে।

ব্যাজস্ততি অলংকাৰ : প্ৰশংসাৰ ছলেৰে নিন্দা নতুবা নিন্দাৰ ছলেৰে প্ৰশংসা কৰাকে ব্যাজস্ততি অলংকাৰ বোলে। মাধৱদেৱৰ বৰগীতত এই অলংকাৰ সুন্দৰ ৰূপত ধৰা দিছে—

“গোপী বোলে উপকাৰ কৰি আছা ভাল।

কিসক জগাইলা মোৰ নিদ্ৰাৰ ছৰাল।”

কৃষ্ণই গোপীৰ ঘৰত সোমাই কলহৰ পৰা লৱণু খাই থাকোঁতে গোপীয়ে ধৰা পেলাই লৱণুৰ কলহত হাত ভৰোৱা কাৰণ সুধিলে। পিপৰা গুচাবৰ কাৰণেহে লৱণুৰ কলহত হাত ভৰোৱা বুলি উত্তৰ দিয়া কৃষ্ণক গোপীয়ে পুনৰ ক’লে যে ভাল উপকাৰেই কৰি আছা, কিন্তু মোৰ শুই থকা কেঁচুৱাটোক কিয় জগালা। প্ৰকৃততে ভাল উপকাৰ কৰি থকাৰ আৰত প্ৰশংসাৰ ছলেৰে নিন্দাহে কৰা হৈছে।

ব্যতিৰেক : উপমাতকৈ যদি উপমেয়টোৰ গুণাধিক্য বা ন্যূনতা প্ৰতিপাদিত হয়, তেন্তে তাক ব্যতিৰেক বোলে। মাধৱদেৱৰ বৰগীত নং ৬২ (শ্ৰীশ্ৰীমাধৱদেৱৰ বাক্যামৃত, পূৰ্ণচন্দ্ৰগোস্বামী সম্পাদিত)ৰ পৰা এটি সুন্দৰ উদাহৰণ দাঙি ধৰা হ’ল—

নিন্দি ইন্দু কোটি ছৰি সাজে।

বানকিত কিংকিনী মঞ্জীৰ বাজে ॥

ইয়াত উপমেয়স্বৰূপ কৃষ্ণক উপমানস্বৰূপ কোটি কোটি চন্দ্ৰতকৈ অধিক বা শ্ৰেষ্ঠ বুলি দেখুওৱা হৈছে।

প্ৰতীপ : বিপৰীত উপমাকে প্ৰতীপ অলংকাৰ বোলা হয়। ইয়াত উপমাক উপমেয় আৰু উপমেয়ক উপমান ৰূপ ৰূপে কল্পনা কৰা হয়। মাধৱদেৱে বৰগীতত কৃষ্ণৰ শাৰীৰিক সৌন্দৰ্য বৰ্ণনা কৰিবলৈ গৈ প্ৰতীপ অলংকাৰ ব্যৱহাৰ কৰিছে—

কানাইৰ দেখিয়া দুই নয়ন উজ্জ্বল।

ঝাম্প দিয়া জল মাজে ৰহিল কমল ॥

কানাইৰ দেখিয়া ৰূপ আতি মন লাজে।

মদন লুকাই বৈল হৃদয়ৰ মাজে।।

ইয়াত উপমান 'কমল' আৰু 'মদন' দুয়োটাকে নিকৃষ্ট দেখুৱাবলৈ গৈ আচলতে কৃষ্ণৰ ৰূপৰ সাদৃশ্যহে অৱতাৰণা কৰা হৈছে।

বিষম : পৰস্পৰ সমূলি মিল নথকা দুটা কথাৰ বিষম সম্বন্ধৰ বৰ্ণনা দিয়াকে বিষম অলংকাৰ বোলে। বিৰোধাভাসত সি বিৰোধ থাকে অৰ্থাত্ত্বৰ গ্ৰহণৰ দ্বাৰা তাৰ সমাধান হয়। বিষমত থকা বিৰোধ থাকিয়েই যায়। বিৰোধাভাসৰ বিৰোধ দেখাতহে বিৰোধ, কিন্তু বিষমৰ সঁচাসঁচি বিৰোধ। ইয়াৰ সৌন্দৰ্য অমিলৰ সহায়স্থানত। মাধৱদেৱৰ ৰচনাত এই অলংকাৰবোৰ সুন্দৰ নিদৰ্শন পোৱা যায়—

“যাৰ সুমৰণে ডৰি কালো কাম্পে তৰতৰি

যাৰ নামে মুকুতি মিলয়।

জননীক ছয়া ভয় কাম্পয় হেন হৰি

দীন মাধৱ দাসে কয়।।

যাৰ নামত স্ময়ং কাল খৰহৰি কাম্পমান তেওঁ নিজেই মাকৰ ভয়ত কঁপিবলৈ ধৰিছে, কেনে বিষম কথা।

কব্যলিংগ : কাব্যলিংগ অলংকাৰত কোনো এটা পদ বা বাক্যৰ অৰ্থক বৰ্ণনীয় বিষয়ৰ কাৰণ বুলি ধ্বনি বা ব্যঞ্জনাৰ দ্বাৰা বোধ হয়। নামঘোষাত কাব্যলিংগ অলংকাৰৰ প্ৰয়োগ দেখা যায়।

সেহিসে সকলে শাস্ত্ৰ

পঢ়িলে শুনিলে সি সি

অনুষ্ঠান সমস্তে কবিল

নিৰাশা ঈশ্বৰ কৃষ্ণ

তাহাংক সমুখ ভৈল

আশাক যিজনে পিঠি দিল।। ১১

ঈশ্বৰ কৃষ্ণ 'নিৰাশা' হোৱাৰ কাৰণে 'আশাক'ক পিঠি দিয়াজনে তেওঁক পায়। ইয়াত 'নিৰাশা' পদৰ অৰ্থ 'আশাক' পিঠি দিলে 'কৃষ্ণক পোৱা'। পদৰ এনে ব্যঞ্জনাই কাব্যলিংগ অলংকাৰৰ সৃষ্টি কৰিছে।

সাৰ : ইটোতকৈ সিটোৰ উৎকৰ্ষজ্ঞাপক বৰ্ণনাৰ 'সাৰ' অলংকাৰ বোলে। অৰ্থাৎ ইয়াত বৰ্ণনীয় বস্তুৰ উত্তৰোত্তৰ অধিক উৎকৰ্ষ বৰ্ণনা কৰা হয় বা শ্ৰেষ্ঠত্ব প্ৰতিপন্ন কৰা হয়। যেনে :

একান্ত ভকতসৰে নিগুণ কৃষ্ণৰ গুণ

গাৱে সদা বসিয়া যথাত।

বিকুণ্ঠকো পৰিহৰি যোগীৰো হৃদয় এৰ

থাকা হৰি সাক্ষাতে তথাত।। ৪

উক্ত ঘোষাটিৰ মাজেদি নিগুণ কৃষ্ণৰ নাম শ্ৰৱণ-কীৰ্তন স্মৰণ কৰিব পৰাটোৱে পৰম ধৰ্ম বা শ্ৰেষ্ঠ ধৰ্ম বুলি প্ৰতিপন্ন কৰিবলৈ গৈছে।

দৃষ্টান্ত : “দৃষ্টান্তস্ত সধৰ্মস্য ৰস্তুনঃ প্ৰতিবিঘ্ননম্”— প্ৰতিপাদ্য বাক্যাৰ্থৰ প্ৰমাণৰূপে আন এটা অনুৰূপ বাক্যাৰ্থ যদি বিঘ্ন প্ৰতিবিঘ্ন ৰূপত উপস্থাপন কৰা হয়, তেন্তে তাক দৃষ্টান্ত অলংকাৰ বোলে। মাধৱদেৱৰ এটি বৰগীতৰ পৰা উদাহৰণ দাঙি ধৰা হ'ল :

ৰবি বিনে দিন নোহে জল বিনে মীন।

হৰি বিনে গোপীৰ জীৱন ভৈল ক্ষীণ।। ১৬৪

ইয়াত কৃষ্ণৰ অবিহনে গোপীসকলৰ জীৱন ক্ষীণ বা অৰ্থহীন হৈ পৰিল— এই বাক্যটিৰ অৰ্থ সহজবোধ্য কৰিবলৈ প্ৰথম বাক্যটি প্ৰয়োগ কৰা হৈছে।

ব্যাজোক্তি : ওলাই থকা কথা এটাকো কিবা এটা ছলেৰে লুকুৱাবলৈ যোৱাৰ বৰ্ণনাক ব্যাজোক্তি বোলা হয়। মাধৱদেৱৰ বৰগীতৰ পৰা ইয়াৰ এটি উদাহৰণ দাঙি ধৰা হ'ল—

গোপী বোলে এথা তুমি আইলা কি কাৰণে।

মোৰ ঘৰ বুলি আইলো বোলে নাৰায়ণে।।

জানিলো আসিলা তুমি ঘৰ নজানিয়া

লৱণু কলাসে কেনে আছ হাত দিয়া।।

হৰি বোলে গোপী বৰ দোষ পাহলি বাচি।

পিম্পৰা গুচাইবে লাগি হাত দিয়া আছি।।

গোপী বোলে উপকাৰ কৰি আছ ভাল।

কিসক জগাইলা মোৰ নিদ্ৰাৰ ছৱাল।।

কানু বোলে বৎস মঞি বিচাৰি নপাইলো।

তাৰে পুছিবাৰ লাগি ছৱাল জগাইলোঁ।।

প্ৰকৃত কথা হ'ল কৃষ্ণই লৱণু চুৰি কৰিবলৈ গোপীৰ ঘৰত সোমাইছে। লৱণু খাইছে, ল'ৰাকো এনেয়ে জগাইছে। কিন্তু তাকে লুকুৱাবলৈ ঘৰ ভুল কৰি

সোমোৱা, পিপৰা গুচোৱা, দামুৰিৰ কথা সুধিবলৈ ল'ৰাক জগোৱা আদিৰ বৰ্ণনাই শিশু কৃষ্ণৰ চাতুৰীৰ চিত্ৰ দাঙি ধৰিছে। ই ব্যাজোক্তি অলংকাৰৰ সুন্দৰ নিদৰ্শন।

সংকৰ আৰু সংসৃষ্টি : একাধিক অলংকাৰ কোনো নিদৰ্শন মতে যদি মিশ্ৰিত ৰূপত থাকে, তেন্তে সংকৰ আৰু সংসৃষ্টি অলংকাৰ হয়। ইয়াৰ ভিতৰত সংকৰ অলংকাৰত একাধিক অলংকাৰ পৰস্পৰ সাপেক্ষভাৱে থাকে আৰু সংসৃষ্টি নিৰপেক্ষভাৱে থাকে। মাধৱদেৱৰ বৰগীতৰ পৰা এটি উদাহৰণ দিয়া হ'ল—

শাবদ ইন্দু নিন্দি আনন শোভিত

ৰঞ্জিত,— মধু মধু হাসে

অভিনৱ জল ধৰ তড়িত জড়িত থৈছে

তনু শোভিত পীত বাসে।। ৬৮

ইয়াত প্ৰথম পংক্তিত ব্যতিৰেক, তৃতীয় আৰু চতুৰ্থ পংক্তিত উৎপ্ৰেক্ষা আৰু সমগ্ৰ পদফাঁকিত একাধিক অনুপ্ৰাস অলংকাৰৰ প্ৰয়োগ ঘটিছে। উক্ত অলংকাৰকেইটিৰ সংমিশ্ৰণত এক অনুপম সংকৰ অলংকাৰৰ সৃষ্টি হৈছে।

বিৰোধ বা বিৰোধভাস : যেতিয়া কোনো এটা বা একাধিক বাক্যৰ অৰ্থৰ আপাতঃ বিৰোধ থাকে, কিন্তু তাৎপৰ্যভাৱে বিৰোধ নাথাকে, তেতিয়া বিৰোধ বা বিৰোধভাস হয়।

“তোমাৰ অধীন ছয়া কেনে আমি

হৰি হৰিহৰি হৰি এ

ভৈলোহা স্বতন্ত্র ইটো কিনো অদভুত (নামঘোষা ৮১১)

ইয়াত পৰমাত্মাৰ অধীন জীৱই মায়াবশতঃ নিজকে স্বাধীন বুলি ভাবে। কিন্তু পাৰমাৰ্থিক জ্ঞান উদয় হ'লে জীৱনৰ স্বাধীনমন্যতা আঁতৰি যায়।

এইদৰে নানা শব্দালংকাৰ আৰু অৰ্থালংকাৰেৰে সুশোভিত হৈ মাধৱদেৱৰ কালজয়ী ৰচনাসমূহে এক ৰসোত্তীৰ্ণ অৱস্থা লাভ কৰিছে। সংস্কৃত অলংকাৰ শাস্ত্ৰত মহাকবিসকলৰ এক বিশেষ লক্ষণৰ বিষয়ে কৈছে— “যাৱৎপূৰ্ণো ন চেতেন ন তাৱদ ৰমত্যমুম।” কবিৰ হৃদয় ৰসেৰে পৰিপূৰ্ণ হোৱাৰ পিছত যেন আপোনা আপুনি অতিৰিক্ত ৰসখিনি কাব্যৰূপে নিঃসৰিত হয়। তেনে অৱস্থাত শব্দ, অলংকাৰ, ছন্দ আদিয়ে স্বতঃস্ফূৰ্তভাৱে কাব্যত আত্মপ্ৰকাশ কৰে। পূৰ্ণানন্দ সমুদ্ৰৰ পৰা আহাত ভক্তিৰসেৰে মাধৱদেৱৰ হৃদয় যেতিয়া ভৰি পৰিছিল তেতিয়া তেওঁৰ লেখাৰ মাজেৰে স্বতঃস্ফূৰ্তভাৱে শব্দ অলংকাৰ, ছন্দৰ ফল্লু ধাৰা

বৈ আহি গ্ৰন্থখনিক সুখপাঠ্য কৰি তুলিছিল। এয়ে মাধৱদেৱৰ অনন্য কবিত্বশক্তিৰ পৰিচায়ক।

প্ৰসংগ টোকা :

তীৰ্থনাথ শৰ্মা, সাহিত্য বিদ্যা পৰিক্ৰমা, পৃষ্ঠা- ১৭৬

যতীন বৰা, অলংকাৰ আৰু ছন্দ পৰিচয়

Leseelles Abererombie- Principle of english Prosody

ড° মহেন্দ্ৰ বৰা- অসমীয়া ছন্দৰ শিল্পতত্ত্ব

ড° মহেন্দ্ৰ বৰা-

জীৱকান্ত নাথ (সম্পাদনা) মহাপুৰুষ মাধৱদেৱৰ অধ্যয়ন

সত্যনাথ বৰা- বহল ব্যাকৰণ, পৃষ্ঠা : ৩০৫

মহেন্দ্ৰ বৰা- অসমীয়া কবিতাৰ ছন্দ

দণ্ডী- কাব্যাদৰ্শ, ২/১

বামণ- অলংকাৰৰ সূত্ৰবৃত্তি, ১/১/১

ভামহ- কাব্যলংকাৰ, ১০/১৩

বিশ্বনাথ কবিৰাজ- সাহিত্য দৰ্পণ, ১০/১

মাধৱদেৱৰ ৰচনাত ভাষা

অসমৰ সাহিত্য আকাশত উজ্জ্বল নক্ষত্ৰ হৈ জিলিকি থকা বৈষ্ণৱপ্ৰাণ কবি মাধৱদেৱৰ কালজয়ী লেখাসমূহ মূলতঃ বৈষ্ণৱ ভাবাদৰ্শৰ দ্বাৰা সমৃদ্ধ, আৰু তাৰ মূল তথা কেন্দ্ৰীয় বিন্দুটো হ'ল “এক দেৱ এক সেৱ একে বিনে নাই কেৱ।” তেওঁৰ সাহিত্য সম্ভাৰ অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীৰ অমূল্য সম্পদ। তেওঁৰ সমগ্ৰ ৰচনাৰ মাজত আমি তিনিবিধ ভাষাৰ প্ৰয়োগ দেখিবলৈ পাওঁ। অসমীয়া, ব্ৰজবুলি আৰু সংস্কৃত। সংস্কৃতৰ প্ৰয়োগ যথেষ্ট সীমিত কেৱল শ্লোকতহে আছে। আনহাতে ব্ৰজবুলি পাওঁ বুমুৰা নাইবা নাটকেইখনত আৰু বৰগীতত। বাকী আনবোৰ ৰচনাৰ ভাষা অসমীয়া।

পূব ভাৰতৰ বিষ্ণুভক্ত সম্প্ৰদায়ৰ পৰিত্ৰ উমৈহতীয়া ভাষা ব্ৰজবুলি বা ব্ৰজাৱলীত মাধৱদেৱে তেওঁৰ বুমুৰাসমূহ ৰচনা কৰিছিল। তেওঁৰ কাব্যৰ ভাষা মাধৱ কন্দলী আৰু শংকৰদেৱৰ কাব্যৰ দৰে উন্নত স্তৰৰ প্ৰাচীন অসমীয়া, কিন্তু বুমুৰাৰ ভাষা শংকৰদেৱৰ নাটৰ দৰেই ব্ৰজবুলি। এই ভাষা হ'ল অসমত মৈথিলী সাহিত্যৰ প্ৰভাৱৰ নিদৰ্শন। চতুৰ্দশ শতিকাৰ আৰম্ভণিৰে পৰা মৈথিলী সাহিত্যৰ বিকাশৰ স্পষ্ট গতি চকুত পৰে। পিছত অসম আৰু বংগৰ কবিসকলৰ হাতত এই ভাষাটোৰ শ্ৰীবৃদ্ধি ঘটে। অসমত অসমীয়া ভাষা আৰু বংগত বাংলা ভাষাৰ লগত মৈথিলীৰ আৰু কিছু পৰিমাণে অপভ্ৰংশ তথা পশ্চিমা হিন্দীৰ মিশ্ৰণত এই ভাষাই গঢ় লৈছিল। কোনো কোনো পণ্ডিতে ব্ৰজাৱলীক এটি মৌলিক ভাষা বুলিয়ে কয় আৰু অৱহট্টৰ পৰা পোনে পোনে ইয়াৰ উৎপত্তি হোৱা বুলি ক'ব খোজে। মাধৱদেৱকে অসমত এই ব্ৰজাৱলী নামটোৰ প্ৰথম প্ৰয়োগ কৰোঁতা ৰূপে চিহ্নিত

কৰা হৈছে। শংকৰদেৱে তীৰ্থ ভ্ৰমণ কৰা কালত নানা ঠাই পৰিভ্ৰমণ কৰি বৰগীত আৰু নাটত যিটো ভাষা প্ৰয়োগ কৰিছিল সেই ভাষা বীতিকে মাধৱদেৱে ভক্তসকলৰ মাজত ব্ৰজাৱলী বুলি চিনাকি দিছিল। গোপ-বালক, গোপ-গোপীসকলৰ ব্ৰজধাম আৱাসভূমি। সিবিলাকৰ বিবিধ কাৰ্যকলাপেই যি ৰচনাৰ উপজীব্য সেই ৰচনা ভক্তৰ দৃষ্টিভংগীৰে ব্ৰজৰ ভাষা অৰ্থাৎ ব্ৰজৰ বোল, ব্ৰজৰ আৱলী, ব্ৰজৰ বুলি আদি ৰূপে চিহ্নিত কৰাটো একো অস্বাভাৱিক নহয়। এই মানসিকতা সৰ্বত্ৰ বিৰাজমান বিষ্ণুপ্ৰাণ তথা বৈষ্ণৱ কবিসকলৰ মাজত। সেই সূত্ৰেই ব্ৰজাৱলী, ব্ৰজাবলি; ব্ৰজাৱলি, ব্ৰজাৱলী; ব্ৰজাবুলি, ব্ৰজাবুলী; ব্ৰজবোলি, ব্ৰজবোলী, ব্ৰজবুলি হোৱাৰ সম্ভাৱনা অধিক।

প্ৰত্ন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ স্তৰৰ পৰা অৰ্থাৎ বৈদিক, সংস্কৃত আদি ভাষাবোৰ ক্ৰমশঃ সৰলীভৱন হৈ অহা বিশেষ লক্ষণটি মধ্য ভাৰতীয় কিস্মা তাৰো পৰৱৰ্তী স্তৰৰ ভাষাত বিৰাজমান। সেই সূত্ৰেই অৱহট্টৰ দৰে ব্ৰজবুলি ভাষাৰ ধ্বনি বীতিও সংস্কৃত, পালি, প্ৰাকৃত আদিৰ তুলনাত বহু সৰল হৈ পৰিল যদিও মাধৱদেৱৰ ৰচনাত ব্ৰজবুলি ভাষাত সংস্কৃতৰ অনুকৰণত লিখা ভালেমান স্বৰধ্বনি আৰু ব্যঞ্জনধ্বনিৰ প্ৰয়োগ দেখিবলৈ পোৱা যায়। সেইবোৰত স্বৰবৰ্ণ এঘাৰটা— অ, আ, ই, ঈ, উ, ঊ, ঋ, এ, ঐ, ও, ঔ আৰু ব্যঞ্জনবৰ্ণ তেত্ৰিশটা— ক, খ, গ, ঘ, চ, ছ, জ, ঝ, ট, ঠ, ড, ঢ, ত, থ, দ, ধ, প, ফ, ব, ভ, ম, ঞ, ন, ণ, ঙ, য, ৰ, ল, শ, স, ষ, য়, হ পাওঁ। স্বৰবৰ্ণৰ আকৌ কাৰ ৰূপে থকা গৌণ ৰূপকেইটাও পাওঁ। মাধৱদেৱৰ ব্ৰজবুলিত মূৰ্ধ্য ব্যঞ্জন ধ্বনিবোৰকে ধৰি কেইবাটাও আন ধ্বনি উচ্চাৰণত লোপ পাইছে, দন্ত্য-মূৰ্ধ্য একাকাৰ হৈ মাত্ৰ একেবিধ ব্যঞ্জনত পৰিণত হৈছে। আনকি সংস্কৃত শব্দবোৰতো যেনে— চৰন, ৰেনু, মৰন, বনমালি, নাৰায়ন, কাৰনে, বানি, লক্ষন, প্ৰানি, শ্ৰৱন আদিৰ দৰে মূৰ্ধ্য বৰ্ণৰ ব্যৱহাৰ নিচেই কম। অৱশ্যে মাটি, ঢাকিয়া, ঢাকি, কনিষ্ঠ, খটচোৰ আদি কিছুমান শব্দত মূৰ্ধ্য বৰ্ণৰ ব্যৱহাৰ আছে। একেদৰে শ, স, ষ বৰ্ণৰ প্ৰয়োগৰ ক্ষেত্ৰতো কোনো ধৰা-বন্ধা বীতি নাই। যেনে— বিসাল, পৈসল, জযোৱা, জসোদা, সুনিয়ে, সোভা ইত্যাদি। একেদৰে, চ/ছ, ট/ত, শ/স/ঘ/চ, ঠ/থ, ণ/ন, য/জ/ঝ, এ/ই আদিৰ ব্যৱহাৰতো খেলিমেলি পৰিলক্ষিত হয়। অৱশ্যে সৰ্বভাগতে ‘য’ বৰ্ণ ‘জ’ ৰূপে লিখা হৈছে। ঝ (কুঝ, মাঝে, ঝাড়ি, বাঝ), ঞ (লঞ, জাঞ, থঞ, পাঞ), ড (তাড়না, নছাড়ি, সিহড়ল) আদি বৰ্ণ এনেদৰে ব্যৱহৃত হৈছে।

ব্ৰজবুলিত সংযুক্ত বৰ্ণৰ প্ৰচলন কম বাবেই হয়তো গীতিধৰ্মী ৰচনাসমূহত ছন্দ মিলাবলৈ গৈ মাধৱদেৱে তাতে সৰলীকৰণৰ প্ৰচেষ্টা অব্যাহত ৰাখিছিল। সেইবাবে পৰনাম (প্ৰণাম), মুৰুখমতি (মূৰ্খমতি), মুৰুচিত (মূৰ্চিত) আদি শব্দ পোৱা যায়। তাৰ মাজতো অৱশ্যে যুক্ত বৰ্ণৰ প্ৰয়োগ নথকা নহয়। যেনে— আৰ্থুকুৰি, হন্তে, কহন্ত, চুম্বন, দগুৱতে ইত্যাদি। এনেকুৱা বিবিধ যুক্তাক্ষৰ মাধৱদেৱৰ ৰচনাত দুকুৰিৰো অধিক পোৱা যায়।

মাধৱদেৱৰ ৰচনাত প্ৰত্যয়যুক্ত, সমাসসিদ্ধ কিস্বা সন্ধিসিদ্ধ আৰু থলুৱা ভাষাৰ পৰা লোৱা কেতবোৰ শব্দ আছে। তদুপৰি খাঁটি অসমীয়া শব্দ আৰু জতুৱা ঠাচৰ প্ৰয়োগো মাধৱদেৱৰ ৰচনাত দেখা যায়। বহুবচন বুজাবলৈ পুৰণি অসমীয়া (আৰা, তোমৰা, তাৰা, আন্দাৰা (তান্দাৰা), উড়িয়াত থকা ‘মান’ (যতমানে, ভালেমান, মানুষমানাংক), অসমীয়াত থকা ঝাক/জাক (বালকঝাক, গোৱালি সবঝাক) প্ৰত্যয়ৰ প্ৰয়োগ আছে। কিন্তু ‘সব’ আৰু ‘গণ’ প্ৰত্যয়ৰ প্ৰয়োগ সৰ্বাধিক, ‘ৰা’ৰ লগতে ‘সব’ আৰু ‘সব’ প্ৰত্যয়ৰ লগতে ‘ঝাক’ প্ৰয়োগ হোৱা দেখা যায়।

মাধৱদেৱৰ ৰচনাত প্ৰধান বিভক্তিকেইটা হ’ল— কৰ্তৃ-এ (জোগিগনে), কৰ্ম-ক/কু (কৃষ্ণক, হামাকু), কৰণ-এৰে (চন্দনে, অলংকাৰে), সম্প্ৰদান-ক লাগি/লাই (দ্বাৰকাক লাগি, তীৰক লাই), অপাদান— হন্তে (আজুহন্তে), সম্বন্ধ ক/কু/ৰ/এৰ/এৰি/কেৰি (যষোৱাকু আগে, মাৰক মাৰৰ, তাহেক, মোহোৰ, আৰে, লগাক, সাতসৰি, জাহেৰ, ঘৰেৰ, মেৰি, নন্দেৰ ৰানি), অধিকৰণ - এ (গৃহে, চৰনে, শৰন, ৰাজমাৰগে)।

মাধৱদেৱৰ ৰচনাত সৰ্বনামৰো ভালেমান ৰূপ দেখা যায়। ব্যক্তিবাচক প্ৰথম পুৰুষত মই/মঞি, হামি/হামু/হামো, আমি/হামুসব আৰু তিৰ্যক ৰূপত মো/মোহো/হামা/হামু, দ্বিতীয় পুৰুষত তুমি, তই/তঞি, তুহু/তেৰি/তোৰা, তিৰ্যক ৰূপ তোমা/তোহা, তযু/তুৱা আৰু তৃতীয় পুৰুষত সে, সা, সো, তাক, তান আৰু তিৰ্যক ৰূপ তা পোৱা যায়। ইয়াৰ উপৰি যো, জা, জাহে, জাক, এ, ই, ইহা, কা, কি, কুল, কোই, কাহা, কাহে, কমন, কেৰ, কেছ আদ সৰ্বনামৰ ৰূপ মাধৱদেৱৰ ৰচনাত প্ৰচলিত আছে।

মাধৱদেৱৰ ৰচনাত ক্ৰিয়া পদ্ধতি কিছু বৈচিত্ৰ্যপূৰ্ণ যদিও বহুখিনি সৰল হোৱাও দেখা যায়। ধাতু মূলতঃ দুবিধ— মুখ্য আৰু গৌণ। তাৰ বাহিৰেও উপসৰ্গজাত (যেনে— আফালি, উপদুল, নিহাৰি), সাধিত ধাতু (কম্পাৰল,

পলাৱত, বিনাৱত, মৰাৱত, বজাৰল), নাম ধাতু (প্ৰসাৰি, আংকোৱালি, ফুংকাই), সংযুক্ত ধাতু (চুৰ ভৈল, থিৰ কৰা, শুকাই গৈল), ধন্যাত্মক ধাতু (ফোফাই, হুম হুমি) আদি ধাতুৰ প্ৰয়োগ পোৱা যায়। মাধৱদেৱৰ ৰচনাত ধন্যাত্মক নামধাতুৰ প্ৰয়োগ বেছি। অসমীয়াত থকাৰ দৰে অনিয়মিত ধাতু আচ, থাক, নাই— তিনিটাৰ প্ৰয়োগ মাধৱদেৱৰ ৰচনাত বিদ্যমান যদিও প্ৰয়োগ প্ৰচুৰ নহয়। নহয় অৰ্থ প্ৰকাশ কৰিবলৈ ক্ৰিয়া পদৰ লগত ন, নহি, নাই প্ৰয়োগ মাধৱদেৱৰ ৰচনাত দেখা যায়। ন বহু সময়ত ক্ৰিয়াৰ লগত উপসৰ্গৰ দৰে যুক্ত হয়, যেনে নজাই, নপাই, নছাড়াই, নপাৰিলো, নবুলিয়ো ইত্যাদি। কেতিয়াবা সেই ন ধাতুৰ লগত সমীভৱনৰ ৰীতি মানি মিলি গৈছে। যেনে— নাপাই, নাপাৰে, নুপুজিলো ইত্যাদি। নাহি ক্ৰিয়াৰ আগত কিম্বা পাছত পৃথক পৃথক শব্দ ৰূপেও প্ৰয়োগ হোৱা দেখা যায়। যেনে— নাহি পাৰিয়ে, নাহি জানত, আটয়ে নাহি, জানয়ে নাহি ইত্যাদি।

ব্ৰজবুলি ভাষাৰ ব্যৱহাৰত মাধৱদেৱে ৰক্ষণশীলতাৰ বিপৰীতে পৰিবৰ্তনশীলতাৰ পৰিচয় দাঙি ধৰিছে। শংকৰদেৱৰ গহীন-গভীৰ ব্ৰজবুলি ভাষা মাধৱদেৱৰ হাতত অধিক সৰল হৈ পৰিছে আৰু কথিত অসমীয়া শব্দৰ বহুল ব্যৱহাৰে সেই ভাষাক অসমীয়া কথ্য-ভংগীৰ বৰ বেছি কাষ চপাই দিছে। ‘পলাই জগত পতি’ (অৰ্জুন ভঞ্জন), ‘ভূমি লুটি কান্দে গোপীনাথ (ভূমি লেটোৱা), ‘গোপাল শুনৰে বাপ (ভূমি লেটোৱা), কানু সাজে সাজে (ভোজন বেহাৰ) আৰু ‘পিম্পৰা ওচোৱা’ৰ আটাইকেইটি গীতেই ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ প্ৰভাৱৰ পৰা সম্পূৰ্ণ মুক্ত। তেওঁৰ ঝুমুৰাসমূহৰ বাকীবোৰ গীত হ’ল ব্ৰজাৱলী মিশ্ৰিত অসমীয়াৰ সুন্দৰ নিদৰ্শন।

মাধৱদেৱৰ ঝুমুৰাসমূহত ব্ৰজাৱলী মিশ্ৰিত অসমীয়াতে কথিত অসমীয়াৰ প্ৰত্যক্ষ উক্তিৰ সজীৱ প্ৰকাশ দেখা যায়। উদাহৰণস্বৰূপে— ‘হামাত ৰোষে বাগৰ গাৰে লাগে মাটি’ (ভূমি লেটোৱা), ‘কোন চাৰ পুৰাতন কলস ভাংগল, কড়া দুইক ধন হানি কয়ল, তাহেকো গাৰে নাহি সহল আৰু কি সহৰ? (চোৰধৰা), ‘পৰম সুকোমল বালি, পদ্মগন্ধে ভ্ৰমৰ আকুল কৰিছে... আসা আহিত ভোজন কৰোহো, পানী পিয়া বৎসসব চৰোক’ (ভোজন বেহাৰ)।

মাধৱদেৱৰ ঝুমুৰাসমূহত চৰিত্ৰৰ মুখত দিয়া চুটি দীঘল ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ মাত্ৰ ৮৮টা সংলাপ আৰু ৬৬টা কথাসূত্ৰৰ মাজতে মাধৱদেৱৰ গদ্য সীমাবদ্ধ। তদুপৰি এনে সীমিত নাটকীয় গদ্যৰো ভালেখিনি সেইনাট বা ঝুমুৰাতে সংযোজিত

সংস্কৃত শ্লোক আৰু ব্ৰজবুলি বা পুৰণি অসমীয়া ভাষাৰ গীত পদৰ কাব্যিক পদ্যানুবাদহে। তলত শ্লোক আৰু পদৰ গদ্যানুবাদৰ নিদৰ্শন দাঙি ধৰা হ'ল।

শ্লোক :

বিনাৰাতং বিনাৱৰ্যং বিদ্যুৎপ্ৰপতনং বিনা।

বিনা হস্তিকৃতং দোষণে কেনেমৌ পাতিতৌ দ্ৰমৌ।।

গোৱালসৰ :

হে গোৱালসৰ, ওহি কি অদভূত, বাত নাহি, বৃষ্টি নাহি, নিৰ্ঘাত বজ্ৰপাত নাহি, হস্তীসৰক বিক্ৰান্ত দোষ নাহি, অতয়ে কালৰ বৃক্ষ কৈচন উভাৰি পৰল ?

পদ :

জানিলো আসিলা তুমি ঘৰ নজানিয়া।

লৱণু কলসে কেনে আছা হাত দিয়া।।

গোপী :

হে কৃষ্ণ, তুহু ঘৰ নাহি জানি আৱল, ইহাত কোন দোষ নাই, হামাৰ লৱণু-কলস ভিতৰে কৈচন হস্ত নিবিশিয়ে থিক ?

শ্লোক আৰু পদৰ গদ্যানুবাদ হোৱাৰ কাৰণেই এনেধৰণৰ সংলাপত নতুনত্ব বা চমৎকাৰিত্ব নাই বুলিবই পাৰি। কৃষ্ণভক্তি প্ৰচাৰৰ উদ্দেশ্যে ৰচিত হোৱাৰ বাবেই চিৰশিশুৰ ৰং-ধেমালি, ঠেহ পেচ, দুষ্টালি প্ৰকাশক মাধৱদেৱৰ সহজ-সৰল ব্ৰজবুলিও ঠায়ে ঠায়ে অধিক গাভীৰ্যপূৰ্ণ হৈ পৰিছে। সংস্কৃত তৎসম শব্দৰ বহুল প্ৰয়োগ এনে গদ্যৰ মন কৰিবলগীয়া বিশেষত্ব। 'অৰ্জুন ভঞ্জন' আৰু 'চোৰধৰা'ৰ শেষত থকা সূত্ৰধাৰৰ কথাখিনিলৈ মন কৰিলেই উক্ত কথাৰ সত্যতা উপলব্ধি কৰিব পাৰি।

'হে লোক, দেখু দেখু, পৰম ঈশ্বৰ পুৰুষোত্তম ত্ৰিগুণ নিয়ন্তা গুণাতীত পৰম দেৱতা জীৱক তবন নিমিত্তে আপুন সাক্ষাৎ বেকত হয় কপট মানুহ চেষ্টা দেখায়া বিবিধ লীলা বিস্তাৰ কয়ল।' (অৰ্জুন ভঞ্জন)

'ওহি বুলি যশোদা কৃষ্ণক বদনে চুম্বন দিয়ে পৰম আনন্দে আপন গৃহে আনি শীতল জলে স্নান কৰাই পঞ্চামৃত ভোজন কৰাবল। সুগন্ধ চন্দনে দিব্য বস্ত্ৰ অলংকাৰ ভূষিত কৰাই কৃষ্ণক সুন্দৰ বদন নিৰেখিয়ে মোক্ষতো অধিক আনন্দ লভিয়ে পৰম সন্তোষে বহল। আহে সভাসদ লোক, শ্ৰীকৃষ্ণক পৰম কৃপালু গুণ দেখহ। কোটি ব্ৰহ্মাণ্ডক ঈশ্বৰ হয় নন্দক গৃহে বেকত হয় নানান বিনোদ বিহাৰ নৃত্য কয়ল।' (চোৰধৰা)

ওপৰৰ উদ্ধৃতি দুটাত থকা ক্ৰিয়া পদ, সৰ্বনাম পদ আৰু দুই-এটা ব্যাকৰণিক ৰূপ সলাই দিলে সি সম্পূৰ্ণই সংস্কৃত তৎসম শব্দপ্ৰধান অসমীয়া ভাষাৰ গুৰু গভীৰ ভাষা হৈ পৰিব।

মাধৱদেৱৰ ভাষা সুৰ আৰু লয়যুক্ত। গীত-পদৰ অনুবাদমূলক গদ্যৰ বাহিৰেও সূত্ৰধাৰৰ বৰ্ণনামূলক কথা আৰু কথোপকথনৰ ভাষা হিচাপে নাটকৰ চৰিত্ৰৰ মুখত দিয়া সংলাপতো সুৰ আৰু লয়ৰ প্ৰাধান্য মন কৰিবলগীয়া। প্ৰতিজন ভাওৰীয়াই হাতেৰে অংগি-ভংগি কৰি সুৰ লগাইহে বচন মাতিব লাগে। সূত্ৰধাৰেও এক বিশেষ সুৰত নাটকীয় ঘটনা আৰু পৰিস্থিতিসমূহ ব্যাখ্যা কৰিব লাগে।

সূত্ৰধাৰ : আহে সামাজিক লোক, শ্ৰীকৃষ্ণ বৃন্দাবনে নানান নৃত্য কয় যমুনাৰ বালি পাৱল। পৰম সুকোমল বালি পেখিয়ে শ্ৰীকৃষ্ণ শিশুসৰ যে বোলল তা শুনহ।

শ্ৰীকৃষ্ণ : আহে সখীসৰ, পেখু পেখু কেন ৰম্যস্থান, পৰম সুকোমল বালি, পদ্যে গন্ধে ভ্ৰমৰে আকুল কৰৈছে। পদ্যক বেৰিয়া ভ্ৰমৰে গুঞ্জৰে। আহাৰ লগত বৃক্ষে মাতয়। বেলা গেল। আসা, অহিতে ভোজন কৰোহো, পানী পিয়া কাষত বৎসৰ চৰোক।’

এয়া যেন বিশেষ ছন্দত সুৰ লগাই কৰা আবৃত্তিহে।

মাধৱদেৱৰ গদ্য আবেগাত্মক। মাধৱদেৱৰ হাস্য আৰু বাৎসল্য ৰসপ্ৰধান ঝুমুৰাকেইখনি শিশু কৃষ্ণ বিষয়ক আবেগ মধুৰ ধেমেলীয়া কথা বস্তুৰ। মাধৱদেৱে যশোদা আৰু কৃষ্ণ চৰিত্ৰৰ জৰিয়তে প্ৰায় কেউখন নাটতে মাক আৰু পুতেকৰ ম্নেহসিক্ত সম্বন্ধ দেখুৱাই শৈশৱৰ অপূৰ্ব ছবি চিত্ৰিত কৰিছে। শিশুকৃষ্ণ বিষয়ক হোৱা কাৰণেই মাধৱদেৱৰ নাটৰ ভাষা বেছি আবেগিক, যিটো ভাষা নাটৰ আবেগিক পৰিস্থিতি আৰু বিষয়বস্তুৰ লগত সুন্দৰকৈ খাপ খাই পৰিছে। উদাহৰণস্বৰূপে নিম্নলিখিত উদ্ধৃতিটোৱে আগবঢ়াব পাৰি—

‘হে বাপু কৃষ্ণ, তুহো হামাৰি কোটি পুৰুষক পৰম দেৱতা, মাথাক মুকুট, শিৰৰ ভূষণ, গলাৰ সাতসৰী, কৰ্ণৰ কুণ্ডল, কৰৰ কংকন। আহে বাপু, তোহাৰি অৰুণ অধৰক বালাই লঞে। মধুৰ হাস্যে ৰহয়া যাঞে। ৰাতুল চৰণ ছয়া মৰিয়া যাঞে।’ (অৰ্জুন ভঞ্জন)

ওপৰৰ উদ্ধৃতিটোত শব্দ সংযোজনাৰ চাতুৰ্য আৰু সাৰ অলংকাৰ প্ৰয়োগৰ ফলত হোৱা ভাব প্ৰকাশৰ ক্ৰমোৎকৰ্ষই বক্তব্য বিষয়ক স্পষ্ট কৰি তুলিছে। অনুপ্ৰাসে

সৃষ্টি কৰা ধ্বনি মাধুৰ্য আৰু সমান দীৰ্ঘত্বৰ চুটি চুটি বাক্য বিন্যাসৰ ফলতো ইয়াৰ বচনা বীতি সৰল, আৱেগশীল আৰু লয়পূৰ্ণ হৈ পৰিছে।

মাধৱদেৱৰ নাটবোৰ কাব্যোপম। নৃত্য গীতপ্ৰধান এনে গীত-নাট্যৰ ভাষা অকল সুৰীয়াই নহয়, কাব্যিক অলংকাৰৰ দ্বাৰাও বিভূষিত। উপমা, অনুপ্ৰাস, অন্ত্যানুপ্ৰাস আদি অলংকাৰে নাটৰ গদ্যক ঠায়ে ঠায়ে বৰ বেছি পদ্যধৰ্মী কৰি তুলিছে। অৱশ্যে শংকৰদেৱৰ নাটতকৈ মাধৱদেৱৰ নাটত উপমাৰ পয়োভৰ কমকৈ পৰিলক্ষিত হয়। তথাপি সহজে চকুত পৰা দুটামান উপমা উল্লেখ কৰা হ'ল— 'যেচে পদ্মৰ চকাক পত্ৰে আৱৰল (ভোজন বেহাৰ) কাংগালক ছৱাল যৈচন তদ্বৎ বৈৰায়। (পিম্পৰা গুচোৱা), যৈচন ঘাটচোৰ শত্ৰুক বান্ধয়। (অৰ্জুন ভঞ্জন)

মাধৱদেৱৰ গদ্যত চুটি চুটি সৰল বাক্যৰ লগতে চুটি দীঘল যৌগিক বাক্যৰ ব্যৱহাৰো মন কৰিবলগীয়া। তব, যব আদি অব্যয় শব্দৰ যোগত সৃষ্টি হোৱা 'তব ছোড়ী যব হামাক কিছু লবণু দেহ,— এনে চুটি যৌগিক বাক্যৰ বাহিৰেও নাটৰ গদ্যত একাধিক অসমাপিকা ক্ৰিয়াৰ দ্বাৰা গঠিত হোৱা দীঘল যৌগিক বাক্যৰো ব্যৱহাৰ দেখিবলৈ পোৱা যায়। একেটি বাক্যতে যা, কয়, কহ, য়ে আদি কেইবাটাও অসমাপিকা ব্যৱহাৰ কৰি মাধৱদেৱে বাক্য দীঘল আৰু যৌগিক কৰিছে। উদাহৰণস্বৰূপে— 'শ্ৰীকৃষ্ণ এচন বন্ধন 'পায়া' মন্দ মন্দ ৰোদন 'কয়কহ হাতে তালে নয়নক নীৰ মাজিয়ে বন্ধ নয়নে মাৱক 'নিৰোখিয়ে' উৰুখল সহিতে যৈচে পৰকাশ, তা দেখহ শুনহ।'

পুনৰুক্তিৰ ব্যৱহাৰ মাধৱদেৱৰ গদ্যৰ অন্যতম বৈশিষ্ট্য। ভাবৰ গভীৰতা, অবিচ্ছিন্নতা আদি প্ৰকাশ কৰিবৰ বাবে গদ্য-পদ্য উভয়তে পুনৰুক্তিৰ ব্যৱহাৰ কৰিছে। সেই পুনৰুক্তিসমূহ হ'ল— পেখু পেখু, গাৰে গাৰে, কোটি কোটি, মহা মহা, বহ বহ, টানি টানি, মৰো মৰো, মন্দ মন্দ, লাসে লাসে, ফিৰি ফিৰি, দেখু দেখু ইত্যাদি।

মাধৱদেৱৰ বচনাত ব্যৱহৃত কিছুমান শব্দক তলত দিয়া ধৰণে ভাগ কৰি দেখুৱাব পাৰি—

ক) সংখ্যাবাচক : এক পদ, চৰণ দুই, তিনিলোক, চাৰি পুৰুষাৰ্থ, পঞ্চবৰ্ণ, ছয় উৰ্মি, অষ্টনাথ, দশ আকৃতি, চৈধ্য সাক্ষী, চৌবাশী নবক, শত্ৰু পত্ৰ, লক্ষ নমস্কাৰ, কোটি জনম।

খ) বিশেষধৰণৰ যুক্ত শব্দ : বামকৃষ্ণামনাৰে, ভস্মবিভূষিত, মহামূঢ়মতি,

যথাকথিতক্ৰমে, কৃষ্ণকথাৰস, মোক্ষসুখপদ, যশৰসমধুপানে, কৃষ্ণচৰণমূল, অপৰ্বণযোগ।

গ) বিশেষণ শব্দ : উত্তম, অধম, কপট, কোমল, কৃপালু, দুষ্ট, নিৰ্মল, নিষ্ঠুৰ, প্ৰখ্যাত, প্ৰসিদ্ধ, বিমল, মধুৰ মংগল, মলিন।

ঘ) উপসৰ্গযুক্ত শব্দ : প্ৰমাণ, প্ৰসাদ, পৰাৎমুখ, অপবৰ্গ, সমসৰ, সংসাৰ, নিগম, নিকাৰ, অনুগ্ৰহ, নিৰাময়, নিৰ্বিকাৰ, দুৰ্বাসনা, অধিকাৰ, বিমোচন, সুকৃতি, পৰিহাৰ, অভিষেক, অতিশয়।

ঙ) বিদেশী শব্দ : নামঘোষাৰ ভাষাত বিদেশী ভাষাৰ শব্দ হিচাপে দেৱাল (যমেৰ দেৱাল) আৰু নফৰদায় (নেৰিবা নফৰদায়) শব্দ দুটাৰ প্ৰয়োগ উল্লেখনীয়।

সংস্কৃত ভাষাৰ ব্যাকৰণৰ শব্দ গঠন পদ্ধতিৰে সিদ্ধ সন্ধিযুক্ত শব্দৰ প্ৰয়োগ মাধৱদেৱৰ ৰচনাত পোৱা যায়। নামঘোষাত এই শব্দ পৰ্যাপ্ত পৰিমাণে আছে—

অধোগতি— যাইবে সিটো অধোগতি।

অহৰ্নিশ— যিটো অহৰ্নিশ লৰে।

জগন্নাথ— জগন্নাথ নাম আচলু হুয়া প্ৰখ্যাত।

নৰোত্তম— জানে যিটো মোক নৰোত্তমে।

নিবন্তৰ— নিবন্তৰে সাধুসৰে মাধৱ মাধৱ নাম উচ্চৰে।

পাদোদক— যাৰ পাদোদক দেৱী গংগা।

বিবিধ সমাসযুক্ত শব্দৰ ব্যৱহাৰো মাধৱদেৱৰ ৰচনাত পোৱা যায়। যেনে—

কমললোচন— মধুৰিপু বাম কমললোচন।

ত্ৰিগম্ভীৰ— ত্ৰিগম্ভীৰ সপ্তৰক্ত পঞ্চদীৰ্ঘ।

পাদপদ্ম— ভকতৰ পাদপদ্ম মাত্ৰ।

পীতাম্বৰ— পীতাম্বৰ পীতাম্বৰ প্ৰভু পীতাম্বৰ।

মলমতি— মলমতি নৰে নুসুমৰে।

মাধৱদেৱৰ ৰচনাত থকা সমাৰ্থক শব্দ কেতবোৰ তলত দিয়া ধৰণৰ—

ক) মুণ্ড— বিঘ্নিৰ মুণ্ডত ভৰি

মাথা— পদৰেণু শুদ্ধ চিন্তে মাথে।

খ) কায়া— বাহিৰে ভিতৰে হোৱে কায়া।

তনু— দুৰ্লভ মনুষ্য তনু।

শৰীৰ— মনুষ্য শৰীৰ নৌকা।

গ) পুত্ৰ— যাৰ পুত্ৰসৰে ঐত হৰিত শৰণ লৈয়া।

দায়াদ— নমো দেৱ দৈৱকী দায়াদ।

সুত— বসুদেৱ সুত কৃষ্ণ।

মাধৱদেৱৰ ৰচনাত থকা নিৰ্দিষ্টতাবাচক প্ৰত্যয়বোৰ এনেধৰণ—

ক) খানি : বামনামখানি লৈয়োক ডাঙি।

খ) গুটি : বাম হেন শব্দ ইটো দুগুটি অক্ষৰ।

গ) গোট : মনাগোট, সিটো মনগোট সিমতে শোভা কৰয়।

মাধৱদেৱৰ ৰচনাৰ মাজেৰে শব্দৰ ব্যুৎপত্তিগত অৰ্থ নিৰ্ণয় কৰাটো বিশেষ লক্ষ্য কৰিবলগীয়া। সেইবোৰ তলত দিয়া হ'ল—

ক) কৃষ হেন শব্দ ইটো পৃথিৱীবাচক ভৈল।

খ) ক ঙ্গ শ পদে ব্ৰহ্মা বিষ্ণু মহেশ্বৰক বুজায়।

গ) মা পদে লক্ষ্মীদেৱীক বুজায়।

ঘ) জনা পদে মায়াদেৱী।

ঙ) গোপদে বেদ আৰু ক্ষৰ পদে দেহক বুজায়।

চ) ব্ৰহ্মপদে শুদ্ধ জীৱক বুজায়।

ছ) বামপদে পৰম ব্ৰহ্মক বুজায়।

জ) বাম শব্দৰ বা পদ ভৈল প্ৰচণ্ড বহি নিশ্চয়।

ভাষাৰ আলোচনা কৰাৰ ক্ষেত্ৰত বাক্য বিন্যাস পদ্ধতিও চাবলগীয়া। নামঘোষাৰ ৰচনাই অসমীয়া বাক্যৰ সুন্দৰ চানেকিও দাঙি ধৰে।

ক) বাম বুলি শুদ্ধ কৰা মন।

খ) নামৰ পৰীক্ষা কৰা।

গ) হৰিনাম বিনে গতি নাই।

ঘ) কিমতে ভকতি কৰিবো তোম্ম্বাতে।

ঙ) ভকতজনৰ তুমি বান্ধৱ।

চ) ভগৱন্ত ভকতৰ প্ৰাণ।

- ছ) তুমি অগতিৰ গতি।
 জ) হৰিগুণ ভকতৰ কৰ্ণৰ ভূষণ।
 ঝ) কৃষ্ণ নিত্য শুদ্ধ বুদ্ধ পৰম ঈশ্বৰ।
 ঞ) পতিত পাৰন তোমাৰ নাম।

মাধৱদেৱৰ ৰচনাত দুই চাৰিটা প্ৰবাদ ৰচনৰ চানেকিও দেখা যায়—

- ক) আপুনি আপুন বন্ধু আপুনি আপুন শত্ৰু
 আপুনি আপুন ৰাখে মাৰে।

- খ) অধমে কেৱলে দোষ লৱয় মধ্যমে গুণ
 দোষ লৱে কৰিয়া বিচাৰ।

- গ) আপুনাক আপুনি বঞ্চিলে।
 ঘ) ঘোৰ অপৰাধৰ চিকিৎসা নাই।
 ঙ) ধেনু সেনমতে বৎসক পালয়।
 চ) বিষ্ঠালুঠা গ্ৰাম্য শূকৰ।
 ছ) কলিযুগে হৰিনাম।
 জ) নেৰিবাহা যুগধৰ্ম।
 ঝ) যেন ৰাখে বাজী গাই।
 ঞ) মিলিব মৰণ হাতে কি বাটে।

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা এই কথা প্ৰতীয়মান হয় যে মাধৱদেৱৰ ৰচনাত ব্ৰজাৱলীৰ লগতে অসমীয়া ভাষাটোৰো এটা পৰিপুষ্ট ৰূপ সংৰক্ষিত হৈছে। এই শৈলীৰে সৃষ্ট মাধৱদেৱৰ ৰচনাসমূহ জনসাধাৰণৰ হৃদয়স্পৰ্শী হোৱাৰ লগতে বৈষ্ণৱ ভক্তিধৰ্ম অথবা একশৰণ নামধৰ্ম নিৰ্ণয় আৰু প্ৰচাৰত ই বেছি সহায়ক হৈছে।

মাধৱদেৱৰ অনূদিত সাহিত্য আৰু অনুবাদ ৰীতি

অনুবাদ শব্দৰ বুৎপত্তিগত অৰ্থ

অনু (নিদৰ্শনানুসাৰী) ৰদ্যতে ইতি অনু-বাদ+যঞ ইতি অনুবাদঃ। ‘অনুবাদ’ শব্দটোৰ বুৎপত্তিগত অৰ্থ হ’ল এটা পাঠ আগত লৈ সেইমতে তাক (বেলেগ ভাষাত) কোৱা। অনুবাদ শব্দটোৰ সমাৰ্থক তৰ্জমা, ৰূপান্তৰ আৰু ভাঙনি— এই তিনিটা শব্দবোৰ চলতি আছে। ইংৰাজী translation শব্দটো অনুবাদ সমাৰ্থক বুলি লোৱা হৈছে। ইংৰাজী শব্দটো লেটিন translation শব্দটোৰ পৰা উদ্ভৱ হৈছে (trans+lation) – trans= অন্যফালে, lation = অন্যদিশে গতি কৰোৱা।

বুৎপত্তিগত অৰ্থত ‘অনুবাদ’ আৰু translation এই দুয়োটা শব্দই ভাষাগত ৰূপান্তৰৰ প্ৰক্ৰিয়া বুজায়।

সীমিত আক্ষৰিক অৰ্থত অনুবাদ :

translation হ’ল এক ভাষান্তৰ প্ৰক্ৰিয়া— এটা ভাষাৰ পাঠ আন এটা ভাষাত উপস্থাপন কৰা কাৰ্য। দেখাত প্ৰক্ৰিয়াটো সহজ— ভাষা দুটাৰ সম্যক জ্ঞান থকা যিকোনো লোকেই অনুবাদ কৰিব পাৰে বুলি ভাবাৰ থল আছে। কিন্তু প্ৰকৃত অৰ্থত অনুবাদ তেনে সহজ কথা নহয়। ই এক কৃষ্ণসাধ্য কাৰ্য। মাত্ৰ পূৰ্ণ ভাষাজ্ঞানেই এই কাৰ্যৰ বাবে যথেষ্ট নহয়। কঠোৰ মানসিক শ্ৰমো ইয়াত অপৰিহাৰ্য কথা।

অনুবাদৰ পৰিসৰ :

অনুবাদৰ পৰিসৰ ব্যাপক। সাম্প্ৰতিক কালত ই এক বিশেষ প্ৰকাৰ সাহিত্যানুশীলন হিচাপে পৰিগণিত হৈছে। কোনো কোনো বিশ্ববিদ্যালয়ত

(ভাৰতৰো আৰু বিদেশৰো : ভাৰতৰ হায়দৰাবাদ কেন্দ্ৰীয় বিশ্ববিদ্যালয় আৰু যাদৱপুৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ) অনুবাদ অধ্যয়নৰ সুকীয়া বিভাগ খোলা আছে। বিজ্ঞান আৰু প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ চমকপ্ৰদ অগ্ৰগতিৰ ফলত, বিভিন্ন দেশৰ বিভিন্ন ভাষা-ভাষী লোকৰ মাজত সংযোগ স্থাপন আদি সহজ হৈছে আৰু এনে সংযোগ ঘনিষ্ঠ কৰাৰ বাবে, পাৰস্পৰিক অপৰিহাৰ্যতা স্বাভাৱিকতেই স্বীকৃত হৈছে। বিভিন্ন ভাষা-ভাষী লোকৰ মাজত অনুবাদৰ জৰিয়তে পৰস্পৰৰ সাহিত্য, সংস্কৃতি, দৰ্শন, ইতিহাস ইত্যাদি সম্পৰ্কে অৱগতি সম্ভৱ হৈছে। ইউনেস্ক'ৰ এটা বিশেষ প্ৰশাখা বিশ্বৰ ভিন ভিন ভাষাৰ অনুবাদকাৰ্যৰ সম্প্ৰসাৰণ আৰু সফলতাৰ বাবে নিয়োজিত হৈছে। বিভিন্ন বাছনিৰ যোগেদি অনুবাদ কাৰ্যৰ পৃষ্ঠপোষকতা এই প্ৰশাখাটোৱে কৰে।

অনুবাদৰ প্ৰয়োজনীয়তা :

অনুবাদৰ বিষয়টোৱে সুধী সমাজৰ ব্যাপক মনোযোগ আকৰ্ষণ কৰাৰ গুৰিতে হ'ল ইয়াৰ উপযোগিতা। যষ্ঠদশ শতিকাত ইংৰাজী সাহিত্যৰ অনুবাদে বিশেষ প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিছিল। সাম্প্ৰতিক কালত তুলনামূলক সাহিত্যৰ অধ্যয়নত প্ৰভাৱ বিচাৰৰ প্ৰসংগত অনুবাদ সাহিত্যক বিশেষ স্থান দিয়া হৈছে। Translation does not usually creat great works but it often helps great works to be created. হেনৰি গিফত নামৰ আন এগৰাকী পণ্ডিতে মন্তব্য কৰিছে যে অনুবাদ অবিহনে বিশ্বৰ বহুতো সাহিত্য লোপ পালেহেঁতেন। এই সম্পৰ্কত মনত পৰে গুৰু দত্তৰ 'A Sheaf gleaned in French Fields' নামৰ ফৰাচী কবিতাৰ অনুবাদ পুথিখনলৈ। অভিজ্ঞ ফৰাচী সমালোচকসকলে মত পোষণ কৰিছে যে আধুনিক ফৰাচী কবিতা দৈবাৎ লোপ পাই গ'লেও এই অনুবাদটিৰ পৰাই তাৰ পুনৰুদ্ধাৰ কৰিব পৰা যাব, সাহিত্যৰ অনুবাদকসকলৰ বাবে ই একান্ত প্ৰেৰণাদায়ক উক্তি।

অনুবাদৰ প্ৰকাৰভেদ :

কিছুমান অনুবাদ আক্ষৰিক অনুবাদ, কিছুমান ভাবানুবাদ, কিছুমান এই উভয়েৰে মিশ্ৰণ আৰু কিছুমান সংক্ষিপ্ত সাৰানুবাদ। আক্ষৰিক বা শব্দগত অনুবাদ বস্তুনিষ্ঠ ৰচনাৰ বাবে উপযোগী। ভাবানুবাদত মূলৰ বিকৃতি ঘটনাৰ সম্ভাৱনা অধিক, কাৰণ অনুবাদকৰ হাতত মূল ভাৱৰ যথাযথ প্ৰতিফলন অনুবাদৰ ভাষাত নহ'বও পাৰে। সাৰানুবাদ একপ্ৰকাৰ সাৰাংশহে— মূল ৰচনাৰ ঘাই বক্তব্য ইয়াত যথাসম্ভৱ নিয়াৰকৈ উপস্থাপন কৰিবলৈ যত্ন কৰা হয়। ইংৰাজী সাহিত্যক জন ড্ৰাইভেনে তিনি প্ৰকাৰ প্ৰধান অনুবাদৰ কথা কৈছে—

(ক) Metaphrase অৰ্থাৎ আক্ষৰিক অনুবাদ (word for word line for line) অনুবাদ।

(খ) paraphrase অৰ্থাৎ সংক্ষিপ্ত সাবানুবাদ (words not so strictly followed as the sence which may be amplified but not altered) তেওঁৰ মতে এই প্ৰকাৰ অনুবাদত “the translation selects, rejects, edits, restyles, all the while keeping the spirit of the work and the author in view.

(গ) Imitation (অনুকৰণ, অনুসৰণ), য'ত ড্ৰাইডেনৰ মতে “ The translation reads not so much the text as its suggestion in his mind, the ring of the book rather than the book itself.

সাম্প্ৰতিক কালত বিভিন্ন ভাৰতীয় ভাষাত উপযুক্তভাৱেই অনুবাদৰ ওপৰত প্ৰাধান্য দিয়া হৈছে। সাহিত্য অকাডেমি প্ৰমুখ্যে বিভিন্ন অনুষ্ঠানে এনে কাৰ্যৰ গুৰি ধৰিছে। অনুবাদ সাহিত্যৰ ফলত বিভিন্ন ভাৰতীয় সাহিত্যৰ শ্ৰীবৃদ্ধি ক্ৰমাগত সাধিত হৈছে। এইক্ষেত্ৰত অসমীয়া সাহিত্যও পিছপৰি থকা নাই। শংকৰদেৱ, মাধৱদেৱ আদিয়ে বিভিন্ন সংস্কৃত গ্ৰন্থ, ভাগৱত পুৰাণ আদিৰ পৰা বিষয়বস্তু আহৰণ কৰি অনুবাদ কাৰ্যৰ দ্বাৰা অসমীয়া সাহিত্যৰ ভঁৰাল চহকী কৰি থৈ গৈছে।

এই অধ্যায়ত আমি মাধৱদেৱৰ অনুদিত সাহিত্য আৰু অনুবাদ ৰীতি সম্পৰ্কে আলোচনা আগবঢ়াবলৈ যত্ন কৰিম।

আদিকাণ্ড ৰামায়ণ, নামঘোষা, ভক্তি-বত্ৰাৱলী, নাম-মালিকা, জন্ম-বহস্য— এইকেইখন গ্ৰন্থকে মাধৱদেৱৰ অনুবাদ গ্ৰন্থ হিচাপে ধৰা হৈছে। এই অধ্যায়ত আমি উক্ত গ্ৰন্থকেইখনৰ বিষয়ে বিতংভাৱে আলোচনা কৰিবলৈ যত্ন কৰিম।

আদিকাণ্ড ৰামায়ণ :

মাধৱদেৱৰ অন্যতম ৰচনা হ'ল 'আদিকাণ্ড ৰামায়ণ'। মাধৱদেৱে বাৰ্মীকি ৰামায়ণৰ আদিকাণ্ড কিয় অনুবাদ কৰিবলগীয়া হ'ল, সেই বিষয়ে 'মাধৱদেৱৰ জীৱন আৰু কৃতি' শীৰ্ষক অধ্যায়ত উনুকিয়াই অহা হৈছে। অৱশ্যে সেই কৰ্মৰ অন্তৰালত কৃষিভক্তিবাদ প্ৰকাশ কৰা হৈছে আৰু প্ৰচাৰ কৰাটোও লক্ষ্য কৰা আছিল। “The Vaishnava preceptors, though they preceached the Krishna Bhakti cult took Rama to be identical with Krishna and utilised the Ramayana in the propagation of the Krishna Bhakti, sankardeva and madhavdeva while retaining the body of the work of Madhav kandali as it is made insertions at places to enjoin upon people to turn to Hari and take his name.

ভক্তিবাদ প্ৰকাশ পোৱা আদিকাণ্ডৰ মাজেৰে এই মূৰ্ত হৈ উঠা অন্যান্য বৈশিষ্ট্যই মাধৱদেৱৰ সাহিত্যিক প্ৰতিভাৰ এক উজ্জ্বল দিশ প্ৰকট কৰি তুলিছে। আৰু ইয়াক সম্ভৱ কৰি তুলিছে কবিৰ বিষয় সম্পৰ্কত থকা গভীৰ অধ্যয়ন, একনিষ্ঠতা আৰু নান্দনিক চেতনাই মাধৱদেৱৰ আদিকাণ্ড বান্ধীকি ৰামায়ণৰ আদিকাণ্ডৰ চমু অনবাদ হ'লেও (ইয়াত অপ্ৰয়োজনীয় কাহিনীসমূহ বাদ দি ৰাস সম্পৰ্কীয় ঘটনাৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়া হৈছে), ইয়াৰ বৰ্ণনা ৰসাল আৰু সাহিত্যিক সৌন্দৰ্যৰে প্ৰোজ্জ্বল। অনুবাদটিত সংস্কৃত ৰামায়ণৰ মূল কথাখিনি কবিয়ে এনে আপোন কৰি গ্ৰহণ কৰিছে যে মনোৰম পদখিনি কবিৰ মৌলিক পদ যেন লাগে। ৰামায়ণৰ পদত নগৰ স্থান, যুদ্ধ বিক্ৰম আদিৰ বৰ্ণনা তেওঁ জীৱন্ত কৰি পাঠকৰ আগত উপস্থাপন কৰিব পাৰিছে।

আত্মলঘিমা আৰু দাস্যভাৱ প্ৰকাশেৰে নিজ গুৰুৰ প্ৰতি ভক্তি জনাই মাধৱদেৱে আদিকাণ্ডৰ অনুবাদ কৰ্ম আৰম্ভ কৰিছে— পৰম ব্ৰহ্মাৰ অৱতাৰ আৰু শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু শ্ৰীৰামচন্দ্ৰৰ বন্দনাৰে।

জয় জয় কৃষ্ণদেৱ দৈৱকী নন্দন।

ব্ৰহ্মাহৰে কৰে যাৰ চৰণ বন্দন।

আতি অন্ত্য জাতি তৰে যাৰ লৈলে নাম।

হেন কৃষ্ণ পদে কাৰো সদায় প্ৰণাম।।১

নমো নমো ৰাম বধুকুৰ কমল।

কৰিও প্ৰকাশ নিজ যশ সুনিৰ্মল।।

পুৰিলাহা যিটো জগতৰ মন কাম।

হেন ৰাম পদে কাৰো সদায় প্ৰণাম।।২

ৰামায়ণৰ কাহিনীভাগ পূৰ্বৱৰ্তী অধ্যায়ত বৰ্ণনা কৰি অহা হৈছে। এতিয়া মূল কাহিনীৰ আধাৰত আদিকাণ্ডৰ কেইটামান বিশেষ দিশৰ ওপৰত পোহৰ পেলাবলৈ প্ৰয়াস কৰা হ'ল—

বৈষ্ণৱ ভক্তিবাদ : এই অধ্যায়ৰ আৰম্ভণিতে উনুকিয়াই অহা হৈছে যে ৰামায়ণৰ আদিকাণ্ডৰ মাজেৰে কৃষ্ণভক্তি প্ৰচাৰ কৰা মাধৱদেৱৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য আছিল আৰু ৰামক ইয়াত কৃষ্ণৰ অনুৰূপত (indentical) চিত্ৰিত কৰা হৈছে। অৰ্থাৎ ৰাম আৰু কৃষ্ণৰ পৰমেশ্বৰ বিষ্ণুৰে বিভিন্ন অভিব্যক্তিকৰূপে জগতৰ মংগল সাধনৰ নিমিত্তে অৱতাৰ ধৰিছে।

ই তিনি ভুবনে বামৰ চৰণ

বিনে নাহি আন গতি।

মহাভাগৱত পুৰাণ ভাৰত

সবাৰো এহি যুগুতি ॥ ৭২৮

বেদশাস্ত্ৰ মত বিচাৰি চাহিবা।

বাম বিনে নাহি আন।

কেতিক্ষণ জানা পৰত শৰীৰ

ইটো সেই সেই থান ॥

উল্লেখিত ভণিতাৰ মাজেৰে এক দেৱ এক সেৱ এক বিনে নাই কেৱ—
সেয়া যে বাম এই কথা প্ৰতিপন্ন কৰিবলৈ যত্ন কৰাৰ উপৰি বামক পৰমব্ৰহ্মৰ
অৱতাৰ হিচাপে স্বীকাৰ কৰি বাম আৰু হৰিৰ মাজত যে কোনো পাৰ্থক্য নাই সেই
গূঢ়াৰ্থকে প্ৰকাশ কৰিবলৈ যত্ন কৰিছে। এইখিনিতে প্ৰণিধানযোগ্য যে পৃথিৱীত
যেতিয়াই অন্যান্য-অত্যাচাৰ, অনাচাৰ, ব্যভিচাৰৰ অভ্যুত্থান হয়, তেতিয়াই
প্ৰয়োজনবোধে তাক নাশ কৰিবলৈ একোজন অৱতাৰী পুৰুষে যুগে যুগে ধৰাধামত
আৱিৰ্ভূত হয়। ভগৱদগীতাত কৈছে—

যদা যদাহি ধৰ্মস্য গ্লানিৰ ভৰতি ভাৰত।

অভ্যুত্থানমধৰ্মস্য তদাত্মানং সৃজাম্যহম্ ॥৭

পৰিত্ৰাণায় সাধুনাম্ বিনাশায় চ দুষ্কৃতাম্।

ধৰ্মসংস্থাপনাৰ্থায় সম্ভৱামি যুগ যুগে ॥ ৮ (চতুৰ্থ অধ্যায়)

এই অৱতাৰবিলাকৰ ভিতৰত বাম অন্যতম। আদিকাণ্ডৰ আৰম্ভণিৰ পৰা শেষলৈ
ভগৱানে পৃথিৱীৰ ভাৰ হৰণ কৰি জগতৰ মংগল সাধনাৰ্থে বাম ৰূপে দশৰথৰ পুত্ৰ
হৈ অৱতাৰ ধৰিছে। সাংসাৰিক দুখ-শোক, মায়া-মোহৰ পৰা পৰিত্ৰাণ পাবলৈ একমাত্ৰ
বামকে ভজন কৰিব লাগে— এই কথাও গুৰুত্বসহকাৰে প্ৰতিপন্ন কৰিবলৈ যত্ন
কৰিছে। এনেদৰে আদিকাণ্ড বামাৱগত অৱতাৰবাদৰ উপস্থিতিও লক্ষ্য কৰিব পাৰি।
আদিকাণ্ডৰ শেষৰফালে মাধৱদেৱে পেলোৱা দীঘলীয়া ভণিতাত বৈষ্ণৱ
ভক্তিৰ কথা সুন্দৰভাৱে প্ৰকাশ পাইছে। ইয়াৰ মাজেৰে একশৰণ নামধৰ্ম আৰু
শ্ৰৱণ কীৰ্তন ভক্তিৰ কথাই বিবৃত হৈছে—

যিটো দেৱ নাৰায়ণ

সদাশিৱ সনাতন

নাহি আদি অন্ত মধ্য যাৰ।

দেৱে যাক নজনন্ত তেস্তে দেৱ ভগৱন্ত

বাম ৰূপে ভৈলা অৱতাৰ ॥

নিজ যোগ যাত্ৰা বলে ছম ছয়া মহীতলে

দশৰথ নৃপতিৰ ঘৰে।

সীমা নাহি মহিমাৰ মনুষ্যৰ ব্যৱহাৰ

দেখাৱন্তে প্ৰভু নিবন্তৰে ॥ ১৪৭৪

মাধৱদেৱৰ আত্মলিখিমা আৰু দাস্যভাৱ :

মাধৱদেৱৰ চাৰিত্ৰিক বৈশিষ্ট্যৰ ভিতৰৰ এটি উজ্জ্বল দিশ হৈছে আত্মলিখিমা আৰু দাস্যভাৱ। তেওঁ সকলো সময়তে মুৰুখমতি আৰু মাধৱদাস বুলি নিজকে ভগৱানৰ শ্ৰীচৰণত অপৰ্ণ কৰিছে —

মই মহা মুঢ় পৰম পামৰ

তোমাতে লৈলো শৰণ

তোমাৰো ভকতি বহে যেন মতে

কৃপা কৰা নাৰায়ণ। ১৪৯১

বৰ্ণনা সৌন্দৰ্য :

মাধৱদেৱৰ আদিকাণ্ড বামায়ণৰ শব্দৰ দুৰ্বোধ্যতা, অৰ্থৰ অস্পষ্টতা আৰু ভাৱৰ জটিলতা নাই। কলেৰিজৰ “Poetry is the best words in the best order” কথাষাৰৰ সত্যতা প্ৰমাণ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে মাধৱদেৱে আদিকাণ্ড বামায়ণে।

অসমীয়া জনবিশ্বাস, যোজনা পটন্তৰ, খণ্ডবাক্য :

সাহিত্যৰ এই চিনাকি উপাদানসমূহে মাধৱদেৱৰ আদিকাণ্ড বামায়ণৰ সৌন্দৰ্য বৃদ্ধি কৰিছে—

জনবিশ্বাস : কিছুমান লক্ষণৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি ভৱিষ্যতৰ শুভাশুভ নিৰ্ণয় কৰা বিশ্বাস আজিও অসমীয়া সমাজত বিদ্যমান। মাধৱদেৱেও যেন এই বিশ্বাসক আওকাণ কৰিব পৰা নাই। বজা দশৰথৰ হাতত সম্পন্ন হোৱা দেখিবলৈ পাইছিল—

মহা পুষ্পাবৃষ্টি আসি ভৈলা আচম্বিতে ॥

তাক দেখি হৰিষ ভৈলন্ত সৰ্বজন।

ৰাজাৰ দক্ষিণ বাহু স্পন্দে ঘনে ঘন ॥ ৬২৫

দক্ষিণ নয়ন স্পন্দে দক্ষিণ হৃদয়।

পুত্ৰ হৈব হেন নৃপতিৰ মনে লয়।।

পৰম আনন্দ ভৈল হৃদয়ত জাত।

সুগন্ধ চম্পক মাল পিঙ্কিয়া মাথাত।। ৬২৬

যোজনা পটন্তৰ : আদিকাণ্ডত যোজনা পটন্তৰৰ প্ৰয়োগ প্ৰচুৰ পৰিমাণে হৈছে— ‘শুকান তৃণক যেন লৈ যান্ত পৰনে’, ‘সিংহৰ জোকাৰে আসি শৃগালেৰ পালে’, ‘পৰিল চেডেলি আজিৰ বুঢ়াৰ হাতত’ ইত্যাদি। সেইদৰে জতুৱা ঠাঁচ, খণ্ডবাক্যবো প্ৰয়োগ ঘটিছে— ‘সিংহ যেন শশাৰ আগত ভৈল থিয়’ আদি উদাহৰণ হিচাপে দিব পাৰি।

আদিকাণ্ড বামায়ণৰ আধাৰ সম্পৰ্কে বিভিন্ন পণ্ডিতে বিভিন্ন মন্তব্য কৰিছে। কিন্তু এই মতবোৰ সম্পূৰ্ণ নহয়। এইক্ষেত্ৰত মুকুন্দ মাধৱ শৰ্মাৰ মত সম্পূৰ্ণৰূপে গ্ৰহণযোগ্য যেন আমাৰ বোধ হয়। তেওঁৰ মতে, ‘আদিকাণ্ডৰ আধাৰ হ’ল ঘাইকৈ—

(ক) বাল্মীকি বামায়ণৰ গৌড়ীয় সংস্কৰণ,

(খ) পদ্মপুৰাণ

(গ) ব্ৰহ্মবৈৱৰ্ত্ত পুৰাণ

(ঘ) বৃষবংশ

(ঙ) মহানাটক বা হনু-মনাটক

(চ) নৃসিংহ পুৰাণ আৰু

(ছ) মহাবীৰ চৰিত। লগতে ভাগৱত পুৰাণ, বিষ্ণুপুৰাণ, হৰিবংশ আৰু কৃতিবাসী বামায়ণ আদিৰ এটা এটা ক্ষীণ প্ৰভাৱ আৰু শংকৰদেৱৰ এটা সবল প্ৰভাৱৰ কথা কল্পনা কৰিব পাৰি।”

আদিকাণ্ড আৰু বামবিজয় নাটৰ সম্পৰ্ক :

মাধৱদেৱৰ আদিকাণ্ড আৰু বামবিজয় নাট এই দুয়ো ঠাইতে কেইটামান উপাদান একে। সেইকেইটা হ’ল : সীতাৰ সয়ম্বৰ, বাম-সীতাৰ পূৰ্বভাগ, ধনুভংগ, প্ৰতিদ্বন্দ্বী বজাসকলৰ আচৰণ, সেইসকলৰ লগত যুদ্ধ, বামৰ লগত পৰশুৰামৰ যুদ্ধ। এইবিলাক প্ৰসংগত দুয়োখন গ্ৰন্থৰে বৰ্ণনাসমূহৰ প্ৰায়ে মিল দেখা যায়। উদাহৰণস্বৰূপে ইয়াৰে ধনুভংগ প্ৰসংগটো পৰীক্ষা কৰি চাব পাৰি। বামবিজয় নাটত আছে সূত্ৰ : শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ অজগৰ ধনুক বামহাতে ধৰিকহু থৈছে কুসুম মালাক উপৰক খেপি পুনৰ্বাৰ লম্বিফ ধৰিল, পেখি বাজাসবক মুখ মলিন ভেল।

শ্লোক :

ধৃতে ধনুৰি ৰামেন সীতা শঙ্কিতমানসা ।

অনন্তং কচ্ছপং পৃথ্বীং যাচিহ্নেদং জগাদ সা ॥

সূত্র : হে সামাজিক লোক । যেখন ৰামচন্দ্ৰ অজগৰ ধনু ধৰল, সীতা পৰম শংকিতভাৱে চিন্তি ভেলি ।

সীতা : হা হা হামাৰ স্বামী পৰম সুকুমাৰ নবীন বয়স বজ্ৰাধিক কঠিন মহেশক ধনু ইহাত গুণ দিওতে স্বামী জনুপাৰয় নাহি । হা হা পিতা কি দাৰুণ কৰ্ম কয়লি । (ওহি চিন্তি পৃথিৱীক কাতৰ কয় বোলল) হে মাতা বসুমতী তুহু মিৰ ছয়া বহৰ । হে পিতা অনন্ত । তুহু আনন্তক পৃথ্বী সন্নদ্ধে দিতে পাৰয় তব আমি অগতিৰ গতি হয় । (ওহি বুলি সীতা স্বামীক সমুখি নিৰীখি বহল ।)

এইখিনি কথা মাধৱদেৱৰ আদিকাণ্ডত এনেদৰে আছে—

ধনুৰ নিকটে গৈয়া চাপিলন্ত ৰামে ।

কৰে চিকিমিকি সুবৰ্ণৰ চিত্ৰ কামে ॥

ৰামহাতে লীলায়ে ধৰিলা ধনুখান ।

ক্ষেপিলন্ত আকাশক কতো দুৰমান ॥

.....

.....

.....

.....

ধনু টানিবাৰ দেখি হৰিষ সীতাৰ ।

পৃথিৱীৰ কম্পিতে চিন্তা ভৈল আৰ বাৰ ॥

ভৰি থিৰ ন ভৈলে ন পাইৰে বল গাৰে ।

পৃথিৱীক কাকৰ কৰিলা সীতা মাৰে ।

মাতৃ বসুমতী কৃপা কৰিয়েকে মোক ।

থিৰ ছয়া প্ৰভু ৰাঘৱক ধৰিয়েকে ॥

গিগজ সকল তুমি সৰে হৈৰা থিৰ ।

শুনিয়ে অনন্ত তুমি ন লাৰিবা শিৰ ।

হে কুৰ্ম ভাল অনন্তক ধৰি ৰহা ।

দিগপাল সকল স্বামীৰ হিব সহ ॥ (৪০-৫৫)

এই প্ৰসংগত আদিকাণ্ড আৰু ৰামবিজয় নাটৰ মিল-অমিলখিনি বিচাৰ কৰি চালে এনেধৰণৰ চকুত পৰে—

ক) ৰাম বিজয় নাটত সীতাই কোমল বয়সৰ বাবে হৰধনু ভংগ কৰিব নোৱাৰিব বুলি শংকা কৰি পিতাকৰ প্ৰতি অনুযোগ কৰি কৈছে— ‘হা হা পিতা কি দাৰুণ কৰ্ম কয়ালি।’ আদিকাণ্ডত কিন্তু আছে যে জনকে অংগীকাৰ ভংগ কৰিয়েই সীতাক ৰামলৈ দিব খুজিছিল, কিন্তু বিশ্বামিত্ৰই ন দি ক’লে যে ৰামে ধনুত গুণ দিব পাৰিবই, তাকে শুনি সীতাই পিতাকৰ প্ৰতি অনুযোগ নকৰি বিশ্বামিত্ৰৰ প্ৰতিহে অনুযোগ কৰিছে।

খ) ৰাম বিজয় নাটত সীতাই বসুমতী আইক থিৰ হৈ থাকিবলৈ কোৱাৰ দৰে আদিকাণ্ডতো সীতাই আই বসুমতীক কাকূতি কৰিছে। এই প্ৰসংগত কথাখিনি মিলে। কিন্তু অমিল হ’ল যে এই নাটত ৰামে ধনু হাতত লওঁতেই সীতাই পৃথিৱীক কাতৰ কৰিছে আৰু আদিকাণ্ডত কিন্তু গুণ লগোৱাৰ পিছত গুণ টনাৰ সময়তহে একেদৰে কাকূতি কৰিছে।

গ) প্ৰথমেই ধনু হাতত তুলি লোৱা কথাখিনি প্ৰায় আখৰে আখৰে মিলে।

ঘ) ধনুত টংকাৰ দিলত যি বিশ্বজোৰা পৰিস্থিতি হ’ল তাৰ বৰ্ণনা নাটত নাই, আদিকাণ্ডত আছে।

ঙ) ঠাৎকাৰে ধনুভাঙ্গা কথাষাৰ দুয়ো ঠাইতে মিলে।

আদিকাণ্ডৰ মাজত মাধৱদেৱৰ মৌলিকতাও স্পষ্ট। পৰশুৰামৰ প্ৰসংগত এই মৌলিকতা দেখা যায়। বাল্মীকি ৰামায়ণ আৰু পদ্মপুৰাণ দুয়োখনতে পৰশুৰামৰ ক্ৰোধৰ কাৰণ এটাই দিয়া হৈছে— এজন সমকক্ষ প্ৰতিযোদ্ধাৰ সন্ধান। মাধৱদেৱে কিন্তু এই ক্ৰোধৰ তিনিটা কাৰণ নিৰ্দেশ কৰিছে। সেইকেইটা হ’ল— পৰশুৰামৰ গুৰু শিৱৰ ধনুভংগ, উপযুক্ত বীৰ যোদ্ধাৰ সন্ধান আৰু ‘ৰাম’ নাম পৰিগ্ৰহণৰ বাবে ৰামৰ প্ৰতি বিবাগ। ১৩৯৩ৰ পৰা ১৪৫২নং পদলৈকে বিয়পি থকা এই অংশত পৰশুৰামৰ ক্ৰোধ, দশৰথৰ আতংক, ৰামৰ বীৰত্ব আৰু দয়াৰ বৰ্ণনা কৰা হৈছে।

আদিকাণ্ড ৰামায়ণ ৰচনা কৰোঁতে ৰামৰ আখ্যানৰ যোগেদি বিষ্ণুভক্তি তথা একশৰণ আদৰ্শ প্ৰচাৰ কৰাৰ ওপৰত মহাপুৰুষজনাই গুৰুত্ব দিছিল। সেয়েহে ৰামক ভগৱান বিষ্ণুৰ অৱতাৰ বুলি য’তেই সুযোগ পাইছে তাতেই ঘোষণা কৰিছে। এনেকৈয়ো কোৱা হৈছে যে কংস, পুতনা, অঘাসুৰ আদিক বধ কৰোঁতা কৃষ্ণ আৰু বান্দৰৰ স’তে সখী পতা ৰাম — দুয়ো প্ৰকৃততে ব্ৰহ্মাৰে দুটি ৰূপ। এনেদৰে

ৰামক ব্ৰহ্ম বুলি ঘোষণা কৰি ঠাইবিশেষে উপদেশ সংযোগ কৰাত কাব্যখনৰ গাভীৰ্য বাঢ়িছে আৰু ইয়াক এক সুকীয়া মৰ্যাদা প্ৰদান কৰিছে।

নামঘোষা :

ভক্তিতত্ত্ব নিকপক গ্ৰন্থ হিচাপে মাধৱদেৱৰ 'নামঘোষা' অনুপম। শংকৰদেৱে অস্তিমবাৰ বেহাৰলৈ যাওঁতে মাধৱদেৱক ভক্তিদৰ্মৰ সাৰঞ্জাপক এখন পুথি প্ৰণয়নৰ অনুজ্ঞা দিছিল। লগতে শাস্ত্ৰখন বগৰি এটাৰ দৰে বাহিৰাভাগ কোমল আৰু সোৱাদ লগা, অথচ ভিতৰভাগ তত্বৰে কঠিন হ'ব লাগে বুলি ইংগিত দিয়াৰ জনশ্ৰুতি আছে।^{৪৪}

নামঘোষা মাধৱদেৱৰ মৌলিক ৰচনা বুলি নকৈ ইয়াক অনুবাদ আধাৰিত গ্ৰন্থ বুলি কোৱাহে অধিক যুক্তিযুক্ত হ'ব। কিয়নো ইয়াৰ অনেক পদৰ গুৰিত বিভিন্ন শাস্ত্ৰৰ শ্লোকসমূহৰ 'অনুবাদ, ভাৱানুবাদ বা ব্যাখ্যানুবাদ। কিন্তু যিয়েই নহওক কিয় নামঘোষাৰ গ্ৰন্থকাৰে বিভিন্ন ছেদৰ অনুক্ৰমত পদসমূহৰ এক ভক্তি দৰ্শনৰ সূত্ৰেৰে এনেভাৱে গ্ৰন্থিত কৰিছে। এই গ্ৰন্থনাই পুথিখনত এনে এক মৌলিকতা আৰু সৌকুমাৰ্য প্ৰদান কৰিছে, ছেদসমূহৰ মাজেদি ইয়াৰ ভাব-বৈচিত্ৰ্য এনেভাৱে বিকাশমান হৈছে যে সৰ্বসাধাৰণ পাঠকৰতো কথাই নাই, অনুসন্ধিৎসু পাঠকৰ মনৰ পৰাও পদসমূহৰ অনুবাদৰ ধাৰণা দূৰীভূত হয়। তথাপি ইয়াক অনুদিত সাহিত্য হিচাপেই আলোচনা কৰিম। কাৰণ পাঠকৰ মনৰ পৰা অনুবাদৰ ধাৰণা দূৰীভূত কৰিব পৰাতেই অনুবাদকৰ চৰম সাৰ্থকতা।

নামঘোষাত মুঠ ১০০১ (এহেজাৰ এটা) ঘোষা সন্নিৱিষ্ট হৈছে। ইয়াৰে চাৰিশমান পদৰ মূল শ্লোকসমূহ ভগৱদগীতা, বৃহন্নাৰদীয় পুৰাণ, পদ্মপুৰাণৰ স্বৰ্গখণ্ড আৰু উদ্ভৱখণ্ড, স্কন্ধ পুৰাণ, ব্ৰহ্মাণ্ড পুৰাণ, বামণ পুৰাণ, মৎস্য পুৰাণ, বিষ্ণুপুৰাণ, শাস্তিগতক আৰু ৰামায়ণ-মহাভাৰতৰ পৰা লোৱা হৈছে যদিও অধিকাৰিনি শ্লোক ভাগৱত পুৰাণৰ পৰা লোৱা হৈছে। শ্ৰীধৰ কন্দলিয়ে "ভাগৱত ভাৱাৰ্থ দীপিকা আৰু গীতা"ৰ সুবোধিনী টীকাৰ শ্লোক আৰু কথাৰ ভাঙনিও নামঘোষাত পোৱা যায়। তদুপৰি শংকৰাচাৰ্যৰ "মোহ-মুদগাৰ", শংকৰদেৱৰ "ভক্তি-ৰত্নাকৰ", বিষ্ণুপুৰীৰ ভক্তি বত্সৱলীৰ "কান্তিমালা টীকা" আৰু 'লৈফৰামূলহৰী' নামৰ গ্ৰন্থৰ পৰাও দুই চাৰিটা শ্লোক অনুবাদ কৰি নামঘোষাত সংযোগ কৰিছে।

'নামঘোষা'— এই নামটোত দুটা শব্দ গোট খাই এটা হৈছে। 'নাম' শব্দটোৱে ভাৱপ্ৰধান অংশৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে আৰু 'ঘোষা' শব্দটোৱে তাৰ ক্ৰিয়াত্মক অংশৰ

পৰিচয় দিছে। 'ঘোষা' শব্দটোৱে সাধাৰণতে ঘোষণা কৰা বুজায়। কিন্তু মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে কীৰ্তন পুথিত 'ঘোষা' শব্দৰ দ্বাৰা বাৰে বাৰে গাবলগীয়া হোৱা গীতৰ প্ৰথম শাৰীটোত বুজাইছে। কীৰ্তন পুথিৰ প্ৰতিটো কীৰ্তনৰ আৰম্ভণিতেই একোফাঁকি ঘোষা আছে আৰু সেই ঘোষা নাম-প্ৰসংগৰ সময়ত প্ৰতিটো পদৰ লগে লগে গোৱা হয়। সেইবাবে কীৰ্তন পুথিক কীৰ্তন ঘোষাও বোলে। কীৰ্তন ঘোষাৰ 'ঘোষা' অংশ বাৰে বাৰে গোৱাৰ দৰেই নামঘোষাৰো পদসমূহ বাৰে বাৰে গোৱা হয়। নামঘোষাত ভক্তিৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব আৰু তাৰ নানা লক্ষণ নিৰূপণ কৰা হৈছে। 'ভক্তি মার্গত সাধন আৰু সাধ্য উভয় স্তৰতে নামৰ মাহাত্ম্য ঘোষণা কৰা হৈছে বুলিয়েই এই গ্ৰন্থৰ নামটোত নামঘোষা ৰখা হ'ল যেন লাগে। সেয়ে হ'লে 'নামঘোষা' নামটোৱে গ্ৰন্থৰ উদ্দেশ্য আৰু বিষয়বস্তু দুয়োটা সংক্ষিপ্ত ৰূপে প্ৰকাশ পাইছে।

'নামঘোষা'ত মাধৱদেৱে মুক্তিতো নিষ্পৃহ ভক্তক নমস্কাৰ কৰি ৰসময়ী ভক্তি ভিক্ষা কৰি লৈছে নিজ ভকতৰ বশ্য, সমস্তমস্তকমণি দেৱযদুপতিক ভজিছে। তথাপি 'দেৱযদুপতি'ৰ 'ভকতবশ্য' বিশেষণটোৱেই ভক্তৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব প্ৰতিপাদন কৰিছে। যিজন ভক্তই ৰসময়ী ভক্তি দান কৰিব পাৰে, তেওঁহে ভক্তিকামীজনৰ গুৰু হ'ব পাৰে। গুৰুৰ পৰা ৰসময়ী ভক্তি পালে অৰ্থাৎ ৰসময়ী ভক্তিৰ অধিকাৰী হ'লে ভক্তই দেৱতাক নিজৰ স্বভাৱ ভক্তিৰ বলেৰে বশ কৰি ল'ব পাৰে। সেই কাৰণে ভক্ত আৰু গুৰুৰ পাছতহে দেৱতাৰ স্থান নিৰ্দিষ্ট কৰা হ'ল। ভকত, গুৰু আৰু দেৱতাৰ পাছত সদানন্দ সনাতন কৃষ্ণ আৰু তেওঁৰ নামৰ কথা কোৱা হৈছে।

ৰচনা ৰীতিৰ ফালৰ পৰা নামঘোষাৰ কেতবোৰ বৈশিষ্ট্য আমাৰ চকুত পৰে —

ক) গ্ৰন্থখন গান্ধীৰ্যপূৰ্ণ গৈয়, কিন্তু সম্পূৰ্ণ শাস্ত্ৰীয় সংগীত নহয় আৰু লোকগীতাত্মকো নহয়। বিষয় শাস্ত্ৰীয় গীতৰ লগত জড়িত, সুৰ, লয় আদি শাস্ত্ৰীয় আৰু লোকগীতৰ সমন্বয়াত্মক।

খ) সম্পূৰ্ণ নামঘোষাত কোনো কাহিনী নাই।

গ) নামঘোষাত লীলাৰ বৰ্ণনা নকৰাকৈ তত্ত্বজ্ঞানৰ শিক্ষা পোনে পোনে দিয়া হৈছে।

নামঘোষাত ঈশ্বৰ তত্ত্ব

মাধৱদেৱে তেওঁৰ নামঘোষাত ঈশ্বৰ সম্বন্ধে কিদৰে বৰ্ণনা কৰিছে, তাক তলত থূলমূলকৈ আলোচনা কৰা হ'ল—

মাধৱদেৱে কৈছে—

অব্যক্ত ঈশ্বৰ হৰি কিমতে পূজিবা তাক

ব্যাপকত কিবা বিসৰ্জন

এতাৱন্ত মূৰ্তিশূন্য কেনমতে চিন্তিবাহ

ৰাম বুলি শুদ্ধ কৰা মন ॥৮

ঈশ্বৰ অব্যক্ত অৰ্থাৎ কোনো নাম বা ৰূপৰ সীমাৰে ঈশ্বৰৰ যথার্থ স্বৰূপৰ প্ৰকাশ সম্ভৱ নহয়। বিশ্বৰ প্ৰতি অণু-পৰমাণুত সূক্ষ্মাতিসূক্ষ্মভাৱে বিয়পি থকা সৰ্বব্যাপী অব্যক্ত ঈশ্বৰৰ পূজা কৰা কেনেকৈনো সম্ভৱ হ'ব। ঈশ্বাৰাস্যমিদং সৰ্বং যৎকিঞ্চ জগত্যাং জগত (উপনিষদৰ) ঈশ্বৰৰ দ্বাৰা বিশ্বব্ৰহ্মাণ্ডৰ সকলো বিষয় আচ্ছাদনীয় অৰ্থাৎ বিশ্বজগতৰ সকলো বিষয় বা বস্তু ঈশ্বৰৰ দ্বাৰা ওতপ্ৰোতভাৱে পৰিব্যাপ্ত। ৰাম এই পৱিত্ৰ নাম কীৰ্তনেৰে বিভোল হৈ নিজৰ মন বা অন্তৰাত্মাক শুদ্ধ কৰাৰ উপদেশ নামঘোষাত পোৱা যায়। ৰাম নামৰ তাৎপৰ্য বৰ্ণনা প্ৰসংগত তেওঁ কৈছে—

অনন্ত চৈতন্য আত্মা সদানন্দ ঈশ্বৰত

যোগীজনে সদায় ৰময়।

এহিহেতু ৰামপদে পৰম ব্ৰহ্ম স্বৰূপক

কহে ৰাম নামৰ অম্বয় ॥ ১৫৪

সদানন্দ আত্মা চৈতন্য অনন্তে

যিহেতু যোগী ৰময়

এতেকেসে ৰাম পদে পৰমব্ৰহ্ম

ৰূপ বুলি নিশ্চয় ॥ ১৭৯

সুপৱিত্ৰ 'ৰাম' নামৰ মহাত্মা কীৰ্তন কৰি ঘোষাত কৈছে—

ইটো ৰাম নামে আপুৰাৰ গুচন

ঈশ্বৰকো কৰে বশ্য।

এতেকে জানিবা ৰাম নাম বিনে

শাস্ত্ৰৰো নাহি ৰহস্য ॥ ৩৫৪

ৰাম নামৰ এনে মহাত্ম্য যে মূৰ্তিশূন্য 'ৰাম' নামে নামীজনৰ সচ্ছিদানন্দময় পৰম সত্তাৰ সন্ধান দিয়ে। পৰমসত্তা উপলব্ধিৰ উপায় স্বৰূপ এই নামেৰে ঈশ্বৰকো

বশ কৰিব পাৰি বুলি ইয়াতে কোৱা হৈছে। সেয়েহে 'ৰাম' নাম উচ্চাৰণৰ দ্বাৰা অন্তৰাত্মক শুদ্ধ কথাৰ উপদেশ দি তেওঁ কৈছে— "ৰাম বুলি শুদ্ধ কৰা মন।"

নামৰ অন্নয়ত মাধৱদেৱে ঈশ্বৰৰ 'হৰি' এই নামৰ অৰ্থ বিশ্লেষণ কৰি কৈছে—

স্মৰণ মাত্ৰকে যিহেতু দুৰ্যোৰ

সংসাৰ দুখ হৰন্ত

এহিহেতু তেমে ঈশ্বৰক হৰি

বোলেন্ত যত মহন্ত ॥ ১৫৫

ঈশ্বৰ আৰু পৰম ঈশ্বৰ এই দুয়ো প্ৰকাৰে ব্যৱহৃত হোৱা 'ভগৱন্ত' নামৰ অন্নয় বা অৰ্থ কৰোঁতে মাধৱদেৱে কৈছে—

ব্ৰহ্ম পৰমাত্মা কৰিয়া যেহেতু

ঐশ্বৰ্য্যৰ নাহি অন্ত

এহি হেতু মহা মহন্তসকলে

বোলে তাক ভগৱন্ত ॥ ৭৬

'ব্ৰহ্মই পৰমাত্মা' অৰ্থাৎ শুদ্ধচেতন্যস্বৰূপ। কিন্তু যিহেতু তেওঁৰ ঐশ্বৰ্য্য বা মহিমাৰ কোনো অন্ত পোৱা নাযায়, সেইবাবে মহামহন্ত ভক্ত জ্ঞানীসকলে তেওঁক 'ভগৱন্ত' বুলি কয়।

পৰম ঈশ্বৰ বা একমাত্ৰ নিয়ন্তাস্বৰূপে জীৱৰ অন্নয় বা আশ্ৰয়স্থল (নৰ + অন্নয়) হৈ আছে, কাৰণে তেওঁক নাৰায়ণ বুলি অভিহিত কৰা হয়।

পৰম ঐশ্বৰ স্বৰূপে জীৱৰ

আছন্ত ছয়া আশ্ৰয়

এতেকেমে তাক বুলি নাৰায়ণ

নামৰ দিব্য অন্নয় ॥ ১৫৯

নামঘোষাত শংকৰদেৱ প্ৰসংগ :

নামঘোষাত মাধৱদেৱে শংকৰদেৱৰ দ্বাৰা প্ৰৱৰ্তিত একশৰণ হৰিনাম ধৰ্মৰ মূল তত্ত্ব দৈৱকী নন্দন শ্ৰীকৃষ্ণৰ গুণ নাম শ্ৰৱণ কীৰ্তন, গুৰু, সাধু, জ্ঞানমাৰ্গ, কৰ্মফল, ভক্তি আদিৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰিছে। এইবিলাকৰ উপৰি মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে প্ৰচাৰ কৰা ধৰ্মত শ্ৰৱণ কীৰ্তন যে একমাত্ৰ পাবমাৰ্থিক তত্ত্ব ইয়াত স্পষ্টভাৱে ঘোষণা দিছে। মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে জনসমাজত নিৰ্গুণ কৃষ্ণৰ গুণ

প্ৰকাশ কৰিছে। তেওঁৰ এই একশৰণ নামধৰ্ম ভাগৱত আদি সংগ্ৰহৰ সাৰ, একমাত্ৰ শংকৰদেৱেহে সেই সময়ত শিষ্যৰ সংশয় ছেদ কৰি শাস্ত্ৰৰ তত্ত্ববোৰ বুজাই দিছিল। জনসমাজত ভক্তি পন্থ উপদেশ দি সংসাৰ তাৰণৰ সুগম পথ দেখুৱাইছিল। এইবোৰ কাৰণতেই মাধৱদেৱে জনসমাজত নিৰ্গুণ কৃষ্ণৰ গুণ প্ৰকাশ কৰিছে—

নিৰ্গুণ কৃষ্ণৰ গুণক প্ৰকাশ

কবিলা শ্ৰীশঙ্কৰে

শ্ৰৱণ কীৰ্তন কৰি মহাসুখে

পাপীয়ে সংসাৰ তৰে ॥

মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে শ্ৰীকৃষ্ণৰ নামগুণ চৰিত্ৰৰ শ্ৰৱণ কীৰ্তন ৰূপ নিৰ্মল ভক্তি প্ৰচাৰ কৰে। যি শাস্ত্ৰসম্মত সি হ'ল শাস্ত্ৰবিলাকৰ মূল সাৰ। মাধৱদেৱে লিখিছে—

পৰম কৃপালু শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰে

লোকক কৰিয়া দায়া।

হৰিৰ নিৰ্মল ভকতি প্ৰকাশ

কবিলা শাস্ত্ৰত চায়া ॥

মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে শ্ৰীকৃষ্ণৰ যি গুণ লীলা চৰিত্ৰ প্ৰকাশ কৰিছিল, তাকে পৰম আনন্দে জগতৰ লোকে শ্ৰৱণ কীৰ্তন কৰে। তথাপি কিছুমানে শংকৰদেৱক গুৰু নেদেখুৱাই লোকৰ মাজত নিজকেই গুৰু বুলি জাহিৰ কৰে—

শ্ৰীমন্ত শংকৰে প্ৰকাশিলা গোৱিন্দৰ গুণ-নাম যশ

জগতৰ লোকে পৰম আনন্দে গাৰে।

হেনম শঙ্কৰ গুৰু বিনে কমন কাৰণ আন জনে

লোকৰ মাজত আপুনি গুৰু বোলোৱে ॥

শংকৰদেৱ যে ঈশ্বৰৰ অংশ অৱতাৰ সেই বিষয়ে মাধৱদেৱে গুৰু ভটিমাত এইদৰে উল্লেখ কৰিছে—

ত্ৰিভুবন বন্দন দৈৱকী নন্দন মোহাৰি মাৰল কংস।

জগজন তাৰণ দেৱনাৰায়ণ শঙ্কৰ তাকেৰি অংশ ॥

মাধৱদেৱৰ মতে শংকৰদেৱ হৰি ভকতৰ ৰক্ততৰুসদৃশ, হৰি ভকতে কৃষ্ণ ভক্তিৰ অনুকূল যিহকেই বিচাৰে তেওঁৰ অৱদানত তাকেই পায়। মহাপুৰুষ শংকৰদেৱৰ বাহিৰে কলিয়ুগৰ সুখী-দুখী, পাপী-তাপী লোকৰ আন কোনো পৰম গুৰু নাই। সেয়েহে মাধৱদেৱে লিখিছে—

শ্ৰীমন্ত শংকৰ

হৰি ভকতৰ

জানা যেন কল্পতৰু

তাহান্ত বিনাই

নাই নাই নাই

আমাৰ পৰম গুৰু।।

নামঘোষা আৰু মাধৱদেৱৰ ধৰ্মীয় দৰ্শন :

মাধৱদেৱৰ নামঘোষা তথা মহাপুৰুষীয়া ধৰ্মৰ ভেটি হৈছে বেদান্ত দৰ্শন। বেদান্ত শব্দই মূলতে উপনিষদসমূহকে বুজাইছিল। উপনিষদৰ আধাৰত গঢ়ি উঠা সমস্ত বিচাৰ ধাৰাকে পিছলৈ বেদান্ত শব্দই সামৰি ল'লে। বেদ ৰচনাৰ একেবাৰে শেষ স্তৰত ৰচিত কাৰণে উপনিষদসমূহকে বেদান্ত বোলা হয়।

ব্ৰহ্মাই একমাত্ৰ সত্য, জগতখন মিছা আৰু জীৱ ব্ৰহ্মাতকৈ পৃথক নহয়। ব্ৰহ্মা বা নাৰায়ণেই (বিষ্ণু, কৃষ্ণ, ৰাম, ঈশ্বৰ, হৰি আদি সমাৰ্থক শব্দ) একমাত্ৰ শ্ৰেষ্ঠ দেৱ। তেৱেঁই একমাত্ৰ চৈতন্য, নিত্য, সত্য, শুদ্ধ, অখণ্ডিত জ্ঞান। তেওঁৰ বাহিৰে আন সকলো জড়। কাল মায়া আদি তেওঁৰ অধীন। মায়াৰ সহায়ত তেওঁ সমস্ত জগত প্ৰপঞ্চ সৃষ্টি কৰে—

কৃষ্ণ এক দেৱ দুঃখহাৰী

কাল মায়াদিৰো অধিকাৰী

কৃষ্ণ বিনে শ্ৰেষ্ঠ দেৱ নাই নাই আৰ।

সৃষ্টি স্থিতি অন্তকাৰী দেৱ

তান্ত বিনে আন নাই কেৱ

জানিবা বিষ্ণুসে সমস্ত জগতে সাৰ।।৫৮৬

কেৱল কৃষ্ণ মায়ামুক্ত। আনকি ব্ৰহ্মা, ৰুদ্ৰকে আদি কৰি সমস্ত জড়, মায়াবাদ দেৱতাই মুক্তিৰ কাৰণে ভগৱন্তক ভক্তি কৰিব লাগিছে। আনকি যি মায়াৰ সহায়ত ঈশ্বৰে এইবোৰ সৃষ্টি কৰিছে সেই মায়াও জড়।

ব্ৰহ্মাদি তৃণ পৰ্যন্তং ভূতগ্ৰাম চতুৰ্বিধং

চৰাচৰমিদং বিশ্বং প্ৰসুপ্তং যস্য মায়য়া।।

গৰুড় পুৰাণ ১/২২৮/৭

ব্ৰহ্মা আদি কৰি জীৱ যত

ৰাম ৰাম ৰাম ৰাম ৰাম

মায়া শয্যা মাজে আছয় ঘুমটি যাই।

তুমিসে চৈতন্য সনাতন

ৰাম ৰাম ৰাম ৰাম ৰাম

আমি অচেতন নিয়োক নাথ জগাই।। ৬৫৯

অবিদ্যা বা মায়া তাৰণৰ একমাত্ৰ উপায় হৈছে ঈশ্বৰ ভক্তি। ভক্তিৰ সহায় নহ'লে কেৱল জ্ঞান আৰু কৰ্মৰ সহায়ত জীৱ তৰিব নোৱাৰে —

জ্ঞান কৰ্ম বিনে কেৱল ভক্তিত

পাৱয় সংসাৰ পাৰ। ১৯৯

পৰমেশ্বৰৰ ভক্তিৰ দ্বাৰাই জীৱই মায়াক অতিক্ৰম কৰিবলৈ সক্ষম হয় আৰু সংসাৰ চক্ৰৰ হাত এৰাই মুক্তি লাভৰ যোগ্য হয়। নামঘোষাত অনূদিত অংশ আছে, লগতে কবিৰ নিজা বচনাও আছে। এই দুয়োবিধ বচনাই কবিৰ কলা-কৌশলৰ পৰশত অধিক মন-পৰশা হৈ পৰিছে। অনুবাদবোৰো কবিৰ প্ৰাণৰ স্বচ্ছন্দ যেন অনুভূত হয়। উদাহৰণস্বৰূপে “যে মুক্তিৱপি নিষ্পৃহ...” এই শ্লোকটোৰ যি অনুবাদ কৰা হৈছে, সি এহাতে অসমীয়া ভাষাৰ স্বচ্ছন্দ প্ৰকাশ আৰু কবি হৃদয়ৰ বসানুভূতিৰে অপূৰ্ব নিৰ্মাণো—

মুক্তিতো নিষ্পৃহ যিটো সেই ভকতক নমো

বসময়ী মাগোহো ভকতি।

সমস্ত মস্তক মণি

নিজ ভকতৰ বশ্য

ভজো হেন দেৱ যদুপতি।।

‘বসময়ী’ শব্দৰ প্ৰয়োগে স্তৱকটি সহৃদয় হৃদয়সংবাদী কবি তুলিছে, ইয়াৰ ঠাইত অন্য শব্দ বহুওৱা হ'লে সি ইমান শ্ৰুতিমধুৰ নহ'লহেঁতেন। সেইদৰে ‘সমস্ত মস্তক মণি’ শব্দালংকাৰেও পদফাঁকিৰ লালিত্য অব্যাহত ৰাখিছে। মন কৰিবলগীয়া কথা এই যে নামঘোষাৰ শ্লোকবোৰত সুৰৰ প্ৰাধান্য আছে। অৱশ্যে সংগীতধৰ্মী ছন্দসজ্জা ইয়াৰ অন্যতম কাৰণ বুলি ক'ব পাৰি। গতিকে শব্দৰ ধ্বনিগত সুৰমা নিৰ্ভৰ কৰিছে তাৰ সুৰতহে। সুৰৰ লগতহে তাৰ অম্বয়। সেইবাবে শব্দ বাছনিৰ ক্ষেত্ৰত সুৰৰ প্ৰাধান্য বেছি :

সেহিসে দিনক ভাই দুৰ্দিন বুলিয়া মানি

মেঘাচ্ছনে নৌহয় দুৰ্দিন।

হৰি কথা অমৃতৰ

সম্যকে আলাপ বস

যিটো দিন হোৱয় বিহীন।।

ইয়াতো শব্দ চয়নত দক্ষতা প্ৰকাশ পাইছে। দুৰ্দিন শব্দৰ ঠাইত অন্য শব্দ প্ৰয়োগ কৰিলে তাৰ সুকীয়া সৌন্দৰ্য হানি হোৱাৰ আশংকা। কিছুমানত অন্ত্যানুপ্ৰাসৰ সৌন্দৰ্য মন কৰিবলগীয়া—

আপুনি আপোন বন্ধু আপুনি আপোন শত্ৰু

আপুনি আপোন বাখে মাৰে।

কেতিয়াবা শব্দৰ ধ্বনি আৰু অৰ্থৰ বৈপৰীত্যয়ো বচনাৰ সৌন্দৰ্য বৃদ্ধিত
অবিহণা যোগাইছে।

নাৰায়ণ হেন ইটো শব্দ আছন্ত মুখে

বশবৰ্তী বচন আছয়

তথাপি অদ্ভুত কিনো ঘোৰ নৰকত মজি

মলমতি মনুষ্য মৰয়।।

মুখেৰে নাৰায়ণ শব্দ সহজে উচ্চাৰণ কৰিব পাৰি, তাকে নকৰি মলমতি
মনুষ্য নৰকত মজে। এনে বিপৰীত আচৰণ ইংগিত দি কবিয়ে অন্তৰ্জীৱনৰ আকৃতি
প্ৰকাশ কৰিছে আৰু পাঠককো মলমতি নহ'বলৈ সতৰ্ক কৰি দিছে।

নামঘোষাত অৱতাৰবাদ :

অৱতাৰ তত্ত্ব আধ্যাত্মিক জগতৰ নিয়মৰ বাংময় প্ৰকাশ। বৈষ্ণৱ ধৰ্মত
অৱতাৰবাদ স্বীকাৰ কৰা হৈছে। পৃথিৱীত যেতিয়াই ধৰ্মৰ গ্লানি ঘটে অধৰ্মই সমাজত
মূৰ দাঙি উঠে। সন্তসকল দুষ্ট লোকৰ দ্বাৰা পীড়িত হয়, তেতিয়াই দুষ্টক দমন
আৰু সন্তক পালন কৰি সত্যক প্ৰতিষ্ঠা কৰিবৰ কাৰণে ঈশ্বৰে অৱতাৰ ধাৰণ কৰে।
গীতাত কোৱা হৈছে—

যদা যদাহি ধৰ্মস্য গ্লানিৰ্ভৱতি ভাৰত।

অভ্যুত্থানমধৰ্মস্য তদাত্মানং সৃজাম্যহম্।।৭

পৰিত্ৰাণায় সাধুনাম্ বিনাশায় চ দুষ্কৃতম্।

ধৰ্ম সংস্থাপনার্থায় সম্ভৱামি যুগে যুগে।।৮ (চতুৰ্থ অধ্যায়)

মাধৱদেৱেও 'নামঘোষাৰ' প্ৰথম পৰ্যায়তেই দশ অৱতাৰ বৰ্ণনা কৰিছে।

এনেদৰে

মৎস্য কুৰ্ম নৰসিংহ

বামন পৰশুৰাম

হলিবাম ববাহ শ্ৰীবাম।

বুদ্ধ কঙ্কী নামে দশ

আকৃতি ধৰিছা কৃষ্ণ

তযু পাৰে কৰোহো প্ৰণাম।। ৩

নামঘোষাৰ ভাগৱত পুৰাণ আৰু অন্যান্য গ্ৰন্থৰ সাৰ্থক অনুবাদ আছে আৰু
কবিৰ স্বকীয় অভিব্যক্তিও আছে। গুৰু শংকৰৰ অসীম কীৰ্তি শ্ৰদ্ধাৰে বৰ্ণনা কৰাৰ

লগতে সি বৈষ্ণৱ ধৰ্ম দৰ্শনৰো ইংগিত বহন কৰিছে। ভক্ত হিচাপে তেওঁ নিজ মুক্তিকে বিচৰা নাই, তেওঁৰ স্বপ্নত সমগ্ৰ অসমৰ মানুহৰ চিত্তবৃত্তিৰ উদগতি সম্ভৱ হৈছে—

হৰি নামে নুহিকে নিয়ম অধিকাৰী।

ৰাম বুলি তৰে মিৰি অসম কছাৰী।।

সকলো স্তৰকে লৈ, আনকি জনজাতিসকলকো লগত লৈছে ভক্তি আন্দোলন সংগঠিত হৈছিল— তাৰ প্ৰমাণ এই পদফাঁকিৰ আহে। এনে উদাৰতাই নামঘোষাৰ নান্দনিক ৰূপক মানৱীয় তাৎপৰ্যৰে আলোকিত কৰিছে। নামঘোষা পৰোক্ষভাৱে জনকল্যাণৰ কাব্যিক মাধ্যম বুলি ক'লেও অত্যাুক্তি কৰা নহ'ব যেন লাগে।

ভক্তি ৰত্নাৱলী :

অসমীয়া ভাগৱতী বা বৈষ্ণৱ বা মহাপুৰুষীয়া সমাজৰ মূল চাৰি পুথিৰ ভিতৰত “ভক্তি ৰত্নাৱলী”ও এখন। ভক্তি ৰত্নাৱলীৰ মূল ৰচক বিষ্ণুপুৰী সন্ন্যাসী, ভাগৱতৰ সাৰ উদ্ধাৰ কৰি বিষ্ণুপুৰীয়ে সংস্কৃতত ভক্তি ৰত্নাৱলী ৰচনা কৰিছিল। দ্বিজ কণ্ঠভূষণে বেনাৰসৰ পৰা এই শাস্ত্ৰখন আনি শংকৰদেৱৰ হাতত দিয়াত শাস্ত্ৰখনি চাই বুজিলে যে এইখন এখন অতি অমূল্য গ্ৰন্থ। ইতিমধ্যে শংকৰদেৱে ভক্তি ৰত্নাকৰ লিখিলে, গতিকে ‘ভক্তি-ৰত্নাৱলী’ পদানুবাদ কৰাৰ দায়িত্ব মাধৱদেৱক দিলে। শ্ৰীমাধৱদেৱে গুৰুবাক্য শিবোধাৰ্য্য কৰি—

কৃষ্ণ পাদ পদ্ম দুই হৃদয়ত ধৰি।

গুৰু চৰণ মনে শিৰোগত কৰি।।

ভক্তি ৰত্নাৱলী গ্ৰন্থ ভাগৱত সাৰ।

মুৰুখ মাধৱে পদ কৰিলা প্ৰচাৰ।।৪

ভক্তি ৰত্নাৱলীৰ কেইবাটাও টীকা আছে। প্ৰথম টীকা সংস্কৃত ভাষাত শ্ৰীধৰ স্বামীয়ে লিখা কান্তিমালা টীকা। দ্বিতীয় এখন টীকা হিন্দী গদ্যত, তৃতীয় টীকাৰ নাম ভক্তি প্ৰকাশিকা। ইয়াৰ বাহিৰেও গুজৰাটী ভাষাত দুখন টীকা পোৱা যায়। মূল ৰত্নাৱলীৰ তেৰটা বিৰচনত বিষয়বস্তু নিৰ্ধাৰিত কৰি দিয়া নাই। কিন্তু মাধৱদেৱৰ ‘ভক্তি ৰত্নাৱলী’ প্ৰতি বিৰচনত বিষয়বস্তু আৰম্ভণিতে দিয়া আছে। যেনে প্ৰথম— ভক্তি বিৰচন, দ্বিতীয়—সৎসংগ বিৰচন, তৃতীয়— ভক্তি বিশেষণ বিৰচন, চতুৰ্থ— শ্ৰৱণ বিৰচন, পঞ্চম— কীৰ্তন বিৰচন, ষষ্ঠ— স্মৰণ বিৰচন, সপ্তম— পদ সেৱন বিৰচন, অষ্টম— অৰ্চন বিৰচন, নৱম— বন্দন বিৰচন, দশম— দাস্য বিৰচন,

একাদশ— সখ্য বিবচন, দ্বাদশ— আত্মনিবেদন বিবচন আৰু ত্ৰয়োদশ— শৰণ বিবচন।

মহাপুৰুষীয়া ধৰ্মৰ যি চাৰিটা সিদ্ধান্ত পূৰ্বৰ পৰাই গৃহীত হৈ আহিছে, সেই সিদ্ধান্ত অধিক শক্তিশালী আৰু দৃঢ়তাৰ কবি ভক্তি বত্নাৱলীয়ে প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ কাৰণে মহাপুৰুষীয়া চাৰি শাস্ত্ৰৰ মাজত এই শাস্ত্ৰই বিশেষ স্থান লাভ কৰিছে। এই চাৰিটা সিদ্ধান্ত হ'ল—

- ক) একশৰণৰ সৰ্বাধিক মহত্ব।
- খ) অন্যান্য ভক্তিতকৈ দাস্যভক্তিৰ শ্ৰেষ্ঠতা।
- গ) সাধন পন্থত শ্ৰৱণ আৰু কীৰ্তনত গুৰুত্ব।
- ঘ) ভক্তি পন্থত সংসংগৰ আশ্ৰয় গ্ৰহণ।

উপৰিউক্ত তেৰটি বিবচনৰ মাধ্যমেৰে প্ৰস্থখনত ভক্তিতত্ত্বৰ বিষয়ে কেনেদৰে বৰ্ণনা কৰিছে, সেই সম্পৰ্কে এটি থূলমূল আভাস দিবলৈ যত্ন কৰা হ'ল।

ভক্তি বিবচনত বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ ভক্তিৰ বিষয়ে কোৱা হৈছে। ভক্তি পন্থত একমাত্ৰ আৰাধ্য দেৱতা নাৰায়ণৰ বিশ্বাসেৰে ভজন কৰিলে পৰম দুৰ্লভ মোক্ষ লাভ হয়।

সংসংগ বিবচনত সংসংগৰ আৱশ্যকতা আৰু মাহাত্ম্যৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হৈছে। সাধুৰ সংগ স্বৰ্গতকৈও শ্ৰেষ্ঠ। সন্তৰ হৃদয়ত হৰি সৰ্বদা বিদ্যমান। এনে সন্ত-মহন্তৰ সংস্পৰ্শত পাপীৰ পাপ দূৰীভূত হয় আৰু তেওঁ মোক্ষ প্ৰাপ্তিৰ সন্ধান পায়।

ভক্তি বিশেষণ বিবচনত নৱবিধা ভক্তিৰ বিষয়ে কোৱা হৈছে। এই বিবচনৰ শেষত শ্ৰৱণ-কীৰ্তন ধৰ্মৰ শ্ৰেষ্ঠতা সুদৃঢ়ভাৱে ঘোষণা কৰি ভাগৱত শাস্ত্ৰৰো এয়ে সিদ্ধান্ত বুলি মত প্ৰকাশ কৰা হৈছে।

শ্ৰৱণ বিবচনত শ্ৰৱণৰ মাহাত্ম্যৰ বিষয় কোৱা হৈছে। হৰি কথা শ্ৰৱণ নকৰাজনক পশুতকৈও অধম বোলা হৈছে। যিজন শ্ৰৱণ বসিক, তেওঁ মৃত্যুলৈ ভয় নকৰে। অমৃতকৈও শ্ৰেষ্ঠ হ'ল হৰি কথামৃত। গতিকে জ্ঞানীসকলে অমৃতকো তুচ্ছ কৰি কৃষ্ণ কথামৃত পান কৰে।

কীৰ্তন বিবচনত কোৱা হৈছে জ্ঞানে অজ্ঞানে যিজনে হৰি চৰিত্ৰ কীৰ্তন কৰে, তেওঁ সংসাৰৰ পৰা মুক্তি পায়। যিজনে হৰি নাম কীৰ্তন কৰে, তেওঁৰ ওচৰত কাল মৃত্যু দুয়ো তৰতৰিয়া কামপয়। জুইত নজনাকৈ হাত দিলেও যিদৰে

জুয়ে পোৰে, সেইদৰে অভ্জ্ঞানতো যদি হৰিৰ নাম উচ্চাৰণ কৰা হয় সেই নামে সকলো পাপ দহন কৰে। সকলো পাপৰ প্ৰায়শ্চিত্তৰ একমাত্ৰ উপায় হৈছে হৰিনাম কীৰ্তন। কৃষ্ণ পদ পঙ্কজ সুমৰণত পাপ নাশ হয় বাসনা ক্ষয় হয়, চিত্ত শুদ্ধ হৈ কৃষ্ণত প্ৰেম ভক্তি লাভ হয়।

পদসেৱন বিৰচনত কোৱা হৈছে যে প্ৰতিমাদি পৰিচৰ্যাই হৈছে পদসেৱন ভক্তি। এই বিৰচনত প্ৰহ্লাদ, লক্ষ্মী, ব্ৰহ্মা, দৈৱকী আদিৰ বাক্য উল্লেখ কৰি পদসেৱনৰ মহিমা ব্যাখ্যা কৰা হৈছে।

অৰ্চন বিৰচনত কৃষ্ণৰ পূজাৰ বিষয়ে কোৱা হৈছে যে কৃষ্ণৰ পূজা কৰিলেই সকলো দেৱতাৰ পূজা হয়। এজোপা গছৰ গুৰিত পানী দিলে ডাল পাতেই জীৱ পোৱাৰ দৰে কৃষ্ণৰ অৰ্চনা কৰিলেই সকলোকে অৰ্চনা কৰা হয়।

বন্দন বিৰচনত কোৱা হৈছে যে ভগৱন্তৰ চৰণ বন্দনা কৰিলে কৰোঁতাজনৰ পৰম মংগল লাভ হয়। কিন্তু তেওঁ পোৱা সুখে মুকুতিৰ বণ্টা বৈকুণ্ঠৰ। অৰ্থাৎ মুক্তিৰ ভাগহে পায়, সম্পূৰ্ণ মুক্তি নাপায়। কাৰণ প্ৰকৃত ভক্তসকল মুক্তি নিস্পৃহ, তেওঁলোকে মুকুতি সুখতকৈ ভক্তিৰ পৰমানন্দ স্বৰূপ বসত নিমজ্জিত হৈ থাকিবলৈহে হাবিয়াস কৰে।

দাস্য বিৰচনত কোৱা হৈছে যে দাসৰ দৰে সকলো কৰ্ম কৃষ্ণত সমৰ্পণ কৰাই হ'ল দাস্য ভক্তি। গৃহবন্দীশালত বিয়ৰ বাগত ধৈৰ্য হেৰুৱাই কৃষ্ণৰ চৰণত দাস্যভাৱে নিজকে অৰ্পণ কৰিব পাৰিলে তেওঁৰ— “হোৱে তেৰে অহি বাগে ভক্তিৰ সাধন। (পদ ১১১০) উপাস্যজনক সখীৰূপে ভজন কৰি তেওঁৰ ওপৰত বিশ্বাস স্থাপন কৰাই সখ্য ভক্তি। ঈশ্বৰৰ সৈতে মিত্ৰতা কৰাৰ যি আনন্দ আৰু সমাপ্তি নাই, তাত বিচ্ছেদৰ আশংকাও নাই।

আত্মনিবেদন বিৰচনত কোৱা হৈছে যে ইয়াৰ দ্বাৰা জীৱই অপ্ৰয়োগ যুক্তি লাভ কৰে। তিনিগুণময় বেদশাস্ত্ৰ ত্যাগ কৰি কৃষ্ণতে আত্মনিবেদন কৰি অমূল্য মানৱ জীৱন সাৰ্থক কৰাহে মানুহৰ লক্ষ্য হোৱা উচিত।

ভক্তি ৰত্নাৱলীৰ শেষ বিৰচন হৈছে শৰণ বিৰচন। ইয়াত একশৰণৰ মাহাত্ম্য বৰ্ণিত হৈছে। বৈষ্ণৱ ধৰ্মমতে ‘এক দেৱ এক সেৱ একে বিনে নাই কেৱ।’ এই একমাত্ৰজনেই হৈছে বিষ্ণু বা কৃষ্ণ। গতিকে কবিয়ে কৈছে—

লৈয়েকে শৰণ এক চৰণে কৃষ্ণৰ।

এহি মানে তাৎপৰ্য সকলে শাস্ত্ৰৰ।।

থূলমূলকৈ এয়াই হ'ল ভক্তি বত্নাৱলীৰ বিষয়বস্তু। ভক্তিতত্ত্বৰ দৰে জটিল বিষয় এটাকো মাধৱদেৱে ইমান সবল, প্ৰাঞ্জলভাৱে বৰ্ণনা কৰিছে যে বসগ্ৰাহী পাঠকে ভক্তিৰ বসৰ অৱগাহন কৰি মানৱ জীৱন সাৰ্থক কৰি তুলিবলৈ সমৰ্থ হৈছে।

এনেহেন পৰম অমূল্য ভক্তি বত্নৰ সংগ্ৰহৰূপ বৈষ্ণৱজনৰ প্ৰাণৰ বস্তু “ভক্তি বত্নাৱলী” গ্ৰন্থ পদবন্ধে অনুবাদ অতি নিখুঁতভাৱে কৰিব পৰাটোও অদ্ভুত পাণ্ডিত্য আৰু ভক্তিৰ পৰিচায়ক। মূলৰ সম্পূৰ্ণ অৰ্থ সুন্দৰকৈ প্ৰকাশ কৰি এই গুঢ় অৰ্থপূৰ্ণ গ্ৰন্থখন কঠিন সংস্কৃত ভাষাৰ পৰা পদ্য ছন্দত ভাষান্তৰ এই যে কেৱল মূল শ্লোকখিনিৰেই অনুবাদ নহয়— ভাগৱতৰ মূল শ্লোকৰে সৈতে বিষ্ণুপুৰীয়ে যি টীকা সন্নিৱিষ্ট কৰিছে সেই আটাইবিলাকৰ সৈতে সমগ্ৰ গ্ৰন্থখনি অবিকলভাৱে পদ ছন্দত ভাষান্তৰ কৰাত তেওঁৰ অপূৰ্ব কৃতিত্ব প্ৰকাশ পাইছে। জটিল তত্ত্বপূৰ্ণ আটাইবোৰ কথাৰ সুললিত, কবিতাপূৰ্ণ, চিত্ৰগ্ৰাহী পদ্যত প্ৰকাশ কৰাত মাধৱদেৱৰ অগাধ পাণ্ডিত্যৰ পৰিচয় পোৱা যায়।

“ভক্তি বত্নাৱলী”ৰ প্ৰতিপাদ্য বিষয় কৃষ্ণভক্তি। কৃষ্ণভক্তিৰ পৰম মাহাত্ম্য ঘোষণা কৰি জগতৰ সকলো লোককে ভক্তিৰ প্ৰতি আকৰ্ষণ কৰিবলৈ কয় :

ধৰ্ম অৰ্থ কাম মোক্ষ পুৰুষাৰ্থ চাৰি

ফুৰে যত লোক আৰু উপায় বিচাৰি।।

কৃষ্ণৰ ভকতি তাৰ পৰম উপায়।

মহা পুৰুষাৰ্থ আত পৰে আন নাই।।

ভক্তিৰ দ্বাৰা যি ভক্তি জন্মে সেয়ে প্ৰেমভক্তি। প্ৰেমভক্তিৰ ফল হয়—

“গুছে সবে কামনা প্ৰসন্ন হোৱে চিত্ত।

বজ্ৰ তম গুচি শুদ্ধ সত্ত্বে হোৱে স্থিত।।

প্ৰেমভক্তিয়ে ভক্তৰ মনৰ পৰা বজ্ৰো তমো গুণ আৰু এই গুণবিলাকৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা কাম ক্ৰোধ, লোভ, মোহ আদি কু-প্ৰবৃত্তিবোৰ আঁতৰাই মনক সুনিৰ্মল কৰে, যাৰ ফলত ভক্তৰ মন শুদ্ধ সত্ত্বত স্থিত হয়। ভক্তি পন্থত একমাত্ৰ আৰাধ্য বাসুদেৱ বিষ্ণুহে, যিহেতু পাবলৈ হ'লে শুদ্ধ সত্ত্ব গুণময় বিষ্ণুতহে বতি হোৱাটো অপৰিহাৰ্য। সেয়ে দৃঢ়ভাৱে ভক্তি কৰিবলৈ অন্য দেৱতাৰ প্ৰতি ভক্তি একেবাৰে ত্যাগ কৰিব লাগিব।—

একে বাসুদেৱতেহে কৰিব ভকতি।

নকৰিব আন একো দেৱতাৰ বতি।।

এইদৰে কৃষ্ণ সেৱাৰ পৰমানন্দ ৰসৰ আগত মুকুতিৰ সুখ তুচ্ছ হৈ যায়। এনে মুকুতিৰ সুখকো তুচ্ছ কৰি সাধুৰ সংগত শ্ৰৱণ-কীৰ্তন কৰাৰ সৌভাগ্য মিলিলে মধ্যম স্তৰৰ ৰতি ভক্তি আৰু ক্ৰমে প্ৰেমভক্তি লাভ হ'ব পাৰে বুলি ভক্তি ৰত্নাৱলীয়ে সোঁৱৰাই দিছে।

জন্ম ৰহস্য :

মাধৱদেৱৰ দ্বাৰা ৰচিত জন্ম ৰহস্য মাত্ৰ ২৭২টা পদৰ সম্পূৰ্ণ এখনি সৰ্ব পুথি। মাধৱদেৱৰ সাহিত্যিক জীৱনৰ আদিকালৰে এইখনি ৰচনা। কথিত আছে যে বীৰ চিলাৰায়ে জন্ম পুৰাণ নামৰ শাস্ত্ৰ এখনি তেওঁৰ মাদৈসকলে বুজি পোৱাকৈ পদত ৰচনা কৰিবৰ বাবে শংকৰদেৱক দিছিল। বেজবৰুৱাৰ মতে চিলাৰায়ৰ ঘাই মহীষী শংকৰদেৱৰ ভাতৃ বামৰায়ৰ কন্যা ভুৱনেশ্বৰীয়েহে এটা পুথিখন শংকৰদেৱক ডাঙনি কৰিবৰ বাবে দিছিল। শংকৰদেৱে তেওঁৰ প্ৰিয় শিষ্য মাধৱদেৱক ইয়াৰ অনুবাদৰ ভাৰ দিয়ে। গুৰুজনাৰ জীৱন কালৰে 'জন্ম ৰহস্য' অনুবাদ কৰি মাধৱদেৱে তেওঁৰ উত্তম ৰচনাশৈলীৰ বাবে যথেষ্ট প্ৰশংসা লাভ কৰিছিল।

জন্মৰহস্য পুথিৰ কাহিনীভাগ ঘাইকৈ ভাগৱত পুৰাণৰ ওপৰত আধাৰিত। ভাগৱতত বৰ্ণনা কৰাৰ দৰেই দশ অৱতাৰৰ কথা জন্ম ৰহস্য পুথিত দাঙি ধৰা হৈছে। ইয়াত হলিবাম অৱতাৰটিৰ উল্লেখ আছে। কিন্তু লীলা বৰ্ণনাত কৃষ্ণৰ কৰ্মৰাজিহে বিশদভাৱে প্ৰচাৰিত হৈছে। পুথিখনৰ মূল পদৰ আধাতকৈ বেছি অংশ অধিকাৰ কৰি আছে, বিষ্ণু কৃষ্ণৰ মহিমা বৰ্ণনাই।

এইখনি পুথি মাধৱদেৱৰ অনুবাদ পুথি যদিও প্ৰকাশভংগীৰ স্বচ্ছতাৰ বাবে ইয়াক মৌলিক ৰচনা যেনহে বোধ হয়। মহাপুৰুষজনাৰ ব্যক্তিগত অনুভূতি আৰু অভিজ্ঞতাৰে ইয়াত ভুমুকি মাৰিছে। শংকৰ গুৰুৰ প্ৰতি থকা শ্ৰদ্ধা আৰু কৃতজ্ঞতাত পুথিখনৰ শেষৰ ফালে স্পষ্ট ৰূপত ধৰা দিছে। শ্ৰৱণ আৰু কীৰ্তনৰ মাহাত্ম্য প্ৰচাৰ কৰি কৃষ্ণভক্তি ৰসামৃত পান কৰোৱাই এই পুথিৰ চৰম লক্ষ্য। 'জন্ম ৰহস্য'ত মাধৱদেৱে শ্ৰীকৃষ্ণৰ জন্মৰে পৰা ব্ৰজধামত নন্দ-যশোদাৰ গৃহত কৰা শিশুলীলা, তাৰ পিছত মথুৰাত কংসাদি দুষ্ট অসুৰ ৰজাসকলক বধ কৰাৰে পৰা একেবাৰে বজা যুধিষ্ঠিৰৰ ৰাজসূয় যজ্ঞত দুষ্ট বজা শিশুপালক বধ কৰা, কুৰুক্ষেত্ৰ যুদ্ধত পাণ্ডৱ পক্ষত থাকি অৰ্জুনৰ ৰথৰ সাৰথি হৈ অষ্টাদশ অক্ষৌহিনী নিপাত কৰাৰে পৰা একেবাৰে যদুবংশ ধ্বংস কৰি পৃথিৱীৰ সমস্ত ভাৰ সংহাৰ কৰি বৈকুণ্ঠ গমন কৰালৈকে বৰ্ণনা কৰিছে। কলিযুগত মানুহৰ নৈতিক অধঃপতন, অনেক ব্যভিচাৰ,

মূল্যবোধৰ বিসংগতি আদিয়ে দেখা দিলেও সত্য, ত্ৰেতা, দ্বাপৰ যুগৰ ভিতৰত কলিযুগৰ মহত্ব অধিক বুলি ইয়াত কোৱা হৈছে। কিয়নো এই যুগত কেৱল শ্ৰৱণ কীৰ্তনৰ দ্বাৰাই সমস্ত ধৰ্মৰ ফল লাভ কৰি সংসাৰ বন্ধন ছেদ কৰিব পাৰি। সৰ্বশেষত জন্ম-বহস্য গ্ৰন্থত মাধৱদেৱে নিজৰ গুৰু মহাপুৰুষ শংকৰদেৱক সাক্ষাতে কৃষ্ণৰ অংশ বুলি বৰ্ণনা কৰিছে। ইয়াত মাধৱদেৱে কলিযুগৰ লক্ষণসমূহো বৰ্ণনা কৰিছে। মুঠতে জন্ম বহস্য পুথিখনত মাধৱদেৱে প্রকৃতার্থত শ্ৰীকৃষ্ণৰ লীলা মালাকেই সংক্ষিপ্তভাৱে বৰ্ণনা কৰিছে।

‘জন্ম বহস্য’ পুথিখনিৰ অনুবাদ অতি সহজ-সবল আৰু সহজবোধ্য। ইয়াত শব্দৰ দুৰ্বোধ্যতা, অৰ্থৰ অস্পষ্টতা আৰু ভাবৰ জটিলতা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। গোটেই পুথিখনত শ্ৰীকৃষ্ণ চৰিত্ৰ মধ্যমণি হৈ ভক্তিপ্ৰাণ পাঠকক ভক্তি-বসাপ্লুত কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। মানুহৰ নৈতিক অধঃপতনৰ যিসমূহ ভৱিষ্যদ্বাণী জন্ম-বহস্যত মাধৱদেৱে উল্লেখ কৰিছে, সেই সময়ৰ সত্যতা বৰ্তমান মানৱ সমাজত বহু পৰিমাণে প্ৰতিফলিত, ভৱিষ্যতৰ বাবে সাৱধান হ’বলৈও কোৱা হৈছে। জন্ম-বহস্যত কলিযুগৰ শাসকবৰ্গ প্ৰজাৰ মংগলকামী নহৈ শোষণকাৰী ৰূপেহে অৱতীৰ্ণ হোৱাটোৱে যেন আমাৰ বৰ্তমানৰ সমাজখনহে প্ৰতিফলিত কৰিছে। এই কথাই বৰ্তমান সময়ৰ পাঠকক ক্ষন্তেক সময়ৰ বাবে হ’লেও ভবাই তোলে যে আমাৰ সমাজৰ ৰাজনৈতিক ক্ষেত্ৰত স্থবিৰ হৈয়ে আছে। অৰ্থাৎ মাধৱদেৱে জন্ম বহস্য ৰচনা কৰাৰ সময়তো শাসকবৰ্গ শোষণকাৰী ৰূপত অৱতীৰ্ণ হ’ব বুলি কৈছিল। আৰু আমিও শাসকবৰ্গক প্ৰজাৰ মংগল ক্ষেত্ৰত সিমান উদাৰ মনোভাৱ পৰিগ্ৰহ কৰাটো পৰিলক্ষিত নহয়। এইবোৰে যেন আমাৰ সমাজৰ কিছুমান দিশৰ ওপৰত গভীৰভাৱে চিন্তা-চৰ্চা কৰিবলৈ সমল যোগাইছে।

নাম-মালিকা :

মাধৱদেৱৰ আন এখন ভক্তিতত্ত্বমূলক ৰচনা হ’ল নাম-মালিকা, এইখনি মাধৱদেৱৰ শেষ ৰচনা। মহাৰাজ নবনাৰায়ণৰ ৰাজসভাৰ বিৰূপাক্ষ কাৰ্জিৰ অনুৰোধত পুথিখনিৰ কাম হাতত ল’লেও এই কাম কৰি মাধৱদেৱে মানসিক তৃপ্তি পোৱা নাছিল। তেওঁ নিজেই কৈছে—

নাহিকে শৃংখল গ্ৰন্থ অতি নিৰন্তুক

তাৰ পদ কৰি কোনে মিলাইবে কৌতুক।

উৰিয়াৰ পুৰুষোত্তম গজপতি নামৰ এগৰাকী ৰজাই ব্ৰাহ্মণসকলক লগাই

বিভিন্ন পুৰাণ, মহাভাৰত আৰু অন্যান্য শাস্ত্ৰত থকা কৃষ্ণনামৰ মহিমা প্ৰকাশক পদ শ্লোক গোটাই এখনি সুকীয়া পুথি হিচাপে সংকলন কৰে। কৃষ্ণনামৰ মহিমা প্ৰকাশক শ্লোক-পদৰ সমষ্টি বাবেই বোধহয় গ্ৰন্থখনিৰ নাম 'নাম-মালিকা' ৰখা হয়।

মাধৱদেৱে মূল 'নাম-মালিকা'ত নোহোৱা কিছু কথা সংযোগ কৰি পুথিখনিক পূৰ্ণতা প্ৰদান কৰিছে। 'নাম অপৰাধ' বিষয়ক যিখিনি পদ মাধৱদেৱে গ্ৰন্থখনিত সংযোগ কৰিছে মূল পুথিত সেই পদসমূহ নাছিল বুলি অনুমান কৰিব পাৰি।^{১০}

“নাম মালিকাত বহিৰ্ভুক্ত শ্লোক চয়।

গোৱিন্দ নামৰ অপৰাধ নিৰ্ণয় ॥ ৫৩৪

তাৰো পদ কৰো বাক্য পালি মহন্তৰ।

ইহাত আমাক দোষ নেদিবা বিস্তৰ ॥

'নাম-মালিকা'ত ভাগৱত-পুৰাণৰ প্ৰাধান্য কম। তাৰ সলনি আন পুৰাণ, উপপুৰাণ, তন্ত্ৰ, স্মৃতি, সংহিতা আদিৰ নামৰ মহিমা প্ৰকাশক শ্লোকসমূহকে 'নাম-মালিকা'ত সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে।

নাম-মালিকাত য'ত নাম অপৰাধ বৰ্ণনা কৰা হৈছে, মাধৱদেৱে শিৱ আৰু বিষ্ণুৰ গুণ নামত ভেদ বুদ্ধি কৰোঁতাজন নামৰ অপৰাধী বুলি বৰ্ণনা কৰিছে—

শিৱৰ বিষ্ণুৰ যত গুণ নাম চয়।

তাক ভেদ বুদ্ধি কৰে যিটো দুৰাশায় ॥

জানিবা নামৰ ইটো অপৰাধ আতি।

আপোনাক আপুনি কৰিলে সিটো শাস্তি ॥৫৫০

কীৰ্তন ঘোষাত মহাপুৰুষ শংকৰদেৱেও 'নাম-অপৰাধ' অধ্যায়ত শিৱ আৰু বিষ্ণুৰ গুণ নামত ভেদ বুদ্ধি কৰোঁতাজনক নাম অপৰাধী বুলিছে—

গুণনাম যত বিষ্ণু শিৱৰ।

তাক ভিন্ন বুদ্ধিকৰে যিটো নৰ ॥

নামৰ যিটো মহা অপৰাধী।

নৰকত পৰে দৈৱে নবাধি ॥১৬

হৰিনাম ধৰ্মত সকলো শ্ৰেণীৰ লোকৰ সমানেই অধিকাৰ আছে— এই কথা মাধৱদেৱে নাম মালিকাত অধিক দৃঢ়তাৰে ঘোষণা কৰিছে—

ব্ৰাহ্মণ ক্ষত্ৰিয় বৈশ্য যত শূদ্ৰ চয়।

স্ত্ৰী অন্ত্যজাতি আনো অনেক আছয় ॥১৫০

নাহি বৰ্ণাশ্ৰম আত নিয়ম বিচাৰ।

হৰি নাম কীৰ্তনে সবাবো অধিকাৰ।।

মাধৱদেৱে তেওঁৰ প্ৰায়বোৰ গ্ৰন্থতে গুৰু শংকৰক একান্ত শ্ৰদ্ধা আৰু ভক্তিভৰা কৃতজ্ঞতা জ্ঞাপন কৰাৰ দৰে নাম মালিকাতো এনেদৰে শ্ৰদ্ধা আৰু কৃতজ্ঞতা জ্ঞাপন কৰিছে—

সুপুত্ৰায় আছিলেক মোৰ বুদ্ধি মন।

যাহাৰ কৃপাত ইটো ভৈল সচেতন।।৫

হেন গুৰু চৰণত কৰি নমস্কাৰ।

মাধৱে বচিলা পদ নাম মালিকাৰ।।

অনুবাদ বীতি :

শংকৰী যুগত সাহিত্য মূলতঃ অনুবাদভিত্তিক আছিল। মূলানুবাদ আৰু ভাবানুবাদ— এই দুয়োবিধ অনুবাদ সাহিত্যই বৈষ্ণৱ সাহিত্য পুষ্ট কৰিছিল। শংকৰদেৱে ভালেসংখ্যক তাত্ত্বিক আৰু সাহিত্যিক ৰচনা অসমীয়ালৈ অনুবাদ কৰি থৈ গৈছে আৰু মাধৱদেৱৰ প্ৰমুখ্যে আন বৈষ্ণৱসকলৰ হতুৱায়ো এনে কাম কৰোৱাই গৈছে। মাধৱদেৱৰ ৰচনাসমূহ হৈছে— ক) নামঘোষা, খ) ভক্তি-বত্ৰাৱলী, গ) বামায়াণ আদিকাণ্ড, ঘ) ৰাজসূয়, ঙ) জন্ম ৰহস্য, চ) দধি মথন (অৰ্জুন ভঞ্জন), ছ) চোৰ ধৰা, জ) পিম্পৰা গুচোৱা, বা) ভোজন বিহাৰ, ঞ) ভূমি লেটোৱা, ট) নাম-মালিকা আদি। এই সকলো কৃতিৰে মূল হৈছে সংস্কৃত সাহিত্য।

নামঘোষাৰ অনেক ঘোষাৰ মূল সংস্কৃত। মুক্তিতো নিস্পৃহ প্ৰথম ঘোষাফাঁকিৰে মূল বিষ্ণুপুৰী সন্ন্যাসীৰ ভক্তি-বত্ৰাৱলীৰ এটি শ্লোক—

যে মুক্তৱপি নিস্পৃহাঃ প্ৰতিপদপ্ৰোন্নীলদানন্দদাং

য়ামাস্থায় সমস্তমস্তকমণিং কুৰ্বন্তি (য়ং) স্বে ৰশে

তান ভক্তানপি তাঞ্চ ভক্তিমপি তং ভক্তপ্ৰিয়ং শ্ৰীহৰিং

বন্দে সন্ততমৰ্থয়েহনুদিবসং নিত্যং শৰণ্যং ভজে।।৩৭

(যিসকল মুক্তিতো নিস্পৃহ ভক্তই প্ৰতিপদতে মুকলি হোৱাকৈ আনন্দ দান কৰা ভক্তিক আশ্ৰয় কৰি সমস্তৰে শিৰোমণিস্বৰূপ শৰণীয় শ্ৰীহৰিক নিজৰ বশীভূত কৰে, সেই ভক্তক মই বন্দনা কৰোঁ, সেই ভক্তি মই সদায় প্ৰাৰ্থনা কৰোঁ, সেই শ্ৰীহৰিক মই ভজনা কৰোঁ।)

ইয়াত মূলত থকা এটা জটিল বাক্যক মাধৱদেৱে তিনিটা বাক্য কৰি সৰল

বাক্যলৈ ৰূপান্তৰিত কৰিছে। সংস্কৃতৰ জটিল বাক্য গাঁথনি অসমীয়াত সম্ভৱ নহয়। সংস্কৃতত বিশেষ্যৰ লিংগ, বিভক্তি, বচন অনুসৰি তৎসম্পৰ্কিত বিশেষণ আৰু সৰ্বনামৰো লিংগ, বিভক্তি, বচন হোৱা বাবে অনেক কৰ্তা একে ঠাইতে ক্ৰমান্বয়ে প্ৰয়োগ কৰি তৎ তৎ সম্পৰ্কিত ক্ৰিয়াবোৰো একে ঠাইতে যথাক্ৰমে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। অসমীয়াত তেনে ব্যৱস্থা নাই বাবে অনেক ক্ৰিয়াক আশ্ৰয় কৰি অনেক বাক্য ৰচিব লগা হয়। মাধৱদেৱে এই ব্যৱস্থাকে গ্ৰহণ কৰি ঘোষাফাঁকি সম্পূৰ্ণ অসমীয়া ঠাচতে সৰল ৰূপ প্ৰদান কৰিছে। তাকে কৰিবলৈ গৈ কিন্তু মূলৰ কোনো অংশই বিকৃত কৰা নাই, মূলৰ সম্পূৰ্ণ অৰ্থ প্ৰকাশ হোৱাকৈ তেওঁ ঘোষাফাঁকি ৰূপ দান কৰিছে। অৱশ্যে প্ৰতিপদপ্ৰোন্নীলদানন্দাং অংশটি চমুকৈ 'বসময়ী' বুলি কৈছে।

কৰ্মত বিশ্বাস যাৰ, হিয়াত থাকন্তে হৰি

অতিশয় দূৰ হন্ত তাৰ, দূৰতো বিদূৰ হন্ত তাৰ।

অহঙ্কাৰ থাকন্তেও সাক্ষাৎ কৃষ্ণক পাৰে

শ্ৰৱণ কীৰ্তন ধৰ্ম যাৰ ॥৩৮

পঞ্চম ঘোষাফাঁকিৰ মূল হৈছে—

হাদিস্তোহপ্যাতিদূৰস্থঃ কমৰিক্ৰিপ্তচেতসাম্

আত্মশক্তিভিৰগ্ৰাহোহপ্যন্ত্যপেত গুনাভ্যনাম্ ॥ ৩৮

ইয়াৰ প্ৰথম শ্লোকোদ্ধৰৰ প্ৰতিটো পদৰ প্ৰায় পোনপটীয়া অৰ্থ ঘোষাত সন্নিৱিষ্ট হৈছে অৰ্থাৎ কৰ্মই যাৰ চিন্ত বিক্ৰিপ্ত কৰি ৰাখিছে, সেইসকলৰ হৃদয়ত থাকিও হৰি অতিশয় দূৰত থাকে। সেয়ে হ'লেও 'কমৰিক্ৰিপ্তচেতসাম্' অংশৰ অনুবাদ মাধৱদেৱে ঘোষাত থকা 'দূৰতো বিদূৰ হোস্ত তাৰ' অংশটিৰ সমাৰ্থক বাক্য মূলত নাই। ই মাধৱদেৱৰ সংযোজন।

অব্যক্ত ঈশ্বৰ হৰি

কিমতে পূজিবা তাক্

ব্যাপকত কিবা বিসৰ্জন।

এতাৱন্ত মুক্তিশূন্য

কেনমতে চিন্তিবাহা

বাম বুলি শুদ্ধ কৰা মন ॥

সং — অব্যক্তস্য কথং পূজা ব্যাপকে কিং বিসৰ্জনম

অমূৰ্তত্বাৎ কথং ধ্যানং নামমাত্ৰাৎ শুচিৰ্ভৱেৎ ॥

উপবিউক্ত শ্লোকফাঁকি হিয়া দ্ৰবীভূত হৈ যোৱাকৈ তিনিটা সৰল বাক্যত মাধৱদেৱে যেন আক্ষৰিক অনুবাদহে কৰিছে।

অনেক বাক্য চমু কৰি এটি মাত্ৰ বাক্য কৰাৰ কৌশল মাধৱদেৱৰ লেখাত বিশেষভাৱে লক্ষ্য কৰা যায়। বহু বাক্য এক কৰিও যে অধিক অৰ্থ প্ৰকাশ কৰিব পৰা যায় তাৰো দৃষ্টান্ত তেওঁৰ লেখাত পোৱা যায়।

যেনে —

যিটো জনে কৃষ্ণ কথা বিচাৰ সময়ে মনে

ধৈৰ্য্য ধৰি ক্ষনেক থাকয়।

যত তীৰ্থস্থান দান দেৱ পিতৃ যজ্ঞ যাগ

যোগাদিবো ফলক পাৰয়।।

সং- স্নাতং তেন সমস্ত তীৰ্থসলিলে দত্তা চ পৃথ্বী দ্বিজে।

যজ্ঞানাঞ্চ হতং মহশ্ৰময়ুতং দেৱাশ্চ সম্পূজিতাঃ।

সদ্যন্তেন সুতৰ্পিতাশ্চ পিতৰঃ স্বৰ্গঞ্চ নীতাঃ পুনঃ।

য়স্য ব্ৰহ্মবিচাৰণে ক্ষণমপি প্ৰাপ্নিতি ধৈৰ্যং মনঃ।

শ্লোকফাঁকিৰ সম্পূৰ্ণ অৰ্থ এনেধৰণৰ — ‘সমস্ত তীৰ্থৰ জলত তেওঁ স্নান কৰিলে। পৃথিৱীখনকে ব্ৰাহ্মণক দান দিলে। হাজাৰে হাজাৰে অযুতে অযুতে যজ্ঞত আৰ্থি দিলে। দেৱতাসকলক পূজা কৰিলে। পিতৃসকলক অৰ্পণ কৰিলে। স্বৰ্গলৈকো লৈ গ’ল। এই ছটা বাক্যৰ মাধৱদেৱে তীৰ্থস্থান, দান, যজ্ঞ, দেৱ (পূজা), পিতৃ (তৰ্পণ)— এই শব্দকেইটা মাত্ৰ লৈ বাক্য সংক্ষিপ্ত কৰিছে। অৰ্থাৎ বাক্যৰ কাম শব্দৰেই সাধন কৰিছে। মূল সংস্কৃতত যাগ আৰু যোগৰ উল্লেখ নাই। মাধৱদেৱে এই শব্দকেইটি অধিকভাৱে সামৰি লৈ অৰ্থৰ বিস্তাৰ ঘটাইছে।

হৰিৰ চৰণে

নভজি কেৱল

পোষে পুত্ৰ ভাৰ্যা মাত্ৰ।

যম ৰাজা বুলি

লোক সেইজন

যম যাতনাৰ পাত।।৩০১

এই ঘোষণাকি ভাগৱতৰ এটি শ্লোকৰ সংক্ষিপ্ত অনুবাদ—

তানানয়ধ্বমসতো বিমুখান্মুকুন্দ

পাদাৱবিন্দমকবন্দবসাদৰাশ্ৰম। (৩৯ ভাগৱত - ৬.৩.২৮)

নিষ্কিঞ্চলৈঃ পৰমহংসকুলৈ বসজ্ঞৈঃ

জুষ্টাৰ্দ্গৃহে নিবয়ৰ্ণ নি বন্ধতৃষণ্ ॥ ৩৯ (৬-৩-২৮)

আমি ইয়াত দেখিবলৈ পাইছোঁ যে শ্লোকৰ এটি শব্দকো ঘোষাত ঠাই দিয়া হোৱা নাই। মূলৰ শ্লোকটি যমদূতসকলৰ প্ৰতি যমৰজাৰ নিৰ্দেশাত্মক প্ৰত্যক্ষ উক্তি ৰূপে ব্যৱহৃত হৈছে। হৰিৰ চৰণৰ কাৰণে কেইবাটাও বিশেষণ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। পৰমহংসৰ উল্লেখ আছে। এই শব্দটোৰ আলমত অৰ্মাস্তবন্যাস অলংকাৰ প্ৰয়োগ কৰা হৈছে। ঘোষাফাঁকিত নিৰ্দেশাত্মক প্ৰত্যক্ষ উক্তিৰ পৰিৱৰ্তে বৰ্ণনাত্মক পৰোক্ষ উক্তিৰ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে; বিশেষণকেইটা বৰ্জন কৰা হৈছে, পৰমহংসৰ উল্লেখ কৰা হোৱা নাই, গৃহত আসক্তি হোৱা বুজাবলৈ ‘পোষে পুত্ৰ ভাৰ্যা মাত্ৰ’ বুলি অৰ্থ কৰা হৈছে।

কেতিয়াবা আকৌ মূল অলংকাৰো অনুবাদত সাৰি যোৱা নাই—

তৰ্কশাস্ত্ৰ মহাব্যাখ্যা তহান নিপুন পতি

তাৰ শিষ্য ভৈল পুত্ৰপ্ৰায়।

সংসাৰ বনত পশি পতি পুত্ৰ সমন্বিতে

উপনিষৎ ধেনু ধৰি খায় ॥৪৩

মূল— তৰ্কশাস্ত্ৰং মহাব্যাখ্যা পতিস্তত্ৰ বিশাৰদঃ

তচ্ছিষ্যস্তংসুতপ্ৰায়ো ভক্ষত্ব্যপনিষদ্গৰাম ॥

ইয়াত তৰ্কশাস্ত্ৰকে “মহাব্যাখ্যা” বুলি কৈ ৰূপক অলংকাৰ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। শিষ্যক “পুত্ৰপ্ৰায়” বুলি উপমা অলংকাৰ প্ৰয়োগ কৰা হৈছে। মূলৰ দুয়োটি অলংকাৰেই অনুবাদতো যথাস্থানত ব্যৱহৃত হৈছে।

এইবাৰ আমি সংস্কৃতত ৰচিত বিষ্ণুপুৰী সন্ন্যাসীৰ ভক্তি বত্নাৱলী গ্ৰন্থখনিৰ অনুবাদৰ ক্ষেত্ৰত দেখা দিয়া কেতবোৰ দিশ আলোচনা কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰিছোঁ।

“তদিদমতিমহাৰ্ঘং ভক্তিৰত্নং মুৰাৰে

ৰহমধিৰাসয়ত্ৰঃ প্ৰীতয়ে বৈষ্ণৱানাম্ ॥

হৃদিগতজগদীশাদেশমাসাদ্য মাদ্য।

নিধিবৰমিৰ তস্মাদ্বাৰিধেৰুধৰামি ॥ ৪০ (বিষ্ণুপুৰী - ভক্তি বত্নাৱলী)

মাধবে ইয়াক ভাঙিছে এইদৰে :

পৰম অমূল্য ইটো হৰিভক্তি বত্ন।

আক উদ্ধাৰিতে মোৰ ভৈল মহাযত্ন ॥

হৃদিগত কৃষ্ণৰ আদেশ অনুসৰি।

বৈষ্ণৱৰ প্ৰীতি অৰ্থে আনিলো উদ্ধাৰি ॥

উক্তি শ্লোকটিৰ অনুবাদত দেখা গৈছে যে প্ৰতিটো পদৰ অৰ্থ অনুবাদত সন্নিবিষ্ট হৈছে। শব্দৰ বৃদ্ধি ঘটনা নাই। বাক্য মাত্ৰ সবল কৰা হৈছে।

দুবান্ধিশস্য মহিমানুসুপেত্য পাৰ্শ্বং

অস্তঃ প্ৰবিশ্য শুভভাগৱতামৃতাক্ষেঃ।

পশ্যামি কৃষ্ণকৰুণাঞ্জননিৰ্মলেন

হঞ্জোচনেন ভগবন্তজনং হি বত্নম্ ॥ ৪১ (বিষ্ণুপুৰী - ভক্তি বত্নাৱলী)

মাধৱদেৱে ভাঙনি কৰিছে এইদৰে :

“ভাগৱত নামে এক অমৃত সাগৰ।

আছে হেন কথা শুনো মুখত লোকৰ ॥

গুৰু মুখে শাস্ত্ৰ পাতে আপুনি পঢ়িলো।

ভাগৱত অমৃত সাগৰে বুৰ দিলো ॥

কৃষ্ণৰ কৰুণা দিব্য পবন অঞ্জন।

কৰিলে নিৰ্মল মোৰ হৃদয় লোচন ॥

দেখিলোহো কৃষ্ণৰ ভজন বত্ন পাছে।

ভাগৱত অমৃত পয়োধি মাজে আছে ॥

ইয়াত এটি মাত্ৰ জটিল বাক্যক অনেক সবল বাক্যৰ ৰূপ দিছে। মূল শ্লোকত থকা অসমাপিকা ক্ৰিয়াকেইটাক অনুবাদত সমাপিকা ক্ৰিয়াৰ ৰূপ দিয়া হৈছে। এটি সমাসবদ্ধ পদকো এটা বাক্য ৰূপে ব্যৱহাৰ কৰি জটিলতা নোহোৱা কৰিছে। এইদৰে মূলৰ তিনিটা অসমাপিকা ক্ৰিয়া আৰু এটি সমাসবদ্ধ পদত (কৃষ্ণকৰুণাঞ্জননিৰ্মলেন) আশ্ৰয় কৰি একোটি সবল বাক্য ৰচনা কৰা বাবে এটা বাক্যই পাঁচটা বাক্যত পৰিণত হৈছে। ‘উপেত্য’ শব্দৰ অৰ্থ হ’ব লাগে ‘ওচৰ চাপি।’ কিন্তু মাধৱদেৱে অৰ্থ কৰিছে গুৰুমুখে শাস্ত্ৰ পাচে আপুনি পঢ়িলোঁ। এইক্ষেত্ৰত তেওঁ বিষ্ণুপুৰী বিৰচিত কান্তিমালাটীকাৰ সহায় লৈছে। টীকাত আছে : পাৰ্শ্বং উপেত্য অধীত্যেত্যর্থঃ।

ভক্তি বিৰচন নামৰ প্ৰথম অধ্যায়ত ভাগৱতৰ শ্লোক উদ্ধাৰি সূতৰ মুখেৰে

কোৱাইছে— বিষ্ণুৰ প্ৰতি অহৈতুকী আৰু অপ্ৰতিহত ভক্তিয়েই হৈছে মানুহৰ পৰম ধৰ্ম। এই ভক্তিয়ে ভক্তৰ লগত বিষ্ণু বাসুদেৱৰ সংযোগ সেতু ৰূপে কাম কৰে। ইয়েই বৈবাগ্য আৰু অহৈতুক জ্ঞানবো জন্ম দিয়ে।

এই প্ৰসংগ টানি আনোতে কান্তিমালা টীকাত কৈছেঃ “এবং স্বয়ং চতুঃশ্লোক্যা অভিধেয় প্ৰয়োজন সংবন্ধান্ দৰ্শয়িত্বা সামান্যতো বিশেষতঃ সাধুনাং ভক্তিং নিৰূপয়িষ্যন্ প্ৰথমং তাৱদ্ভক্তিসামান্যবিৰচনমৰতাৰয়িতুং সৰ্বে স্বস্বধৰ্মা। ভক্তিমাত্ৰ নিৰীক্ষকা ইত্যাহ।” মাধৱদেৱেও কেৱল মূল শ্লোককে অনুবাদ নকৰি তাৰ প্ৰাসংগিকতা বুজাবৰ নিমিত্তে টীকাৰ কথাৰ পদ্যৰূপ দি কৈছেঃ

কহিলো গ্ৰন্থৰ যত প্ৰয়োজন মানে।

এবে বত্ৰাবলী শুনিয়োক সাৰধানে ॥

সামান্য বিশেষ ভক্তি কহিবাক প্ৰতি।

আবন্তিলো বিৰচন প্ৰথমে সম্প্ৰতি ॥

যতেক স্বধৰ্ম হৰিভক্তিৰ কিঙ্কৰ।

ভকতিৰ মুখ চাই থাকে নিবন্তৰ ॥

টীকাত থকা কথাখিনিৰ উপৰি মাধৱদেৱৰ নিজা সংযোজনী হ'ল—

সমস্তে ধৰ্মৰ ভকতিসে মুখ্য ফল।

ভকতি নভৈলে ধৰ্মসকলে বিফল ॥

শ্লোক ভাঙনি কৰাৰ লগে লগে কোনো কথা অধিকতৰ স্পষ্ট কৰিবৰ নিমিত্তে টীকাৰ অংশবিশেষবো ভাঙনি কৰিছে —

আত্মা মনঃ প্ৰসীদতি সদ্ধপ্ৰধানং ভৱতি ।”

ইয়াক মাধৱদেৱে আৰু সহজ কৰি কৈছে —

গুচে সবে কামনা প্ৰসন্ন হোৱে চিন্ত

ৰজ তম গুচি শুদ্ধ সত্বে হোৱে স্থিত ॥

এইদৰে বিষ্ণুপুৰীৰ বত্ৰাবলীৰ সংকলিত শ্লোকবিলাককে কেৱল ভাঙনি নকৰি কান্তিমালা টীকাৰো প্ৰয়োজনীয় অংশবোৰ মাধৱদেৱে ভাঙনি কৰিছে। লগতে প্ৰয়োজনবোধে নিজাববীয়া বক্তব্য, ব্যাখ্যা আদিও তাত সন্নিবিষ্ট কৰিছে। প্ৰথম বিৰচনত থকা এশ ষোল্লটা মাত্ৰ শ্লোকে ২৯৮টা পদৰ ৰূপ লৈছে। দ্বিতীয় বিৰচনত ৬৪টা শ্লোকৰ কাৰণে ১৫২টা পদ ৰচনা কৰিবলগীয়া হৈছে।

পঞ্চম বিৰচনতো এটি মাত্ৰ শ্লোকেষে ভাঙনি কৰোঁতেই মাধৱদেৱে চাৰিশৰীয়া তিনিটা পদ কৰিবলগীয়া হৈছে। উদাহৰণস্বৰূপে এই বিৰচনৰ প্ৰথম শ্লোকটিত কোৱা হৈছে যে মানুহৰ সমস্ত তপঃ বেদজ্ঞান, যাগযজ্ঞ, বাকশক্তি, বুদ্ধি আৰু দানৰ উত্তম ফল হৈছে ভগৱন্তৰ গুণানুবৰ্ণন। এই শ্লোকৰ ব্যাখ্যাতে বিষ্ণুপুৰীয়ে কোৱা কথাখিনিকে মাধৱদেৱে পদৰূপ দিছে।

টোকাত এনেদৰে আছে —

“অৰ্থ কীৰ্তনং নিৰূপয়িতুং বিৰচনমাৰসন্তাতং

মাধৱদেৱে কৈছে —

শুনিয়েক আৰো আৰম্ভিলো বিৰচন।

কৃষ্ণৰ কীৰ্তন এবে কাৰো নিৰূপন ॥

টোকাত আছে—

“তত্র সৰ্বধমেৰ্ধু হৰিচীৰ্তনং শ্ৰেষ্ঠমিত্যপ্ৰেত্যা।

মাধৱদেৱ—

সংসাৰত য'ত ধৰ্ম আছে শ্ৰেষ্ঠতৰ।

সমস্ততে কৰি শ্ৰেষ্ঠ কীৰ্তন কৃষ্ণৰ।

এইদৰে মাধৱদেৱে ৰত্নাবলী গ্ৰন্থত ত্ৰাণ্টিমালাক আশ্ৰয় কৰি নানা পদ ৰচনা কৰিছে।

আদিকাণ্ডৰ ভাঙনিৰ ক্ষেত্ৰত মাধৱদেৱৰ শৈলী ভিন্ন প্ৰকাৰৰ। মাধৱদেৱৰ আদিকাণ্ডক বাল্মীকি ৰামায়ণৰ আদিকাণ্ড বা বালকাণ্ডৰ ছবছ অনুবাদ বুলি ক'ব নোৱাৰি। সতেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা, কৃষ্ণপ্ৰসাদ মাগধ, কেশদা মহন্ত আদি বিদ্বান লোকৰ বিভিন্ন যুক্তিক পৰীক্ষা কৰি ড° মুকুন্দ মাধৱ শৰ্মাই কৈছে যে আদিকাণ্ডৰ আধাৰ ঘাইকৈ—

ক) বাল্মীকি ৰামায়ণৰ গৌড়ীয় সংস্কৰণ।

খ) পদ্মপুৰাণ

গ) ব্ৰহ্মবৈৱৰ্তপুৰাণ

ঘ) বঘুবংশ

ঙ) মহানাটক

চ) নৃসিংহ পুৰাণ

ছ) মহাবীৰ চৰিত।

লগতে ভাগৱত পুৰাণ, বিষ্ণুপুৰাণ, হৰিবংশ আৰু কৃতিবাসী ৰামায়ণ আদিৰ এটা ক্ষীণ প্ৰভাৱ আৰু শংকৰদেৱৰ এটা সবল প্ৰভাৱৰ কথা কল্পনা কৰিব পাৰি। বাল্মীকি ৰামায়ণৰ আদিকাণ্ডত মুঠতে ৭৭টা সৰ্গ আছে; শ্লোকৰ সংখ্যা প্ৰায় আঢ়ৈ হাজাৰ মান হ'ব। তাকে ভাঙনি কৰোঁতে মাধৱদেৱে মূলৰ বহুখিনি কথা বাদ দিছে। ফলত ডেৰ হাজাৰমান পদতে ভাঙনি শেষ কৰিছে। নাৰদ-বাল্মীকি সংবাদৰ পৰা সীতা সয়ম্বৰলৈকে বাল্মীকি ৰামায়ণৰ মতেই মাধৱদেৱৰ আদিকাণ্ডতো বৰ্ণিত হৈছে। কিন্তু সৰ্গৰ, অংশুমান, ভগীৰথৰ গংগানয়ন, সমুদ্ৰমছন আদি অনেক বিষয় মাধৱদেৱে বাদ দিছে। আনহাতে সীতা সয়ম্বৰত নৃপতিসকলৰ নগুৰ-নাগটি হোৱাৰ কথা মাধৱদেৱে সংযোজন কৰিছে। প্ৰয়োজনবোধে কোনো কোনো ঠাইত একোটা শ্লোকক তিনি-চাৰিটা পদলৈকে ৰূপান্তৰ কৰিছে। উদাহৰণস্বৰূপে 'মা নিষাদ' শ্লোকটি আদিকাণ্ডত ছয়টা চৰণত পুনৰ্নিৰ্মিত হৈছে। বাল্মীকিৰ ৰামায়ণ আৰম্ভ হৈছে—

“তপঃস্বাধ্যায়নিৰতং তপস্বি ৰাগৱিধ্যাং ৰৰমং

বাল্মিকীঃ পৰিপ্ৰপচ্ছ নাৰদং মুনিপুঙ্গৱম।

ইত্যাদি শ্লোকৰে আৰু নাৰদ বাল্মীকি সংবাদেৰে। এই সংবাদত বাল্মীকিৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰত নাৰদে সংক্ষেপতে ৰামায়ণৰ বৃত্তান্ত দাঙি ধৰিছে। তাৰ পিছতহে বাল্মীকিয়ে স্নান কৰিবলৈ যাওঁতে ঘটা ক্ৰৌঞ্চপক্ষীৰ বৃত্তান্ত কথিত হৈছে। মাধৱদেৱৰ আদিকাণ্ডত এই ক্ৰম ৰক্ষিত হোৱা নাই।

সীতা সয়ম্বৰত নৃপতিসকলৰ মনৰ কল্পনা, নিষ্ফল দণ্ড, ৰামে সীতাক লাভ কৰাৰ পিছত ৰজাসকলৰ কথোপকথন আৰু ৰামক আক্ৰমণ, যুদ্ধৰ বিৱৰণ আদি মূল ৰামায়ণত নাই। এই সকলো মাধৱদেৱৰ নিজা উদ্ভাৱন।

তাত্ত্বিক বিষয়বস্তুৰ অনুবাদৰ ক্ষেত্ৰত কিছুমান নিৰ্দিষ্ট বৈশিষ্ট্য লক্ষ্য কৰা যায়। এনে অনুবাদৰ সময় তেওঁ মূলৰ প্ৰতি সততে আনুগত্য স্বীকাৰ কৰিছে। মূলৰ বিষয়বস্তু যথাযথ ৰখাৰ বাবে তেওঁ সদায় সচেতন। কেতিয়াবা নিজৰ প্ৰয়োজন সিদ্ধি হোৱাকৈ মূলৰ কিঞ্চিৎ পৰিৱৰ্তন সাধি অনুবাদ সাৰ্থক কৰিছে, তেনে কৰোঁতেও মূলৰ সৌন্দৰ্যৰ প্ৰতি সততে চকু ৰাখিছে। পূৰ্বতে উনুকিয়াই অহা। অব্যক্ত ঈশ্বৰ হৰি আদি ঘোষাৰ অন্তিম চৰণৰ মূল আছিল 'নাম মাত্ৰা গুচিৰ্ভৱেৎ'। ইয়াৰ 'নাম' পদৰ ঠাইত 'ৰাম' পদ ব্যৱহাৰ কৰি আৰু প্ৰথম চৰণত 'হৰি' পদ যোগ দি মাধৱদেৱে ঘোষাটি অধিক সংবেদনশীল কৰি তুলিছে।

‘নামমালিকা’ নামৰ অনূদিত পুথিখনিত মূল পুথিৰ ক্ৰম বক্ষা বা তাৰ মুখ্য
 প্রতিপাদ্য বিষয়ৰ পৰা মাধৱদেৱ আঁতৰি যোৱা নাই। মাধৱদেৱৰ লেখাৰ পৰা
 এইটো জনা যায় যে মূলত নামাপৰাধ বিষয়ক কোনো কথা নাই। তেখেতে
 পদ্মপুৰাণৰ স্বৰ্গ খণ্ডৰ ‘নামাপৰাধ’ বিষয়ক শ্লোকখিনি (৫৪৮-৫৭৭) মূলত নোহোৱা
 সত্ত্বেও তাৰ বহল ভাঙনি সন্নিৱিষ্ট কৰিছে। ইয়াতে ভক্ত কবিৰ আন্তৰিক ভক্তিৰ
 স্বৰূপ প্ৰকাশ পাইছে। গ্ৰন্থ-বহিৰ্ভূত বঢ়া কথাৰ বাবে পাঠকৰ ওচৰত ক্ষমা-ভিক্ষাত
 কৰিছে; স্পষ্টীকৰণো দাঙি ধৰিছে—

“গ্ৰন্থ বহিৰ্ভূত জিতো বঢ়া দেখা

নেদিবা দোষ ইহাত।

ব্যাস মহাকবি তেস্তো প্ৰসঙ্গত

ৰঞ্জনা দেন্ত কথাত ॥

মাধৱদেৱে প্ৰায়ে মূলৰ পৰাই শব্দ চয়ন কৰে, কিন্তু নিজৰ ছন্দৰ লগত খাপ
 খোৱাকৈ শব্দৰূপ নিকৰণ কৰি লয়, যেনে—

বাসুদেৱ সূতং কৃষ্ণঃ

ভূমি ভকতৰ ইষ্ট

কংস চানুৰাদি বিমৰ্দন।

দৈৱকী হৃদয়ানন্দ

জগতৰ গুৰু কৃষ্ণ

তুৱা পদে কৰোহো বন্দন ॥

ইয়াৰ মূল সংস্কৃত শ্লোকটি হ’ল—

বাসুদেৱ সূতং কৃষ্ণং কংস চানুৰমৰ্দনং

দৈৱকীহৃদয়ানন্দং কৃষ্ণং বন্দে জগৎ গুৰুম্ ॥

এনে অনুবাদ নামঘোষাত অনেক পোৱা যায়। ভাৰতীয় প্ৰাক্তীয় ভাষাত
 সংস্কৃত শব্দ সুন্দৰকৈ খাপ খাই পৰে বাবে তৎসম শব্দৰ বহল প্ৰয়োগ সত্ত্বেও
 এনে অনুবাদ ঋতিকটু হোৱা নাই।

সংস্কৃত শ্লোকৰ অসমীয়া গদ্যৰূপ মাধৱদেৱে তেওঁৰ নাটত ব্যৱহাৰ কৰিছে।
 চোৰধৰা, পিম্পৰা গুচোৱা আৰু ভূমি-লেটোৱা নাটত বিল্বমংগলৰ কৃষ্ণ স্তোত্ৰৰ
 প্ৰভাৱ থকাটো ইতিমধ্যে প্ৰমাণিত হৈছে। পিম্পৰা গুচোৱা নাটত কৃষ্ণস্তোত্ৰৰ
 একোটি বা দুটি চৰণক সংলাপৰ একোটি বচনলৈ ৰূপান্তৰ কৰা হৈছে। পিম্পৰা
 গুচোৱা নাটৰ আদিতে উদ্ধৃত কৰা বিল্বমংগলৰ স্তোত্ৰৰ ‘কস্তুৰং বাল বলানুজঃ’

এই শ্লোকৰ প্ৰথম চৰণক মাধৱদেৱে সংলাপলৈ অনুবাদ কৰিছে এনেদৰে : 'হামাৰ মন্দিৰ ভিতৰে তোহো কে ? আৰু আঃ ছামাক নাহি চিনহ, হামু বলভদ্ৰক কনিষ্ঠ ভাই।' ইয়াক গীতৰূপেৰে অনুবাদ কৰা হৈছে এনেদৰে :

মোৰ ঘৰে কেনো তুমি বোলায় গোৱালী।

বলাইব কনিৰা মই বোলে বনমালী।।

মাধৱদেৱৰ অনুবাদৰ অসমীয়া খণ্ডবাক্য আৰু প্ৰবচনৰো সঘন প্ৰয়োগ দেখা যায়। যেনে— আদিকাণ্ডত আছে— দাণ্ডি দিয়া জাগাইলাহা কাহালা গোমক (১৪১০ ঘ), পৰিলা চেঙেলি আজি বুঢ়া হাতত (১৪১৭ খ) ইত্যাদি।

ভক্তিৰ মাধ্যমত ভক্ত আৰু ভগৱানৰ অন্তৰংগতা প্ৰতিপাদনৰ অৰ্থে ঘোষাৰ মূলৰ কোনো কোনো ভাঙনিত মাধৱদেৱে অপূৰ্বশৈলী অনুসৰণ কৰিছে। মিতবাক্য ৰীতিৰে মূল সংস্কৃত শ্লোকৰ শব্দাৰ্থ অতিক্ৰম কৰি নোযোৱাকৈ বক্তব্যৰ বক্তা-শ্ৰোতাৰ সামান্য সালসলনি ঘটাই দুই একোটা শব্দ সন্নিৱিষ্ট কৰি অভিপ্ৰেত অৰ্থ প্ৰকাশ কৰা হৈছে।

একান্ত ভকত সৰে

নিৰ্গুণ কৃষ্ণৰ গুণ।

গাৱে সদা বসিয়া যথাত।

বৈকুণ্ঠকো পৰি হৰি

যোগীৰো হৃদয় এৰি

থাকা হৰি সাক্ষাতে তথাত।

এই ঘোষাফাঁকিত

নাহংতিষ্টামি বৈকুণ্ঠে যোগিনাং হৃদয়ে ন চ।

মদভক্তা যত্র গায়ন্ত তত্র তিষ্ঠামি নাবদ। ৪২ (বৃহন্নাৰদীয় পুৰাণ ১১/৪

নাবদ সংহিতা ১/৭)

উক্ত মূলত থকা ভগৱন্তৰ মুখনিঃসৃত উক্তিক নিশ্চয়াত্মকৰূপে ঘোষণা কৰা হৈছে। উক্তম পুৰুষৰ কৰ্তা আৰু ক্ৰিয়া সলনি কৰি প্ৰথম পুৰুষৰ বক্তব্যৰূপে ভগৱন্তক সমুখলৈ অনা হৈছে। ই হৈছে ভক্ত হৃদয়ৰ ভগৱৎ উপলব্ধিৰ ফল। মাধ্যমৰ প্ৰয়োজন নোহোৱাত নাবদ অদৃশ্য হৈছে। কৃষ্ণ নাবদ সংবাদ ভগৱন্তৰ সৈতে ভক্তৰ সাক্ষাৎ কথোপকথনৰ সম্বন্ধলৈ ৰূপান্তৰিত হৈছে।

"হৰি নাম ৰসামৃতৰ আলাপ বিহীন" দিন দুৰ্দিন বুলি বৰ্ণনা কৰোঁতে 'অমৰকোষ'ত দুৰ্দিনৰ পৰিভাষা ব্যতিৰেক উদাহৰণস্বৰূপে উদ্ধৃত কৰাত পাৰিভাষিক অৰ্থ স্পষ্ট হোৱাৰ লগতে হৰিনাম কীৰ্তনৰ মহত্বও প্ৰতিপাদিত হৈছে। শংকৰাচাৰ্যৰ মোহমুদগৰ—

ভজ গোৱিন্দং ভজ গোৱিন্দং ভজ মূঢ়মতে ।

সংপ্ৰাপ্তে সন্নিহিতে কালে নানিহি বন্ধতি ডুকৃষ্ণ কৰণে ॥

অসমীয়া ৰূপ—

স্মৰহ গোৱিন্দ মূঢ়

ভজহ গোৱিন্দ মূঢ়

ভজহ গোৱিন্দ সৰ্বক্ষণে

মৰণ সন্নিত পাইলে

গোৱিন্দ সে ৰাখিবন্ত

নাৰাখিব ডুকৃষ্ণ কৰণে ॥

মূলৰ নিষেধাত্মক (নেৰাখিব) উক্তিৰ পৰা কাৰ্য্যবাচকতা (কোনে ৰাখিব) অনুমানৰ বিষয়। অসমীয়া ৰূপত ‘গোৱিন্দই ৰাখিব’ ডুকৃষ্ণ কৰণে নাৰাখিব দুয়োটা সমানে কণ্ঠতঃ প্ৰকাশ হোৱাত মমার্থ হৃদয়গ্ৰাহী হৈছে। এইখিনিতে “পাণিনিয় ধাতুৰ পাঠৰ কৃ ধাতুবিষয়ক সূত্র মূলৰ দৰেই ৰখাত পাঠক শ্ৰোতাৰ অধ্যয়ন-মননৰ প্ৰতি লক্ষ্য কৰা হৈছে।”^{৪০}

মুঠতে মাধৱদেৱৰ অনুবাদ ৰচনাত মূল বিষয়বস্তু অন্তৰৰ ভক্তিৰসত সিজি নতুন ৰূপত অন্তৰৰ পৰা নিগৰি বৈ আহিছে, নাইবা মলিয়ন পানী পৰিষ্কৃত হোৱাৰ দৰে নিৰ্মল হৈ অন্তৰৰ পৰা নিজৰি নিজৰি বব ধৰিছে আৰু এইদৰে তেওঁ একোখন কালজয়ী গ্ৰন্থৰ জন্ম দি কাব্যপিপাসুক ৰসাপ্লুত কৰি ৰাখিবলৈ সক্ষম হৈছে।

প্ৰসংগ টোকা :

১. গিলবাৰ্ট হিগেট (Gilbert Higjet) The classical tradition
২. ড্ৰাইডেন (Ovid) Epistlesৰ preface (1680)
৩. উপেন্দ্ৰ চন্দ্ৰ লেখাৰু— preface ৰামায়ণ আদিকাণ্ড
৪. ড° মহেশ্বৰ নেওগ — অসমীয়া সাহিত্যৰ ৰূপৰেখা, পৃঃ ১০৮
৫. মুকুন্দ মাধৱ শৰ্মা — মাধৱদেৱৰ আদিকাণ্ড প্ৰসংগত, মাধৱদেৱ আৰু সংস্কৃতি, পৃঃ ৪৯
৩৪. ড° মহেশ্বৰ নেওগ (সম্পাদিত) গুৰু চৰিত কথা (গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় ১৯৮৭)
৩৫. শিৱনাথ বৰ্মন (সম্পাদক) অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী (দ্বিতীয় খণ্ড) আনন্দৰাম বৰুৱা ভাষা কলা সংস্কৃতি সংস্থা (অসম)

৩৬. মাধৱদেৱ : জীৱন আৰু কৃতি — ড° ৰামচন্দ্ৰ ডেকা, জ্যোতি প্ৰকাশন
প্ৰথম প্ৰকাশ, জানুৱাৰী, ২০০১, পৃঃ ৬২
৩৭. এই শ্লোকটি বিষুপুৰী সন্ন্যাসী কৃত 'কান্তিমালা' টীকাৰ শ্লোক। মাধৱদেৱে
এই শ্লোকটিৰ ভাঙনিৰে 'নামঘোষা' আৰম্ভ কৰিছে।
৩৮. ভাগৱত পুৰাণ, ১০/৮৬/৪৭
৪০. পানিনীয় — ধাতুপাঠত প্ৰত্যেক ধাতুৰে আগত বা পিছত বা আগে পাছে
একোটা বৰ্ণ যোগ দিয়া হৈছে ধাতুৰ ৰূপ নিৰ্ণয়ৰ বাবে। অনেক বৰ্ণক অনুবন্ধ
বোলে। পিছত বা অনুবন্ধ অনুসৰি একোটা ধাতু পৰস্মৈপদী আত্মনেপদী নাইবা
উভয়পদী বুলি বুজা যায়। আগত থকা অনুবন্ধৰ পৰা অচ্, অন্, ঘঞ আদি
কৃৎপ্ৰত্যয়ৰ কোনটো যোগ হ'ব ক'ব পাৰি। কৰণাৰ্থক কৃ ধাতুৰ পিছত ঞ্গ থকাৰ
বা কৃ ধাতু উভয়পদী বুলি জনা যায়। তু অনুবন্ধই অচ্ প্ৰত্যয়ৰ যোগ সূচায়।

ভক্তি-বত্ৱালী : মাধৱদেৱৰ অনন্য প্ৰতিভাৰ এক অভিনৱ স্বাক্ষৰ

সৰ্বোৎকৃষ্ট জ্ঞানী পুৰুষ যিজন বৌদ্ধ শাস্ত্ৰত তেৱেই বোধিসত্ত্ব ৰূপে অলংকৃত হয়। বোধিসত্ত্বসকলে নিজৰ জীৱনক উৎসৰ্গ কৰে সমস্ত জগতৰ হিতৰ কাৰণে, মংগলৰ কাৰণে। ঠিক একেদৰেই শংকৰদেৱ-মাধৱদেৱেও ভাৰত ভূমিৰ পূৰ্ব প্ৰাপ্ত অসমত একো একোজনা বোধিসত্ত্বৰূপেই আৱিৰ্ভূত হৈছিল আৰু এই কলিৰ মালিনমতি মনুষ্যৰ তাৰণৰ হেতুকেই নিজৰ জীৱনক উৎসৰ্গ কৰি অসমীয়া জাতিৰ সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ ইমূৰ-সিমূৰ পৰশি থকা বৈষ্ণৱ ধৰ্মক প্ৰৱৰ্তন কৰিছিল, যি ধৰ্মৰ জোৱাৰ ব্ৰহ্মকুণ্ডৰ পৰা ভাগীৰথী তীৰ পৰ্যন্ত, বংগোপসাগৰৰ পৰা আসমুদ্ৰ হিমাচললৈ বাগৰিছিল, আৰু এই ধৰ্মই প্ৰসাৰতা লাভ কৰিছিল গুৰু দুজনাৰ অনন্য প্ৰতিভাৰ স্বাক্ষৰ বহন কৰা কেতবোৰ অমূল্য গ্ৰন্থৰ দ্বাৰা। “শংকৰদেৱ হৈছে মণিমুক্তা ধনবত্ৰ, ফল মূল, পৰ্বত-পাহাৰ, পৰিশোভিত সুজলা-সুফলা, শ্যামলা, সু-প্ৰশস্ত, সুবিশাল এখন মহাদেশ তাত বিচাৰিলে জীৱনৰ পুষ্টিৰ সকলো ৰস আৰু মানৱ-সভ্যতাৰ সকলো সম্পদকেই পোৱা যায়। মাধৱদেৱ হৈছে পাহাৰ-পৰ্বত ভাঙি ওলোৱা খৰশ্ৰোতা সুবিশাল নদী, যাৰ স্নিগ্ধতাৰ দ্বাৰা মহাদেশ সৰসিত হৈ উঠিছে, আৰু তাত অৱগাহন কৰি পাপী-তাপী ধন্য হয়।” আৰু এনে পাপী তাপী ধন্য হ'ব পৰা ভক্তি সাৰ্বোদ্বৃত এক অভিনৱ গ্ৰন্থ হ'ল মাধৱদেৱৰ ভক্তি বত্ৱালী।

ভক্তি তত্ত্ব নিৰূপক গ্ৰন্থ হিচাপে ভক্তি বত্ৱালী নিৰূপম। ইয়াত নৱবিধ ভক্তি আৰু সংসংগৰ মাহাত্ম্য তথা বিষ্ণু ভক্তিৰ শ্ৰেষ্ঠতা প্ৰতিপন্ন কৰা হৈছে। এই গ্ৰন্থই মুক্তিৰূপে ভক্তিৰ শ্ৰেষ্ঠতা প্ৰতিপন্ন কৰিছে।

গ্ৰন্থৰ মূল আৰু ৰচক : ভক্তি বত্ৰাবলী এখন অনুদিত গ্ৰন্থ। বিষ্ণুপুৰী সন্ন্যাসীৰ মূল সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ পৰা মাধৱদেৱে ইয়াক অসমীয়ালৈ অনুবাদ কৰে। এইখিনিতে গ্ৰন্থৰ মূল ৰচয়িতা হিচাপে বিষ্ণুপুৰীৰ বিষয়ে সম্যক ধাৰণা দিয়াটো অযুগুত নহ'ব যেন লাগে। কথাগুৰুচৰিত মতে বিষ্ণুপুৰী সন্ন্যাসী। প্ৰতিটো বিৰচনৰ সামৰণিত 'শ্ৰীমদপুৰুষোত্তম চৰণাৰবিন্দ মৰুৰন্দ বিন্দু প্ৰোমিলত বিৰেকতৈৰ ভুক্ত পৰম হংস' বুলি উল্লেখ কৰাৰ পৰা এইটো অনুমান কৰিব পাৰি যে তেওঁৰ গুৰুৰ নাম আছিল পুৰুষোত্তম আৰু মিথিলা প্ৰদেশৰ তৈৰভুক্তি বা ত্ৰিহত নামৰ ঠাইডোখৰতেই আছিল তেওঁৰ জন্মভূমি। পণ্ডিত ফাৰুহাৰৰ মতে বিষ্ণুপুৰী আছিল মাধৱৰ অনুগামী আৰু তেওঁৰ সময় আছিল চতুৰ্দশ শতিকাৰ দ্বিতীয়াৰ্ধ।

গ্ৰন্থৰ বিষয়বস্তু সম্পৰ্কত পূৰ্বতে উল্লেখ কৰা এযাৰ কথা পুনৰোক্ত কৰা হ'ল যে ই বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ স্বৰূপ নিৰ্ণায়ক এখন গ্ৰন্থ। ভগৱৎ প্ৰাপ্তিৰ বাবে বিষয়বস্তু নিৰ্দেশ কৰা জ্ঞান, কৰ্ম আৰু ভক্তি মাৰ্গৰ ভিতৰত শ্ৰেষ্ঠ হ'ল ভক্তি। বত্ৰাবলীত কেছে—

ভকতি সহায় বিনে জ্ঞানে কৰ্মে

নসাধে কাৰো মুকুতি

কহোকো সহায় নচাৰে মুকুতি

গৰিষ্ঠ এহি যুগুতি।।

ভগৱানৰ প্ৰকৃত স্বৰূপ উপলব্ধি কৰি মোক্ষ লাভ কৰিবলৈ কি কি পন্থা বা কৌশল অৱলম্বন কৰা উচিত তাৰ উপায় স্বৰূপে মাধৱদেৱে কেইটামান বিৰচন ৰচনা কৰিছে। যাক ভক্তি বিৰচন, সংসংগ বিৰচন, ভক্তি বিশেষণ বিৰচন, শ্ৰৱণ বিৰচন, কীৰ্তন বিৰচন, স্মৰণ বিৰচন, পদসেৱন বিৰচন, অৰ্চন বিৰচন, বন্দন বিৰচন, দাস্য বিৰচন, সখ্য বিৰচন, আত্ম-নিবেদন বিৰচন, শৰণ বিৰচন আদি নামেৰে নামকৰণ কৰিছে। মাধৱদেৱে মুক্তিতকৈ ভক্তিক শ্ৰেষ্ঠ স্থান দিছে। নিষ্কাম ভক্তই স্বাৰ্থহীনভাৱে পৰম কৃপালু ভগৱানক অৰ্চনা কৰে, তেওঁলোকে আনকি মুক্তিকো স্পৃহা নকৰে। কেৱল পৰম পিতাৰ পদযুগলত নিজকে অৰ্পণ কৰি অমূল্য মানৱ জীৱন ধন্য কৰাৰ প্ৰয়াস কৰে। এনে ধৰণৰ ভক্তিৰ বিষয়ক গ্ৰন্থ বুলি ক'লেও অতুক্তি কৰা নহ'ব যেন লাগে।

অনুদিত গ্ৰন্থ হিচাপে ভক্তি বত্ৰাবলী : ভক্তি বত্ৰাবলী অনুদিত ভক্তিমূলক গ্ৰন্থ হ'লেও ইয়াত মাধৱদেৱৰ সৃজনী প্ৰতিভাৰ স্বাক্ষৰ বিৰাজমান। গ্ৰন্থৰ ভাষা

অতীৰ সহজ-সবল। ইয়াত শব্দৰ দুৰ্বোধ্যতা, অৰ্থৰ অস্পষ্টতা আৰু ভাৱৰ জটিলতা নাই। যদিও মূল সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ পৰা ভক্তি ৰত্নাৱলী অনুবাদ কৰা হৈছে, তথাপি ৰত্নাৱলীৰ ভাষা সৰ্বসাধাৰণৰ কথিত ভাষাৰ একেবাৰে ওচৰ চপাইছে। কিন্তু মাধৱদেৱৰ সংস্কৃত ভাষাত অগাধ ব্যুৎপত্তি থকা বাবে ৰত্নাৱলীৰ অনুবাদত সংস্কৃতগন্ধী ভাষাৰ প্ৰয়োগো মন কৰিবলগীয়া।

সেই সময়ৰ অসমীয়া মানুহৰ নিৰক্ষৰতাৰ উমান পায়ে মাধৱদেৱে বোধকৰো কথিত ভাষাৰ ওচৰ চাপিছিল। কেইটামান উদাহৰণৰ দ্বাৰা এই কথা স্পষ্ট কৰিবলৈ যত্ন কৰা হ'ল :

১. অল্প বুলি ধান এৰি তণ্ডুলক আশা কৰি

যেন মৰে বাহানি* পতান।। (*খুন্দি)।

২. যেন খাৰ আমলে* পখালে সুৱৰ্ণক (*আমলখি)

৩. সেই মোৰ পৰৱা* তাহাক আন ধৰি (*অধীন)

সেইবুলি মাধৱদেৱে যে সংস্কৃত শব্দ পৰিগ্ৰহণৰ ক্ষেত্ৰত একেবাৰে উদাসীন হৈ আছে সেই কথা ক'ব নোৱাৰি। সংস্কৃত তৎসম আৰু অৰ্ধতৎসম শব্দৰ ইয়াত অপূৰ্ব সমাহাৰ দেখিবলৈ পোৱা যায়। উদাহৰণস্বৰূপে মোক্ষ, পদ্ম, পংকজ, তৃষণ, কৰ্ম আদি তৎসম শব্দ আৰু মুকুতি, ভকতি আদি অৰ্ধতৎসম শব্দলৈ আঙুলিয়াব পাৰি।

মাধৱদেৱে বিষ্ণুপুৰী সম্যাসীৰ কান্তিমালা টীকা সম্বলিত ভক্তি ৰত্নাৱলীখনৰ সমস্ত শ্লোকৰ ভাঙনি দিয়া নাই। প্ৰতি বিৰচনত ছটাৰ পৰা পঁচিশটা পৰ্যন্ত শ্লোক বাদ দি ভাঙনি কৰে। এনেদৰে কিছু গ্ৰহণ কৰি আৰু কিছু বৰ্জন কৰি মাধৱদেৱে ভক্তি ৰত্নাৱলী গ্ৰন্থখন অনুবাদ কৰিলে যদিও গ্ৰন্থখনৰ কোনো ঠাইতে কাব্যিক বসাস্বাদন ব্যাহত হোৱা নাই।

এইখিনিতে মাধৱদেৱৰ অনুবাদ ৰীতি সম্পৰ্কে এটি চমু আলোচনা আগবঢ়োৱা হ'ল।

মাধৱদেৱৰ অনুবাদৰীতি : মাধৱদেৱৰ সংস্কৃতত অগাধ পণ্ডিত আছিল। তেওঁৰ অনুবাদ গ্ৰন্থসমূহৰ বেছিভাগেই ভাগৱত পুৰাণৰ পৰা অনুদিত। ভাগৱত তাৎপৰ্য ব্যাখ্যাৰ ক্ষেত্ৰত তেওঁ একান্তভাবে অনুসৰণ কৰিছিল শ্ৰীধৰ স্বামীৰ 'ভাগৱত ভাৱাৰ্থদীপিকা' ভাষ্যখিনি। নামঘোষাৰ এহেজাৰ ঘোষাৰ ভিতৰত ৬১টি ঘোষাই মূল ভাগৱতৰ পৰা লোৱা হৈছে। অন্য কোনো বিশেষ শাস্ত্ৰৰ পৰা

ইমানকেইটি শ্লোক নোলোৱালৈ চাই ভাগৱতৰ ওপৰত তেওঁৰ গভীৰ আস্থা থকাৰ কথা অনুমান কৰিব পাৰি। ভাগৱত ভাৱাৰ্থ দীপিকাৰ নটি শ্লোকৰো তেওঁ অনুবাদ কৰিছে। তেওঁ ভাগৱতৰ পৰা অনুবাদ কৰোঁতে কেতিয়াবা মূলৰ ভাবটো আয়ত্ত কৰি তাক নিজা ভাৱ-ভাষাৰে প্ৰকাশ কৰিছিল এনেদৰে:

গোপীনাং তৎপতীনাঞ্চ সৰ্বেষাঞ্চৈৱ দেহিনাম।

যোহন্তশ্চৰতি সোহধ্যক্ষ এষ ক্ৰোড়ন দেহভাক।।

মাধৱদেৱে ভক্তি বত্ৰাবলীত অনুবাদ কৰিছে।

কৃষ্ণ বিষয়ত চিন্তা ভৈল যান প্ৰায়।

তাৰে চৰি গোপীসেৱে বিষয়ক যায়।

মূলৰ সংক্ষেপকৰণ তেওঁৰ অনুবাদ বীতিৰ এক অন্যতম বৈশিষ্ট্য।

‘অব্যক্তস্য কথং পূজা ব্যাপকে কিং বিসৰ্জনং

নিকপত্নাত কথং ধ্যানং নাম মাত্ৰাত শুচিৰ্ভৱেত।।

এই সম্পূৰ্ণশ্লোকৰ আক্ষৰিক অনুবাদ মাধৱদেৱে এনেদৰে আগবঢ়াইছে:

অব্যক্ত ঈশ্বৰ হৰি : কেনমতে পূজিবাহা : ব্যাপকত কিবা বিসৰ্জন।

এতাৱন্ত মূৰ্ত্তিশূন্য : কেনমতে চিন্তিবাহা : বাম বুলি শুদ্ধ উল্লেখ কৰিব পাৰি।

ভক্তি বত্ৰাবলী গ্ৰন্থৰ সাহিত্যিক মূল্যায়ন : আলোচ্য গ্ৰন্থ ভক্তি বত্ৰাবলী মাধৱদেৱৰ অনুদিত গ্ৰন্থ হ’লেও ইয়াত নানা ধৰণৰ কলাসুলভ কলা কৌশল বিৰাজমান। এইবোৰে গ্ৰন্থখনৰ সাহিত্যিক মূল্য নিৰ্ধাৰণৰ ক্ষেত্ৰত যথেষ্ট পৰিমাণে অৰিহণা যোগাইছে। এইখিনিতে এটা প্ৰশ্ন হয় যে ভক্তি বত্ৰাবলী যিহেতু অনুবাদ গ্ৰন্থ তেনেস্থলত সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰত এইখন গ্ৰন্থৰ মহত্বনো কোনখিনিত? সাহিত্য আলোচনাৰ ক্ষেত্ৰত সদায় এই কথা মনত ৰখা উচিত যে সাহিত্যৰ মহত্ব মাথোঁ তাৰ মৌলিকতাতে নিহিত হৈ নাথাকে, ই জড়িত হৈ থাকে অন্যান্য আৰু বহুতো বিষয়ৰ লগত। ধৰ্মীয় সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰত আনকি কেৱল আংগিকৰ বিচাৰেৰেও

সাহিত্যৰ মহত্ব নিৰ্ণয় কৰিব নোৱাৰি। টি. এছ. এলিয়টে তেওঁৰ “Religion and literature” শীৰ্ষক ৰচনাখনৰ আৰম্ভণিতে কোৱাৰ দৰে— “The greatness of Literature cannot be determined solely by literary standards, though, we must remember that whether it is Literature or not can be determined by literary standards.”

(কেৱল সাহিত্যিক মানদণ্ডৰ দ্বাৰাই সাহিত্যৰ মহত্ব নিৰ্ণয় কৰিব নোৱাৰে যদিও আমি মনত ৰাখিব লাগিব যে কোনো লেখা সাহিত্য হয় নে নহয় সি নিৰ্ণীত হয় সাহিত্যিক মানদণ্ডৰ দ্বাৰাই) গতিকে সাহিত্য হিচাপে ভক্তি ৰত্নাৱলীৰ সাহিত্যিক মানদণ্ড কোনটো পৰ্যায়ত তাৰ এটা আভাষ দিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হ'ল।

বৈষ্ণৱ কবিসকল কেৱল সাহিত্যৰ বাবেই সাহিত্য সৃষ্টি কৰা কলা কেৱল্যবাদী নাছিল, তেওঁলোক আছিল দায়বদ্ধ লেখক। বৈষ্ণৱ মতাদৰ্শ প্ৰচাৰ আৰু প্ৰসাৰ আছিল তেওঁলোকৰ সাহিত্য কৃতিৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য। সেইবুলি আংগিকৰ প্ৰতি তেওঁলোকে সজাগ নাছিল বুলি ভাবিলে ভুল কৰা হ'ব। সাহিত্যত ৰসৰ ক্ষেত্ৰত মাধৱদেৱেও উদাসীনতা দেখুওৱা নাছিল।

ভক্তি-ৰত্নাৱলীয়েই তাৰ জ্বলন্ত উদাহৰণ। গোটেই গ্ৰন্থখনতে ভক্তিৰসৰ অনুৰণন আদিৰ পৰা অন্তলৈকে শুনিবলৈ পোৱা যায়।

হৰি নাম উচ্চাৰণ অতি সুখকৰ।

সিতো প্ৰায়শ্চিত্ত জনা নুহি শ্ৰেষ্ঠতৰ।।

এইখিনিতে এটা প্ৰশ্ন আহি পৰে যে ভক্তি প্ৰকৃততে ৰস হয়নে নহয়। বহুতো আলংকাৰিকে প্ৰথমে মত প্ৰকাশ কৰিলে যে শান্ত, দাস্য আদি ভাৱবোৰৰ দৰে ভক্তিও এটি ভাৱ বা অনুভূতিহে মাথোঁ। ৰস হ'বলৈ হ'লে ইয়াৰ ৰসত্ব প্ৰাপ্ত সকলোৰে বাবে সমান হ'ব লাগিব। অৰ্থাৎ ই সকলোকে একে বিষয়ত সমানভাৱে নিমজ্জিত বা আকৃষ্ট কৰিব পাৰিব লাগিব। এগৰাকী মাতৃ পুত্ৰৰ বিয়োগত হোৱা কাৰুণ্যৰ সাৰ্বজনীনতা আছে, কিন্তু বাৎসল্য নামৰ ভাৱটোৰ সাৰ্বজনীনতা নাই। এগৰাকী মাতৃৰ প্ৰত্যক্ষ অভিজ্ঞতাই মাথোঁ এগৰাকী মাতৃকহে এই ভাৱত নিমজ্জিত কৰিব পাৰে। ঠিক সেইদৰে ভক্তিত গদ্ গদ্ হৈ শংকৰদেৱ-মাধৱদেৱে নানা কাব্য নাট ৰচনা কৰিলেও তাৰ দ্বাৰা বৈষ্ণৱ ধৰ্মাৱলম্বী এজন যিদৰে প্ৰভাৱান্বিত হ'ব, শান্ত বা ইছলামধৰ্মী লোক এজন নহ'বও পাৰে। গতিকে ভক্তি এটা অনুভূতি, কিন্তু ই ৰস ধ্বনিত হোৱাৰ দৰে ধ্বনিত হয় (দেৱ বিষয়ক ৰতি ভাৱ ধ্বনি) বাবে

ইয়াক বসভাস আখ্যা দিয়া হওক— এনেধৰণৰ কিছুমান যুক্তি আনন্দবৰ্ধনৰ দিনলৈকে আলংকৰিকসকলে মানি ল'লে। ইয়াৰ পিছতে বিশ্বনাথে 'সাহিত্য দৰ্পণ'ৰ তৃতীয় পৰিচ্ছেদত বাৎসল্যক বস বুলি ঘোষণা কৰিলে। আৰু তেওঁৰ পিছতেই ভক্তি আন্দোলনৰ প্ৰাবল্যৰ ফলত প্ৰসিদ্ধ ভক্ত পণ্ডিত ৰূপ গোস্বামীয়ে তেওঁৰ 'ভক্তিবসামৃতসিন্ধু' নামৰ গ্ৰন্থত ভক্তিক বস বুলি প্ৰকাশ্যে স্বীকাৰ কৰিলে। গতিকে ভক্তি ভাৱ বা বস যিয়েই নহওক, ইয়াৰ আত্মদান ভক্তিপ্ৰাণ পাঠকৰ কাৰণে সদায় একে। কৃষ্ণ, আল্লা, যীশু যিয়েই ভক্তিৰ পাত্ৰ নহওক কিয়, ইয়াৰ আত্মদান সামূহিক।

বৈষ্ণৱ ভক্ত আলংকৰিকসকলৰ সিদ্ধান্ত অনুসৰি ভক্তিক বস বুলি কোৱাটোৱে যুক্তিযুক্ত হ'ব যেন লাগে। বিশেষকৈ অসমৰ ভক্তি আন্দোলনৰ গুৰি ধৰোঁতা শ্ৰীশ্ৰীমাধৱদেৱে নামঘোষাৰ আৰম্ভণিতে ভক্তিৰ বসত্ব স্বীকাৰ কৰি যোৱা বাবে (বসময়ী মাগোহো ভকতি) অসমীয়া বৈষ্ণৱ গ্ৰন্থসমূহৰ আলোচনাৰ ক্ষেত্ৰত ভক্তিক বস বুলি মানি লোৱাই শ্ৰেষ্ঠ বুলি ভবা হ'ল। এই ভক্তিবসেই গোটেই গ্ৰন্থখনক অবাৰিত গতিত বৈ আছে। ঘাইকৈ ভক্তিদৰ্শন তত্ত্বগধুৰ ব্যাখ্যাই যদিও গ্ৰন্থখনৰ মূল বিষয়বস্তু, তথাপি সাহিত্যত থাকিবলগীয়া গুণাবলীৰ প্ৰতি (এলিয়টে কোৱা 'লিটাৰেৰী ষ্টেণ্ডাৰ্ডৰ প্ৰতি) মাধৱদেৱ নিৰ্বিকাৰ নাছিল। ভক্তি বত্সাবলীত কবিতাৰ প্ৰায় সকলো আংগিকেই তেওঁ পদ ৰচনাৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োগ কৰিছিল। তেওঁ ইয়াত ব্যৱহাৰ কৰা ছন্দসমূহ হ'ল :

পদ : শুনিলাহা সামাজিক মহিমা নামৰ।
 কহো আৰ যুগুতি শুনয়ো আতপৰ।।
 বোলে কেহো জনে বহু প্ৰয়াসে সাধিত।
 বাহু বাবিসিক আদি মুখ্য প্ৰায়চিত্ত।।

দুলভী : কৃষ্ণৰ চৰণ সেৱাৰ মহত্ব
 শুনিলা যেন পূৰ্বত।
 স্ব ধৰ্মকো এৰি কৃষ্ণৰ ভকতি
 হোৱয় সিদ্ধি সমস্ত।।
 জানিয়া ভকত সকলে যদ্যপি
 কৰয় ত্যাগ বিহিত।
 প্ৰমাদত অবি হিত আচৰিলে
 নাহি আন প্ৰায়চিত্ত।।

ছবি : হৰি কীৰ্তনৰ যেন কহিলা মহিমা তাক
 শুনিলাহা সামাজিক জন।
 শুনা হৰি স্মৰণৰ মহিমা কহিবে প্ৰতি
 আৰম্ভিলো পুনু বিৰচন।।
 হৰি স্মৰণেসে যাৰ কেৱলে স্বভাৱ ভৈল
 পৰম কৃতার্থ সি সি আতি।
 লৈয়োক ইহাৰ সাক্ষী উদ্ভৱ মহন্তে যেন।
 বুলিলন্ত গোপিকাক মাতি।।

এনেদৰে লয় আৰু লালিত্যৰ ক্ষেত্ৰত, অন্ত্যমিলৰ ব্যৱহাৰত, এই পদবোৰ ভাগৱতৰ সংস্কৃত শ্লোকবোৰতকৈ কোনোওণে হীন হয়। মাধৱদেৱে ৰত্নাৱলী গ্ৰন্থত অসমীয়া খণ্ডবাক্যৰ কিছুমানো ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ পাহৰা নাই। যেনে— কায়, বাক্য, মনে, পাথৰৰ ৰেখা ইত্যাদি।

ভক্তি ৰত্নাৱলীৰ আড়ম্বৰহীন পদবোৰো ঠাই বিশেষে উপমা অলংকাৰেৰে শোভিত হৈছে। তেওঁৰ ইষ্টদেৱতাৰ নয়ন, চৰণ আৰু হস্ত পংকজসদৃশ।

তদুপৰি :
 ১. দাবাগ্নি সদৃশ তিনি তাপ সংসাৰৰ।
 অনাদি জনম তাতে পোৰে নিৰন্তৰ।।
 ২. ৰাজহংস সদৃশ পৰম সাধু নৰে।
 শুদ্ধ সত্ত্ব মন সৰোবৰে মাত্ৰ চৰে।।

মাধৱদেৱৰ মতে ভগৱানৰ ৰূপ অমৃতময়। তেওঁ তেওঁৰ আৰাধ্য দেৱতাৰ লগত জড়িত প্ৰতিটো বস্তুতে অমৃতৰ সন্ধান পায়— “তোমাৰ নিৰ্মল যশ : পৰম অমৃত বস : সদায়ে কৰোক কৰ্ণে পান।” তদুপৰি কেতবোৰ স্বভাৱজাত উপমাৰ প্ৰয়োগেৰে তেওঁৰ ৰচনা সুন্দৰ আৰু অৰ্থৰহ— “ভৱ অন্ধকূপে পৰি আছে যিটোজন”, “ক্ষাৰ পানী টেঙা লৈয়া যদ্যপি পখালে” ইত্যাদি।

অসমীয়া সমাজত ভক্তি-ৰত্নাৱলীৰ স্থান : ভক্তি-ৰত্নাৱলী অনূদিত ভক্তিমূলক গ্ৰন্থ হ’লেও ইয়াত মাধৱদেৱৰ সৃজনী প্ৰতিভাৰ স্বাক্ষৰ বিৰাজমান। অতীৰ সহজ-সৰল ভাষা আৰু ভক্তিতত্ত্বৰ অপূৰ্ব ব্যাখ্যাই অসমৰ ভক্ত সমাজত ৰত্নাৱলীক চিৰযুগমীয়া কৰি ৰাখিছে। সুবৃহৎ ভাগৱত নপঢ়িলেও ৰত্নাৱলীৰ যোগেদি

ভক্ত সমাজে ভাগৱত ভকতিৰ পৰমাৰ্থৰ সম্যক ধাৰণা এটা লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হোৱাত ই অসমৰ ভক্ত সমাজত হৈ পৰিল ভাগৱত সাৰোদ্ধাৰ। “ক বুলিব নাজানে বত্ৰাৱলী পঢ়ে” বোলা প্ৰবচনফাঁকিয়ে বত্ৰাৱলীৰ জনপ্ৰিয়তাৰ কথা কে সোঁৱৰাই আহিছে। আহোম বুৰঞ্জীসমূহেও বত্ৰাৱলীৰ গুণগান কৰিবলৈ পাহৰা নাই। বুৰঞ্জীসমূহৰ মতে বৰ্ণলৈ যাবৰ সময়ত বীৰসকলে জন্মভূমিৰ প্ৰতি একানুগত্যৰ শপত গ্ৰহণ কৰে বত্ৰাৱলীৰ ওপৰত হাত থৈ, মৰণৰ হাত সাৰিবলৈ কোনোৱে বুকুত বত্ৰাৱলী সাৰটি ঈশ্বৰৰ নাম জপ কৰে। অসমৰ মহাপুৰুষীয়া ভক্ত সম্প্ৰদায়ৰ মূল চাৰি পুথিৰ (কীৰ্তন, দশম, ঘোষা, বত্ৰাৱলী) এখনি হিচাপে ভক্তি-বত্ৰাৱলীয়ে আজিও ভক্ত সমাজৰ মন মণিকূট উজলাই ৰাখিছে। পুথিখনিৰ ঘাই মহত্ব হ’ল ইয়াৰ মূল ৰূপটিক সৰ্বভাৰতীয় স্বীকৃতি। মূলৰ ভক্তি সম্পৰ্কীয় জটিল আৰু তত্ত্বগধুৰ আলোচনাবোৰ মাধৱদেৱে যথাসম্ভৱ সৰলভাৱে অনুবাদ কৰিছে। অসমীয়া ভক্ত সমাজত ভক্তি-বত্ৰাৱলী আদৰ্শীয় পুথি।

প্ৰসংগ টোকা :

১. অম্বিকাগিৰী ৰায়চৌধুৰী ৰচনাৱলী, ১৯৮৬, পৃষ্ঠা : ৮৫৩
২. শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱ : কৃতি আৰু কৃতিত্ব, শিৱনাথ বৰ্মন, পৃষ্ঠা : ১৬০

এই ফলত বাকলি, শিখা আৰু গুটি নাই, তাত মাথোঁ বস আৰু বস। সেইবাবেই বসিক ভাবুকসকলক ব্যাসদেৱে গ্ৰন্থৰ আৰম্ভতে নিৰন্তৰ এই ফলৰ বস আত্মদান কৰিবলৈ কৈছে।

শ্রীমদ্ভাগবত পৰমহংস-সংহিতা, অৰ্থাৎ পৰমহংস পদপ্রাপ্তিৰ উপায় এই মহাপুৰাণত বৰ্ণিত হৈছে। দ্বাদশ স্কন্ধ ভাগবতৰ ভিতৰত দশম স্কন্ধ শ্ৰেষ্ঠ। দশম স্কন্ধত নব্বৈটা অধ্যায় আছে। তাৰ ভিতৰত উনবিংশ অধ্যায়ৰ পৰা পঁচোটা অধ্যায়ত বাসলীলা বৰ্ণিত হৈছে। এই পঁচোটা অধ্যায়ক বাসপঞ্চাধ্যায় বোলে। বাসপঞ্চাধ্যায়ত বৰ্ণনা কৰা বিষয় চমুকৈ এনে—

ভগৱানঅপি তাৱাত্ৰিঃ শাৰদ্যোংফুল্লমল্লিকাঃ।

বীক্ষৰন্তোং মনঃশচক্ৰে

যোগমায়ামুপাচিতঃ।

শৰৎকালৰ উৎফুল্লিত মল্লিকাৰাত্ৰি দেখি যোগমায়াক অবলম্বন কৰি ভগৱন্তই গোপীসকলৰ সৈতে বমন কৰিবলৈ মনস্থ কৰিলে, কাৰণ ব্ৰত কৰি শ্রীকৃষ্ণক পতিকাৰ্ণে পাবলৈ কাত্যায়নী পূজা কৰা গোপবালাসকলক শ্রীকৃষ্ণই প্ৰতিশ্ৰুতি দিছিল। এই কাল প্ৰকৃতিৰ অনুকূল—

শৰৎকালৰ ৰাত্ৰি অতি বিতোপন

বাসক্ৰীড়া কৰিতে কৃষ্ণৰ ভৈল মন

ভৈলন্ত উদিত চন্দ্ৰ পূৰ্বদিশহন্তে।

কামাতুৰা স্ত্ৰীৰ যেন সন্তাপ মাৰ্জন্তে।।

এনেকুৱা অনুকূল কালত ভগৱন্তই গোপীসকলক আহ্বান কৰিলে। এই আহ্বান সুমধুৰ আৰু সংগীতময় Blessed is the soul that listened to the voice of the lord. কৃষ্ণত নিমগ্ন গোপীসকলে কৃষ্ণৰ আহ্বান ধ্বনি শুনা মাত্ৰকেই গৃহকৰ্ম যেনে আছিল তেনে অৱস্থাতেই এৰি লৰবি গ'ল। ইয়াৰ বৰ্ণনা শংকৰদেৱৰ কীৰ্তনৰ পৰা দিবলৈ আমি প্ৰয়াস কৰিলোঁ। মূলৰ সেই ভাঙনি কি সুন্দৰ আৰু স্বাভাৱিক (Concise and compact)—

ক'ত গোপী যায় গাই দোহনক এৰি

আধাতে থাকিল দুখ চৰু সৈতে পৰি

পিয়ন্তে আছিল শিশু, তাহাক নগনি
পতি শুশ্ৰূষাকো এৰি যায় কতোজনী
কতো গোপী আছিল স্বামীৰ পৰশন্তে।
আধাভূঞ্জা হয় কতো যায় লৰবন্তে।।

কোনো গোপী যাব নোৱাৰি বিবহত কৃষ্ণ ধ্যানত মগ্ন হ'ল আৰু ধ্যানত
অৰ্থাৎ সমাধিত অচ্যুতৰ আলিঙ্গন লভি “ক্ষীণ মংগলাঃ” অৰ্থাৎ পুণ্য বন্ধন ক্ষয়
হৈ মুক্তি লাভ কৰিলে যদিও যাৰ বুদ্ধিত গোপীসকলে শ্ৰীকৃষ্ণত সংগত হৈছিল,
তথাপি শ্ৰীকৃষ্ণ পৰমাত্মা, সেই দেখি তেওঁলোকৰ দেহত্যাগ হ'ল—

ত্বমেৱ পৰমাত্মানং জাববুধ্যাপি সংগতাঃ
জহঃ গুণময়ং দেহং সদ্যঃ প্ৰক্ষিণ বন্ধনাঃ

দ্বাদশ স্কন্ধ ভাগৱতৰ ভিতৰত দশম, স্কন্ধ প্ৰভুৰ মুখমণ্ডল। শ্ৰীকৃষ্ণৰ মুখৰ
মিচিকীয়া হাঁহিয়ে বস। এই বসেই ৰূপ লৈ বাস হৈছে। ভাগৱতৰ এই বাসেই
সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ লীলা। বস এটা শব্দ। কিন্তু বসৰ মূৰ্তি হ'ল শ্ৰীকৃষ্ণ।

মদ্ভাগৱতৰ আটাইতকৈ মহৎ অৱদান হ'ল— “নৈষ্কৰ্ম্যবাদ আৱিষ্কাৰ”।
এই শাস্ত্ৰৰ ১২, ১৩ আৰু ১৮সংখ্যক শ্লোকত কোৱা হৈছে—

শ্ৰীমদ্ভাগৱত পুৰাণ নিৰ্মলং বৈষ্ণৱানং প্ৰিয়ং
যস্মিনপৰমহংসমেক নিৰ্মলং জ্ঞানংপৰং গিয়তে
তত্র জ্ঞানবিবাগ ভক্তি সহিতং নৈষ্কৰ্ম্য আৱিষ্কৃতং
তচ্ছৃষ্ণিপঠাষিচাৰনপৰো ভক্ত্যা বিমুচ্যেন্নৰঃ

অৰ্থাৎ এই নিৰ্মল মদ্ভাগৱত পুৰাণ বৈষ্ণৱসকলৰ অতি প্ৰিয়। ইয়াত
পৰমহংসপ্ৰাপ্য নিৰ্মল অদ্বিতীয় পৰম জ্ঞান গীত আছে আৰু জ্ঞান বৈবাগ্য
ভক্তিসহিত বন্ধনপ্ৰদ সকলো প্ৰকাৰ কৰ্মবৰ্জন বিষয়ক উপদেশ আছে। ঋক, যজুঃ,
সাম আৰু অথৰ্ব বেদৰ প্ৰকৃত অৰ্থ বৰ্ণিত হৈছে ভাগৱতত। এই শাস্ত্ৰ ভক্তিসহকাৰে
শ্ৰৱণ, পঠন আৰু আনকি দৰ্শনৰ পৰাও মানুহে মুক্তি লাভ কৰে।

ভাগৱতক কিয় শ্ৰেষ্ঠ পুৰাণ আখ্যা দিয়া হৈছেঃ

১৮খন পুৰাণৰ ভিতৰত মদ্ভাগৱতক শ্ৰেষ্ঠ স্থান দিয়াৰ কাৰণ হ'ল ভাৰতত

উদ্ভৱ হোৱা অধ্যাত্মবিদ্যাৰ ভঁৰাল হ'ল বেদ-উপনিষদ। এই সমগ্ৰ বেদ-উপনিষদৰ অধ্যাত্মবিদ্যা ভাগৱতত মহৰ্ষি বেদব্যাসে লিপিবদ্ধ কৰি গৈছে। অধ্যাত্মবিদ্যা লাভৰ প্ৰধানতঃ তিনিটা পন্থা— জ্ঞান, যোগ আৰু ভক্তিক যোগ্যতা অনুসাৰে মনুষ্য মাত্ৰকে ভাগৱতৰ মাধ্যমেৰে বেদব্যাসে দান কৰি গৈছে। কিন্তু সৰ্বসাধাৰণ মনুষ্যৰ বাবে ব্ৰহ্মজ্ঞান বা মুক্তি লাভৰ উপায় হিচাপে ভক্তিমাৰ্গকে বেদব্যাসে সাৰ্বজনীন বুলি দেখুৱাইছে। সত্যাদি যুগৰ তুলনাত মনুষ্যসকল আয়ুস, মানসিক-শাৰীৰিক শক্তি আদি সকলো ক্ষেত্ৰতে হীন পৰিলক্ষিত হৈছে। সত্যযুগৰ মনুষ্য স্বাভাৱিকতে সত্বগুণপ্ৰধান। কিন্তু কলিযুগত শাৰীৰিক, মানসিক, আধ্যাত্মিক ক্ষেত্ৰত মনুষ্যৰ বহুতো অৱনতি হ'ল। ইয়াৰ কাৰণ বিশ্লেষণ কৰা আমাৰ উদ্দেশ্য নহয়। কিন্তু কলিযুগত মানৱ জাতিৰ বাবে অধ্যাত্মবিদ্যাৰ অনুশীলন কৰি মোক্ষ লাভ কৰা কঠিন হৈ পৰিল। সেইবাবে বেদব্যাসে কলিযুগৰ মনুষ্যৰ প্ৰতি দয়াশীল হৈ শ্ৰীমদ্ভাগৱত ৰচনা কৰি প্ৰেমভক্তিৰ যোগেদি আপেক্ষিকভাৱে সহজে অধ্যাত্মজ্ঞান লাভ কৰি কিদৰে মুক্তিলাভ কৰিব পাৰি, তাক বিশদভাৱে বৰ্ণনা কৰি গৈছে। জ্ঞান যোগ আদি বিভিন্ন অধ্যাত্ম মাৰ্গৰ তুলনাত ভক্তিমাৰ্গ সহজ-সৰল আৰু ইয়াত সকলোৰে অধিকাৰ আছে। অষ্টাংগ যোগ তথা নিত্যানিত্যবস্তু বিবেক আদি সাধনা কলিযুগৰ মনুষ্যৰ বাবে একপ্ৰকাৰ অসম্ভৱ প্ৰায়। সেয়েহে বেদব্যাসে ভক্তিমাৰ্গ প্ৰকাশ কৰি সৰ্বসাধাৰণ মনুষ্যৰ বাবে মুক্তি লাভৰ উপায় প্ৰদান কৰি গৈছে।

ভাগৱতত ব্যাসদেৱে কৈছে—

বদন্তি তৎ তদ্বিদ্‌ তদ্বৎ
 যজ্ জ্ঞানম্ অদ্বয়ং
 ব্ৰহ্মোতি পৰমাত্মোতি ভগৱান ইতি শব্দ্যতে।

যিসকল তদ্ববেত্তা অৰ্থাৎ ব্ৰহ্মজ্ঞান লাভ কৰি জ্ঞানমাৰ্গৰ দ্বাৰা আত্মজ্ঞান বা মোক্ষ লাভ কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছে, সেই অদ্বয়জ্ঞান ভাগৱতৰ যোগেদি ভক্তিৰ সাধনাৰ দ্বাৰা লাভ কৰিবলৈ সমৰ্থ হয়। সেই কাৰণে ভাগৱতৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব সকলো জ্ঞানী, যোগী ভক্তই স্বীকাৰ কৰি গৈছে।

শ্ৰীমদ্ভাগৱত হ'ল এখন মহাপুৰাণ। মাধৱদেৱে ভক্তি-বত্নাৱলীত উল্লেখ কৰিছে—

নিখিল বেদৰ সাৰ মহাভাগৱত।

সদ্য ভক্তি প্ৰদ যাৰ অতুল মহত্ব।।

মহাপুৰুষ শংকৰদেৱেও ভাগৱত ভাঙনিৰ দশম স্কন্ধত ইয়াৰ মহত্বৰ কথা উল্লেখ কৰিছে—

শুনিয়েক সৰ্বজন কৃষ্ণত অৰ্পিয়ে মন

মহাভাগৱত কথাষাৰ

ইসে পুৰাণ সূৰ্য

ভকতিৰ প্ৰকাশক

সমস্ত বেদৰ সাৰোদ্ধাৰ।।

এই মন্ত্ৰাগৰতেই হ'ল পৰম ব্ৰহ্ম ভগৱন্ত পুৰুষ। সেয়ে ইয়াক ভগৱানৰ বাংময় মূৰ্তিকাপে ভবা হয়। স্কন্ধপুৰাণত কোৱা হৈছে—

শ্ৰীমন্ত্ৰাগৰতস্য অথ শ্ৰীমন্ত্ৰাগৰতস্তথা।

স্বৰূপমেকমেৱান্তি সচ্ছিদানন্দ লক্ষণম।।

শ্ৰীমন্ত্ৰাগৰত পুৰাণক 'পুৰাণ তিলক, সৰ্ববেদান্তসাৰ, বৈকুণ্ঠ, কল্পতৰু, পুৰাণ-সূৰ্য আদি নানা মৰ্যাদাপূৰ্ণ অভিধাৰে বিভূষিত কৰা হৈছে। মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে স্পষ্ট ভাষাৰে দশম স্কন্ধৰ ৪২৫সংখ্যক পদত শ্ৰীমন্ত্ৰাগৰতক পুৰাণ সূৰ্য বুলি প্ৰশংসা কৰিছে—

শুনিয়েক সৰ্বজন কৃষ্ণত অৰ্পিয়ে মন

মহাভাগৱত কথাষাৰ

ইসে পুৰাণ সূৰ্য

ভকতিৰ প্ৰকাশক

সমস্ত বেদৰ সাৰোদ্ধাৰ।।

সমস্ত বেদৰ সাৰবস্তু হৈছে নাৰায়ণৰ গুণগান কৰা। বেদৰ এই বক্তব্যখিনিতে বসালভাৱে মন্ত্ৰাগৰতত প্ৰকাশ কৰা হৈছে।

শেষত ভাগৱত শব্দৰ অৰ্থ সম্বন্ধে আমি লাভ কৰা সম্যক জ্ঞানেৰে বক্তব্যৰ মোখনি মাৰিবলৈ ওলাইছোঁ। ভাগৱতৰ অৰ্থ হ'ল ভগৱৎ প্ৰেম। ভ— ভক্তি, গ— জ্ঞান, ব— বৈবাগ্য, ত— ত্যাগ। অৰ্থাৎ ভক্তি মাৰ্গেৰে জ্ঞানলব্ধ হৈ, কিছু দিশত বৈবাগ্য অৱলম্বন কৰি, কাম-ক্ৰোধ, লোভ-মোহ ত্যাগ কৰি, সুখ-দুখ সকলোতে নিৰ্বিকাৰ হৈ অৰ্থাৎ "স্থিতপ্ৰজ্ঞ" হ'ব পৰাজনৰ বাবে মোক্ষ লাভৰ পথ

প্ৰশস্ত আৰু এই স্থিতপ্ৰজ্ঞত্ব লাভৰ মাধ্যম হ'ল ভাগৱত পঠন, শ্ৰৱণ আৰু কীৰ্তন। আনহাতে অসমৰ এগৰাকী বৈষ্ণৱ পণ্ডিত, গৱেষক, শ্ৰীশ্ৰীআউনীআটা সত্ৰৰ সত্ৰাধিকাৰ ড° শ্ৰীশ্ৰীপীতাম্বৰ দেৱগোস্বামীয়ে তেওঁৰ গৱেষণামূলক গ্ৰন্থ “ভাগৱত দৰ্পণ”ত উল্লেখ কৰা “ভাগৱত শব্দৰ আধ্যাত্মিক অৰ্থ এনেধৰণৰ— ভা, গ, ৰ, ত— এই চাৰি অক্ষৰ যুক্ত গৈ ভাগৱত শব্দৰ ৰূপ গ্ৰহণ কৰিছে। ভা— ইয়াৰ অৰ্থ পোহৰ বিলায়। গ— শব্দৰ অৰ্থ গান গোৱা, সনক, সনন্দ, সনৎকুমাৰ, সনাতন আৰু নাৰদ আদি ঋষিয়ে যি শাস্ত্ৰ গান গাইছিল বা কীৰ্তন কৰিছিল, ৰ— বৰ্তি থকা, সন্নিৱিষ্ট হৈ থকা, যি শাস্ত্ৰত ঋক, যজু, সাম এই তিনি বেদৰ তত্ত্ব নিহিত হৈ আছে। শেষত ‘ত’— শব্দৰ অৰ্থ এনে কৰা, যি শাস্ত্ৰই সকলোকে ৰক্ষা কৰে, ত্ৰাণকৰ্তা ৰূপে ভূমুকি মাৰে। এই চাৰি অক্ষৰে ভাগৱতৰ বিশাল উদ্দেশ্যৰ কথাকেই প্ৰকাশ কৰিছে। শেষত মাধৱদেৱে নামঘোষাত কোৱা এফাঁকি পদেৰে আমাৰ লেখা সামৰিছোঁ—

সমস্ত বেদান্তসাৰ	মহাভাগৱত শাস্ত্ৰ
	ইহাৰ অমৃত ৰস পাই।
পৰম সন্তোষে পান	কৰিলে যিজনে তাৰ
	অন্যত্ৰ ৰসত ৰতি নাই।।

শংকৰদেৱ-মাধৱদেৱ সৃষ্টি আৰু দৃষ্টি

Purbayon
Publication
Guwahati | Assam | India
purbayonindia21@gmail.com

www.purbayonpublication.com

ISBN: 978-93-93881-81-6

9 789393 881816